

Barcode - 9999990810237

Title - Gujarati Shikshak.

Subject -

Author -

Language - gujarati

Pages - 221

Publication Year - 0

Creator - Fast DLI Downloader

<https://github.com/cancerian0684/dli-downloader>

Barcode EAN.UCC-13

999999 081023

पंथसंग्रहक व पंथप्रसारक मंडळीची पंथमाला

गुजराती भाषेचा अभ्यास करुं इच्छणाच्या

महाराष्ट्रीयकरितां

(रुक्मीप्रसाद पंथमालेंतील पुष्प १ ले)

गुजराती-शिक्षक.

लेखक

अंबक न. पेश जोरुपे

प्रकाशक

दामोदर सांवळाराम आणि मंडळी,
प्रिंटेर्स. पब्लिशर्स व कमिश्न एजंटस, गुरुद्वार, - मुंबई. नं. २

आवृत्ति दुसरी.

सन १९१७.

किंमत वारा आणे.

गूजरात विद्यापीठ ग्रंथालय

[गुजराती कॉपीराइट विभाग]

अनुक्रमांक ७१४९ वार्तांक

पुस्तकनुं नाम गुजराती शिक्षा

विषय न- ३५५

ग्रंथसंपादक व ग्रंथप्रसारक मंडळीची ग्रंथमाला

गुजराती भाषेचा अभ्यास करुं इच्छिणाऱ्या

महाराष्ट्रीयांकरितां

(लक्ष्मीप्रसाद ग्रंथमालेंतील पुष्प १ लें)

गुजराती—शिक्षक.

लेखक

त्र्यंबक गणेश घोळप.

प्रकाशक

दामोदर सांवळाराम आणि मंडळी,
प्रिंटर्स, पब्लिशर्स व कमिशन एजंट्सठाकुरद्वार, -मुंबई. नं. २

आवृत्ति दुसरी.

सन १९१७.

किंमत बारा आणे.

गिरगांव विद्यापीठ
अध्यापक
महाराष्ट्र लेखीशाळा-संगठन
०२

हे पुस्तक रा. रा. दामोदर सांवळाराम यंदे यांनी नं. ३८८ गिरगांवरोड
मुंबई येथे हंदुप्रकाश छापखान्यांत छापून प्रसिद्ध केले.

प्रस्तावना.

(पहिल्या आवृत्तीची)

स्तुत काळीं सरकारी नौकरी, व्यापार, राजकीय व सामाजिक प्रश्नांची चर्चा करणाऱ्या सभा, इत्यादि कारणांनीं हिंदुस्थानांतील निरनिराळ्या प्रांतांतील लोकांचें संघट्टण वाढत आहे, त्याचे बरोबर एकमेकांस परस्पर भाषेचें ज्ञान असणें हेही अत्यावश्यक होय. थोडे दिवसांपूर्वी एका धर्मसभेमध्ये एका प्रसिद्ध वक्त्याचें भाषण इंग्रजीत झालें होतें, व तत्प्रांतीय देशीभाषा येत नसल्याबद्दल सदरहु गृहस्थानें खेद प्रदर्शित केला होता, हें वाचकांस आठवत असेलच. सुरत शहरीं नौकरी संबधानें सुमारे चार वर्षे मुक्काम असल्यामुळें, वरील हकीकत वाचून, माझ्या महाराष्ट्र बंधूस गुरुमुखाशिवाय गुजराती भाषेचें ज्ञान करून देणारें एकादें पुस्तक लिहिण्याची कल्पना माझे मनांत उद्भवली, व प्रस्तुतचें पुस्तक हें त्या कल्पनेचें फल होय.

अभ्यासाच्या सोईसाठीं या पुस्तकाचे मुख्यत्वे ४ खंड केले आहेत. १ मूळाक्षर अंकलिपी, १ वाचनसंग्रह, १ व्याकरण, ४ शब्दकोश व म्हणी.

खंड १ ला—अंकलिपी.

यांत मूळाक्षर, व गुजराती अंकाची व जरूरी कोष्टकाची माहिती दिली आहे.

खंड २ रा—वाचनसंग्रह.

या खंडांत-सार्थशब्द, सार्थ वाक्ये, सार्थ उतारे व वाचनीय उतारे असे चार भाग केले आहेत. सार्थशब्द — पुस्तकाचा पुष्कळसा अभ्यास किंवा तद्देशियांचा सहवास या खेरीज व्यवहारदर्शक शब्दांचे ज्ञान होत नाही, पण त्यास बराच अवधी लागतो, लणून अवयव, वस्त्र, पात्र, अन्न, धंदा, वृक्ष, फल, पुष्प इ. व्यावहारिक शब्द सापडले तितके, वर्ग-वारीने दिले आहेत. ते सुमारे हजार बाराशे असून त्यांचा मराठी अर्थ व लिंगभेदही दाखविला आहे. लिंगभेद दर्शक खुणा इंग्रजीत वापरल्या आहेत. *m* (पुलिंगी) *f* (स्त्रीलिंगी) *n* (नपुंसकलिंगी).

२ सार्थ वाक्ये.

९०० वाक्ये शुद्ध मराठी अर्थासह दिली आहेत. व्याकरणांतील पारिभाषिक शब्दांच्या व्याख्याही याच भागांत अर्थासह दाखल केल्या आहेत.

३ सार्थ उतारे.

यांत निरगिराळ्या गुजराती पुस्तकांतील लहान मोठे उतारे शुद्ध मराठी भाषांतरासह दिले आहेत.

४ वाचनीय उतारे.

वरील भागापर्यंत अभ्यास झाल्यानंतर गुजराती भाषेची इतर पुस्तके वाचण्याचा उपक्रम केलाच पाहिजे. गुजरातीमध्ये नर्मगद्य, करणघेला, वणराज चावडा, सरस्वती चंद्र, इंदुमती, रूपमती, शिवाजी, वगैरे पुष्कळ चांगली चांगली वाचनीय पुस्तके आहेत. विद्यार्थी ही पुस्तके वाचिले तेव्हा वाचो, परंतु त्या त्या पुस्तकांची भाषासरणी, विचारशैली, त्यांतील रम्य व उदात्त प्रसंग व वर्णने यांची त्यास थोडीशी ओळख करून देण्याच्या हेतूने या भागांत त्या त्या पुस्तकांतील वाचनीय उतारे नमुन्यादाखल मूळ भाषेतच दिले आहेत. यापासून ज्ञानांत वृद्धि होऊन करमणूकही होईल.

खंड ३ रा—व्याकरण.

कोणत्याही भाषेशी अन्य साधनांनी परिचय झाल्यानंतर तिचे व्याकरणाचा अभ्यास करणे हे चांगले, व सर्वसाधारण शिक्षणपद्धतीही त्याचप्रमाणे आहे. मे. होपसाहेब, रा सा. महिपतराम, दि. मंचरशा व रा भट, या चार लेखकांची व्याकरणे माझ्या वाचण्यांत आली. माझ्या अल्प समजुतीप्रमाणे रा भट यांनी फारच मेहनत घेतलेली दिसते; व त्याप्रमाणे त्यांचे व्याकरणही बहुतेक पूर्णावस्थेस पोचलेले आहे. मि. मंचरशा यांचेही व्याकरण बऱ्यापैकी असून रा. भट यांच्याशी मिळते आहे. त्यांत विशेष विस्तार नसून ते इंप्रजित आहे. वरील चारही व्याकरणांचे सहाय्याने व विशेषतः रा. भट यांच्या आधारे प्रस्तुत पुस्तकातील व्याकरण लिहिले आहे. व्याख्या पूर्वीच आल्यामुळे पुन्हा दिल्या नाहीत. दोन्ही भाषेतील व्याकरणाची तत्वे सारखीच आहेत. परंतु लिंग-निर्णय, विभक्तीची रूपे, विभक्तीची कार्ये व क्रियापदांची रूपे, ही ज्या त्या भाषेच्या रूढीप्रमाणे स्वतंत्र असल्यामुळे ही प्रकरणे विशेष विस्ताराने दिली आहेत. या पुस्तकाचे अध्ययन झाल्यानंतर प्रत्येकाने रा. भट यांच्या व्याकरणाचे एक वेळ तरी दक्षपूर्वक अवलोकन करावे, अशी मी त्यांस शिफारस करितो.

खंड ४ था—शब्दकोश व म्हणी.

पाणी, मोती, घर, वाट, नाक, कान, गाय, इ. पुष्कळसे मराठी शब्द गुजरातीत चालतात, त्याप्रमाणे संस्कृत शब्दही जरूरीप्रमाणे मूळरूपांतच वापरले जातात, म्हणून वरील दोन प्रकारचे शब्द गाळून, या कोशात निव्वळ गुजराती शब्दच, मराठी अर्थ व लिंग भेदासह दिले आहेत; व कोश शक्य तितका व्यापक करण्याचा यत्न केला आहे. नंतर गुजराती भाषेतील सुमारे ४०० म्हणी दिल्या आहेत.

ज्यांच्या सहवासांत माझी चार वर्षे गेली, त्या गुजराती बंधूंच्या उपयोगार्थ मराठी भाषा शिकविणारे वरील धर्तीवर, मराठी शिक्षक नांवाचे पुस्तक लिहिण्याचा विचार आहे. ईशकृपेने पार पडेल तो सुदीन.

वरील प्रकारची सेवा करितांना जी पुस्तके बाहेर पडतील त्यांना माझी परमपूज्य मातोश्री कै. लक्ष्मीबाई इच्या स्मरणार्थ, ' लक्ष्मी-प्रसाद-ग्रंथमाला ' असे नांव देत असून त्यातील हे प्रथम पुष्प आपल्या अंतर्गत सुवासाने माझ्या महाराष्ट्रबंधूस मोहीत करो, अशी कुलस्वामिनी श्रजिग-दवेजवळ करुणा भाकून वाचकांची तूर्त रजा घेतों.

मुकाम अमदावाद,

ता. १९-७-०९

त्र्यंबक गणेश घोले,

दुसऱ्या आवृत्तीची प्रस्तावना.

या पुस्तकाची पहिली आवृत्ति संपल्यामुळे, वेळोवेळी कांहीं मित्र-मंडळीने केलेल्या सूचना जमेल धरून व जरूरीची सुधारणा करून ही दुसरी आवृत्ति कढाली आहे. पहिल्या आवृत्तीत विशेष पाल्हाळिक भाग वाटला तो कमी केला; आणि गुजराती मराठी भाषांतराचे उतारे समोरासमोर येतील अशाबद्दल विशेष काळजी घेतली आहे. सांप्रत कागदाची अत्यंत महागाई असताही, गुजराती भाषा-शिकू इच्छणाऱ्या महाराष्ट्रीय बांधवांस या पुस्तकाचा लाभ स्वल्पांत घेतां यावा म्हणून, त्याची किंमत पूर्वीपेक्षां चार आणे कमी केली आहे. ही अल्प सेवा महाराष्ट्रीय बांधव गोड करून घेतील अशी भाशा आहे.

मुंबई, ता. ५ मार्च

सन १९१७ ईसवी.

प्रकाशक.

अनुक्रमणिका (सांक्षिप्यं)

खंड १ ला—अंकलिपी.

१ मूलाक्षर	....	....	....	....	....	१-१
२ अंक (अक्षर)	....	....	....	....	....	४-७
३ कोष्ठक (कोठा)	....	....	....	....	....	८

खंड २ रा—वाचनसंग्रह.

१ सार्थ शब्द	....	....	....	....	....	९-२६
२ सार्थ वाक्ये	....	....	....	....	....	२४-४९
३ सार्थ उतारे	....	....	....	....	....	९०-१०१
४ वाचनीय उतारे	....	....	....	....	....	१०२-११७

खंड ३ रा—व्याकरण.

१ व्याकरण	....	....	....	....	....	११८-१६३
-----------	------	------	------	------	------	---------

खंड ४ या—शब्दकोश.

१ गुजराती मराठी शब्दांचाकोश	....	....	....	....	....	१६४
२ ,, म्हणी	....	....	....	....	....	....

गुजराती शिक्षक,

खंड १ ला.

स्वर.

गु.	अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ए	ऐ	ओ	औ	अं	अः
म.	अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ए	ऐ	ओ	औ	अं	अः

व्यंजन.

गु.		क	ख	ग	घ	ङ					
म.		क	ख	ग	घ	ङ					
गु.		च	छ	ज	झ	ञ					
म.		च	छ	ज	झ	ञ					
गु.		ट	ठ	ड	ढ	ण					
म.		ट	ठ	ड	ढ	ण					
गु.		त	थ	द	ध	न					
म.		त	थ	द	ध	न					
गु.		प	फ	ब	भ	म					
म.		प	फ	ब	भ	म					
गु.	य	र	ल	व	श	ष	स	ह	ळ	क्ष	ज्ञ
म.	य	र	ल	व	श	ष	स	ह	ळ	क्ष	ज्ञ

ऋ ऌ लृ लृ या स्वरांचा उपयोग कचित्च होतो. मराठीप्रमाणें
बाळबोध व मोडी अशा दोन लिपी नाहींत.

आराखडी.

बाराखडी.

न	न	ना	नि	नी	नु	नू	ने	नै	नो	नौ	नं	नः
प	प	पा	पि	पी	पु	पू	पे	पै	पो	पौ	पं	पः
फ	फ	फा	फि	फी	फु	फू	फे	फै	फो	फौ	फं	फः
ब	ब	बा	बि	बी	बु	बू	बे	बै	बो	बौ	बं	बः
भ	भ	भा	भि	भी	भु	भू	भे	भै	भो	भौ	भं	भः
म	म	मा	मि	मी	मु	मू	मे	मै	मो	मौ	मं	मः
य	य	या	यि	यी	यु	यू	ये	यै	यो	यौ	यं	यः
र	र	रा	रि	री	रु	रू	रे	रै	रो	रौ	रं	रः
ल	ल	ला	लि	ली	लु	लू	ले	लै	लो	लौ	लं	लः
व	व	वा	वि	वी	वु	वू	वे	वै	वो	वौ	वं	वः
श	श	शा	शि	शी	शु	शू	शे	शै	शो	शौ	शं	शः
ष	ष	षा	षि	षी	षु	षू	षे	षै	षो	षौ	षं	षः
स	स	सा	सि	सी	सु	सू	से	सै	सो	सौ	सं	सः
ह	ह	हा	हि	ही	हु	हू	हे	है	हो	हौ	हं	हः
ळ	ळ	ळा	ळि	ळी	ळु	ळू	ळे	ळै	ळो	ळौ	ळं	ळः
क्ष	क्ष	क्षा	क्षि	क्षी	क्षु	क्षू	क्षे	क्षै	क्षो	क्षौ	क्षं	क्षः
ज्ञ	ज्ञ	ज्ञा	ज्ञि	ज्ञी	ज्ञु	ज्ञू	ज्ञे	ज्ञै	ज्ञो	ज्ञौ	ज्ञं	ज्ञः

आंक. (अंक)

अंक.	वाचण्याची पद्धती.	मराठी.
१	એક	એકडे એક ૧
૨	બે	બગડે બે ૨
૩	ત્રણ	તગડે ત્રણ ૩
૪	ચાર	ચોગડે ચાર ૪
૫	પાંચ	પાંચડે પાંચ ૫
૬	છ	છગડે છ ૬
૭	સાત	સાતડે સાત ૭
૮	આઠ	આઠડે આઠ ૮
૯	નવ	નવડે નવ ૯
૧૦	દસ	એકડે મિ'ડે દસ (મીંડુ=શૂન્ય) ૧૦
૧૧	અગિયાર	બેઉ એકડે અગિયાર ૧૧
૧૨	બાર	એકડે બગડે બાર ૧૨
૧૩	તેર	એકડે તગડે તેર ૧૩
૧૪	ચૌદ	એકડે ચોગડે ચૌદ ૧૪
૧૫	પંદર	એકડે પાંચડે પંદર ૧૫
૧૬	સોળ	એકડે છગડે સોળ ૧૬
૧૭	સત્તર	એકડે સાતડે સત્તર ૧૭
૧૮	અઠાર	એકડે આઠડે અઠાર ૧૮
૧૯	ઓગણીસ	એકડે નવડે ઓગણીસ ૧૯
૨૦	વીસ	બગડે મિ'ડે વીસ ૨૦
૨૧	એકવીસ	બગડે એકડે એકવીસ ૨૧
૨૨	બાવીસ	બેઉ બગડે બાવીસ ૨૨
૨૩	તેવીસ	બગડે તગડે તેવીસ ૨૩
૨૪	ચોવીસ	બગડે ચોગડે ચોવીસ ૨૪

अंक.	वाचण्याची पद्धती.	मराठी.
२५	पन्नीस	अगडे पांचडे पन्नीस २५
२६	छवीस	अगडे छगडे छवीस २६
२७	सत्तावीस	अगडे सातडे सत्तावीस २७
२८	अठवीस	अगडे आठडे अठवीस २८
२९	आगष्टुत्रीस	अगडे नवडे आगष्टुत्रीस २९
३०	त्रीस	तगडे भीडे त्रीस ३०
३१	ऐकत्रीस	तगडे ऐकडे ऐकत्रीस ३१
३२	अत्रीस	तगडे अगडे अत्रीस ३२
३३	तेत्रीस	जेठ तगडे तेत्रीस ३३
३४	योत्रीस	तगडे योगडे योत्रीस ३४
३५	पांत्रीस	तगडे पांचडे पांत्रीस ३५
३६	छत्रीस	तगडे छगडे छत्रीस ३६
३७	साडत्रीस	तगडे सातडे साडत्रीस ३७
३८	आडत्रीस	तगडे आठडे आडत्रीस ३८
३९	आगष्टुयाणीस	तगडे नवडे आगष्टुयाणीस ३९
४०	याणीस	योगडे भीडे याणीस ४०
४१	ऐकताणीस	योगडे ऐकडे ऐकताणीस ४१
४२	जेताणीस	योगडे अगडे जेताणीस ४२
४३	तेताणीस	योगडे तगडे तेताणीस ४३
४४	युंभाणीस	जेठ योगडे युंभाणीस ४४
४५	पिस्ताणीस	योगडे पांचडे पिस्ताणीस ४५
४६	छेताणीस	योगडे छगडे छेताणीस ४६
४७	सुडताणीस	योगडे सातडे सुडताणीस ४७
४८	डुडताणीस	योगडे आठडे डुडताणीस ४८
४९	आगष्टुपयास	योगडे नवडे आगष्टुपयास ४९
५०	पयास	पांचडे भीडे पयास ५०
५१	ऐकावन	पांचडे ऐकडे ऐकावन ५१
५२	आवन	पांचडे अगडे आवन ५२
५३	तेपन	पांचडे तगडे तेपन ५३

गुजराती शिक्षक.

अंक.	वाचण्याची पद्धती.	मराठी.
५४	योपन	पायडे योगडे योपन
५५	पंथावन	येडि पांयडे पंथावन
५६	छपन	पांयडे छगडे छपन
५७	सत्तावन	पांयडे सातडे सत्तावन
५८	अठावन	पांयडे आठडे अठावन
५९	योगणुसाठ	पांयडे नवडे योगणुसाठ
६०	साठ	छगडे भीडे साठ
६१	अेकसठ-सेंठ	छगडे अेकडे अेकसेंठ
६२	आसठ-सेंठ	छगडे अगडे आसेंठ
६३	तेसठ-सेंठ	छगडे तगडे तेसेंठ
६४	योसठ-सेंठ	छगडे योगडे योसेंठ
६५	पांसठ-सेंठ	छगडे पांयडे पांसेंठ
६६	छांसठ-सेंठ	येडि छगडे छांसेंठ
६७	सडसठ-सेंठ	छगडे सातडे सडसेंठ
६८	अडसठ-सेंठ	छगडे आठडे अडसेंठ
६९	अगणोतेर	छगडे नवडे अगणोतेर
७०	सितेर	सातडे भीडे सितेर
७१	अेकतेर	सातडे अेकडे अेकतेर
७२	अातेर	सातडे अगडे अातेर
७३	तेतेर	सातडे तगडे तेतेर
७४	अुंभेतेर	सातडे योगडे अुंभेतेर
७५	पंअेतेर-पोणोसे	सातडे पांयडे पंअेतेर
७६	छेतेर	सातडे छगडे छेतेर
७७	सितोतेर	येडि सातडे सितोतेर
७८	छठोतेर	सातडे आठडे छठोतेर
७९	अोगणुअेसी	सातडे नवडे अोगणुअेसी
८०	अेसी	आठडे भीडे अेसी
८१	अेकसी	आठडे अेकडे अेकसी
८२	अ्यासी	आठडे अगडे अ्यासी

અંક.	વાચણ્યાચી પદ્ધતી.	મરાઠી.	
૬૩	ત્યાસી	આઠડે તગડે ત્યાસી	૮૩
૮૪	ચોર્વાસી	આઠડે ચોગડે ચોર્વાસી	૮૪
૮૫	પંચાસી	આઠડે પાંચડે પંચાસી	૮૫
૮૬	છ્યાંસી	આઠડે છગડે છ્યાંસી	૮૬
૮૭	સત્યાસી	આઠડે સાતડે સત્યાસી	૮૭
૮૮	અઠ્યાસી	એઉ આઠડે અઠ્યાસી	૮૮
૮૯	નેવ્યાસી	આઠડે નવડે નેવ્યાસી	૮૯
૯૦	નેવું	નવડે મીંડે નેવું	૯૦
૯૧	એકાણું	નવડે એકડે એકાણું	૯૧
૯૨	બાણું	નવડે બગડે બાણું	૯૨
૯૩	તાણું	નવડે તગડે તાણું	૯૩
૯૪	ચોરાણું	નવડે ચોગડે ચોરાણું	૯૪
૯૫	પંચાણું	નવડે પાંચડે પંચાણું	૯૫
૯૬	છન્નું	નવડે છગડે છન્નું	૯૬
૯૭	સત્રાણું	નવડે સાતડે સત્રાણું	૯૭
૯૮	અઠાણું	નવડે આઠડે અઠાણું	૯૮
૯૯	નેવાણું	એઉ નવડે નેવાણું	૯૯
૧૦૦	સો	એકડે ને એ મીંડે સો	૧૦૦
૧૦૧	એકસો એક		૧૦૧
૧૦૨	એકસો બે		૧૦૨
૧૦૩	એકસો ત્રણ		૧૦૩
૧૦૪	એકસો ચાર		૧૦૪
૧૦૫	એકસો પાંચ		૧૦૫
૧૦૬	એકસો છ		૧૦૬
૧૦૭	એકસો સાત		૧૦૭
૧૦૮	એકસો આઠ		૧૦૮
૧૦૯	એકસો નવ		૧૦૯
૧૧૦	એકસો દસ		૧૧૦
૧૨૫	સવાસી		૧૨૫
૧૫૦	દોડસી		૧૫૦
૧૭૫	પોણા બસી		૧૭૫

ઠેઠા (કોટકે)

૨૦૦ ખસો	૨૦૦
૨૨૫ સવા ખસો	૨૨૫
૨૫૦ અઠીસો	૨૫૦
૨૭૫ પોણી ત્રણસો	૨૭૫
૩૦૦ ત્રણસો	૩૦૦
૩૨૫ સવા ત્રણસો	૩૨૫
૩૫૦ સાડી ત્રણસો	૩૫૦
૩૭૫ પોણી ચારસો	૩૭૫
૪૦૦ ચારસો	૪૦૦
૪૨૫ સવા ચારસો	૪૨૫
૪૫૦ સાડી ચારસો	૪૫૦
૪૭૫ પોણી પાંચસો	૪૭૫
૫૦૦ પાંચસો	૫૦૦
૫૨૫ સવા પાંચસો	૫૨૫
૫૫૦ સાડી પાંચસો	૫૫૦
૫૭૫ પોણી છસો	૫૭૫
૬૦૦ છસો	૬૦૦
૬૨૫ સવા છસો	૬૨૫
૬૫૦ સાડી છસો	૬૫૦
૬૭૫ પોણી સાતસો	૬૭૫
૭૦૦ સાતસો	૭૦૦
૭૨૫ સવા સાતસો	૭૨૫
૭૫૦ સાડી સાતસો	૭૫૦

૭૭૫ પોણી આઠસો	૭૭૫
૮૦૦ આઠસો	૮૦૦
૮૨૫ સવા આઠસો	૮૨૫
૮૫૦ સાડી આઠસો	૮૫૦
૮૭૫ પોણી નવસો	૮૭૫
૯૦૦ નવસો	૯૦૦
૯૨૫ સવા નવસો	૯૨૫
૯૫૦ સાડી નવસો	૯૫૦
૯૭૫ પોણી દસસો	૯૭૫
૧૦૦૦ એક હજાર	૧૦૦૦૦
૧૨૪૨૮ બાર હજાર ચારસો	
અઠાવીસ	૧૨૪૨૮
૧૧૪૩૭૦ એક લાખ, ચૌદ	
હજાર, ત્રણસો સિ-	
તેર	૧૧૪૩૭૦
૧૨૧૫૫૮૯ અગિઆર લાખ, પંદર	
હજાર, પાંચસો ને-	
વાસી	૧૨૧૫૫૮૯
૧૫૧૬૧૮૧૫ એક કરોડ, એકાવન	
લાખ, એકસેંઠ હ-	
જાર આઠસો પંદર	
	૧૫૧૬૧૮૧૫

નવ ટાંક=આત પાવ.

૧૨ મણુ=માણી.

૧૬ મણુ કળશી.

૨૦ મણુ=ખાંડી

૨૪ મણુ=માર.

૫ મણુ=કાથળો.

૪૨ મણુ=ખેડીઓ.

૬ ચોખા=રતી (ગુંજ)

૪ મગ=રતી.

૩ રતી=વાલ.

૧૬ વાલ=ગદી આણો (અર્ધ તોલા)

અધાળ=છટાક.

૩૦ મણુ=માણી.

૬૧ મણુ=પહલો.

૨૨ મણુ=હારો.

૭ મણુ=નાનો હારો.

૪૦ મણુ=મુડો.

૧૦૦ મણુ=મોટો મુડો.

૯૬ રતી=તોલો.

૩૨ વાલ=તોલો.

ગદીઆણા=તોલો.

खंड २ रा-वाचनसंग्रह.

सार्थ शब्द,

अवयव-वाचक.

आंतरदुं ॥ आंतडें
अवाणुं ॥ हिरडी
अंगुठो ॥ आंगठा
आंगणी ॥ बोट
आंभ ॥ डोळा
ओडी ॥ टांच, नाल
उरयणी ॥ सुरकुती
उठो ॥ पाठीचा कणा
ऊठ ॥ कंघर
उलेणुं ॥ काळीज
उंडुं ॥ मनगट
ऊपरियुं ॥ कोपर
ऊणो ॥ काणां
ऊन ॥ कान
ऊडी ॥ घुबळ
ओणो ॥ मांडी (घातलेली), अंक
ओणो ॥ ओंजळ
अणुं ॥ सांदा
ओपरी ॥ करवंदी
अणुं ॥ गळा

धुणी ॥ घोट
धाटो ॥ घसा
धुंठु ॥ गुडघा
ओटलो ॥ वेणी
ओटली ॥ शेंडी
आपडुं ॥ कानाचा चावा
आमडी ॥ कातडे
छोक ॥ शिंक
जमलो ॥ उजवा
जंगध ॥ मांडी
जडपुं ॥ जबडा
जडो ॥ मल
टांटिया ॥ पाय, तंगड्या
डाटो ॥ गळा
टेडुं ॥ पोटरी
डिंगलो ॥ ठेंगणा
डील ॥ शरीर
डान्यु ॥ तोंड
डुटी ॥ बेंबी
डाणो-डावा
डींयणुं ॥ गुडघा
डगड ॥ कुडा

तक्षी / प्लिहा
 ताणवुं ॥ टाळू
 तोतलो-डो ॥ तोतरा
 तणियुं ॥ तळपाय
 नसडोर ॥ नाकपुडी
 परसोवे ॥ घाम
 पीड / पाठ
 पूड / पाठ
 पेट ॥ पोट
 पेडुं ॥ ओटी
 पोसो ॥ पसा
 पग ॥ पाय
 पोपयुं ॥ डोळ्याचें पोट
 पांसणी / बरगडी
 पिसाय ॥ मूत्र
 पाटली / चवडा, धोतराची निरी.
 पानी / टांचेचा पृष्ठभाग
 पुतणी / बाहुली
 पासुं ॥ कस
 ईक्षुं ॥ फुफुस
 अरडो ॥ पाठीचा कणा.
 घोटरी / स्तनाग्र
 ग्यापुं / बोचरें
 ग्यायी / मान
 गेहेरो ॥ बहिरा
 अगल / कास
 अगासुं ॥ जांभई
 गेलुं ॥ मगज
 अमर ॥ भंवई

अवां ॥ भुवया
 माथुं ॥ डोकें
 मुकडी / मूठ
 भोंदु ॥ तोंड
 भों ॥ तोंड
 मुछ / मिशा
 भुगे ॥ मुका
 इवां ॥ रोमांच, लव
 लमाणुं ॥ कानशील
 दोही ॥ रक्त
 दांभो ॥ उंच
 लंगडो ॥ लंगडा
 लुवे ॥ लुला
 वाण ॥ केंस
 हथेली ॥ तळहात
 हाथ ॥ हात
 होड ॥ ओठ
 हाडकुं ॥ हाड
 ह्येयु ॥ छाती
 हडपयी / हनवटी
 व्हत / वीत

धान्यादि-वाचक.

अनान ॥ धान्य
 अणभो ॥ ओवा
 अणशी / आकशी
 असाणियो ॥ आहळीव
 अटामथु ॥ पिठी
 अेलयी / वेलदोडा
 अअरोट ॥ अक्रोड

अणायो m बोक (काळा)
 अरीडा n रिठें
 डालभ f तांदळाची जात
 डपूर n कापूर
 डोडभ n अमसूल
 डरिआतुं चिराईत
 डोपडं n सोयरे
 डाणी शुरी h कडुजिर
 अरभाशी f सुरासनी
 आंड f सासर
 आरेड f सारीक
 अडियोआर m सवागी
 गांधी m वाणी
 अुंदर m डीक
 धडि m गडूं
 धोडावण f वेसंड
 योआ m तांदूळ
 यथा m हरभरे
 शुवार f जोंधळे
 श्रं n जिरें
 जेडीभध m ज्येष्ठमध
 जवत्री जायपत्री
 डंगर f साळ
 तुवर f तूर
 तक्ष m तीळ
 तण f दालचिनी
 दण f डाळ
 दराभ f द्राक्ष
 धाथु m धणे

पे।थिया m कण्या
 पोवा m पोहे
 परतां n पिस्ते
 इटडी f तुरटी
 बीलामुं n विब्बा
 भग m मूग
 भंड n मठ
 भभरा m मुरमुरे
 भरी m मिरे
 भीथु n मेण
 भीडुं n मीठ, गोड
 भोरयुथु m मोरचूद
 राध f मोहरी
 लोट m पीठ
 लावग n लवंग
 दोआन m ऊद
 वटाशो m वाटाणा
 वरिथाणी f बडीशोप
 वायवरन n वावडिंग
 सांडेर f सडीसासर
 संधुर m शेंदूर
 सुवा m शोपा
 सींधव m शेंदेलोण
 संयण m पादेलोण
 सायुयोआ m साबुदाणा
 सुनामपी m सोनामुस्ती
 सोपारी n सुपारी
 सिंगोडा m शिंगोडे
 हणदर f हळदें
 हरडे f हिरडे

गृहसंबंधीं.

आरडी / सोली
 अगासी / गच्ची
 आटलो / ओटा
 आंगणुं / आंगण
 धटाणो / विटकर
 उंभरठो / उंबरा
 डाएव / चिसल
 डोल / मळलेला चुंनां
 कठारे / कठडा
 कुवे / विहार
 कुरे / भित्त
 केदभातुं / तुरुंग
 पिंटी / खुंटी
 अपेडो / चटई
 गाअडुं / पाचर; ठिगळ
 गोअडो / कोनाडा
 गिरो / मुकवु-गहाण टाकर्णे
 घेर / घर
 थोडडी / मोरी
 छो / चुना
 छापडं / छप्पर
 छोअंध-चुनेगच्ची
 छींहुं / फाटक
 मळरं / शौचकूप
 टांहुं / टांकें
 टेडो / टेका
 थांभलो / सांब
 थांभा / आळ्याचीं कौलें

दादर / जिना
 दीवाल / भित्त
 दोकाप्यारी / गवाक्ष
 निसरणी / शिडी
 नणियुं / कौल
 नेव / पागोळी
 पथर / दगड
 पाये / पाया
 पगथियुं / पायरी
 परनाण / पन्हाळ
 पथिआइं / पाणठाण
 श्वारे / कारंजें
 आरणुं / दरवाजा
 आरी / सिडकी
 तारवटिया / तुळ्या.
 लोयडं / तळघर
 भडान / घर
 भोतीयुं / गजभोगळी
 भाण / मजला
 घडी / माडी
 भोभ / छपराचें आढें
 रवेश / सज्जा
 वाडो / आंगण, वाडा
 वाड / कुंपण
 वांस / टोंकर
 सणियां / गज
 साकटो / वासा

संबंध-वाचक.

ओरमान भा / सावत्र आई
 अमे-आम्ही
 आपणे-आपण
 आप-आपण (तुम्ही)
 डाके m काका
 डीके m लहान मुलगा
 डीडी f लहान मुलगी
 जभाध m जामात
 जेठ m वडील दीर
 जेठाणी f वडील जाऊ
 छोकरे m मुलगा
 छोकरी f मुलगी
 तुं, तमे, तो, तेओ-तूं, तुम्ही, तो, ते
 दीअर m धाकटा दीर
 हेराणी धाकटी जाऊ
 दादो m पितामह
 दादी f पितामही
 न मायुं-आईविरहित.
 न आपुं-बापविरहित
 नातडं m पुनर्विवाह
 पित्राडं m चुलता
 पित्राध भाध m चुलत भाऊ
 पुध f आत्या
 आप m बाप
 येन f बहीण
 अनेवी m बहीणीचा नवरा
 अपावो m पितामह
 अपध f पितामही

आयडी f स्त्री
 जैरी f स्त्री
 भाध m भाऊ
 बाणेण m भाचा
 बाणुण f माची
 भत्रिण m पुतण्या
 भत्रिण m पुतणी
 भेणध f भावजय
 भा / आई
 मभावे m मातामह
 मभध f मातामही
 भेसेण n आजोळ
 भामे m मामा
 भासी f मावशी
 वडु f सून
 वर m नवरा
 वेवाध m व्याही
 वेवणु f विहीण
 सगपणु m नाते
 ससरे m सासरा
 साणे m शालक
 साणी f मेहुणी
 सावडी भा / सावत्र आई
 सावडुं-सावत्र
 दुं-मी

वनस्पति-वाचक.

अथाणुं n लोगचें
 आदुं n आलें

आणुकडां n आळू
 आमणां n आवळे
 आमली f चिंच
 अडखणेर f कर्दळी
 अप्पिा m आम्रवृक्ष
 डेणुं n केळ
 डेरी f आंबा
 डुंवारेो m कोरफड
 डरमदां n करवंदे
 डोडणुं n लाल भोपळा
 डोथभीर f कोथिंबीर
 डारेळां n कारली
 डांटेो m कांदा
 अरभुज n खरबुज
 गुवारइली f गोवारीच्या शेंगा
 गलडां n गिलकीं
 गलभोटेो m झेंडू
 गुलछडी f निशिगंध
 धिलोंडुं n तोडले
 चांपा m फणसाचे गरे
 चिभडुं n वाळूक
 चोणी f चवळी
 चोणोध f तांदुळजा
 चंपेली f चमेली
 चाड (लीली) f गवती चहा
 छोडवेो m रोप
 जमइप n पेळू
 जंभु n जांभळ
 जंभुडी f जांभळी

जमइपी f पेळूचें झाड
 कुंगणी f कांदा
 तडभुज n टरबुज
 तुणशी f तुळस
 थुवर n साबर
 दराप f द्राक्ष
 दाडम n डाळिंब
 दुधी f दुध्या भोपळा
 दावडी f शेवंती
 नाणीअेर n नारळ
 पपाडि n पपई
 पिपणेो m पिंपळ
 पुदीनेो m पुदीना
 अटाटेो-डा m घटाटा
 आवण m बाभूळ
 येारडी f बोरीचें झाड
 भील n बेल
 भीली f बेलाचें झाड
 भाणु f पाले माजी
 भींडा n भेंड्या
 भरयुं n मिरची
 भोगरा m डिन्या
 भोगरो m भोगरा
 खेयुं n वांगें (लहान)
 रायणु f सिरण्या
 लसणु n लसूण
 लुभ f केळीची लोंगर
 लिभडेो m कडुनिंब
 वेंगाणुं n मोठें वांगें

शाक ॥ फळमाजी
 सहरिं ॥ राताळें
 शेरडी / कंस
 सिंग / शेंग
 सेंतुर ॥ तुतें
 सीसभ ॥ सिसवीचें झाड
 सिताप ॥ सताप
 सुरजमुष्ठी / सूर्यफूल
 समडी / शमीवृक्ष
 सेकटो ॥ शेवगा

वस्त्रपात्र-वाचक.

ओठणी / फडकी
 आयमनी / संध्येची पळी
 आभजियो ॥ पोळपाट
 उंकणु ॥ बांगडी
 डिडीयां ॥ पोत (गळ्यांतील)
 कांथणी / कांचोळी
 कडुं ॥ कडें, गोठ
 कामणी / धायळी, चवाळें
 डार / कांठ
 कछोटो ॥ कासोटा
 डायजो, णी-पोतें, पिशवी
 कंदोरो ॥ कटिसूत्र
 कछडी / पळी
 डोडीयुं ॥ पंधी
 डसडी / फणी
 कथरोट / परात
 डोडो ॥ ओगराळें

आंठणी / सल
 आंठणियुं ॥ उसळ
 पुभयो ॥ ताटली
 आटडो ॥ साट
 पुरसी / सुची
 गदो ॥ सोळ
 गांसडी / गांठोडी
 गजपुं ॥ सिसा
 गोड्डुं ॥ लेप
 धाधरो ॥ धागरा, परकर
 धडो ॥ धागर
 धंट ॥ घंटा
 धंटी / जातें
 यशियो ॥ परकर
 योरणो ॥ चोरणा
 छाणुं ॥ गोवऱ्या, शेणी
 जनेध ॥ जानवें
 ढांकणुं ॥ झांकरण
 तणध / गादी
 तोडो ॥ तोडा (पायांतील)
 तयो ॥ तावी / तवा
 तरभाणुं ॥ संध्यापात्र
 तपेडी / पातेली
 तपेथो ॥ कालथा
 तपेथुं ॥ उचटणें, उलधणें
 धाण / ताटली
 दीवेट / दिव्याची वात
 हस्तो ॥ बत्ता
 दिपी ॥ समई

घातीये *m* पलंग
 घातीडि *n* धोतर
 पेहेरखु *n* सदरा
 पथारी *f* आंथरूण
 पिछोडी *f* उपरणे
 पाधडी *f* पागोटें
 पाटली *f* मिरी, निरी
 प्याखुं *n* पेला
 पतेधी *f* तपेली
 पेशी *f* कढई
 पाटयो *m* पाट
 पारखुं *n* पाळणा
 झानस *m* कंदील
 अंभडी *f* बांगडी
 आंय *f* बाही
 अदन *n* कुडतें
 प्यारियुं *n* गुंडी
 अणतखु *n* सर्पण
 आण्ट *m* बाक
 लुंगणी *f* कुंकणी
 भोणीआं *n* कांठ (सुटें)
 भोणं *n* पायमोजे
 भांणियुं *n* ताईत
 इ *n* कावूस
 लुगडां *n* कपडे
 लोटो *n* लोटा
 वाणी *f* बाळी, नध
 वांटी *f* आंगठी
 वेणखु *n* लाटणें

वाडको, डी-वाटी
 साडी *f* लुगडें
 शेत्रं *f* सतरंजी
 सुजनी *f* दुलई, चादर
 सावरणी *f* केरसुणी
 सांभेखुं *n* मुसळ
 सुडी *m* आडकित्ता
 सुपडुं *n* सूप
 हांसणी *f* सरी
 हांडो *m* हंडा

पशुपक्षी-वाचक-

उंढर *m* उंदीर
 आपलो *m* अंडेल बेल
 उंढ *n* उंढ
 उन *n* लोकर
 आंयण *m* सड
 करम *m* जंत
 कुतरो-इं-कुत्रा-त्रें
 कांकीडे *m* सरडा
 कानअणुरो *m* गोम
 करेणीयो *m* कोळी
 कायणे *m* कांसव
 कीडी *j* मुंगी
 करयखुं *n* संकडा
 कागडो *m* कावळा
 अय्यर *n* सेचर
 पिसडोली *f* सार, सडी,
 अरी *f* सूर

गधडे-डुं ॥ गाढव
 गोघी ॥ सांड
 गाध ॥ गिधाड
 गिलोडी f पाल
 धुपड ॥ घुबड
 यांय f चोंच
 यक्षी f चिमणी
 यक्षो ॥ चिमणा
 यांयड ॥ पिसा
 छछुंहर ॥ उंदीर, चिचुंद्री
 जणे f जकू
 णुं f ऊ
 टडुं ॥ तडु
 योणुं ॥ डोबड
 देल f लांडोर
 तीड ॥ टोक
 हेडडुं ॥ बेडुक
 नाणीयो ॥ मुंगुस
 पाडे ॥ टोणगा
 पुछडे-डुं ॥ शेपूट
 पांण f ॥ पंत
 पांणड ॥ पिंजरा
 पकरे ॥ बकरा
 मिलाडे ॥ बोका
 मिलाडी f मांजर
 पणत ॥ बेल
 पाण ॥ ससाणा
 मोटीडुं ॥ कुतन्याचें पिल्लुं
 भुंड ॥ डुकर

भभरे ॥ भोंवरा
 भेंस f म्हैस
 भगतरी ॥ चिलटे
 भछर ॥ डांस
 भंकोडे ॥ मुंगळा
 भाण f माशी
 भाछली f मासा
 भरघो ॥ कोंबडा
 भाणे ॥ घरटे
 रींछ ॥ अस्वल
 वांदरे ॥ वानर
 वनीअेर ॥ ऊंद, विजुं
 वछेरे ॥ शिंगा
 वाछरडुं ॥ वांसरुं
 वर ॥ लांडगा
 वांगोण f रंबध
 वांटे ॥ सुरळ
 विंछी f विंचू
 वाधणुं ॥ वटवाघुळ
 शियाणं ॥ कोल्हे
 ससडुं ॥ ससा
 गिंडुं ॥ शिंग
 हाथी ॥ हत्ती

खाद्यवाचक.

आचार ॥ लोणचें
 ड्युंअर f कोशिंबीर
 कटी f कडी
 डोपरेल ॥ सोबरेल

ज्येण ॥ पेंढ, ढेप
 आटीडाण f आंबट वरण
 आटुं-आंबट
 आइं-खारट
 गेण ॥ गूळ
 धी ॥ तूप
 धुगरो ॥ कान्होला, केंरंजी
 धीडेणां ॥ वुपकेळीं
 यास ॥ पांक
 धास f ताक
 तेल ॥ तेल
 दाण f वरण
 दही ॥ दहीं
 दुध ॥ दूध
 द्विवेक्ष एरंडेल
 पोपडे ॥ साय, पोपडा
 पुरी f पुरी
 पातरां ॥ वड्या (आळूच्या)
 पापड ॥ पापड
 पेडे ॥ पेढा
 पिरंण ॥ केसरीभात
 आसुंदी f बासुंदी
 भात ॥ भात
 लाणुं ॥ वाढलेलें ताट, वाढण
 भणुयां ॥ भजीं
 भाणु ॥ लोणी
 भरयुं ॥ तिखट
 भलाध f मलई
 भोणुं—अळणी

भावे ॥ खवा
 रसोध f स्वयंपाक
 रसोडुं ॥ पाकशाळा
 रोटसे। ॥ भाकर
 रोटली f पोळी
 लाडवा ॥ लाडू
 लाडी f खळ
 वाणु ॥ रात्रांचें जेवण
 वधारो ॥ फोडणी
 श्रीअंड ॥ श्रीखंड

धंदावाचक.

डंसारे। ॥ कासार
 डडार ॥ भोई
 डिसअणु f कसबीण
 डसाध ॥ खाटीक
 डारीगर ॥ कारागीर
 डडियो। ॥ गवंडी
 डंढोध ॥ हलवाई
 डाधीयो। ॥ भार्जीविक्या
 डयरापटी ॥ झाडूवाला
 डणुयो। ॥ दाणेवाला
 डंतारी ॥ कातरी
 डडिआरो। ॥ लांकूडफोड्या
 ज्येणुत ॥ शेतकरी
 आरवे। ॥ खलाशी
 गांधी ॥ वाणी
 धांयी ॥ तेली
 धराड ॥ गिन्हाईक

चित्तारे m चित्तारी
 तलाटी m कुककर्णी
 तपीम m वैद्य
 तप्येणी m तांबोळी
 दरु m शिंपी
 वाष्पावटी m सराफ
 पिंजारे m पिंजारी
 लवैये m नट
 भटीआरे m भटारी
 भोमिया m वाटाड्या
 भरवाड m धनगर
 भोयी m चांभार
 भेडतर m भंगी
 भेडेतो m कारकून
 रंगारे m रंगारी
 रसोप्ये m स्वयंपाकी
 लुवार m लोहार
 वैद्य m वैद्य
 वपारी m कोठारी
 पथुदरी m कोष्टी
 सुथारे m सुतार
 सोनी m सोनार
 सरैया m सुगंधी
 दुग्म m न्हावी

रोगवाचक.

अपयो m अजीर्ण
 उधरस f सोकला
 अछपडा m काजण्या
 अधामयु f हागवण
 अधुरेणुपुं-उमळणे
 आंज्यी f राजणवाडी
 अकांतरियो m एकात्रा ताप

ओटकार m डेंकर
 अरध f घामोळी
 विटाढीयुं m डांग्या सोकला
 डिपलीयुं m अपस्मार
 कथुज m मलावरोध
 कभणे m कावीळ
 करम m जंत
 कणितर m कळ
 अरपसुं m व्रण
 अघ m क्षय
 पुण्डी f सरुज
 गुमडुं m गळू
 गोवडं m गोवर
 गंठियोवा m संधीवान
 धा m जखम
 थांदा m व्रण, चट्टे
 थांटी f गरमी
 अडो m मल
 नलंदर m जलोदर
 टुंठिं m महामारी
 हांसो m दांस
 ताप m ताप
 तास f टक्कल
 दातपीली f दातसीळ
 दाजपुं-भाजणे
 दरुज m नायटा
 दम m दमा
 दरुद m रोग
 नप्यणाघ f अशक्तता
 नासुर m भगंदर
 पड m पू
 पाडुं m काळपुळी
 परभो m परमा
 पिसाप्य m मूत्र

इश्लो m फोड
 इर m भोवळ
 अरेण f लोहा
 लुअमं६ n अमिमांय
 मिठोपरमे m मधुमेह
 मरडे m आमांश
 मत्ता m मोड
 मोतीयो m मोतीबिंदु
 लु f झळ
 लडवे m अर्धांगवायू
 वायो m नारू
 वा m वात
 अलेअम m पडसें
 सडिअड f देवी
 सोजे m सूज
 सारणुगां० f अंतर्गळ
 सुवापड f बाळंतपण
 सनेपात m सन्निपात
 डाइ-णु f दमा
 डरस f मूळव्याध
 डिडडा डडपी f गुचकी

देशकालवाचक.

अडिया-येथें
 ज्यां-जेथें
 त्यां-तेथें
 ज्यां, शी६-कोठें
 इगिडि n गल्ली
 योडुं n बाजार
 गाम n गांव
 गामडुं n खेडेगांव
 उगमणी f पूर्व
 आथमणी f पश्चिम
 न्यारे-जेव्हां

त्यारे-तेव्हां
 ड्यारे-केव्हां
 डाले-काल, उद्यां
 परमडडाडे-परवां
 अडवाडियुं n आठवडा
 धडी f घटका
 पअवाडियुं n पंधरावडा
 मडिनो m महिना
 वरस n वर्ष
 डोणु-चालूसालीं
 पोर-गतसालीं
 रविवार, रवेडि m रवीवार
 सोमवार, सोमे m सोमवार
 मंगणवार, लोमे m मंगळवार
 बुधवार, बुधे m बुधवार
 गुश्वार, गरेडि m गुरुवार
 शुक्रवार, शुकरे m शुक्रवार
 शनिवार, शनेडि m शनिवार
 पडवे m प्रतिपदा
 पीण f द्वितीया
 तीण f तृतीया
 चोथ f चतुर्थी
 पांथम f पंचमी
 छड f षष्ठी
 सातेम m सप्तमी
 अठिम f अष्टमी
 नेम f नवमी
 दसेम f दशमी
 अगिआरस f एकादशी
 आरस f द्वादशी
 तेरस f त्रयोदशी
 यो६स f चतुर्दशी
 पुनेम f पौर्णिमा
 अभास f अमावास्या

आधलाभीन f भाऊबीज
 अंपाछट f चंपाषष्ठी
 उतरायु n उत्तरायण
 धुजेटी f फाल्गुनवद्य १
 रंगपायम f रंगपंचमी
 गुडीपडवे m गुडीपाडवा
 अभात्रीन f अक्षय्यतृतीया
 अजेव f श्रावण शुद्ध १५
 श्राधीयां n पितृपक्ष
 नारतां n नवरात्र
 समडीपुजन n शमीपुजन
 दसेरे m दसरा
 माण्डेकारी f कोजागरी
 डाणी यौदस f नरक १४
 यधतर m चैत्र
 वर्धशाअ m वेशाख
 जेठ m ज्येष्ठ
 आभाड m आषाढ
 श्रावण m श्रावण
 सादरेवा m भाद्रपद
 आसा m आश्वीन
 कारतक m कार्तिक
 भागसर m मार्गशीर्ष
 पोश m पौष
 भाड m माघ
 शगण m फाल्गुन
 परेदियु n प्रभात
 सवार f सकाळ
 अपार f दुपार
 पाछेतां पोडोर m ३ रा प्रहर
 पाछेती रात f उत्तर रात्र
 सांज-संध्याकाळ
 रात-रात्र

वाडणां n अर्धे
 धरणु n महण

क्रियावाचक.

उठवुं-उठणें
 आणवुं-विचरणें
 आणोटवुं-लोकणें
 आपवुं-देणें
 आवडवुं-ज्ञान असणें (Know)
 आववुं-येणें
 करवुं-करणें
 भावुं-खाणें
 अरीदवुं-विकत घेणें
 असवुं-सरकणें
 असेडवुं-सारणें
 जेयवुं-ओढणें
 अंजेरवुं-झटकणें
 (नाक) अंजेरवुं-शिकरणें
 जेभावरवुं-साकरणें
 भासवुं-सोकणें
 जेखवुं-उघडणें
 जेणवुं-शोधणें
 गणवुं-मोजणें
 धोरवुं-घोरणें
 ज्योटेवा वाणवे-वेणी घालणें
 ज्योणवुं (माथुं)-न्हाणें
 ज्योखवुं-चालणें
 छींकवुं-शिकणें
 जगवुं-जागे होणें
 जवुं-जाणें
 जमवुं-जेवणें
 जेवुं-पहाणें
 जाडे इरेवा जवुं-शौचास जाणें
 टोकवुं-हटकणें

६२पुं-घट्ट होणें, धिजणें
 ७२पुं-भिणें
 त२पुं-पोहणें
 तपावपुं-तापविणें
 तोलपुं-तोलणें
 हांतणु ३२पुं-दंतधावन करणें
 हो३पुं-धावणें
 धावुं-धुणें
 नापुं-स्नान करणें
 नासपुं-नाहीसें होणें
 पीपुं-पिणें
 पीरसपुं-वाढणें (अन्न)
 प३पुं-पडणें
 पु७पुं-विचारणें
 ३२पुं-फिरणें
 येसपुं-बसणें
 शुभ पा३वी-हांक मारणें
 थोळपुं-बोलणें
 थणपुं-जळणें
 थणपुं-जाळणें
 लांगपुं-मोडणें
 मेणवपुं-मिसळणें
 मापपुं-मोजणें
 मारपुं-मारणें
 मोडलपुं-पाठविणें
 मणपुं-मिळणें, भेटणें
 मुत्त२पुं-मुतणें
 मुकपुं-ठेवणें
 रांधपुं-स्वयंपाक करणें
 रभपुं-सेळणें
 रैपुं-रडणें
 लग्गा३पुं-लावणें
 लावपुं-आणणें
 लेपुं-घेणें

लपपुं-लिहिणें
 लुधपुं-कोरडें करणें
 वढपुं-रागें भरणें
 वाढपुं-कापणें
 थटावपुं-मोड करणें
 वेथपुं-विकणें
 वेहथपुं-वांटणी करणें
 सुपुं-निजणें
 सभारपुं-चिरणें, दुरुस्त करणें
 सांभणपुं-ऐकणें
 सणगावपुं-पेटविणें

किरकोळ.

अ३धो m अधेली
 अढीडा m ढळवू
 धं३ुं n अंडें
 धणरो m मक्का
 आसानके६ f सादी कैद
 ऐरण f ऐरण
 अस्तरो m वस्तारा
 अन्नवाणुं n उजेड
 आ, ऐ-हा, ही, हें
 अल्या-अरे
 अरे-अहो
 डागण m कागद
 कलम f लेखणी
 कलध f कथील
 काथणी f पिशवी
 कुयी f किल्ली
 कुडाडे m कुन्हाड
 करे m गारा (Hails)
 काथणी f नरोटी
 काध कोणी
 अडियो m दौत

भातुं ॥ खाते
 भत ॥ रोखा
 भोट f नुकसनि
 भरेरे ॥ खरारा
 गुणु f पोते
 गलेपयी f गुंदगुली
 धरेणुं ॥ दागिना
 योपडी f पुस्तक
 यधु ॥ चाकू
 युडाडे ॥ निवाडा
 युधो ॥ चूल
 योभासुं ॥ पावसाळा
 यांहरणुं ॥ चांदणे
 योंटी f चिमटा
 ऋसत f जस्त
 जे-जो, जी, जें
 टपटपी f चटपटणे
 डोड-मट्ट
 ढंढेरे ॥ जाहीरनामा
 त्रांयु ॥ तांबे
 ताणुं ॥ कुलूप
 त्राणुं ॥ तराजू
 तडडे ॥ ऊन्ह
 द्वा f औषध
 देशनिकाल-काळेपाणी
 दाटे ॥ बूच
 दातरडं ॥ कोयता
 धमथु f माता
 धुमस f धुकें
 नधुयो ॥ कोयंडा
 नभोरिधुं ॥ बोचकारा
 परभिधुं ॥ पाकीट

नेथरी f शीळ
 पयडडी f पिचकारी
 परतो ॥ प्रचीति
 प्रशी f पटाशी
 थ्यानी f चवली
 भागीयो ॥ भागीदार
 भोग्न ॥ लाटा
 भुडी f भांडवल
 रेल f पूर
 लंगर ॥ नांगर जहाजाचा
 लोडुं ॥ लोखंड करणी
 लेणुदेणुं ॥ देवघेव
 वेरे ॥ कर
 वेर ॥ वैर
 वासलो ॥ वाकस
 विधनी f किंकरें
 वीळणी f बीज
 परसाह ॥ पाऊस
 वडवाध f पारंबी
 वामे f (पोहण्याच्या) छापा
 सोनुं f सोने
 संवाडे ॥ दिडकी
 सोध f सुई
 सोयो ॥ दामण
 सम ॥ शपथ
 सिआरडी f सामता
 शियाणे ॥ हिंवाळा
 सूरज ॥ सूर्य
 शुं - काय
 साधु f पत
 डिसाधु ॥ हिशोब
 डण ॥ नांगर (शेतीचा)

સાર્થ વાક્યે.

૧ હું આવું છું, અમે આવિએ છીએ	મી ચેતોં, આમ્હી ચેતા.
૨ તું આવે છે, તમે આવો છો	તું ચેતોસ, તુમ્હી ચેતાં.
૩ તે આવે છે, તેઓ આવે છે	તો ચેતો, તે ચેતાત.
૪ હું લખું છું, અમે લખિએ છીએ	મી લિહિતોં, આમ્હી લિહિતોં.
૫ તું લખે છે, તમે લખ્યો છે	તું લિહિતોસ, તુમ્હી લિહિતાં.
૬ તે લખે છે, તેઓ લખે છે	તો લિહિતો, તે લિહિતાત.
૭ હું આવ્યો, અમે આવ્યા	મી આલોં, આમ્હી આલોં.
૮ તું આવ્યો, તમે આવ્યા	તું આલાસ, તુમ્હી આલાંત.
૯ તે આવ્યો, તેઓ આવ્યા	તો આલા, તે આલે.
૧૦ મેં લખ્યું, અમે લખ્યું	મ્યાં લિહિલેં, આમ્હી લિહિલેં.
૧૧ તેં લખ્યું, તમે લખ્યું	ત્વાં લિહિલેં, તુમ્હીં લિહિલેં.
૧૨ તેણે લખ્યું, તેમણે લખ્યું	ત્યાનેં લિહિલેં, ત્યાનીં લિહિલેં.
૧૩ હું આવીશ, અમે આવીશું	મી ચેઈન, આમ્હીં ચેઠું.
૧૪ તું આવશે, તમે આવશો	તું ચેશીલ, તુમ્હી ચાલ.
૧૫ તે આવશે, તેઓ આવશે	તો ચેઈલ, તે ચેતીલ.
૧૬ હું છું, અમે છીએ, છિયે	મી આહેં, આમ્હીં આહોં.
૧૭ તું છે, તમે હોઓ છો	તું આહેસ, તુમ્હીં આહાંત.
૧૮ તે છે, તેઓ છે	તો આહે, તે આહેત.
૧૯ હું હોઈછું, અમે હોઈએ છિયે	મી હોતોં, આમ્હીં હોતોં.
૨૦ તું હોય છે, તમે હોઓ છો	તું હોતાસ, તુમ્હી હોતાં.
૨૧ તે હોય છે, તેઓ હોય છે	તો હોતા, તે હોતાત.
૨૨ હું કાસે અગરમાં ગયો હતો	મી કાલ બાજારાંત ગેલોં હોતોં.
૨૩ છોડરાએ ચોપડી વાંચી રહ્યા છે	મુલાંચેં પુસ્તકવાચન હોઠન ગેલેં.
૨૪ મગનલાલ કામ કરે છે	મગનલાલ કામ કરિતો.
૨૫ આપાના માથામાં દુખતું હતું	બાપાચેં ડોકેં દુઘત હોતેં,
૨૬ આપાનું માથું દુખતું હતું	” ” ”
૨૭ આંધળાથી વાંચાતું નથી	આંધર્યાલા વાચતાં ચેત નાહીં
૨૮ ભાઈને વાંચતાં આવડતું નથી	ભાવાલા વાચતાં ચેત નાહીં.
૨૯ કાકાને ગુજરાતી આવડે છે	કાકાલા ગુજરાતી ચેતેં.
૩૦ છોડરાએ પાઠ મોઢે કીધા	મલાનેં ધડે તોંડપાઠ કેલે.

- ३१ तारे छानामाना ज्येसी रहेपुं
 ३२ ज्ये डोणु ज्येधो !
 ३३ ज्येपुं नपणुं भाषणु आपणु
 भोभांथी कुंभ निकणे ?
 ३४ परमेश्वरनी कृतीना देखाव जेवाने
 माटे रसीला भाणुसो वरसादमां
 पणु इरे छे
 ३५ मारा आपाज्ये ज्येक अणदनी ज्येडने
 ज्ये डोणु गाये आ मोसभमां लीधां
 ३६ लोक्षानी छोकरानी उपर मायापनुं
 हेत रहेपुं नथी
 ३७ परमेश्वरे भाणुसने मारुं नडां न-
 लुवानी शक्ती तथा पोताना विचार
 ज्येखाववाने माटे वाया आपेक्षी छे
 ३८ अरापर वपते वरसाद आवे तो
 वरसमां ज्ये पाक पाके
 ३९ विद्वान पुश्वनी आपणुने ज्येठ छे.
 ४० समुद्रमां ज्येवार भरती ज्येठ थाय छे
 ४१ ज्ये वडे भाणुस ज्येक्षीने डे लपीने
 पोताना विचार ज्येक जीमने
 ज्येखावे छे ते भाषा
 ४२ भाणुसनी वाणीमांथी थतां स्पष्ट
 उच्यारणु ते अक्षर
 ४३ ज्येक डे वधारे अक्षर मज्याथी कुंभ
 अर्थ समजय तेने शब्द कुडीज्ये
 ४४ ज्येनी साथे जीमने अक्षर मज्येथो न
 होय ते मूणाक्षर
 ४५ ज्येनी उच्यार जीमनी महद वगर
 थाय छे ते स्वर
 ४६ ज्येनी उच्यार स्वरनी महद वगर
 थतो नथी त्यारे ते व्यंजन
 ४७ ज्येपारे ज्ये डे वधारे व्यंजन ज्येकडा
 थाय छे अने तेमनी वच्ये डोणु स्वर
 होतो नथी त्यारे तेने ज्येडोक्षर कुंभे छे

- त्वां गुपचूप वसून रहावे.
 हा कोण बोलला ?
 असें निंद्य भाषण आपल्या तोंडांतून कसें
 निघेल ?
 परमेश्वराच्या कृतीचा देखावा पहाण्या-
 करिता गुणज्ञ मनुष्यें पावसांत पण
 फिरतात.
 माझ्या चापानें एक बैलाची जोडी आणि
 दोन काळ्या गाई या हंगामांत घेतल्या.
 खोडकर मुलां (च्या) वर आईचापाचें
 प्रेम असत नाहीं.
 परमेश्वरानें मनुष्याला चांगलें वाईट जाण-
 ण्याची शक्ती आणि स्वतांचे विचार
 कळविण्याकरितां वाचा दिली आहे.
 बरोबर वेळेला पाऊस आला तर वर्षांत
 दोन पिकें पिकतील.
 विद्वान पुरुषांची आपणांस उणीव आहे.
 समुद्रांत दोनवेळ भरती ओहटी हेति.
 जिच्यायोगानें मनुष्य, बोलून किंवा लिहून
 स्वतांचे विचार, एकवेकांस कळवितात
 ती भाषा.
 मनुष्याच्या वाणींतून होणारा स्पष्ट उच्चार
 तें अक्षर,
 एक किंवा जास्त अक्षरें मिळून कांहीं
 अर्थ समजेल त्यास शब्द म्हणावे.
 ज्यातीं दुसरें अक्षर मिळालें नसेल तें
 मूळाक्षर
 ज्याचा उच्चार दुसऱ्याच्या मदतीशिवाय
 होतो तो स्वर.
 ज्याचा उच्चार स्वराच्या मदतीवांचून होत
 नाहीं तें व्यंजन.
 जेव्हां दोन किंवा अधिक व्यंजनें एकत्र
 होतात आणि त्याच्यामध्ये कोणी स्वर
 नसतो तेव्हां त्यास जोडाक्षर म्हणतात.

४८ जे शब्द वडे प्राणी पदार्थ वगेरे ओणभाय छे ते नाम

४९ जे शब्द नामने ठेकारे वापर्यामां आवे छे ते सर्वनाम

५० भीज्ज शब्दने गुण, संख्या वगेरे देखाडे छे ते विशेषण

५१ अस्तित्, स्थिति, गति वगेरे क्रिया देखाडे छे ते क्रियापद

५२ पोताना रुपमां कांछ वधधट न थतां जे मूण रुपमां रह्ये छे ते अव्यय

५३ जे अव्यय क्रियापदने गुण अतावे छे ते क्रियाविशेषण

५४ जे अव्यय नामने जेडाधने तेना भीज्ज शब्द साथेना संबंध देखाडे छे ते शब्दयोगी

५५ जे अव्यय जे शब्द के वाक्यने जेडे छे ते उभयान्वयी

५६ मनमां हरण, शोक उपलयाथी जे शब्द ओलाय छे ते केवलप्रयोगी अव्यय

५७ कांछ अेकज पदार्थ, प्राणी के स्थणनुं आस नाम ते विशेष नाम

५८ आंभा वर्गने के तेमांना अेक अेकने सरणी रीते लागु पडे ते सामान्य नाम

५९ गुण, क्रिया वगेरेना भाव देखाडनार नाम ते भाववाचक

६० जे नामने "डेवो" लागी शके तेनी नरजाति

६१ जे नामने "डेवी" लागी शके तेनी नारी जाति

६२ जे नामने "डेवुं" लागी शके तेनी नान्यतर जाति

ज्या शब्दाच्या योगानें प्राणी, पदार्थ वगैरे ओळखिले जातात, तें नाम.

जो शब्द नामाचे ठिकाणीं वापरण्यांत येतो, तें सर्वनाम.

दुसऱ्या शब्दाचा गुण, संख्या वगैरे दाखवितें तें विशेषण.

अस्तित्, स्थिति, गति वगैरे क्रिया दाखवितें तें क्रियापद.

स्वतःच्या रूपांत कांहीं फेरफार न होतां जें मूळ रूपांतच राहतें तें अव्यय.

जें अव्यय क्रियापदाचा गुण दाखवितें तें क्रियाविशेषण.

जें अव्यय नामाशीं जोडलें जाऊन त्याचा इतर शब्दाचरोचरचा संबंध दाखवितें तें शब्दयोगी.

जें अव्यय दोन शब्द किंवा वाक्ये यांस जोडतें तें उभयान्वयी.

मनामध्ये हर्ष, शोक उत्पन्न झाल्यानें जो शब्द बोलला जातो तें केवलप्रयोगी अव्यय

कोणी एकाया पदार्थ, प्राणी किंवा स्थळाचें विशिष्ट नाम तें विशेषनाम.

संबंध वर्गास किंवा त्यांतील प्रत्येकास सारख्या रीतीनें लागू पडतें तें सामान्य नाम.

गुण, क्रिया वगैरेचां भाव दाखविणारें नाम तें भाववाचक.

ज्या नामास "डेवो" (हा शब्द) लागू शकतो त्याची नरजाती (पुल्लिंग.)

ज्या नामास "डेवी" लागू शकतो त्याची नारी जाती. (स्त्रीलिंगी.)

ज्या नामास "डेवुं" लागतें, त्यास नान्यतर जाती. (नपुंसकलिंगी.)

६३ काँई प्राणी के पदार्थ अेक छे के
वधारे अे जेथी ज्युय तेने
वचन कहे छे

६४ नामके सर्वनामने। पीण शब्द
साथेने। संअंध अताववाने जुदा
जुदा प्रत्यये लागवाथी तेना जे
रूप थाय छे तेने। वभक्ति कहे छे।

६५ ते सुरतने। रहीश छे तमे कयाना ?

६६ गायने चार पाय अने अेक पुछडी
होय छे

६७ तमे शी न्यात छे, आहल्यु के रजपुत ?

६८ गाय करता लंस वधारे दूध दे छे

६९ तमारा हाथमां शुं छे, अण्णु के
अस्तरे के सूडी

७० मारा धर पछवाडे कुवे। छे

७१ आवे। छोकरां हु तमने परसाधुं
गीत गातां शीकवुं

७२ अेक पटेकने त्यां अण्णनी जेड हती

७३ हुं मारा आकर साथे गांधीनी
दुकाने गये। हते।

७४ कुवाभां देडकुं छे।

७५ अेक सुथार मने अण्णरमां भज्ये।

७६ आकर उभे। थये।

७७ मारी अेन पुरशीपर जेडी छे

७८ अेक छोकरे। अरणीमां हाथ धात्री
भूढे। खरीने अेर काढते। हते।

७९ अंगुडाने अेक वेढे। छे पण्णु आंग-
जीअाने अे होय छे

८० आ तो भेहेताण्णु छे पण्णु छोकरां
कयां गयां ? वाडीमां ?

८१ दोड, दोड, आपण्णे। अेक साथी
पाणीमां पडये।

८२ हुं शुं करं, मने तो तरतां आवडतुं
नथी, माटे हाथार धुं

कोणी प्राणी किंवा पदार्थ एक आहे किंवा
जास्ती हें ज्या योगानें समजतें त्याला
वचन म्हणतात.

नाम किंवा सर्वनामाचा इतर शब्दांशीं
संबंध दाखविण्याकरितां निरनिराळे
प्रत्यय लागल्यानें त्या नामांचीं जीं रूपें
होतात त्यांस विभक्ति म्हणतात.

तो सुरतेचा रहिवाशी आहे, तुम्ही कोठले ?

गाईला चार पाय आणि एक शेंपूट
असतें.

तुमची जात काय, ब्राह्मण किंवा रजपूत ?

गाईपेक्षां म्हेंस जास्त दूध देते.

तुमच्यां हातांत काय आहे. चाकू किंवा
किंवा वस्तरा किंवा आडकित्ता.

माझ्या घराच्या मागे विहीर आहे.

मुलानो या, मी तुम्हाला पावसाचें गाणें
गावयास शिकवितों.

एका पाटलाच्या घरी बैलाची जोडी होती.

मी माझ्या चाकरासह बाण्याच्या दुकानीं
गेलों होतों.

विहिरींत बेडूक आहे.

एक सुतार मला बाजारांत भेटला.

चाकर उभा राहिला.

माझी बहीण खुंचीवर बसली आहे.

एक मुलगा बरणींत हात घालून बचक
भरून बोरें काढीत होता.

आंगठ्याला १ सांधा आहे, पण बोटांना
दोन असतात.

हे तर गुरुजी आहेत ? पण मुलें कोटें
गेलीं, बागेंत ?

धांव धांव आपला एक सोबती पाण्यांत
पडला.

मी काय करूं, मला तर पोहतां येत नाहीं,
करितां लाचार आहे.

- ८३ वडाणुमानां त्रणु घेटां दुप्पी मुम्मां
 ८४ तेना वाडाभां गाथो, बे'सो वाछ-
 रडां तथा हरणु जेया
 ८५ ते भारे लाध छे
 ८६ भारा हाथमां त्रणु वटाणा छे
 ८७ तभारा बाधनी येपडीओ अंधी
 झटी गध छे, अंधाववा डेडेजे
 ८८ तभारी जेनतुं आ धरेणुं नडकर
 नधी, पोडुं छे
 ८९ तमे भारी पाटी मेजडपरथी असे-
 डीने पाटी नाथी
 ९० भारे नदीपार जवानेवास्ते तभारी
 होडी जेधये छे
 ९१ भारे सत्रीजे तथा सत्रीजु जेड
 निशाणे जय छे
 ९२ अडलो लाव्यो येपानो दाणो अने
 अडली लावी दाणने दाणो
 ९३ तभारुं नाम शुं ने अटड शी
 ९४ आ भारुं डे तारुं डे तेतुं डे तेमनुं
 ९५ आ भारी जेनती छोडी छे ने आ
 छोडरो पणु तेनोळ छे
 ९६ भारा जेक दोस्तदारे जे नवा अडि-
 या तथा जे डलम मोडडी आपी
 छे, तमने हेप्पाडुं ?
 ९७ हरणु पासेथी डपडां सिवडाव्यां
 ९८ तभारे अणु पुडो थयो छे
 ९९ भारे डगला नवा जेवो छे पणु
 पाधडी झटी गध छे
 १०० गजवामाथी जे अडधां जेवाया
 १०१ मोडो गयो तेथी तड जेवाध
 १०२ वधतसर सुपुं ने वधतसर ज-
 गपुं जे सुधतुं भूण छे
 १०३ जरा जेसो तो थरा

- जहाजांतील तीन मेंढरें बुडून गेलीं.
 त्यांच्या आंगणांत गाई, म्हशी, वासरें
 आणि हरणें पाहिलीं.
 तो माझा भाऊ आहे.
 माझ्या हातांत तीन वाटाणे आहेत.
 तुमच्या भावाचीं पुस्तकें सर्व फाटून गेलीं
 आहेत, बांधविण्यास सांगा.
 तुमच्या बाहिणीचा हा दागीना भरीव नाही,
 पोकळ आहे.
 तुम्ही माझी पाटीमे जावरून ओढून पाडून
 टाकिली.
 मला नदीपार जाण्याकरितां तुमची होडी
 पाहिजे.
 माझा पुतण्या आणि पुतणी दोघेही शाळेंत
 जातात.
 चिमण्यानें आगिला तांदळाचा दागा
 आणि चिमणीनें आगिला डाळीचा दाणा.
 तुमचें नांव काय व उपनांव काय. ?
 हें माझें कीं, तुझें कीं, त्याचें कीं, त्याचें ?
 ही माझ्या बाहिणीची मुलगी आहे. आणि
 हा मुलगा पण तिचाच आहे.
 माझ्या एका स्नेह्यानें दोन नव्या दोंती
 आणि दोन लेखण्या पाठवून दिल्या
 आहेत, तुम्हाला दाखवूं ?
 शिंप्याकडून कपडे शिवविले.
 तुमचा चाकू बांधट झाला आहे.
 माझा आंगरखा नव्या सारखा आहे; पण
 पागोटें फाटून गेलें आहे.
 शिक्षांतून दोन अधेल्या हरवल्या.
 उशीरा गेलों त्यामुळे संधी गेली.
 वक्तशीर निजणें आणि वक्तशीर रठणें हे
 झुसाचें मूळ आहे.
 जरा घसा तर खरें.

- १०४ हुं तो तभाइं कहुं अइं मानीने
अथो अने छेतराये।
- १०५ पथु पेखी डेम छेतराई
- १०६ ते तो सगवान लखे
- १०७ वाइं, प्योस्युं यास्युं भाइं करणे
- १०८ हुं सुरत रहेवा आव्यो धुं
- १०९ नासकथी सुरत आधुं नथी
- ११० भने आ गामभां गमतुं नथी
- १११ अहाया आव्याने डेटलां वरस
थयां ते भने कहेशे।?
- ११२ तेभां शी अगवड छे
- ११३ छोकरीनी डेणवणीनी सगवड भाटे
हुं अहीयां पडी रह्यो धुं
- ११४ कागडानी यांय हाणी ने पोपटनी
राती होय छे
- ११५ गाय करतां भेंस लडी छे
- ११६ कुतरा करतां मिलाडी उच्योधुं
ओधी होय छे
- ११७ मारीसाथे छेतरपिंटी रभवामां
तुं हावरी नही
- ११८ पडेला धरतुं छापरं थयुं पथु
थीजतुं अधुइं छे
- ११९ आ वात पडती मुकाय तेवी नथी
भाटे हाणल राप्पो
- १२० हुं पोतेज लधश
- १२१ ते पोते आवी डती
- १२२ तमे आ लाडडी लाव्या
- १२३ कुतरा हाडकुं लाव्यो
- १२४ हुं धी लाव्यो
- १२५ मारी जेरी लाडु लावी
- १२६ आवुं नहाइं शाक हाथुं लाव्युं
- १२७ घोडेवाणे गाडी लाव्यो
- १२८ लससे अणर लाव्या
- मी तर तुमचें सांगणें सरें मानून
गेलों आणि फसलों (गेलों.)
पण ती कशी फसली (गेली.)
तें तर भगवान् जाणें.
बरें, बोललें चाललें माफ करा.
मी सुरतेंत रहाण्यास आलों.
नासिकाडून सुरत लांब नाहीं.
मला या गांवांत करमत नाहीं.
चेथें आल्यास किती वर्षे झालीं तें मला
सांगाल !
त्यांत कांय गैरसोय आहे ?
मुलांच्या शिक्षणाच्या सोयीसाठीं मी चेथें
पडून राहिलों आहे.
कावळ्याची चोंच काळी व पोपटाची
तांबडी असते.
गाईपेक्षां म्हैस जाड आहे.
कुतऱ्यापेक्षां मांजर उंचींत कमी असते.
माइयाशीं फसवेगिरी करण्यांत तुला फाव-
णार नाहीं.
पहिल्या घराचें कौलार पुरें झालें पण दुस-
ऱ्याचें अधुरें आहे.
ही गोष्ट कानाआड टाकण्याची सारखी
नाहीं करितां काळजी ठेवा.
मी स्वतः जाईन.
ती स्वतः आली होती.
तुम्ही ही काठी आणिली.
कुत्र्यानें हाडुक आणिलें.
म्यां तूप आणिलें.
माइया बायकोनें लाडू आणिले.
अशी खराब भाजी कोणी आणिली.
घोडेवाल्यानें गाडी आणिली.
जासुदांनीं वातमी आणिली.

- १२९ ते शुं करे छे ते मने अप्पर नथी
 १३० तेओ अेक भीजने याइता नथी,
 तमे जणो छे ?
 १३१ गामनां अधां छोकरां अेक भीजने
 पत्थर भारवा लाग्या
 १३२ आजे धणो वरसाइ पडे छे
 १३३ त्यां थोडा छोकरां रमता इता माटे
 छुं जेवा जेठो
 १३४ तमे डेटकीवार जेतां जेठां,
 सांजसुधी
 १३५ पेर तमे जे जाड रोप्यां इतां ते
 अधां छवतां छे ?
 १३६ मारां अधां लुगडां डावधी अप्पर
 थयां
 १३७ डेम, पग लपसीने पड्या ?
 १३८ तमे जे अधुं कर्युं ते कजूल करे
 १३९ लरवाडे अधी सारी जेस वेची
 नाथी
 १४० रोटला जणी गया
 १४१ गाय धास आय छे
 १४२ आप्पा गामनां माणुस अप्पर
 जेवा निकल्यां इतां
 १४३ चार वागे अधां निशाणीया पोत
 पाताने धेर गया
 १४४ पोतपोतानी योपडीमां जुओ
 १४५ आ जेओ तो अेक भीजनी यो-
 पडी लीधी
 १४६ थोडा वरसाइ पडे तो साइं
 १४७ तमे वायुं छे ते अधुं मने डेडा
 १४८ लणुवानो आवो सारो बाग तमने
 कधी इरीने मणवानो नथी
 १४९ तमारी जेटकी डाणजुथी लपेला
 पाड थोडाज जेठे छुं
 १५० आवडां राज्यो धया थोडा छे

- तो काय करतो ते मला माहीत नाही.
 ते एकमेकांना चाहत नाहीत, तुम्ही
 जाणतां !
 गावचीं सर्व मुलें एकमेकांना दगड मारूं
 लागलीं.
 आज पाऊस फार पडतो.
 तेथे थोडे मुलगे खेळत होते म्हणून मी
 पाहण्यास बसलों.
 तुम्ही किती वेळ पाहत बसलांत, सायं-
 काळ पर्यंत.
 गतसालीं तुम्ही जीं झाडे लाविलीं तीं सर्व
 जिवंत आहेत ?
 माझे सर्व कपडे चिखलाने सराब झाले.
 कां, पाय सरकून पडलांत !
 तुम्ही जें जें केलें तें कबूल करा.
 धनगरानें सर्व चांगल्या म्हशी विकून
 टाकल्या.
 भाकन्या जळून गेल्या.
 गाय गवत खाते.
 संबंध गावांतील माणसें बाहेर पाहण्या-
 करितां निघालीं होतीं.
 चार वाजतां सर्व शाळेंतील मुलें आपा-
 पल्या घरीं गेलीं.
 आपापल्या पुस्तकांत पहा.
 या दोघांनीं तर एकमेकांचें पुस्तक
 घेतलें.
 थोडा पाऊस पडेल तर बरें.
 तुम्ही वाचलें तें सर्व मला सांगा.
 शिकण्याची इतकी चांगली संधी तुम्हाला
 फिरून कधी मिळावयाची नाही.
 तुमच्या इतक्या काळजीनें लिहिलेले धडे
 (मी) थोडेच पहातो.
 एवढालीं राज्ये फार थोडीं आहेत.

१५१ तमे भने अेटलुंण आपो छे ?
 १५२ अेवडे सांभो पाठ मे आणण
 लप्यो तेथी आटलुं भोडुं थयुं
 १५३ आवी वात मे आणण सांभणी
 १५४ आटली उतावगथी आलीअे तो
 वेहेलुं पहेंयाय
 १५५ अेटलुं भोडुं साकडुं हुं भागतो
 नथी, नातुं आपो
 १५६ छेकराने अेवी रीस थडी छे ते
 पीरसेली थाणी पडती भुकीने अेक
 पुणे न्ध रेवा भेठो
 १५७ साकडी केवडी छती !
 १५८ अमे कल्लुं तेवडुं तेनुं कुटुंण छतुं
 १५९ भारा जेटका तेने छीकरा नथी
 १६० तभारे अण्ड केवडो छे ?
 १६१ आना जेवडो छे ?
 १६२ तभारे घेडो केवो छे ?
 १६३ तभारी आना जेवी कलम छे ?
 १६४ भागी पासो तो अेवी नथी
 १६५ आना करता पेसो छेकरो सारे छे
 १६६ आ जेमालुं क्युं वधारे जेडुं छे ?
 १६७ आ अधामां काणु आगण छे ?
 १६८ आ अणयम जेवी वात छे
 १६९ आ छोडी श्पाणी छे
 १७० तेनी जेहेन वधारे श्पाणी छे
 १७१ अकरां करतां घेडां गरीण होय छे
 १७२ रात पडी न्वानी भीकथी ते छेकरो
 वधारे न्धदीथी आस्यो
 १७३ आणसुं थयुं अे अराण छे
 १७४ त्पार पछी निशाणमां अगाडि
 करतां कअआ तांटा ओछा थया
 १७५ कंजूस भासुस जेम वधारे भजे
 छे तेम वधारे सेली थाय छे

तुम्ही मला इतकेच देता ?
 एवढा लांच धडा मी आजच लिहिला हणून
 इतका उशीर झाला.
 अशी गोष्ट मी आजच ऐकली.
 इतक्या उतावळीनें चालले तर लवकर
 पोंहचवेल.
 इतके मोठे लांकूड मी मागत नाहीं,
 लहान द्या.
 मुलाला इतका राग आला कीं तो वाढ-
 लेले ताट तेथेच टाकून एका कोपन्यांत
 जाऊन रडण्यास (रडत) बसला.
 काठी केवढी होती ?
 आम्हीं सांगितले तेवढे त्याचे कुटुंब होते.
 माझ्या इतके त्याला मुलगे नाहीत.
 तुमचा बेल केवढा आहे ?
 याच्या एवढा आहे ?
 तुमचा घोडा कसा आहे ?
 तुमची याच्या सारखी लेखणी आहे ?
 माझ्याजवळ तर अशी नाही.
 याच्यापेक्षां तो मुलगा चांगला आहे.
 या दोहोपैकीं कोणते जास्त कोठे आहे ?
 या सर्वांत कोण पुढे आहे. ?
 ही आश्चर्याची गोष्ट आहे.
 ही मुलगी सुंदर आहे.
 तिची बहीण अधिक सुंदर आहे.
 बकन्यापेक्षां मेंढरे गरीब असतात.
 रात्र पडण्याच्या मीतीनें तो मुलगा
 अधिक जलदीनें चालू लागला.
 आळशी होणे हे सराब होय.
 त्यानंतर शाळेमध्ये पहिल्यापेक्षां तेंढेबसेडे
 कमी झाले.
 कंजूस मनुष्य जो जो जास्ती मिळते तें
 तों जास्त लोभी होतो.

१७६ तमे भारी पासो जेसो अडिथी
असता ना

१७७ तेवा काममां मेहनत लेवामां कंध
मास नथी

१७८ भारो नानो भाध भारा सरणे छे
ते अटलाभांज आवी पुगरी

१७९ ते वपते ते अडु धरडे थध
गयेसो हतो तेथी न आण्णायो

१८० आ कलम दुंधी छे

१८१ जुहुं ज्येसुं अे करतां न ज्येसुं
धणुं सांरं

१८२ कांठ आवरी तो ज्येसाडी मुडजे,
हुं हभणां आडिं धुं

१८३ आ वरसे धर घोणाव्युं नथी

१८४ आवुं मोटुं धर डेटले परये
अंधाय ते डेटेवाडजे

१८५ मे ज्येपडी अंधावी

१८६ छोकरा पासिथी लण्णायुं

१८७ पडोसी पासिथी कागण वंयाव्यो,
मने आवडतुं नथी

१८८ भारे सांर ज्ये पैसातुं शाक भंगा-
वजे, सुखता ना

१८९ धणुं ज्येस्यो, हवे ज्येसो

१९० केम उतावण करे छो, वपत
धणो छे, ज्येसवा हो

१९१ पाटियुं भारा कामतुं नथी

१९२ आवो लांभो ने कठणु शण्ड
पडेली ज्येपडीमां धालवो नहोतो

१९३ आ छोकरे ज्येसो छे के तेनी ज्येन
निशाणे ज्येवाजेवडी नथी

१९४ आ पथर हाथे, उपाडवा ज्येवडे
नथी

तुम्ही माझ्याजवळ बसा तेथून हालूं
नका.

तशा कामांत मेहनत घेण्यांत कांहीं हशील
नाहीं.

माझा धाकटा भाऊ माझ्यासारखा आहे
तो इतक्यांतच येऊन पोहचेल.

त्या वेळीं तो फार म्हातारा होऊन गेला
होता त्यामुळे ओळखला गेला नाही.

ही लेखणी आंखूड आहे.

सोटे बोलण्यापेक्षां मुळींच न बोलणे फार
चांगले.

कोणी आले तर बसवून ठेवा मी आतां
येतां.

या वर्षी घगस चुना दिला नाही.

एवढें मोटें घर किती खर्चांत बांधलें जाईल,
ते सांगून पाठवा.

मी पुस्तक बांधविलें.

मुलांकडून लिहविलें.

शेजाऱ्याकडून कागद वाचविला; मला
येत नाही.

माझ्यासाठीं दोन पैशाची भाजी मागवा,
विसरूं नका.

फार बोललांत आतां बसा.

कां घाई करितां, वेळ पुष्कळ आहे, बोलूं
या.

कळी माझ्या कामाची नाही.

इतका मोठा आणि कठीण शब्द पहिल्या
पुस्तकांत घालावयाचा नव्हता.

या मुलाला टाऊक आहे कीं त्याची
बर्हाण शाळेंत जाण्यासारखी (एवढी) नाही.

हा दगड हातानें उचलण्यासारखा
(एवढा) नाही.

- १९५ तमारी पास धरुणी चोपडी छे,
अटली अधीने शुं करशो !
- १९६ तमारी उमर धरुणी नानी
- १९७ छोकराओओ रमवामां धरुणी
वपत गुभाववो ओ ओडुं छे
- १९८ तमारे धेर थधने हुं नधथ
- १९९ गाडी कल्याणु थधने पूने नशे
- २०० मेण उपर थधने हुं कुटी पड्यो
- २०१ सरकारी कामे नशो तो नया
आववतो अरय मणशे
- २०२ नमणी गम पगथी आवे ते पड-
उजे ने पछी सीधां नजे
- २०३ मने मुंअध गयाने त्रणु मडिना
थया, तमने अपर छे ?
- २०४ तमने जेयाने धरुणी दडां थया
- २०५ आण साडात्रणु वरस थयां अं-
अशु शी पुं छु
- २०६ दश वरस उपर हुं सुरत आव्यो
- २०७ मुंअध छोडयाने मने पंहर वरस
थयां, तमने केटलां ?
- २०८ लगभग तेटलां थयां हशे
- २०९ जेडां जेडां तमे शानो विचार करे
छे ?
- २१० छोकराने रमाड, रडावतो ना
- २११ तणावमां तरे छे
- २१२ जुवो केटलां घेटां जेतरेमां अरे छे ?
- २१३ अडां जेडां शी वात करे छे ?
- २१४ रेणु अक पाठ करं छुं
- २१५ हुं रस्तापर आवतो हतो त्तारे
मे तेने जेयो
- २१६ तमे याकरने क्यारे मोकश्यो !
- २१७ तेशे चोरने पड्यो
- २१८ यासी, दश थयां, मोडुं थशे

- तुमच्या जवळ पुष्कळ पुस्तके आहेत,
इतक्यांचे काय कराल ?
- तुमचे वय फार लहान.
मुलांनीं खेळण्यामध्यें फारच वेळ घालवावा,
हे वार्ड आहे.
- तुमच्या घरावरून मी जाईन.
गाडी कल्याणावरून पुण्यास जाईल.
मेजावरून मी उडी मारिली.
सरकारी कामाकरितां जाल तर जाण्या-
येण्याचा सर्च मिळेल.
- उजव्या बाजूस पायवाट येईल ती धरा व
नंतर समोर जा.
- मला मुंबईस गेल्यास तीन महिने झाले,
तुहांस ठाऊक आहे ?
- तुम्हाला पाहिल्यास फार दिवस झाले.
आज साडेतीन वर्षे झालीं (मी) इंग्रजी
शिकत आहे.
- दहा वर्षांपूर्वी मी सुरतेस आलों.
मुंबई सोडल्याला मला पंधरा वर्षे झालीं,
तुम्हाला किती ?
- सुमारे तितकीच झालीं असतील.
बसल्या बसल्या तुम्ही कशाचा विचार
करितां ?
- मुलाला खेळव, रडवू नको.
(तो) तलावांत पोहतो.
- पहा किती मेंढरें शेतांत चरत आहेत ?
बसल्या बसल्या काय गोष्टी करीत आहां ?
(मी) रोज एक धडा करतो.
मी रस्त्यानें चालत होतां तेव्हां मी त्याला
पाहिलें.
- तुम्ही चाकराला केव्हां पा टावले ?
त्यानें चोराला पकडिलें.
- चला १० वाजले उशीर होईल

२१९ मारी धडियाणमां तो इकत साडा-
नव वाग्या

२२० त्यारे तमारी धडियाण महु मेडीछे

२२१ ना रे, तमारीज वेडेकी हशे !

२२२ आ धर भाइं पोतीकुं नथी भाडे
राभ्युं छे

२२३ डेडुं भाडुं आपवुं पडे छे ?

२२४ मारा डाकाअे आपो जन्मारे
वेपारमां कडाडयो छे

२२५ हुवे भांहे पडयो तेथी मेकी दीधो

२२६ तेने शुं थाप छे ?

२२७ आपे हेआतुं नथी

२२८ त्यारे वेपार काणु यलावशे ?

२२९ लथवानुं पडतुं मुकीने हुं वेपा-
रमां पडवानो छुं

२३० छ वाग्या पहेलां हुं वाडीमां अ-
डयो कलाक ५३ं छुं

२३१ कासे तमे मारे त्यां आग्या ते
पहेलां हुं वाडीमां इरतो हुतो

२३२ भाइं काम अपूरं रहुं

२३३ जे नामने प्रत्यय लगाडतां छेडाना
स्वरमां विकार थायछे ते विकारी नाम

२३४ जेने विकार थतो नथी ते अविकारी

२३५ जेने त्रिजातीदर्शक ओ, ई, ऊ प्रत्यय
लागे छे ते विकारी विशेषण

२३६ जे त्रये जतीनां नामनी साथे
अेकज रुपमां रहे छे ते अवि-
कारी विशेषण

२३७ नामने गुरु अतावनारां विशेषण
ते गुणवाचक

२३८ संख्या अतावनारां ते संख्यावाचक
विशेषण

२३९ कम अतावनारां ते कमवाचक

माइया घड्याळांत तर फक्त साडे नऊ
वाजले.

तर मग तुमचें घड्याळ फार मार्ग आहे.

नाहींहो, तुमचेंच पुढें असेल !

हें घर माझें स्वताःचें नाहीं भाड्यानें देविलें
आहे.

किती भाडें यावें लागतें ?

माइया काकानें सर्व जन्म व्यापारांत
काढिला आहे.

हल्लीं आजारी पडला म्हणून सोडून दिला.
त्याला काय होत आहे ?

डोळ्यानें दिसत नाहीं.

तर मग व्यापार कोण चालवील !

शिकण्याचें सोडून देऊन मी व्यापारांत
पडणार आहे.

सहा वाजण्यापूर्वी मी बागेत अर्धा तास
फिरत आहे.

काल तुम्ही माइया एथें आलांत तत्पूर्वी
मी बागेत फिरत होतो.

माझें काम अधुरें राहिलें.

ज्या नामाला प्रत्यय लागतांना अंत्य
स्वराला विकार होतो तें विकारी नाम.

ज्याला विकार होत नाहीं तें अविकारी.

ज्याला त्रिजातीदर्शक ओ, ई, ऊ प्रत्यय
लागतात ती विकारी विशेषण.

जे तिन्ही जातीच्या नामाला एकच
रूपानें राहते (लागते) तें अविकारी
विशेषण.

नामाचा गुण दाखविणारी विशेषणें तीं
गुणवाचक.

संख्या दाखविणारी ती संख्यावाचक
विशेषणें.

क्रम दाखविणारी तीं क्रमवाचक.

२४० स'प्यानो भाग अतावनारां ते स'प्यांशवाचक

२४१ डेटली वार डे डेटलागणुं अतावनारां ते आवृत्तीवाचक

२४२ ज्योलनार पुश्य, जेनी साथे ज्योले छे ते अने जे विषे ज्योले छे तेना नामने ठेकाणे जे वपराय ते पुश्य सर्वनाम

२४३ पुश्य सर्वनामनी साथे पोतापणुनो अर्थ अतावनार ते स्वार्थ सर्वनाम

२४४ प्रश्न पुंछवाभां वपराय ते प्रश्नाथ सर्वनाम

२४५ क्रां प्राली डे पदार्थने श्रीमथी लुदे करीने अतावे ते दर्शक सर्वनाम

२४६ आगण ज्योलाध गयेलां नामनुं स'अंधी थध जे वपराय ते स'अंधी सर्वनाम

२४७ जेभां मोघमपणुनो अर्थ रडे छे ते सामान्यसर्वनाम

२४८ क्रियानो करनार ते कर्ता

२४९ जेना उपर क्रिया थाय छे ते कर्म

२५० जेना कर्तानी क्रिया कर्ताभांज रडे छे ते अकर्मक क्रियापद

२५१ जेना कर्ता तेना भावार्थभांज सभायलो होय छे ते भावकर्तृक

२५२ जेना कर्तानी क्रिया श्रीम उपर लागु पडे छे ते सकर्मक

२५३ क्रांने क्रां आपनुं ज्यो अर्थ जेभां रडेलो होय ते प्रदायक

संख्येचा भाग दाखविणारीं तीं संख्या-शवाचक.

किती वेळां किंवा कितीपट दाखविणारीं तीं आवृत्तिवाचक.

बोलणारा पुरुष, ज्याच्याशीं बोलतो व ज्याविषयीं बोलतो त्या नामाचें एवजीं जें वापरलें जातें तें पुरुष सर्वनाम.

पुरुष सर्वनामाशीं आपलेपणाचा अर्थ दाखविणारें तें स्वार्थ सर्वनाम.

प्रश्न विचारण्यामध्ये वापरलें जातें तें प्रश्नार्थ सर्वनाम.

कोणी प्राणी किंवा पदार्थ यांस दुसऱ्यापासून विभक्त करून दाखवितें तें दर्शक सर्वनाम.

पूर्वोक्त नामाचा संबंधी ह्मणून जें वापरलें जातें तें संबंधी सर्वनाम.

ज्यामध्ये मोघमपणाचा अर्थ असतो तें सामान्य सर्वनाम.

क्रियेचा करणारा तो कर्ता.

ज्याच्यावर क्रिया घडते तें कर्म.

ज्याच्या कर्त्याची क्रिया क्रियापदांतच राहते ते अकर्मक क्रियापद.

ज्याचा कर्ता त्याच्या भावार्थामध्ये समाविष्ट (ज्याचा भाव तोच कर्ता) असतो तें भावकर्तृक.

ज्याच्या कर्त्याची क्रिया दुसऱ्यावर लागू पडतें तें सकर्मक.

कोणास कांहीं देणें असा अर्थ ज्यांत असतो तें प्रदायक.

- २५४ काधने ऋण स्थितीमां मुकपु अवे
अर्थ जेमां रडेले होय ते अरक
- २५५ क्रियापदतुं दुंकुं इप जेने प्रत्यये
लगाडाय ते धातु
- २५६ धातुने अवी रीते इरवीअे के तेथी
अर्थ न बदलतां इकत वाक्यनो
भरोड करे तेने भेद कडे छे
- २५७ धातुने काग वगेरेना प्रत्यये लागी
जे इप थाय छे ते भूग भेद
- २५८ धातुनुं इप बदलाधने तेमां सद्यार्थ
के शक्यार्थ आवे तेने सद्यभेद
कडे छे
- २५९ कर्ता ऋण पासं क्रिया करावे त्तारे
प्रेरक भेद
- २६० कर्ताना मननो भाव जेथी जणाय
तेने अर्थ कडे छे
- २६१ क्रिया थप, थाय छे के थशे अट-
लुंज जणुवे ते निश्चयार्थ
- २६२ क्रिया थाय के न थाय अवे स'हेल
जणुवे छे ते संशयार्थ
- २६३ काध शरत उपर क्रिया थाय अवे
अर्थ जणुवे ते स'केतार्थ
- २६४ आज्ञा उपदेश के प्रार्थनानो अर्थ
जणुवे ते आज्ञार्थ
- २६५ क्रियापद उपरथी साधत थयेला
शब्दो जेमां क्रिया, नाम, विशे-
पणु के अव्ययनो अर्थ आवे पणु
काणनो अर्थ आवे नही ते कृदंत
- २६६ क्रिया विषे जालतां तेमां जे वप-
तनो अर्थ रडेले होय तेने काण
कडे छे
- २६७ यातु वपतनो अर्थ जणुवे ते
वर्तमानकाण

- कोणाचें स्थित्यंतर करणें असा अर्थ
ज्यांत असतो तें कारक.
- क्रियापदाचें न्हस्व रूप ज्यास प्रत्यय लाग-
तात तो धातु.
- धातूस अशारीतीनें फिरविणें कीं त्यामुळें
अर्थ न बदलतां फक्त वाक्याचा शोक
फिरेल, त्यास भेद म्हणतात.
- धातूस काळाचे वगैरे प्रत्यय लागून जें
रूप होतें तो मूळ भेद.
- धातूचें रूप बदलून त्यांत सद्य किंवा
शक्यार्थ येतो त्यास सद्यभेद म्हणतात.
- कर्ता हुसन्याकडून क्रिया करावितो तेव्हां
प्रेरकभेद.
- कर्त्याच्या मना(चा)तील भाव जेणेंकरून
जाणला जातो त्यास अर्थ म्हणतात.
- क्रिया झाली, होते किंवा होईल इतकेंच
दाखवितो तो निश्चयार्थ.
- क्रिया होईल कीं न होईल असा संशय
दाखवितो तो संशयार्थ.
- कांहीं अटीवर क्रिया होईल असा अर्थ
दाखवितो तो संकेतार्थ.
- आज्ञा, उपदेश किंवा प्रार्थनेचा अर्थ दाख-
वितो तो आज्ञार्थ.
- क्रियापदांवरून साधलेले शब्द ज्यांत क्रिया,
नाम विशेषण, किंवा अव्यययाचा अर्थ
येतो; पण काळाचा येत नाही ते
कृदंत.
- क्रियेविषयीं बोलत असतां त्यांत ज्या
वेळेचा अर्थ घनित असतो त्यास काळ
म्हणतात.
- सद्यःकालाचा अर्थ दाखवितो तो वर्तमान-
काळ.

२६८ आगक्षा वषतनो अर्थ ज्ञावे
ते भूतकाण

२६९ आवता वषतनो अर्थ ज्ञावे
ते भविष्यकाण

२७० जे क्रियापद मुख्य क्रियापदनी साथे
आपीने तेना अर्थमां के काणमां
वधारो करे छे ते सहायकारक

२७१ ज्यारे वधारो थतो नथी पद्य इर-
हार थाय छे त्यारे संयुक्त कहे छे

२७२ वर्तमान, भूत ने भविष्यकाणमां
अर्थमां वधेद ज्ञाववाने जे
येगडां इप वपराय छे तेने मिश्र-
काण कहे छे

२७३ नियमित प्रत्यय लगाड्या वगर
जेना भूतकाणना इप सिद्ध थाय छे
तेने अनियमित क्रियापद कहे छे

२७४ जे क्रियापदनां अथा प्रकारना इप
थतां नथी ते अपूर्ण

२७५ वाक्यना कर्त्त नामना इपप्रमाणे
क्रियापदना इपनुं करवुं तेने प्रयोग
कहे छे

२७६ जे नामना इपप्रमाणे क्रियापदनुं
इप करे छे ते क्रियानाथ

२७७ ज्यारे कर्ता तेज क्रियानाथ होय छे
त्यारे कर्तरीप्रयोग.

२७८ ज्यारे कर्म क्रियानाथ होय छे त्यारे
कर्मणीप्रयोग

२७९ ज्यारे क्रियापदने भाव तेज क्रिया-
नाथ होय छे त्यारे भावेप्रयोग

२८० आ वर्गमां कटका छोकरा छे ?

२८१ जे छोकरा यारे विषयमां पास
थरी तेने उपनी वर्गमां मुकीशुं

गतंकालाचा अर्थ दासवितो तो भूतकाळ.

येणान्या कालाचा अर्थ दासवितो तो
भविष्यकाळ.

जे क्रियापद मुख्य क्रियापदाबरोबर येऊन
त्याच्या अर्थास किंवा काळास गोग्व
आणितें तें सहायकारक.

जेव्हां गौरव न होतां (अर्थात) फेरफार
होतो तेव्हां संयुक्त म्हणतात.

वर्तमान, भूत आणि भविष्यकाळाच्या
अर्थात न्यूनाधिक्य दासविण्याकरितां जी
दुहेरी रूपे वापरलीं जातात त्यांस मिश्र
काळ म्हणतात.

नियमित प्रत्यय लागल्यावांचून ज्याचीं
भूतकाळचीं रूपे सिद्ध होतात त्यास
अनियमित क्रियापद म्हणतात.

ज्या क्रियापदाचीं सर्व प्रकारचीं रूपे होत
नाहींत तें अपूर्ण.

वाक्यांतील एकाद्या नामाच्या रूपाप्रमाणें
क्रियापदाचें रूप फिरणें त्यास प्रयोग
म्हणतात.

ज्या नामाच्या रूपाप्रमाणें क्रियापदाचें
रूप फिरतें तें क्रियानाथ.

जेव्हां कर्ता तोच क्रियानाथ असतो तेव्हां
कर्तरी प्रयोग.

जेव्हां कर्म क्रियानाथ असतें तेव्हां कर्मणी
प्रयोग.

जेव्हां क्रियापदाचा भाव तोच क्रियानाथ
असतो तेव्हां भावी प्रयोग.

या वर्गांत किती मुलगे आहेत ?

जो मुलगा चारही विषयांत पास होईल
त्याला वरच्या वर्गांत घालूं.

- २८२ दरेक विषयमां आछामां आधी
पयस मार्क भणवी जेधये
- २८३ हुशियार छोकराने ये काम कंधे
भारे नथी
- २८४ डेटलायेक छोकरा येवा छे के तेने
तो अडधी मार्क पणु भणवानी नथी
- २८५ पैसादार लोडाना छोकरा मगरर
अने शोपीला होय छे
- २८६ पेक्षी माणुस पीणना जेयो
लुच्यो के लालयु नथी
- २८७ डालथी हुं रोज ये चार तमारी
वर्गमां आवीश
- २८८ आ डानी योपडी छे
- २८९ आपनी पास ते दडाडे वेयाती
दीधेली ते
- २९० आपणे येमानी पीछ डेटली जेध
हुं, जेधये तेदली गणुनि मने डडे
- २९१ जे येपुं डडे के अमे नथी गणुता
तेने तमारे उपर मोडलवा
- २९२ तमारा येडलथी न थाय तो
पीणयेने लेता जव
- २९३ ये डालु छे ते साथी जणुय ?
- २९४ ते रमे छे
- २९५ छोकरायेो दारे छे
- २९६ येरायेो गाय छे
- २९७ हुं पानां रमुं धु
- २९८ तमे येक साइ गायन गाओ
- २९९ पेक्षा अधायेो हसे छे
- ३०० मने अहुं वाग्युं
- ३०१ हुं डेानुं येमड कइं
- ३०२ यादतुं काम अटकावतुं नडी
- ३०३ थवानुं ते तो थरी
- ३०४ गयो वपत संभारयो नडी

- दरेक विषयांत कमीत कमी पन्नास मार्क
मिळाले पाहिजेत.
- हुशार मुलाला हे काम कांहीं कठीण नाहीं.
- कित्येक मुलगे असे आहेत की त्यांना तर
अधेपण मार्क मिळायचे नाहींत.
- पैसादार लोकांचे मुलगे मगरर व चैनी
असतात.
- तो (पलीकडचा) मनुष्य दुसऱ्यासारखा
लुचा किंवा लालची नाहीं.
- उद्यापासून मी रोज दोन वेळ तुमच्या
वर्गांत येईन.
- हे कोणाचे पुस्तक आहे ?
- आपल्यापासून ते दिवशीं विकत घेतलें तें.
- आपणाला यापैकीं आणखी किती लाग-
तील, पाहिजे तितकीं मोजून मला सांगा.
जो असें सांगेल कीं आम्ही जाणत नाहीं,
त्याला तुम्ही वर पाठवावें.
- तुम्हा एकट्याच्यानें न होईल तर दुस-
ऱ्यांना घेऊन जा.
- हे कोण आहे ते कशानें समजेल ?
तो खेळतो.
- मुलें धावतात.
- बायका गातात.
- मी पत्ते खेळतो.
- तुम्ही एक चांगलें गाणें गा.
ते सर्वजण हंसतात.
- मला फार लागलें.
- मी कोणाचें औषध करूं.
- चालतें काम अटकावूं नये.
व्हावयाचें तें तर होईल.
- गतकाल आठवूं नये.

३०५ होतार आगण उडापणु थावतुं नथी

३०६ जोलावणातुं काम भाईं नथी

३०७ आंधणाने पणु लभतां वायतां थिकवी शकाय

३०८ छापेलां पुस्तके वायवां सहेलां पडेछे

३०९ ते जोलवे थालाक छे

३१० ते आवे मने सुभ थरी

३११ तेओ थोपडी वाथी रखा छे

३१२ तेणे ओ वात उडी दीधी हती

३१३ ते पाठ लभतो होय तो उडास्ता ना

३१४ काले वडेला आवणे

३१५ तमे वाच्युं हरी पणु मोटे ध्युं नथी

३१६ काले क्यारे आववाना छे

३१७ अमे आव्या होधथे तो डीक नही तो थाल्या जणे

३१८ काले हुं दुधपाकने पुरी जभ्यो हतो पणु पेट लरीने भवायुं नही तथा आवे वडेली रसोर्ष करानी छे

३१९ तमारे जभवुं होय तो आवी जभ्यो

३२० तमारे मोटे हुं भाणे आवतो हतो पणु उडेडा आगण ठोकर वागी ते नीचे पड्यो

३२१ नही तो पडी पस्ताशो

३२२ तमारी पाछण आव्यो

३२३ वाईं ओम तो ओम

३२४ थारे तमे तो नही आववाना ?

३२५ डालमां जेम छे तेम उडेवा दे

आगण थध रहेरी

३२६ तेणे जवुं जेधतुं हुतुं

३२७ तेणे आ काम करवुं हुतुं

होण्यान्या गोष्टीपुढें शहाणपण चालत नाहीं.

बोलावण्याचें काम माझें नाहीं.

आंधळ्यालाही लिहिणें वाचणें शिकवितां येतें.

छापलेलीं पुस्तकें वाचणें सोपें पडतें.

तो बोलून चलास आहे.

तो आल्यास मला सुख होईल.

त्यांचें पुस्तक वाचून झालें आहे.

त्यानें हां गोष्ट सांगून दिली होती.

तो धडा लिहीत असेल तर उठवूं नका.

उद्यां लौकर या.

तुम्ही वाचलें असेल पण तोंडी (तांडपाठ) केलें नाहीं.

उद्यां केव्हां यावयाचे आहांत.

आम्ही आलों असलों तर बरें नाहीतर (तुम्ही) चालते व्हा.

काल मी दूधपाक व पुरी जेवलों होतों; पण पोट भरून खाववलें नाहीं; म्हणून आज लवकर स्वयंपाक करविला आहे. तुम्हाला जेवणें असेल तर येऊन जा.

तुमच्याकरितां मी माडीवर येत होतों पण कठड्याजवळ ठोकर लागली तीं खालीं पडलों.

नाहींतर पुढें पस्तावाल.

तुमच्यामार्गे आला.

बरें, असें तर असें.

तर मग तुम्ही तर नाहीं यावयाचे ?

हल्लीं जसें आहे, तसें राहूं या; पुढें होईल.

(पुढचें पुढें).

त्यानें जावयास पाहिजे होतें.

त्यानें हें काम करावयास पाहिजे होतें.

३२८ तेने हस पुस्तके . वांच्वां पड्यां

३२९ तमने जेधने अमे अडु पुशी थधथुं

३३० तुं चोरी करतो ना

३३१ काले सूरज सहारे पांच वागे उगशे जे सांजे आथमशे

३३२ गाण देशा तो भारे तमने सज करवी पडशे

३३३ तभारे घोडा हुं वेयातो लधश, डटले आपशे।

३३४ ते डडे छे डे तभारे घोडा नहि वेयाशे, पणु हुं डडुं छुं डे ते वेयाया वगर नहि रहे

३३५ जे अमने भदद नहि करशे तो आ पाठ वपतसर तयार करी शकीथुं नडी

३३६ अनी माये धणुं सभजव्यो पणु रोपानी टेव छोडी नहि

३३७ कुतरो जेते हेजे तेने भसेने करडवा जय ते लाग शवे करडीये पाय

३३८ तेल्ले अंधुं कडुं डोय

३३९ तेल्ले अंतर अंधुं डशे

३४० वरसाद वरसतो न डोय

३४१ वरसाद वरसतो डशे

३४२ कागणपर आडी लिटी जेयो

३४३ भारा आपे कडुं डे निशाणे छुटी थाय तयारे भारे पासरा घेर जवुं

३४४ जे पांढरा तोडा तो आड अगडशे

३४५ घोडा सारो डोत तो वडेवा पडोयत

३४६ गाडी मजबूत डोय तो ते न तुटे

त्यांला १० पुस्तके वाचावीं लागलीं. तुम्हाला पाहून आम्ही फार खुषी होऊं.

तूं चोरी करूं नको.

उद्यां सूर्य सकाळीं पांच वाजता उगवेल; व सायंकाळीं मावळेल.

शिवी द्याल तर मंला तुम्हाला शिक्षा करावी लागेल.

तुमचा घोडा मी विकत घेईन, केवढ्या (त) स द्याल.

तो म्हणतो कीं, तुमचा घोडा विकला जाणार नाही पण मी म्हणतां कीं तो विकला गेल्याशिवाय राहणार नाहीं.

जर आम्हाला (तुम्ही) मदत करणार नाहीं तर हा धडा वक्तशीर (आम्ही) तयार करूं शकणार नाहीं (आमच्यानें करवणार नाहीं-होणार नाहीं).

याची आई पुष्कळ समजावी पण (तो) रडण्याची खोड सोडीना.

कुतरा ज्याला पाहतो त्याच्यावर भोंकतो, व डसण्यास जातो आणि संधी साधल्यास डसतोही.

त्यानें असें सांगितलें असेल (तर)

त्यानें शेत नांगरलें असेल.

पाऊस पडत असला (तर).

पाऊस पडत असेल.

कागदावर आडवी रेघ ओढा.

माझ्या बापानें सांगितलें कीं शाळें (त) ची सुटी झाली कीं मी तडक घरी जावे.

जर पानें तोडाल तर झाड बिघडेल.

घोडे चांगले असते तर लवकर पांढरते.

गाडी मजबूत असली तर ती तुटणार नाहीं.

- ३४७ ते आवत तो हुं जत ते आवते
तो हुं जते
- ३४८ हाडी हाथीने भारे तो ते वाधने
पथु भारे
- ३४९ जीणुं ओक वरस शीण्यो हात
तो हुं परीक्षाभां उतरत
- ३५० जे ते मने शिषवत तो हुं
शिषत
- ३५१ तमे तेनी पासे भाग्युं हात तो
तमने पाणी आपत
- ३५२ योपडी पूरी वांथी हात तो तमे
अधी वात जल्युत
- ३५३ तुं लभ, तमे लभ्यो
- ३५४ तमारा पग उपाडो
- ३५५ जलदी प.छा करे
- ३५६ पाठ शिषीने रमया जल्यो
- ३५७ हमथुा जेसो, पछी जेठश
- ३५८ ज, तमाइं काम नथी
- ३५९ ओक काम पूरं कर्या पछी जीणुं
भांडो
- ३६० तमारे वास्ते पेटी अनावीश
- ३६१ मने पैसा अपावो
- ३६२ मने न पाडत तो हुं न पडत
- ३६३ जीण पासे रंधावपुं पडे छे
- ३६४ अगद हांकशो तो तमने भारी
गाडीभां जेसाडीश
- ३६५ हुं डाडानी पासे तमारे घोडा
रभावीश
- ३६६ हुं तमने कहेरडावीश
- ३६७ तमारी पासे भारे ओक योपडी
देवडाववी छे
- ३६८ पेटी उपाडो, पेटी उपाडो
- ३६९ काम करपुं, काम करवपुं
- ते येता तर मी जातो.
- मुंगी हत्तीला मारील तर ती वाघाला पण
मारील.
- आणखी एक वर्ष शिकतो तर परीक्षेंत
उतरतो.
- जर तो मला शिकविता तर मी शिकलो
असतो.
- तुम्ही त्यांच्याजवळ मागितलें असतें तर
तो तुम्हाला पाणी देता.
- पुस्तक पुरें वाचलें असतें तर तुम्ही सर्व
गोष्ट जाणली असती.
- तू लिही, तुम्ही लिहां.
- (तुम्ही) तुमचे पाय उचला.
- लवकर मार्ग फिरा.
- धडा शिकून खेळण्यास जा.
- आतां बसा, मग पाहीन.
- जा, तुमचें काम नाही.
- एक काम पुरें केल्यानंतर दुसरें मांडा.
- (हातीं ध्या).
- तुमच्यासाठीं पेटी करवीन.
- मला पैसे देववा.
- मला पाडिलें नसतें तर मी पडतो ना.
- दुसऱ्याकडून स्वयंपाक करवावा लागतो.
- बेल हांकाल तर तुम्हास माझे गाडींत
बसवीन.
- मी काकाकडून तुमचा घोडा ठेववीन.
- मी तुम्हास सांगून पाठवीन.
- तुमच्याकडून मला एक पुस्तक घेववाव-
याचें आहे.
- पेटी उचला, पेटी उचलवा.
- काम करणें, काम करविणें.

- ૩૭૦ તમે બેસો, તેને બેસાડો
 ૩૭૧ તમે આપો ને અપાવો
 ૩૭૨ કાકાપાસે કાગળ લખાવ્યો ને
 મામાપાસે વંચાવ્યો
 ૩૭૩ વરસાદની ગર્જના થતી અમે
 સાંભળી
 ૩૭૪ હું ભણું છું, મેહતાબ ભણાવે છે
 ને પાઠ ભણાય છે.
 ૩૭૫ ઘોડો બેસે છે, ગાડીવાળો ઘોડાને
 બેસાડે છે.
 ૩૭૬ કાડયો ધર બંધે છે, સાહુકાર ધર
 બંધાવે છે, ધર બંધાય છે.
 ૩૭૭ છોકરું ખાય છે, તેની મા ખવાડે
 છે, લાડવા ખવાય છે
 ૩૭૮ વરસાદ પડે છે, ઈશ્વર વરસાદ પાડે છે
 ૩૭૯ ધર પડે છે, મજૂરો ધર પાડે છે,
 ધરધણી ધર પડાવે છે
 ૩૮૦ મજૂર ઝાડ કાપે છે, ધણી ઝાડ
 કપાવે છે, ઝાડ કપાય છે
 ૩૮૧ હું સવારમાં ઉઠું છું
 મારી મા મને સવારમાં ઉઠાડે છે
 ૩૮૨ અમે જ્યા, જમ્માઈને જમાડ્યો
 ૩૮૩ હું બેઠો, ચાકરને બેસાડ્યો
 ૩૮૪ મેં લાકુ ખાધો, ન્યાતિવાલાએને
 ખવાડ્યા, લાડવા ખવાયા
 ૩૮૫ મેં કામ કર્યું, ખીજા પાસે કરાવ્યું,
 ને કામ કરાવ્યું
 ૩૮૬ કાપડ ટકે છે, મારો ભાઈ કપડાં બે
 વરસ ટકાવે છે
 ૩૮૭ તેણે ધર વેચ્યું, તેનું ધર વેચાયું
 ૩૮૮ મેં કાગળ લખ્યો ને વાંચ્યો
 લખાવ્યો ને વંચાવ્યો કાગળ
 લખાયો ને વંચાયો

- તુહો બસા, ત્યાલા બસવા.
 તુહો યા વ દેવવા.
 કાકાકડૂન કાગદ લિહવિલા વ મામા-
 કડૂન વાચવિલા.
 પાવસાચો ગર્જના હોતાંના આહી એકિલી.
 મી શિકતોં, ગુરુજી શિકવિતાત વ પાઠ
 શિકલા જાતો.
 ઘોડા બસતો, ગાડીવાલા ઘોડ્યાસ બસવિતો.
 ગંવડી ઘર બાંધતો, સાવકાર ઘર બાંધવિતો,
 ઘર બાંધલેં જાતેં.
 મૂલ સ્વાતેં, ત્યાચી આઈ સ્વાવવિતે, લાડૂ
 સ્વાલે જાતાત.
 પાઠસ પડતો, ઈશ્વર પાઠસ પાડતો.
 ઘર પડતેં, મજૂર ઘર પાડતાત, ઘરધની
 ઘર પાડવિતો.
 મજૂર ઝાડ કાપતો, માલક ઝાડ કાપ-
 વિતો, ઝાડ કાપલેં જાતેં.
 મી સકાઠીં ઉઠતોં.
 મારી આઈ મલા સકાઠીં ઉઠવિતે.
 આમ્હી જેવલોં, જાવયાસ જેઠું ઘાતલેં.
 મી બસલોં, ચાકરાલા બસવિલેં.
 મીં લાડૂ સ્વાલ્યા, જાતીવાલ્યાસ જેઠું
 ઘાતલેં, લાડૂ સ્વાલે ગેલે.
 મીં કામ કેલેં, દુસન્યાકડૂન કરવિલેં વ
 કામ કેલેં ગેલેં.
 કાપડ ટિકતેં, માક્ષા માઠ કપડે દોન
 વર્ષે ટિકવિતો.
 ત્યાનેં ઘર વિકલેં, ત્યાચેં ઘર વિકલેં ગેલેં.
 મીં કાગદ લિહિલા વ વાચલા લિહવિલા
 વ વાચવિલા, કાગદ લિહિલા ગેલા વ
 વાંચલા ગેલા.

- ३८९ घर पड्युं, मजुरांये पाड्युं ने धरुंये पडाव्युं
- ३९० छोकरानी माये कल्युं के आ लप्या- थु जेनी होय तेने आपी आव
- ३९१ राजाये जण्युं, जसुसें जण्युं संदेशा जण्यो
- ३९२ जेतजेतामां गाडी ये गाडि गध
- ३९३ येक जाड नीये ये माथुस अने ये पायडीयो जेडी हती
- ३९४ तेमनी पास तेमनां नानां छेकरां रमतां हतां
- ३९५ मारी जेहेने येक योपडी रथी छे, माटे ते ग्रंथकार कडेवाय छे
- ३९६ मोटा कडवाणो पुरुष मे' जेयो पणु मोटा कडवाणी पायडी मे' नथी जेध
- ३९७ तमारै डेटला इपिआ जेधये छे, पथीस
- ३९८ सवारै थोडा न मणत तो हाव वधारे मागवा पडत
- ३९९ केधनुं लुंहुं न कर्युं
- ४०० जे पड' होय ते कडेवुं नही या युप रडेवुं; पथु लुहुं पालवुं नही
- ४०१ विचार करवानी टेव धरुंी अपनी छे माटे साये तेवी टेव पाडवी
- ४०२ ते तंमने मणवाथी पुशी यतो होय जेभ देपाये
- ४०३ तमारा बाधने कांघं इरज'ह छे के
- ४०४ आ छोकराने वीसने पहले जेभ- थुस आंगणां छे.
- ४०५ मारा घरमां येक रसोडुं, येक सुवाने आरडे अने थुंलु तथु नानी आरडीयो छे

- घर पडले, मजुरांनीं पाडले व धन्यानें पाडविले.
- मुलाच्या आईनें सांगितले कीं, हा लेखणी ज्याची असेल त्याला देऊन ये.
- राजानें जाणिलें, (राजाला समजलें.) जासुदानें जाणविलें, (कळविलें). निरोप जाणला गेला, (कळला). पाहतां पाहतां गाडी दोन मेल गेली. एका झाडाखालीं दोन मनुष्ये व त्यांच्या दोन बायका बसल्या होत्या. त्यांच्याजवळ त्यांचीं लहान मुले खेळत होती.
- माझ्या बहिणीनें एक पुस्तक रचिलें आहे, म्हणून ती ग्रंथकारक म्हणविली जाते. मोठ्या बांध्याचा पुरुष मी पाहिला; पण मोठ्या बांध्याची स्त्री मी नाही पाहिली, तुम्हाला किती रुपये पाहिजेत, पंचवीस.
- सकाळीं थोडे मिळाले नसते तर आतां जास्त मागावे लागते. कोणाचें वार्ड कळू नये. जें सरें असेल तें सांगावें किंवा चूच रहावें; पण खोटे बोलूं नये. विचार करण्याची संवय फार उपयोगी आहे; म्हणून सर्वांनीं तशी संवय पाडावी. तो तुम्हाला भेटल्यानें खुशी होत होता असा दिसला. तुमच्या भावाला काहीं संतती आहे काय. या पोराला विसाचे ऐवजीं एकुणीस बोटें आहेत. माझ्या घरांत एक स्वयंपाकघर एक निजायाची खोली व दुसऱ्या तीन लहान खोल्या आहेत.

- ४०६ तेने अेक सावडो भाड तथा सा-
वडी येन हती
- ४०७ जरना काम सर भाटे आवती
कसे मुंअध जवुं छे.
- ४०८ हुं ज्यारे निशाणे अथुनेो हतो
त्यारे मोठी सवारे उडीने भारे
अधा पाठ शिअवा पडता
- ४०९ पीप गअडावपुं सहेपुं पडे छे
पथु पेटी असेडरी कडणु
- ४१० अश्वरने अरा मनथी अहावो अे
आपथी पडेवी इरज छे
- ४११ डोअनुं नुकसान करवुं ने पछी
भाइ भागवी अे सार नथी
- ४१२ धणुा हडाडा उपर आपाअे भने
कथुं हतुं के
- ४१३ आ पैसा तमने जडयो ते काधतेो
पडी गयो हशेो
- ४१४ गजवामां काथुं हशे तेभांथी
पैसा निकणी पडयो
- ४१५ तेनी भा हणथुं हणीने सौनुं
पुइं करती
- ४१६ ते अीथोके हवे शेठ वठशे ने
काठी मुकशे.
- ४१७ लुहार लेहुं तपावीने हथेोअथी
टीपी टीपीने धडे छे
- ४१८ आप पोताना छोकरानी दशा
नेअने पोडेपोक मुडीने रडयो
- ४१९ पोतानी येतरइ दुश्मन नेअने
सिपाअयो ताअे थया
- ४२० पोपटने मेहनत अध अथुावीअे तो
आपथुा जेपुं थोडुं अाधतां शिअे
- ४२१ तमे नाना आणक हता त्यारे तम-
ने डिडतां के अाधतां न होअं आपडअं
- त्याला एक सावत्र भाऊ आणि सावत्र
बहीण होती.
- जरूरीच्या कामाकरितां मला उद्या मुंब-
ईस जाणें आहे.
- मी जेव्हां शाळेंत शिकत होतो तेव्हां
मोक्या सकाळीं उठून मला सर्व धडे
शिकावे लागत.
- पीप लोटणें सोपें पडतें; पण पेंटी ओढणें
कठीण.
- ईश्वरास स्व-या मनानें चहावें हें आपलें
पहिलें कर्तव्य होय.
- कोणाचें नुकसान करावें व नंतर माफ,
मागावी हें चांगलें नव्हे.
- पुष्कळ दिवसापूर्वीं बापानें मला सांगितलें
होतें कीं,
हा पैसा तुझाला सांपडला तो कोणाचा
पडून गेला असेल.
- खिशाला भोक असेल त्यांतून पैसा गळून
पडला.
- त्याची आई दळणें दळून सर्वांचें चाल-
वीत असे.
- तो भ्राला कीं, आतां शेटजी रागं भरतील
व काढून टाकतील.
- लोहार लोखंड तापवून घणानें टोक टोकून
घडतो.
- बाप, आपल्या मुलाची दशा पाहून,
ओक्साओक्सी रडला.
- आपल्या सभोवती शत्रूनां पाहून शिपाई
शरण गेले (स्वाधीन झाले).
- पोपटाला मेहनत घेऊन शिकविलें तर
आपणासारखें थोडें बोलण्यास शिकतो.
- तुझी लहान बाळ होतां तेव्हां तुझांस
डिंडतां किंवा बोलतां येत नव्हतें.

- ४२२ तेनी संकटनी शुभ सांभणतां हुं
तेनी वडारे धाये
- ४२३ भारा देपतां देपतां तेणे पोतानुं
रेपुं वाणवानी ना कही
- ४२४ अमे मेजो जेवा गया नथी
- ४२५ अमे मेजो जेवा गया नही
- ४२६ मे भार' घर वेची नाप्युं अनी
हुं ना कहेतो नथी
- ४२७ आगगाडीमां मने वायवा साइ
चोपडी वगर यावतुं नथी
- ४२८ तेनाथी अने तेटलुं ते करे छे ने
करशे
- ४२९ ज्यारे तमे मुसाइरी करता हे
त्यारे अने तेम थोडा पैसा अरथजे
- ४३० पैला अहादुर लडवैयाअे तेनाथी
अन्यां तेटलां इस्मननां माथसां
मायां
- ४३१ राज जेभ अने तेभ अहारवटिया
आछा करवाने सिपाई राजे छे
- ४३२ में भारी यामजानी पेटीमां जे-
टलां अन्यां तेटलां लुगडां भयां
- ४३३ अेक लडसेलो भारी आइलुं नीये
पाड्युं तेवांज अधां छोकरां तेनी
भय्णी होइया
- ४३४ वींभीनुं अेर उतारवाने सौथी
सारे उपाय अे छे हे जेवे ते
उंजे हे तरत ते ठेकायेथी अेर
यूशी युशीने थुंभी नाअपुं.
- ४३५ अमे जेभवा जेसता हुता
- ४३६ कुतरे सखलानी पछवाडे वेगजे
जध जेठो तेवेज पक्षअे पाधुं
- त्याची दुःखाची आरोळी ऐकतां मी त्याचे
मदतीस गेलों.
- माझ्या देखतां त्याने आपले कर्ज फेड-
ण्याचें नाकारिलें.
- आह्मी मेळा पाहण्यास गेलेलों नाहीं.
(वर्तमान भूतकाळ.)
- आह्मी मेळा पाहण्यास गेलों न हीं. (भूत.
अकरणरूप.
- मीं माझें घर विकून टाकलें तें मी नाक-
बूल करीत नाहीं.
- आगगाडींत मला वाचावयास पुस्तका-
शिवाय चालत नाहीं.
- त्याच्यानें होईल तितकें तो करतो व करील.
- जेव्हां तुम्ही प्रवास करीत असाल तेव्हां
होईल तितके कमी पैसे खर्च करा.
- त्या बहादुर योद्ध्यानें त्याच्यानें मारवलीं
तितकीं शत्रूचीं माणसें मारिलीं.
- राजा, होईल त्या रीतीनें, वाटपाड्यांची
संख्या कमी करण्याकरितां शिपाई ठेवतो.
- मीं माझ्या कातडीं पेटांत भरवले तितके
कपडे भरले.
- एक हिसका मारून दरवाजा सालीं पडला
नाहीं तोच सर्व मुलें तिकडे धांवलीं.
- विंचवाचें विष उतरण्याचा सर्वांत चांगला
उपाय हा कीं, तो इसल्याबरोबर त्या
ठिकाणचें विष चोखून चोखून थुंकून
टाकणें.
- आम्ही जेवावयास बसत होतो.
- कुतरा सशाच्या पाठीमागे थोड्या अंतरावर
जाऊन बसतो तोच सशानें मार्गें बळून

इरीने जेयुं

४३७ जेवी आग जेध. तेवज ते
जंजनाजाने ज्जअर करवा होऽथो
पणु कंधं वळुं नहीं.

४३८ अेक तोळा सोनानी किंमत अेक
तोळा रूपा करतां पंढरगणी थाय छे

४३९ आ भारी रज्ज अेकवडी छे,
तभारी जेवडी छे, तेनी जेवडी
छे पणु जेवडी कोषनी नथी

४४० तेनी वरस दडाडानी आमदानी
भारी महिनानी करतां ओषी छे

४४१ गये वरसे अनाननी अछत हती
तेनी अर्धी पणु आ वरसे नथी

४४२ तेनो पगार भारा करतां सवागणो छे

४४३ आजनो पाठ जेथे दडाडे हतो
तेना करतां ज्जमणो लांजो अने
त्रणु गणो मुश्केत्र छे

४४४ निशाण सामे अेक पतंग उडाव्यो
हतो ते भाणुस जेवडे उंज्यो हतो

४४५ घोडाने धास आधावीना या-
लतुं नथी

४४६ आ छोडरो जे सारीरीतेशी ज्जवाय
तो पसार थवा वगर रडेशे नहीं

४४७ भाणुस सिवाय जीजं प्राणुथी
जेलतुं नथी

४४८ तभारो वांक कथुन्न करो पणु जुहुं
जेअशो नहि

४४९ में तेने नदी किनारे जेथो त्वारे
तेणे जुगडां काढेलां हतां अने
न्हावा पडतो हतो

४५० अे आपडी जे वरसनी हती त्या-
रथी जेना पम रडी गवा हता

पाहिलें.

आग दृष्टीस पडतांच तो बंबवाल्यास वर्दी
देण्यास धांवला; पण निष्कळ.

एक तोळा सोन्याची किंमत एक तोळा
चांदी पेक्षां पंधरापट अधिक असते.

ही माझी रजई एकेरी आहे. तुमची दुहेरी व
त्याची चोहरी पण तिहेरी कोणाची नाहीं.

त्याचें (सवंध) वर्षाचें उत्पन्न माझ्या
(एका) महिन्यापेक्षां कमी आहे.

गेले वर्षी धान्याचा दुष्काळ होता त्याच्या
अर्धा पण या वर्षी नाहीं.

त्याचा पगार माझ्या पेक्षां सवापट आहे.

आजचा पाठ, चार दिवसा पूर्वी होता
त्यापेक्षा दुप्पट लांब आणि तिप्पट
कठीण आहे.

शालेच्या समोर एक पतंग उडविला होता
तो मनुष्या एवढा उंच होता.

घोज्याला गवत खाल्याशिवाय चालत नाहीं.

मुलाला जर चांगल्या रीतीनें शिकविलें
तर पास खाल्यावांचून राहणार नाहीं.

मनुष्याशिवाय इतर प्राण्यास बोलतां
येत नाहीं.

तुमचा अपराध कबूल करा; पण सोडें
बोलूं नका.

मीं त्याला नदीकाडीं पाहिलें तेव्हां त्यानें
कपडे काढले होते; व स्नानास उतरत
होता.

ही विचारी २ वर्षांची होती, तेव्हांपासून
तिचे पाय निरूपयोगी झाले होते.

४५१ तमे निशाणे दापन्न थया त्यारे
मने अत्रेण लघुतां त्रयु मडिना
थयां हुता

४५२ में तमने अगाड कदी ज्येयान होता

४५३ तमे भारे त्यां आव्या हुता त्यारे
मे' भाइ' काम पुरं क्युं हुतुं

४५४ हुं अओ वपत सुरतमां रवे
न होता

४५५ तभारे डेटला रुपिया ज्येयजे छे

४५६ नाक लांयु ने सीधुं पणु जरा ये.
हुं हुं

४५७ गरदन हुंकी, छती पडोणी ने
हाथ हुंका हुता

४५८ जे अधुं अइं पणु मूण वात तो
जे छे के भाराथी अहार निकणाय
तेम नथी

४५९ पेना लोडोअे भारापर पडडाववा
वारंट कडाव्युं छे

४६० तमे काले ज्येरेमने घेर मणजे,
लूअशो नही

४६१ रात धणुी गध छे, अत्यारे सुध
ज्येयजे, सवारे वात करीशुं

४६२ देशी राज्याना कारभारीअो कयां
कुकर्मां करतां डरे छे के ते आव्या

नणुया काम भाटे कंपारी भाय
४६३ भडे आव्या, तमनेज याद करतो
हुतो

४६४ अीने मे.डे अठववाथी सारां
परिश्राम आवे नही

४६५ जेवां जी वारीअे तेवां इणनी
आशा रपीअे

४६६ वारं जवादे, हुने तमे शुं
करता हुता

तुम्ही शकेंत दासल सालांत तेव्हां मला
इंग्रजी शिकण्यास (लागून) तीन
महिने झाले होते.

मीं तुम्हाला पूर्वी कधीं पाहिलें नव्हतें.

तुम्ही माझ्या घरीं आला होता तेव्हां मी
माझे काम पुरें केलें होतें.

मी फार दिवस सुरतेत राहिलों नव्हनों.

तुम्हाला किसी रुपये पाहिजेत.

नाक लांब आणि सरळ पण जरा बसकें
होतें.

मान लहान, छाती रुंद, आणि हाथ
आखूड होते.

हें सर्व खरें, पण मूळ गोष्ट तर ही कीं,
मला बाहेर निघणें शक्य नाहीं.

त्या लोकांनीं मला पकडण्याकरितां वारंट
काढविलें आहे.

तुम्ही उद्यां दुपारीं मला घरीं भेटा
विसरूं नका.

रात्र फार निघून गेली, आतां निजुं-
सकाळीं गोष्टी करूं.

देशी राज्याचे कारभारी दुष्कर्म करण्यास
(इतके) कुठें भितात कीं, ते असल्या

निर्जीव कामीं कच सातील.
घरें आलांत, तुमचेंच स्मरण करीत
होतां.

खीला डोक्यावर चढविल्याने चांगला
परिणाम होणें नाहीं.

जसें घीं पेरारें तथा फळाची आशा धरारें.

घेंर जाऊं या, आतां तुम्ही काय करीत
होतां.

- ४६७ हुवे तो भारथी लूख न ढ्हाय,
भाध हुं तने क्यांथी पडोयी शकुं?
- ४६८ ज़वने ज़ेअमे दीवाख कुडी भा-
शुकने भणवा गयो હતો
- ४६९ यारे तरख सुनभय ज़णुय छे
- ४७० अधुरामां पुइ वणी अंधारी रात !
- ४७१ भला माणुस, भने ज़णुय्यो तो
अरा क्यां लख ज़णुयो छे ?
- ४७२ भने डेअले आभ पडडी भंगवी छे ?
- ४७३ रामा गाडी हाक उतावणी डेअ पा-
छण आवी लागशे तो भार्या ज़धशुं
- ४७४ भरखु तो छेअ त्यारे पीडीवुं शाने ?
- ४७५ कुमुदा आंयारी न छुटके पाछण
उतरी
- ४७६ ज़ेनो उपाय नही ते भुंगे मोटे
अभनुंअ पडे
- ४७७ धले वरसे आजज आ ओरडे
वापरवा साइ उधाडवामां आव्यो
- ४७८ ओलतामां ते ज़ेभान थध आट-
लाभां पडी गध
- ४७९ ज़यां भारा मननुं वलखु नथी,
त्यां हाथ शी रीते सांपाय !
- ४८० उपदेश तो क्यां करवो पछी ज़े
अने ते अइं
- ४८१ पछी अमाइं दुःअ डेनी पासे
रडीअे ?
- ४८२ पोतानो वांअ पुले देआयो
- ४८३ माणुसने उपरा उपरी दुःअ
देवाथी ते ज़वपर आवी ज़य छे
अने भरखुय्यो शत्रु साने भारे
थध पडे छे
- ४८४ ओहो, अभां ते शुं भारे अम छे ?

- आतां तर माइयाने चूक काढवत नाही,
बाबा, मी तुसी कशां बरोबरी करूं शकूं.
जिवाची पर्वां न करितां भिंतीवहन उडी
मारून प्रिय पात्रास भेटण्यास गेला होता.
चहूंकडे शून्याकार भासत आहे.
- तशांत आणखी काळोखी रात्र !
भल्या माणसा, मला सांग तर खरे, मला
कोठे नेतां तें ?
मला कोणीं या रीतीनें पकडून आणविलें ?
रामा गाडी हाक लवकर, कोणी मागे
येऊन पोहचेल तर मारले जाऊं.
मरण तर आहेच मग भ्यावें कशाला ?
कुमुदा विचारी नाइलाजास्तव मागे
उतरली.
ज्याला उपाय नाही ते गुपचीप सोसावेंच
लागतें.
पुष्कळ वर्षांनीं आजच ही खोली वापर-
ण्याकरितां उघडण्यांत आली.
बोलतां बोलतां ती बेशुद्ध होऊन खाट-
ल्यावर पडली.
जिकडे माइया मनाचा कल नाही तिकडे
(माझा) हात कशात-हेनें सांपवूं ?
उपदेश तर करित जावा मग जें होईल
तें खरें.
तर मग आमचें दुःख कोणाजवळ रडावें ?
स्वतःचा अपराध स्पष्ट दिसूं लागला.
मनुष्यास वारंवार दुःख दिल्यानें तो जीवा-
वर उदार होतो; आणि मरणास सिद्ध
झालेला शत्रु शंभरास भारी होतो.

ओहो, यांत तें काय मोठें काम आहे ?

- ૪૮૫ સાચાં માતીપથ્ય એકદમ બહે
પાડતાં તુટી ગય
- ૪૮૬ ચાલ, આ જોડેના એરડામાં
સંતાપ જાઉં ત્યાથી બધું સંભળાશે
- ૪૮૭ હવે મળવા બસી એટલે બધુએ
જણાશે
- ૪૮૮ ઘોડો દોડ્યો, ઘોડાને દોડાવ્યો
- ૪૮૯ ત્યારે તૂંજ કહે, શો બીજો પ્રપંચ
લઠાવવો ?
- ૪૯૦ ગમે તે થાય પણ પકડ્યું તે પકડ્યું
- ૪૯૧ હવે એ તો સાપે છધુંદર ગળ્યા
જેવું છે
- ૪૯૨ આ તો તમે વાતમાં ભંગાણુ નાખ્યું
- ૪૯૩ તારે આ વાત ખરેખરી છાની
રાખવી
- ૪૯૪ મેરનાં ઇંડાં ચીતરવાં નહિ પડે
- ૪૯૫ તમારું લૂણુ ખાધું છે તે હલાલ
કરીશું
- ૪૯૬ જે હૃદયેશ મનુષ્યપર દયા કરવા
તૈયાર છે, ભક્તવત્સલ છે જે
નોંધારનો આધાર છે, જે સર્વ
શુભથી વ્યાપ્ત છે, તે ધૃશ્વરની ભાવ
યુક્ત આર્જવ બરી પ્રાર્થના કર
અને જે તને કેવો સરસ બદલો
ધૃશ્વર આપે છે.
- સરેં મોતી, પણ એકદમ મોક પાડલ્યાસ
ફુટૂન જાતે.
- ચલા, યા રોજારચ્યા સોલીંત લપૂન યસૂં,
તેથૂન સર્વ એકૂં ચેઈલ.
- આતાં મેટળ્યાસ ગેલાંત હ્મળજે સર્વ કાઈં
કલેલ.
- ઘોડા પલાલા, ઘોડ્યાલા પલાવિલે.
- તર (આતાં) તૂંચ સાંગ, દુસરી કાય
યુક્તી લઠવાવી !
- વાટેલ તેં હોવો, પણ ધરલેં તેં ધરલેં.
- આતાં હેં તર સાપાનેં ડંદીર ગિઠ્ઠલ્યાસારસેં
સાલેં.
- હા તર તુમ્હી ગોષ્ટીં સંઢ પાડલાંત.
- ત્વાં હી ગોષ્ટ સરોસર ગુમ ઠેવાવી.
- મોરાચ્યા અંઙ્યાવર ચિત્રેં કાઠાવી લાગત
નાહાંત.
- તુમચેં મોઠ સાલેં આહે ત્યાચેં સાર્થક કરૂં.
- જો નેહમીં મનુષ્યાવર દયા કરળ્યાસ તયાર,
જો ભક્તવત્સલ, જો નિરાધારાંચા આધાર
વ જો સર્વ ગુણાંનીં યુક્ત ત્યા ઈશ્વરાચી
ભાવયુક્ત વ નમ્રપણેં પ્રાર્થના કર આણિ
મગ પહા, ત્યા (ભક્તી) ચા મોઘદલા
ઈશ્વર કિતી સરસ દેઈલ.

સાર્થ ઉત્તરે.

૦૭૦૫૦૦

ઝાંઝવાનાં જળ.

- ૧ અમીના એકદમ કંપી ઉઠી અને એવી સ્થિતિમાંજ કંપિત કંઠે બોલી ઉઠી;
- ૨ વહાલા, તમારા મનમાં અત્યારે શા વિચારો ઘોળાય છે વાર ?
- ૩ હું તમારી અર્ધાંગના છું; પવિત્ર પ્રેમથી તમારી સાથે ભેડાઈ છું.
- ૪ તમે મારું જગ હો, હું તમારા મુખતરફ ભેઠને સર્વ કાંઈ જાણી શકું છું
- ૫ બોલો, નાથ, બોલો, શું આકૃત ટળે તેવી નથી ? તમે બોલતાં કેમ ડરો છો ?
ખરી વાત કહોની.
- ૬ તમને સંકટની વેળા સહાય કરવી તે મારો ધર્મ છે. ગભરાઓ નહીં
- ૭ જીવો, સામે પાણીથી ભરેલું સરોવર દેખાય છે.
- ૮ કેવી તેના તીર ઉપર વૃક્ષોની ઘટા શોભી રહી છે. !
- ૯ આમ અધીરા કેમ બની ગયા છો ?
- ૧૦ ધીર ધરીને પગ ઉપાડો.
- ૧૧ હમણા આપણે તે સરોવરના તીર ઉપર જઈ પહોંચીશું.
- ૧૨ આપણને દૂરથી આમંત્રણ કરતું હોય તેમ તે વારંવાર દેખાવ દીધા કરે છે.”
- ૧૩ આમ બોલમાં બોલતાં અમીનાએ આયાસના મુખ સામું જોયા કર્યું.
- ૧૪ તે સગળી વખત આયાસની આખોમાં નિરાશા શિવાય કાંઈજ જોવામાં આવતું ન હતું.
- ૧૫ તે જોવાથી અમીનાની નિરાશામાં વધારો થઈ પડ્યો.
- ૧૬ તેણે તુરત આતુરતાથી કહ્યું, “આટલું ચાલ્યા છતાં પણ હજી તે નવાજી તેટલુંજ દૂર જણાય છે.
- ૧૭ આપણે જાણે એક પણ ડગલું ચાલ્યાં ન હોઈએ એમ જણાય છે.
- ૧૮ વહાલા, આ તે શું ઇશ્વરી માયા છે ?
- ૧૯ જોતાં જોતાં તે જલાશય, વૃક્ષોની ઘટાથી મનોહર જણાતો તેનો કિનારો તથા તીર ઉપર આવી રહેલું ગંધર્વનગર, એ સઘળું એકાએક કોણ જાણે ક્યાં અંતર્ધાન થઈ ગયું ?
- ૨૦ અને સૂર્ય પોતાનાં તીક્ષ્ણ કિરણોમાંથી આગ વરસાવતો પ્રકાશવા લાગ્યો.
- ૨૧ બે ઘડીનું નાટક બે ઘડીમાંજ સમાપ્ત થયું.
- ૨૨ હાય, હાય, આજ તે માયા, મરીચિકા, મૃગતૃષ્ણા, ઝાંઝવાનાં પાણી !! !

मृगजळ.

- १ अमीनाचा थरकांप झाला व त्याच स्थितीत सकंप स्वरांने म्हणते.
- २ प्रिया, तुमच्या मनांत हल्लीं कोणते विचार घोळताहेत ?
- ३ मी तुमची अर्धांगना होय, पवित्र प्रेमानें तुमच्याशीं बद्ध झालें आहे.
- ४ तुम्ही माझे बळ, तुमच्या तोंडाकडे पाहून मला सर्व कांहीं समजतें.
- ५ बोला, प्रिया, बोला, संकट टळेलसें नाहीं काय ! तुम्ही बोलण्यास कां भितां ?
स्वरी गोष्ट सांगाना.
- ६ तुम्हास संकटांत साह्य करणें हा माझा धर्म होय. घाबरूं नका.
- ७ पहा, समोर जलपूर्ण सरोवर दिसत आहे.
- ८ त्याचे तीरावर वृक्षराजी कशी शोभत आहे !
- ९ असें अधीर कां झालात ?
- १० धीर धरून पाय उचला.
- ११ इतक्यांत आपण त्या सरोवरतीरीं पोहचूं.
- १२ आपणाला लांबून तें आमंत्रण करतेसें दिसतें.
- १३ असें बोलतां बोलतां अमीना आयासच्या मुखाकडे पहात होती.
- १४ तितका वेळ, आयासच्या नेत्रांत निराशेशिवाय कांहीं दिसत नव्हतें.
- १५ तें पाहून अमीनाची निराशा वाढली.
- १६ ती लागलीच आतुरतेनें म्हणते, आपण इतकें चाललों असूनही अद्याप तें
जलाशय तितकेंच लांब भासतें.
- १७ जणूं काय आपण एक पाऊल पण चाललोंच नाहीं, असें दिसतें.
- १८ प्रिया, ही काय दैवी माया आहे !
- १९ पाहतां पाहतां तें जलाशय, वृक्षराजीनें मनोहर दिसणारा त्याचा किनारा व
तीरावर बसलेलें गंधर्वनगर, हीं सर्व, कोण जाणे, कोठें एकदम अंतर्धान
पावलीं.
- २० आणि सूर्य आपल्या तीक्ष्ण किरणांतून आगीचा पर्जन्य पाडीत प्रकट
लागला.
- २१ दोन घटकेचें नाटक दोन घटकेंतच समाप्त झालें.
- २२ हाय, हाय ! ! हीच ती माया ! ! मरीचिका, मृगतृष्णा, मृगजळ.

અકબર.

- ૧ અકબર ઉદાર મનનો હતો, એટલુંજ નહીં પણ કરેલા ઉપકારને જાણનાર હતા.
- ૨ તેણે બેહરામખાનની માગણી સ્વીકારીને તેને પોતાની હજુરમાં આવવાની પરવાનગી આપી.
- ૩ એટલે બેહરામ અકબરની હજુરમાં આવવાને નિકળ્યો અને તંજૂમાં દાખલ થઈ તેનાં પગમાં પડ્યો.
- ૪ પોતાની તથા અકબરની પહેલી પ્રીતીને સંભારી બેહરામ હુંસકા ભરીભરીને રડવા લાગ્યો.
- ૫ અકબરનું પણ હૃદય ભરાઈ આવ્યું.
- ૬ તેણે તેને ઉઠાડીને પોતાની જમણી બાજુ પર બેસાડ્યો, અને ઉમદા પોશાક આપીને પોતાના રાજ્યમાં મોટા હોદા પર રહેવા માટે પ્રાર્થના કરી.
- ૭ બેવકા તરફ ફેટલી બંધી દયા ?
- ૮ તેની આગળના આદશાહો યુદ્ધમાં જોના પર જીત મેળવતા હતા તેના કબીલાને ગુલામ કરીને, તેઓની પાસે ન કરાવવાનાં કામો કરાવતા હતા.
- ૯ તે દુષ્ટ રીવાજનો અકબરે અંત કર્યો.
- ૧૦ એવો ઠરાવ કર્યો કે જે લોકો અપરાધ કરે તેને શિક્ષા કરવી એ તો ન્યાય, પણ તેઓના બેરી છોડવાનો કે જેવો નિરપરાધી હોય છે તેઓને સજા કરવી એ ગેરબ્યાબખી કામ છે.
- ૧૧ તેઓને કેદ કરીને ગુલામ બનાવવાનો રીવાજ બંધ પાડી, છૂટા મૂકી દેવાનો રીવાજ શરૂ કર્યો.
- ૧૨ મુસલમાન આદશાહોએ દરેક તીર્થસ્થાનોમાં જતાં જત્રાણુઓના પદે કરે નાંખ્યો હતો.
- ૧૩ એ કર તે તે સ્થાનોના હાકેમો મરજી મુજબ લેતા હતા.
- ૧૪ અકબરે એ બાબતમાં વિચાર કર્યા પછી યાત્રાના સ્થળોમાં જનારાં જત્રાણુઓને આપવો પડતો દરેક જાતનો કર કાઠી નાંખ્યો.
- ૧૫ આવા ન્યાયી કામને માટે અકબરની રાજ્યનીતીમાં ચોતરફ વખાણ થવા લાગ્યા.

अकबर.

- १ अकबर उदार मनाचा होता, इतकेंच नव्हे पण केलेले उपकार जाणणारा होता.
- २ त्यानें बेहरामखानाची मागणी पत्करून त्याला आपले समोर येण्याची परवानगी दिली.
- ३ बेहराम अकबराच्या हुजुरीं जाण्यास निघाला व तंबूंत जाऊन त्याच्या पायां पडला.
- ४ आपलें व अकबराचे पहिलें प्रेम आठवून बेहराम आकसाबोसी रडूं लागला.
- ५ अकबराचें हृदय भरून आलें.
- ६ त्यानें त्याला उठवून आपल्या उजव्या बाजूस बसविलें व उमदा पीषाक देऊन आपल्या राज्यांत मोठ्या हुद्यावर राहण्याची प्रार्थना केली.
- ७ कृतघ्न मनुष्यावर केवढी ही दया ?
- ८ त्याच्या पूर्वीचे बाराशहा युद्धांमध्ये ज्यांच्यावर जय मिळवीत त्यांच्या कुटुंबियांस गुलाम करून त्यांच्याकडून न करविण्यासारखीं कामें करून घेत असत.
- ९ त्या दुष्ट रिवाजाचा अकबरानें अंत केला.
- १० असा ठराव केला कीं जे लोक अपराध करितात त्यांना शिक्षा करणें हा नर न्याय; पण त्यांचीं बायकामुलें जीं निरपराधी असतात त्यांना शिक्षा करणें गैरवाजवी काम होय.
- ११ त्यांना कैद करून गुलाम बनविण्याचा रिवाज बंद पाडून, मोकळें सोडून देण्याचा रिवाज सुरु केला.
- १२ मुसलमान बदाशहांनीं प्रत्येक तीर्थी जाणाऱ्या यात्रेकरूंवर कर ठेविला होता.
- १३ हा कर तेथेथील अधिकारी मर्जीप्रमाणें घेत असत.
- १४ अकबरानें या बाबतींत विचार केल्यानंतर, यात्रेच्या ठिकाणीं जाणाऱ्या यात्रेकरूंंस द्यावा लागणारा प्रत्येक जातीचा कर, काढून टाकिला.
- १५ अशा न्यायी कामामुळें अकबराच्या राज्यनीतीची चोहीकडे वाखाणणी होऊं लागली.

—નિર્ઘયતા.

- ૧ પાપણહૃદયની માતાએ ઝોળામાંથી કન્યાને દૂર કરી, એટલા પાપણુ હૃદયનો પિતા પોતાની કન્યાને ત્યાગ કરવા માટે દૂર લઇ ગયો.
- ૨ અને પાપણુહૃદયની રણભૂમી પણ અચળ હૃદયથી તે કરણારસથી ભરપૂર ચિત્ર જેવા લાગી.
- ૩ માતા કન્યાથી વિખૂટી પડતાંજ પાછી મૂર્છાં ખાધને જમીનપર ઢળા પડી
- ૪ તે વખતે આયાસ પણ જે કે ઉન્મત્ત થઇ ગયો હતો, તેને બાહ્ય જગતનું કે કાર્યકાર્યનું જ્ઞાન રહ્યું ન હતું, તો પણ તેણે પોતાનો વિચાર ફેરવ્યો નહી.
- ૫ તે મન સ્થીર કરીને વિચારવા લાગ્યો કે હું જ્યારે આટલે દૂર આવ્યો ત્યારે હવે તો સંપૂર્ણ રીતે કાર્ય કરવુંજ જોઇએ.
- ૬ મારવાને જ્યારે નિકળ્યો ત્યારે હવે દયા શાની ?
- ૭ એા ભાગ્યહીન દીકરી, પેટ ભરીને નિદ્રા કર. ઘેર નિદ્રા દેવીના ઝોળામાં પોઠ.
- ૮ આ પૃથ્વીનો પ્રકાશ શ્રીથી તારા જેવામાં આવે નહી એવી રીતે તું નિર્ઘવશ થઇજ.
- ૯ દીકરી, આ કડણુ ધરતીની પણ તને ખબર પડે નહી તેમ તું નિદ્રા કરજો.
- ૧૦ એા માયાના સંતાન પેટ ભરીને નિદ્રા કર. જન્યતાવસ્થાજ દુઃખનું કારણુ છે.
- ૧૧ આ દૂર પ્રાણુ હજીપણુ વધારે ફૂર થાવ
- ૧૨ જ, એટા નિદ્રાવસ્થામાંજ આ ફૂર પિતાના હાથથી છૂટી થા. આ મમતા રહિત મૃત્યુલોક તારા માટે યોગ્ય સ્થાનક નથી.
- ૧૩ અર્ધ લેલા જેવા બની ગયેલા આયાસ આમ બોલતો બોલતો કન્યાને લઇને એક વૃક્ષની પાસે ગયો.
- ૧૪ તે ઝાડના ઢુંડાના ઉપર થોડાંક પાંદડા પાથરી તેના ઉપર કન્યાને સુવડાવીને તેના શરીરને પાછું પાંદડાથી ઢાક્યું અને એવી રીતે તેનો કાયમનો ત્યાગ કર્યો.

નૂરજહાન.

- ૧ કાઠવાર તેના શરીર ઉપર સોનેરી ઝાંક પ્રકાશી રહી રહેતી તો કાઠવાર અંદ્રમાન જેવી એત કાંતીનો પ્રવાહ ચારે બાજુએ પ્રસરી રહેતો હતો.
- ૨ તેના માથાપર કાળા રંગનો ઘાટો કેશ કલાપ કાઠવાર વિખરાઇ જઇ તેના મુખની આસપાસ ફરી વળતો ત્યારે કાળા રંગના વાદળામાં છુપાયલા અંદ્રને જેવું તેનું ગૌર મોઢું લાગતું હતું.

निर्दयता.

- १ पाषाणहृदयी मातेने मांडीवरून कन्येला दूर केले; व पाषाणहृदयी बाप आपल्या कन्येचा त्याग करण्याकरिता तिला दूर घेऊन गेला.
- २ व पाषाणहृदयी रणभूमीही अचल हृदयाने ते करुणारसाने युक्त चित्र पाहू लागली.
- ३ माता, कन्येपासून भिन्न होतांच, पुन्हां मूर्च्छित होऊन जमीनीवर उलथून पडली.
- ४ त्या वेळीं आयास जरी उन्मत्त झाला होता, त्याला बाह्यजगतांचें किंवा कार्या-कार्यतेचें भान राहिलें नव्हतें, तरीपण त्यानें आपला विचार फिरविला नाही.
- ५ तो स्थीर मतानें विचार करूं लागला कीं, मीं इतकी मजल मारलों, आतां पूर्णपणे काम केलेच पाहिजे.
- ६ मारण्यास तयार झालों, तर आतां दया कशाची ?
- ७ हे भाग्यहीन मुली, पोटभर निद्रा कर. घोर निद्रादेवीच्या मांडीवर नीज.
- ८ या पृथ्वीचा प्रकाश पुन्हां तुझ्या दृष्टीस पडणार नाही, अशा रीतीनें निद्रावश हो.
- ९ मुली, या कठीण पृथ्वीचेंही पुन्हा तुला भान होणार नाही, अशी नीज.
- १० हे मायोद्भवे ! पोटभर निद्रा कर. जागृतावस्थाच दुःखाचें कारण आहे.
- ११ हे क्रूर प्राणा ! अज्ञून जास्त क्रूर हो.
- १२ जा बेटा, निद्रावस्थेंतच या क्रूर बापाच्या हातून मोकळी हो. हा ममतारहित मृत्युलोक तुला योग्यस्थान नव्हे.
- १३ अर्धवेड्यासारखा झालेला आयास, याप्रमाणें बोलत बोलत मुलीला घेऊन एका वृक्षाजवळ गेला.
- १४ त्यानें झाडाचे खोडावर थोडीं पानें पसरून त्यावर मुलीला निजविलें, व तिचें शरीर पुन्हां पणोनीं झाकून टाकिलें; आणि याप्रमाणें कायमचा तिचा त्याग केला.

नूरजहान.

- १ कधीं कधीं तिच्या शरीरावर सोनेरी झांक मारीत असे तर कधीं चंद्राप्रमाणें श्वेतकांतीचा प्रवाह चहूंकडे पसरत असे.
- २ तिच्या डोक्यावरील काळा केशकलाप कधीं कधीं विस्कलित होऊन तिच्या तोंडावर आसपास रुळत असे, तेव्हां काळ्या ढगांत झांकलेल्या चंद्राप्रमाणें, तिचें गोरें तोंड, भासत असे.

- ૩ કાઈવાર ગુથેસો ચોટલો તેની પીઠપર નામેણુની પેઠે ડાલ્યા કરતો હતો.
- ૪ બન્ને ભૂકુટીયો કામના ધનુષ્ય જેવી વઠાકાર હતી.
- ૫ પોપટની આંચ જેવા અણીદાર નાકમાં પેહરેલી ખુશાક યૌવનની અરથરતા દેખાડતી વારેવારે ડાલ્યા કરતી હતી.
- ૬ ડોક હંસના જેવી ઉપડતી અને પાતળી હતી.
- ૭ ઢાંતો મોતીની પંકતી જેવા ઉજ્જવળ અને અણીદાર હતાં.
- ૮ હોઠ પ્રવાળ જેવા ઘેરા રંગના હતા.
- ૯ ઝંઘાઓ કદલી સમાન હતી.
- ૧૦ બન્ને ચરણો મેંદી લગાવ્યા વિના પણ જાણે મેંદીથી રંગ્યા હોય તેવા લલચોળ હતા.
- ૧૧ યૌવનના સર્વ લક્ષણો પ્રકટી નિકળેલા હતા તેપણુ હજી અસ્ફટ હતાં.
- ૧૨ તેના આસવામાં તથા વાતચીત કરવામાં કાંઈક અલૌકિક સૌંદર્ય હતું.
- ૧૩ ખરેખર ત્ર્યપટમાં આજખેલી સ્વર્ગીય બાળા જેવી મનોહર જણાતી હતી.
- ૧૪ તે હરકાષ્ટ પણ પોશાક પહેરતી તે પોશાકમાં બહુજ સુંદર દેખાતી હતી.
- ૧૫ ટાપટીપથી કરવામાં આવતાં રૂપને આ ભૂષણુની જરૂર હોય છે, પરંતુ કુદરતી રૂપ તે આ ભૂષણુનું પણ આ ભૂષણુ યષ્ટ પડે છે.

શાહજહા સલીમ.

- ૧ અકબર બાદશાહને ત્રણ શાહજહાઓ હતા, તે ત્રણે દારૂડીયા હતા.
- ૨ તેમાં સલીમ બધા કરતાં ચઢીયાતો હતો.
- ૩ મદિરાની પાંજગ બલિયારનું તે પછી પૂછવુંજ શું ?
- ૪ મદિરા પીનારાઓમાં કોઈપણ જાતનો વિવેક રહેતોજ નથી.
- ૫ તેઓ ન કરવાનું કાર્ય કરી બેસે છે.
- ૬ એટલુંજ નહી પણ કોઈવાર જીવના જોખમમાં પણ આવી પડે છે.
- ૭ શાહજહા સલીમ ભર જીવનીમાં હતો.
- ૮ રાતદહાડે ઉંચી જાતના સરાઓ પીવામાં, વેશ્યાના નાચરંગો અને તમાસાઓ જેવામાં તથા કુલટા સ્ત્રિઓની સાથે વિલાસો કરવામાંજ કાળ ગાળતો હતો.
- ૯ તેનું વિલાસભવન નરકસ્થાન કરતાં કોઈ પણ રીતે ઉતરતું ન હતું.
- ૧૦ ધણી ધણી રૂપવતી સ્ત્રિઓના શિષણનો ભંગ આજ વિલાસભવનમાં થતો હતો.
- ૧૧ નવી નવી જાતના મદિરાઓના તીક્ષ્ણ ગંધથી તે વિલાસભવન રાતદહાડે ઉભરાઈ જતું હતું.

- ३ कधीं कधीं तिची (घातलेली) वेणी तिच्या पाठीवर नागिणीप्रमाणे डोलत असे.
- ४ दोन्ही धुकुटी कामधनुष्याप्रमाणे वक्र होत्या.
- ५ पोपटाच्या चोचीप्रमाणे अणीदार नाकांताले नथ, तारुण्याची अस्थीरता दाखवीत दाखवीत वारंवार डोलत होती.
- ६ मान हंसाप्रमाणे उन्नत व घारीक होती.
- ७ दांत मोत्याच्या पंक्तीप्रमाणे उज्ज्वळ आणि अणीदार होते.
- ८ ओंठ प्रवाळाप्रमाणे गहिन्या रंगाचे होते.
- ९ मांड्या कर्दळीप्रमाणे होत्या.
- १० दोन्ही पाय मेंदी लाविली नसूनही, जणूं मेंदी लावून रंगविल्याप्रमाणे लाट-मडक होते.
- ११ तारुण्याचीं सर्व लक्षणें प्रकट झालीं होतीं, तरीपण अजून अस्पष्ट होतीं.
- १२ तिच्या चालण्यांत व बोलण्यांत कांहीं अलौकीक सौंदर्य होतें.
- १३ सरोसर चित्रपटांत काढलेल्या अप्सरेप्रमाणे मनोहर दिसत होती.
- १४ ती जो जो पोषाक घालीत असे त्या त्या पोषाकांत ती फारच सुंदर दिसत असे.
- १५ टापटिपेनें आणलेल्या रूपास भूषणांची जरूरी असते; परंतु नैसर्गिक रूप भूषणांचेही भूषण होऊन बसते.

राजपुत्र सलीम.

- १ अकर बर बादशहाला तीन पुत्र होते, ते तिन्हीही दारूबाज होते.
- २ त्यांत सलीम सर्वापेक्षां वरचढ होता.
- ३ मदिरेच्या मागोमाग व्यभिचाराचे तर काय पुसावे !
- ४ मदिरा पिणान्यांचे आंगीं कोणत्याही प्रकारचा विवेक रहात नाहीं.
- ५ जें करूं नये तें कार्य करून बसतात.
- ६ इतकेच नव्हे; पण कधीं कधीं प्राण संकटांतही पडतात.
- ७ राजपुत्र सलीम भर तारुण्यांत होता.
- ८ रात्रंदिन उच्च जातीची दारू पिण्यांत, वेश्याचे नाचरंग आणि तमाशे पाहण्यांत; व कुलटा स्त्रियांशीं विलास करण्यांत तो काळ घालवीत असे.
- ९ त्याचे विलासभुवन नरकापेक्षां कांहीं कमी दरजाचे नव्हते.
- १० पुष्कळशा स्त्रियांच्या पातिव्रत्याचा भंग याच विलासभुवनांत होत होता.
- ११ नव्यानव्या जातीच्या दारूच्या उग्र वासाने ते विलासभुवन रात्रंदिन उतूं जात असे.

- ૧૨ નીતિ, વિવેક, ધર્મ અથવા તો ખીજ ગુણોને હમેશાંને માટે તે સ્થાનમાંથી દેશવટો આપવામાં આવ્યો હતો.
- ૧૩ જેમ સમશાનની આસપાસ કાગડાઓ, ગીધ પંક્ષીઓ અને ખીજ માંસને ઠોશી ખાણુરા પાપી પક્ષીઓ ભયંકર મોઢાં વકાશીને જેસી રહે છે તેમ શાહજાન સત્રીમને આડે રસ્તે ઉતારનારા નીચ પાસખાનો પણ રાતદહાડે તેની આસપાસ વીંટાઇને જેસતા હતા,
- ૧૪ અને રોજ રોજ નવી નવી સ્ત્રિઓની શોધમાંજ કુર્યાં કરતા હતા.
- ૧૫ કેટલીકોને ક્ષાવીને તેઓના શિક્ષણનો ભંગ કરવામાં આવતો હતો.

પ્રતાપરાણો.

- ૧ મુસલમાન બાદશાહોની સાથે કન્યા વ્યવહાર કરનારા રજપૂતોને અકબર તરફથી મોટી મોટી જાગીરો, મોટાં મોટાં માનો અને ખીજ અનેક જાતની સગવડો મળતી હતી.
- ૨ ત્યારે પ્રતાપરાણો માત્ર સ્વધર્મની ખાતરજ પહાડોની ખીજોમાં રાતદહાડે રખડી રજળીને અનેક કષ્ટો વેઠતો હતો.
- ૩ તેનાજ સંબંધીઓ અને નાતીલાઓ પ્રતાપથી જુદા પડીને, જેઓએ રજપૂતોની ઝળકતી કીર્તીનોજ નહી પરંતુ હિંદુધર્મનો પણ નાશ કરવાનું કામ આરંભ્યું હતું, એવા ધણુ રજપૂતોની જોડે સહેનશાહને શરણે ગયા હતા.
- ૪ પ્રતાપના શક્તિ સિંહ વિગેરે કેટલાક ભાયાતો પણ અકબરને આશ્રયે જઇને રહ્યા હતા.
- ૫ સગરજનો પુત્ર કુલાંગાર મોહમ્મતખાન જે પ્રતાપનો ભત્રીજો થતો હતો તેણે મુસલમાન ધર્મ અપતિયાર કર્યો હતો.
- ૬ આ રીતે ગૃહવિષ્ટેદ થવાથી પ્રતાપની સ્થિતિ એકલાવાઇ થઇ પડી હતી.
- ૭ તો પણ તે પોતે કદી પણ તેને માટે મનમાં ઓછું આણુતો નહી.
- ૮ પરંતુ હેવટ સુધી પોતાના ક્ષત્રિધર્મને વળગી રહ્યા હતા.
- ૯ અકબર બાદશાહ પ્રતાપરાણુને ઉપરા ઉપરી અનેક કહેણુ મોકલાવ્યા કરતો હતો.
- ૧૦ ધણી લાલચો ખતાવતો હતો.
- ૧૧ પણ પ્રતાપે માથામાં વાગે તેવી ચોખી રીતે ના પાડી હતી.
- ૧૨ પ્રતાપે કેટલાએક વર્ષોસુધી જંગલોમાં અને પહાડોની ખીજોમાં રખડી રજળીને હિંદુ કુળના ગૌરવનું રક્ષણ કર્યું હતું.
- ૧૩ અને આખરે સકર્મનાં કુજો ભોગવવાનો સમય પણ આવી લાગ્યો.

- १२ नीति, विवेक, धर्म अथवा चाकीच्या गुणांना त्या स्थानांतून नेहमींचाच बहिष्कार घालण्यांत आला होता.
- १३ ज्याप्रमाणें श्मशानाचे आसपास कावळे, गिधाडें व इतर मांस खाणारे पापी पक्षी भयंकर तोंडें वांसून बसून राहतात, त्याप्रमाणें राजपुत्र सलीमास वांकड्या रस्त्याला लावणारें नीच मंडळ रात्रंदिन त्याला वेष्टून बसत असे.
- १४ व रोज रोज नव्या नव्या स्त्रियांच्या शोधांतच फिरत असे.
- १५ कित्येकींना फसवून त्यांच्या पातिव्रत्याचा भंग करण्यांत येत असे.

राणा प्रताप.

- १ मुसलमान बादशाहांशी कन्याव्यवहार करणाऱ्या राजपुतांना अकबराकडून मोठमोठ्या जहागिरी, मोठमोठे मान, व इतर अनेक जातींच्या सवलती मिळत असत.
- २ अशा वेळीं प्रतापराणा मात्र स्वधर्मासाठींच पर्वतांच्या खिंडींतून रात्रंदिवस धडपडत अनेक कष्टें काढून घेत होता.
- ३ त्यांचेच संबंधीं आणि नातलग त्यांच्यापासून विभक्त होऊन, ज्यानीं राजपुतांच्या उज्ज्वळ कीर्तीचाच नव्हे परंतु हिंदुधर्माचाही नाश आरंभिला होता, अशा पुष्कळ राजपुतांसह बादशाहाच्या शरणीं गेले होते.
- ४ प्रतापाचे शक्ती सिंह वगैरे भाऊबंदही अकबराच्या आश्रयास जाऊन राहिले होते.
- ५ सगरजीचा पुत्र कुलांगार मोहबतखान. जो प्रतापाचा पुतण्या लागत होता, त्यानें मुसलमानी धर्म स्वीकारला होता.
- ६ या रीतीनें गृहविच्छेद झाल्यानें प्रतापाची स्थिती एकाकी होऊन गेली.
- ७ तरीपण त्यानें कधींही त्याबद्दल मनाला खेद वाटूं दिला नाहीं.
- ८ परंतु शेवटपर्यंत आपल्या क्षात्रधर्माला चिकटून राहिला होता.
- ९ अकबर बादशाहा प्रतापराण्याला वरचेवर अनेक निरोप पाठवीत असे.
- १० पुष्कळ लालूच दाखवीत असे.
- ११ पण प्रतापानें काळजास क्षोबेल अशाच रीतीनें स्पष्ट " नाही " सांगितलें.
- १२ प्रतापानें कित्येक वर्षेपर्यंत जंगलांत आणि पर्वतांच्या खिंडींत भटकून हिंडीं कुळाच्या गौरवाचें रक्षण केले होते.
- १३ आणि शेवटीं सत्कर्माचीं फळे भोगण्याचा समयही येऊन पोहचला.

પાપનો ઘડો.

- ૧ ફ્રેજ અપારસધી છુપાઇને બધું સાંભળ્યા કરતો હતો.
- ૨ તે પોતાના અને પોતાના ભાઈના પુનની વાત આવી એટલે એકદમ રાતે પીળો થઇ ગયો.
- ૩ અને તુરત છલાંગ મારીને ઓરડાની અંદર દાખલ થઇ ઘાટો પાડીને બોલી ઉઠ્યો.
- ૪ “ઓ, નાપાક રજ્યા, તથા બેઠ્યા સલીમ, તમારા બધા કાવતરાં મેં સાંભળ્યા છે.
- ૫ તમે તમારા પ્રપંચમાં ફાવ્યા પહેલાંજ જન્મનની ખાડને અધીન થઇ જાવ.”
- ૬ આમ બોલતાંજ તેણે તુરત કમરપર લટકતા મીયાનમાંથી સડસડાટ તરવાર બેચી કાઢી અને સલીમની મળચી દાખીને છુટા કેશ સાથે તેના બોળામાં પડેલી રજ્યાની છાતીપર ધુંટણુ ટેકીને, દાંત કચકચાવીને બોલ્યો.
- ૭ “ઓ હીજડા, તારા પાપનાં નેકનામને કલંકિત કર્યું છે.
- ૮ ઓ કુતરા, તારા જેવા નીચ શાહાજાદાને લીધે મોગલની શહેનશાહતને પણ સદાયને માટે બદ્દા બેઠો છે.
- ૯ જો મારી નાખું, તો આટલીજ વાર લાગે.
- ૧૦ પણ અકબરની શરમ આડી આવે છે. શું કરું ?
- ૧૧ તારા કર્મોથીજ તું મુવેલો છે.
- ૧૨ અને મરેલાને મારવાને મારો હાથ ઉપડતો નથી.”
- ૧૩ આ વખતે સલીમ નીચું માથું કરીને એક બાજુ ઉભો રહ્યો અને બીજી બાજુ રજોયા શરની મારી જમીન તરફ જોતી ઉભી રહી.
- ૧૪ ફ્રેજએ ગુસ્સામાં આવી જઇને સલીમને કહ્યું.
- ૧૫ “લુચ્યા, દૂર થા મારી નજર આગળથી, તારું પાપી મોહું મને બતાવ નહીં.”
- ૧૬ એમ કહીને સલીમને જોરથી ધકકો માર્યો.
- ૧૭ રજ્યાને એક અંધારા ઓરડાના સ્વાધીન કરવામાં આવી.

હલદી ઘાટનું યુદ્ધ.

- ૧ અન્ને સેનાઓનો સામસામો ભેટો થયો.
- ૨ તીર, બાલા, બરછી અને બંદુકોનો મારો ચાલવા લાગ્યો.
- ૩ રજપૂતો અને મોગલો જીવપર આવી જઇને યુદ્ધ કરવા લાગ્યા.
- ૪ ચોક્કાઓના પગરવથી ધુળના ગોટાઓ આકાશમાં ઉડવા લાગ્યા.
- ૫ ધુળની ડમરીથી આકાશ ઘેરાઇ ગયું.

पापाचा घडा.

- १ कैजी अद्यापपर्यंत लपून सर्व ऐकत होता.
- २ तो आपल्या व आपल्या भावाच्या सुनाची गोष्ट ऐकतांच एकदम लाल झाला.
- ३ व लागलीच उडी मारून बंगल्यांत दाखल झाला, व मोठ्याने ओरडून म्हणाला.
- ४ " हे भ्रष्ट रजिये ! हे निर्लज्ज सलीमा ! तुमचे सर्व बेत मीं ऐकिले.
- ५ तुम्ही तुमच्या कपट-सेळांत यशस्वी होण्यापूर्वीच नरककुंडांत जाऊन पडा.
- ६ इतकें बोलून त्यानें लागलीच कमरेस लटकणाऱ्या म्यानांतून, सटकन तरवार बाहेर काढली व सलीमचा गळा दाबून; आणि मोकळ्या केसांनीं त्याच्या मांडीवर असलेल्या रजीयाचे छातीवर गुडघा टेंकून, दांत झाऊन घोलू लागला.
- ७ हे पंडा ! तूं तुझ्या बापाच्या कीर्तीस कलंक लावलास.
- ८ हे कुऱ्या ! तुझ्यासारख्या नीच राजपुत्रामुळे, मोगल बादशाहीला पण निरंतरच कलंक लागला.
- ९ तुला ठार करण्यास कांहीं अवकाश नको.
- १० पण अकबरासंबंधीं भीड आड येते; काय करूं ?
- ११ तुझ्या कर्मांनींच तूं मेला आहेस.
- १२ मैलेल्यास मारण्यास माझा हात उचलत नाही. "
- १३ या वेळीं सलीम खालीं तोंड करून एका बाजूस उभा राहिला व दुसरीकडे रजिये शरमिंदी होऊन खालीं पहात उभी राहिली.
- १४ कैजी क्रोधानें सलीमास म्हणाला.
- १५ "दूर हो, माझ्या नजरेपुढून, तुझे काळें तोंड मला दाखवूं नकोस."
- १६ असें म्हणून सलीमास जोरानें धक्का मारिला.
- १७ रजियेला एका अंधार कोठडीच्या मध्ये कोडून ठेविले.

हळदी घाटाचें युद्ध.

- १ दोन्ही सैन्याची समोरासमोर भेट झाली.
- २ तीर, माला, बरची व बंदुका यांचा मारा चालू झाला.
- ३ राजपूत व मोगल जीवावर येऊन युद्ध करूं लागले.
- ४ योद्ध्यांच्या संचारामुळे धुळीचे लोट आकाशांत उडूं लागले.
- ५ धुळीनें आकाश व्याप्त झालें.

- ૬ શરૂ વીરોની તરવારે પરસ્પર અથડાતાં તેમથી ઉપજતા અમીના તણુખાએ મેધધટાની વચ્ચે ચમકતી વિજળાની પેઠે પ્રકાશવા લાગ્યા.
- ૭ રણભૂમીપર લોહીની નીકા વહેવા લાગી.
- ૮ વીરોની હાંકોથી પૃથ્વી અને ગગન મંડળ ગાજી ઉઠ્યાં.
- ૯ રાણો પ્રતાપ પોતાના સોળ પટાવતોની સાથે રૂની પેઠે રણમાં ધુમતો ધુમતો મોગલોની સેનામાં દાખલ થયો.
- ૧૦ બન્ને બાણુના શરવીર પોતપોતાના અધીપતીનું રક્ષણ કરવાને આતુર જણાતા હતા.
- ૧૧ મહારાણો પ્રતાપ આજે રણભૂમીપર વીરમતનું ઉદ્ધાપન કરવાને બહાર પડ્યો હતો.
- ૧૨ મેવાડની નિસ્તેજ અને નિરાધાર ક્ષાત્ર લક્ષ્મીના ઉદ્ધારાર્થે બહાર પડ્યો હતો.
- ૧૩ એટલુંજ નહીં પરંતુ હિંદુધર્મના ગૌરવનું રક્ષણ કરવાને માટે બહાર પડ્યો હતો.
- ૧૪ આજે મેવાડભુમી યવનોએ છીનવી લીધેલી પોતાની સ્વતંત્રતા પાછી મેળવવાને વાસ્તે પોતાના વીસ હજાર પુત્રોને ઉત્સાહ આપતી યવનોના રૂધીરથી પોતાના હૃદયને શાંત કરતી હતી.
- ૧૫ હજારો વીર પુરુષો મેવાડના હૃદયને માટે આજે આત્મવિસર્જન કરવાને મેદાન પડ્યા હતા.
- ૧૬ આજે ક્ષાત્ર પ્રતનો મહોત્સવ મેવાડની ભુમીમાં ઉલરાષ્ટ્ર જતો હતો.

મેહેરનો પત્ર.

- ૧ નાથ, તમે તો ધણુંએ ચાહું, પરંતુ આ અપરાધી સ્ત્રીના ભાગ્યમાં રાજરાણીનું સુખ નિર્માણ થયલું નથી. તેમાં તમે શું કરો ?
- ૨ મને આ જગતમાં સુખની આશા નહોતી.
- ૩ હું દુઃખમાંજ જન્મી છું.
- ૪ જન્મતી વખતે વહાલી માતાના પ્રાણુ લીધા છે.
- ૫ તમે હમેશાની દુખણીને સુખી કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો પરંતુ આ હીણુભાગીનીના ભાગ્યમાં તે સુખ નથી.
- ૬ તમે તેમાં નિષ્ફળ થયા છે, પરંતુ તેમાં તમારો દોષ નથી, પણ મારા દુર્ભાગ્યનો છે.
- ૭ હુંજ રાંડ અપરાધિની છું

- ६ शूरवीरांच्या तरवारी एकमेकांवर आपटून त्यांतून निघणारे अग्निकण, मेघसमूहांत, चमकणाऱ्या विजेप्रमाणे प्रकाशू लागले.
- ७ रणभूमीवर रक्ताचे पाट वाहू लागले.
- ८ वीरांच्या आरोळ्यांनी पृथ्वी व आकाश दुमदुमून गेलीं.
- ९ प्रतापराणा आपल्या १६ मांडलिकांसह रुद्राप्रमाणे रणांत घुमू लागला; व मोगलांच्या सेनेंत दाखल झाला.
- १० दोन्ही बाजूचे शूरवीर आपापल्या अधिपतींचे रक्षण करण्यास आनूर झाले.
- ११ महाराणा प्रताप आज रणभूमीवर वीरव्रताचे उद्यापन करण्यासाठी बाहेर पडला होता.
- १२ मेवाडच्या निस्तेज; आणि निराधार क्षात्रलक्ष्मीच्या उद्धाराकरिता बाहेर पडला होता.
- १३ इतकेच नव्हे; पण हिंदुधर्माच्या गौरवाचे रक्षण करण्याकरिता बाहेर पडला होता.
- १४ आज मेवाडभूमि, यवनांनी हरण केलेली आपली स्वतंत्रता परत मिळविण्याकरिता आपल्या वीस हजार पुत्रांना उत्साह देत देत, यवनांच्या रक्ताने आपले हृदय शांत करित होती.
- १५ हजारों वीरपुरुष मेवाडच्या उद्यासाठी आज आत्मविसर्जन करण्यास्तव मैदानात उतरले होते.
- १६ आज क्षात्रव्रताच्या महोत्सवाला मेवाडच्या भूमीत ऊत आला होता.

मेहेरचे पत्र.

- १ नाथ, तुमची तर इच्छा पुष्कळ होती, परंतु या पापी स्त्रीच्या भाग्यांत राजपत्नीचे सुख लिहिलेले नाही त्यास तुम्ही काय कराल ?
- २ मला या जगतात सुखाची आशा नव्हती.
- ३ मी दुःखांतच जन्मले.
- ४ जन्मतेवेळी प्रिय मातेचा प्राण घेतला.
- ५ तुम्हीं सदैव दुःखी (स्त्री) ला सुखी करण्याचा प्रयत्न केला पण या हतमागिनीच्या भाग्यांत तें सुख नाही.
- ६ त्यांत तुम्ही निष्कळ निवडलांत परंतु त्यांत तुमचा दोष नाही. पण माझ्या दुर्भाग्याचा आहे.
- ७ मांच संड अपराधी.

- ૮ મે મારા મનોરાજ્યમાં જે જે ઠોકરો ખાધી છે તેને માટે મારા ભાગ્ય સિવાય બીજાને ઠપકો આપવાનો નથી.
- ૯ હું તમને હૃદયમાં ધારણ કરીને અપવિત્ર અને અશાંત મનને શાંત કરતી ભવિષ્યનાં સુખની પ્રતીક્ષા કરતી જીવન ગાળતી.
- ૧૦ તમે મને આ દોષને માટે ધીકારો ને હજારો શાપ આપો.
- ૧૧ તેથી મને શાંતી મળશે, મારાં પાપ દૂર થશે.
- ૧૨ તમારો આગ્રહ, તમારો પ્રેમ, તમારી આસક્તી એ સર્વનો વિચાર કરતાં મારું હૃદય તૂટી પડે છે.
- ૧૩ આંખે અંધારાં આવે છે.
- ૧૪ સંસાર અસાર જણાય છે.
- ૧૫ આ અભાગણી જન્મથીજ દુખિઆરી છે.
- ૧૬ તમે તો તેને હૈયાના હાર કરવાને ધાર્યું હતું, પરંતુ આ પાપિણી તમારા પવિત્ર કંઠ પ્રદેશને અલંકૃત કરવાને અયોગ્ય થઈ પડી છે.
- ૧૭ જે મને સંભારવાથી સુખ થતું હોય તો યાદ કરજો.
- ૧૮ ફ્રેજ અને અપુલકજલ તમારો યુવરાજનો હક ધીનવી લઈને તમારા વડા પુત્ર ખુશરૂને ભવિષ્યનો શહેનશાહ બનાવવાને ખટપટ ચલાવે છે.
- ૧૯ તેઓએ તમને હલકા પાડવામાં બાકી રાખી નથી.
- ૨૦ તમારા પ્રાણ બચાવવાને હું તમને ભલામણ કરું છું.

પૃથુરાજનો પત્ર.

- ૧ રાણો પ્રતાપ જે અકબરને નમશે તો પછી રજપૂતપણું કુખ્યુંજ સમજવું.
- ૨ રજપૂતને માથે આપત્તી આવે એતો સ્વાભાવીક છે.
- ૩ રજપૂત રાજાઓએ પોતાની બહાદુરીનો નાશ કયો છે અને રજપૂતાણીઓએ પોતાની પવિત્રતાનો નાશ કરેલો છે.
- ૪ રજપૂતોની બહાદુરી અને પવિત્રતા બાપા રાવળના વંશજ એક પ્રતાપેજ ટકવી રાખી છે.
- ૫ તે પ્રતાપ પણ આખરે અકબરને શરણે થશે તો પછી રજપૂતની કુળ મર્યાદનો છેડો આવશે.
- ૬ અકબરે રજપૂતોને હલકા ગણશે, અને યવનોને તેમનાં પાપનું પ્રાયશ્ચિત આપનાર બીજો કોઈ પણ દુષિનામાં રહેશે નહીં.
- ૭ હાલમાં રજપૂતો એક બજારમાં વેંચાતી વસ્તુ જેવા થઈ પડેલા છે.

- ८ मीं माझ्या मनोराज्यांत ज्या ज्या ठोकरा स्याच्या त्याबद्दल माझ्या भाग्याशिवाय दुसऱ्याला ठपका देणें नाहीं.
- ९ मी तुम्हाला हृदयांत धारण करून अपवित्र आणि अशांत मनालां शांत करीत भाविष्यत् सुखाची प्रतीक्षा करीत, आयुष्य काढीत होतें.
- १० तुम्हीं मला या दोषांबद्दल धिक्कारा, हजारों शाप द्या.
- ११ त्यायोगें मला शांती मिळेल, माझी पापें दूर होतील.
- १२ तुमचा आग्रह, तुमचें प्रेम, तुमची आसक्ती यां सर्वांचा विचार करितां माझें हृदय तुटून पडतें.
- १३ डोळ्यास अंधारी येते.
- १४ संसार अतार मासतो.
- १५ ही अभागिनी जन्मतःच दुःखी आहे.
- १६ तुम्ही तर तिला गर्च्यांतला तार्त करण्याचें मनांत आणिलें; पण ही पापी स्त्री तुमच्या पवित्र कंठप्रदेशात अलंकृत करण्यास अयोग्य निघाली.
- १७ माझ्या स्मरणानें सुख होत असेल तर स्मरण देवा.
- १८ फेजी व अचुल फजल हे तुमचे यौवराज्य हरण करून तुमचा वडाल पुत्र सुशरू यास पुढील बादशाह बनविण्याची सटपट चालवीत आहेत.
- १९ त्यांनीं तुम्हास हलकें पाडण्यांत कांहीं बाकी ठेविली नाहीं.
- २० तुम्ही आपला प्राण वाचवा अशी मी शिफारस करित्यें.

पृथुराजाचें पत्र.

- १ राणा प्रताप जर अकबरापुढें नम्र होईल तर मग रजपूतपणा बुडालाच समजावा.
- २ रजपूतांचे माथीं आपत्ती यावी हें तर स्वाभाविक आहे.
- ३ रजपूतराजांनीं आपल्या बहादुरीचा नाश केला व त्यांच्या स्त्रियांनीं आपल्या पवित्रतेचा नाश केला.
- ४ रजपूतांची बहादुरी व पवित्रपणा हा बापारावळ वंशातील एकट्या प्रतापानेच मात्र टिकविली आहेत.
- ५ तो प्रताप जर शेवटीं अकबराला शरण जाईल तर मग रजपूतांच्या कुळमर्चादेचा अंत होईल.
- ६ अकबर रजपूतांना हलकें लेखील व यवनांना त्यांच्या पापाचें प्रायश्चित्त देणारा दुसरा कोणी पण दुनियेंत राहणार नाहीं.
- ७ हल्लीं रजपूत (म्हणजे) एक बाजारांत विकली जाणाऱ्या वस्तूप्रमाणें होऊन पडले आहेत.

- ૮ અકબરશી દલાલે તે સધળા રજપુતોને ધનથી ખરીદી લીધા છે.
- ૯ રજપુતો સ્વતંત્રતા ઉપર પાણી ફેરવી બેઠા છે.
- ૧૦ માત્ર એક પ્રતાપજી બાકી બચેલો છે.
- ૧૧ તે પણુ પોતાનું સ્વાતંત્ર વેહેચીને યવનોનું દાસ્યત્વ સ્વીકારશે તે પછી સ્વતંત્રતા-
દેવીને વિધવા થવાનો સમય આવશે.
- ૧૨ શૂર રજપૂતો પોતાની દેવાંગના સમાન પવિત્ર રજપુતાણીઓની લાજ લુટાતી
નજરે જુએ છે, તે શુ પ્રતાપરાણો પણુ જોવા તૈયાર થયો છે ?
- ૧૩ સધળા દહાડા સરખા જતા નથી.
- ૧૪ ચઢતી પડતીનું અક સર્વને અનુભવવું પડે છે.
- ૧૫ આજે અકબરની ચઢતી છે તો કાલે સવારે તેની પાયમાલી પણ થશે.
- ૧૬ અને ધર્મબ્રષ્ટ રજપૂતો પ્રતાપના વિજયી વાવટા નીચે હાજર થશે ને
પોતે પોતાના દેશનો જે દ્રોહ કર્યો છે તેને માટે પ્રતાપની પાસે પ્રાયશ્ચિત્ત લેશે.

શેરનો શીકાર.

- ૧ જહાંગીરે કહ્યું કે તમારામાં એવો કોઈ બહાદુર પુરુષ છે કે જે આ શેરની
સામ આવી તેનું પુછકું પકડીને તેને જંગલ કરે અને પછી તેનો નાશ કરે.
- ૨ ત્યારે શેહેર અફગાને સલામ કરીને કહ્યું, જે આપની આજ્ઞા હોય તો આ
સેવક હથિયાર વગર પણ સિંહને સાથે યુદ્ધ કરવાને તૈયાર છે.
- ૩ એમ કહી તે સિંહની ત્રજક ગયો. અને પુછકું પકડીને તેને જમીનપર ધસડ્યો.
- ૪ તેથી સિંહ ક્રોધમાં આવી ગયો અને ભયંકર ત્રાડ મારીને તુરત ઉભો થયો.
- ૫ તેની ભયાનક મૂર્તિ જોઈને જહાંગીર તથા ખીજા ઉમરાવો ભયભીત થઈ ગયા.
અને કેટલાકના તો લેંગાઓ ઢીલાઢપ થઈ ગયા.
- ૬ સિંહ જેમ જેમ શેહેરની તરફ દોડવા લાગ્યો તેમ તેમ શેહેર પાછળ પાછળ
હટીને એક ઝાડ પાસે આવીને તેની શાખાપર ચઢી ગયો.
- ૭ સિંહ ક્રોધમાં આવી જઈને મોઠી ગર્જના કરી પોતાનું પુછકું જોરથી જમીન
ઉપર પટક્યું.
- ૮ એટલામાં શેહેર નીચે ઉતરી પડ્યા ને જોરથી તેનું પુછકું પકડીને તેને
ધસડવા માંડ્યો.
- ૯ સિંહે ગુલાંટ ખાઈ તેના ઉપર હુમલો કર્યો અને તેને જમીનપર પટકી પાડ્યો.
- ૧૦ તે વખતનો ભયંકર દેખાવ જોઈને સધળા પ્રેક્ષક વર્ગે શેહેરની આજ્ઞા છોડી દીધી.

- ८ अकबररूपी दलालानें त्या सर्व रजपुतांना धनानें सरीइ घेतलें आहे.
- ९ रजपूत लोक स्वतंत्रतेवर पाणी फिरवून बसले आहेत.
- १० मात्र एक प्रताप बचावला आहे.
- ११ तो जर आपलें स्वातंत्र्य विकून यवनांचें दास्यत्व स्वीकारील तर मग स्वतंत्रता-देवीला विधवा होण्याचा प्रसंग येईल.
- १२ शूर रजपूत आपल्या देवांगनेसमान पवित्र स्त्रियांची लाज लुटली जातांना डोळ्यानें पाहतात, तेंच पाहण्यास राणा प्रताप तयार झाला काय ?
- १३ सर्व दिवस सारखे जात नाहींत.
- १४ चढती पडतीचें चक्र सर्वांना अनुभवावें लागतें.
- १५ आज अकबराची चढती आहे, तर उद्यां सकाळीं त्याची पायमल्ली पण होईल.
- १६ आणि धर्मभ्रष्ट रजपूत प्रतापाच्या विजयी झेंड्याखालीं हाजर होतील, व आपण आपल्या देशाचा जो द्रोह केला; त्याबद्दल प्रतापाजवळून प्रायश्चित्त घेतील.

सिंहाची शिकार.

- १ जहांगीर म्हणाला कीं, तुमच्यामध्ये असा कोणी बहादुर पुरुष आहे काय कीं, जो या सिंहाच्या समोर जाऊन त्याचें शेंपूट पकडून त्याला जागृत करील; व मग त्याचा नाश करील ?
- २ तेव्हां शेहेर अफगान सलाम करून म्हणतो, जर आपली आज्ञा होईल तर हा सेवक हत्याराखेरीजही सिंहाशीं युद्ध करण्यास तयार आहे.
- ३ असें बोलून तो सिंहाच्या जवळ गेला; व शेंपूट धरून [त्यानें] त्याला जमिनीवर फरफर ओढिलें.
- ४ त्यायोगें सिंह क्रोधाविष्ट झाला व भयंकर आरोळी मारून उभा राहिला.
- ५ त्याची भयानक मूर्ती पाहून जहांगीर व इतर उमराव लोक भयभीत होऊन गेले; आणि कित्येकांचीं तर नेसणींही ढिलीं झालीं.
- ६ सिंह जसजसा शेहेरकडे धावूं लागला, तसतसा शेहेर मार्गे मार्गे सरकत एक झाडाजवळ येऊन त्याच्या फांदीवर चढला.
- ७ सिंहांनें क्रोधाविष्ट होऊन मोठी गर्जना केली; व आपलें शेंपूट जोरानें जमिनीवर आपटलें.
- ८ इतक्यांत शेहेर सांलीं उतरला; व जोरानें त्याचें शेंपूट धरून त्याला फरपटत ओढूं लागला.
- ९ सिंहांनें उलट साऊन त्याच्यावर हल्ला केला; आणि त्याला जमिनीवर आपटला.
- १० त्या वेळचा भयंकर दसावा पाहून, सगऱ्या प्रेक्षकवर्गांनी शेहेरची आशा सोडली.

- ૧૧ પણ ભાગ્યનો ખેલ વિચિત્ર હોય છે.
 ૧૨ શહેરે સિંહના મ્હોમાંથી લટકતી જીભને પકડીને જોરથી ખેંચવા માડી કે તુરત સિંહ ખરાડા પાડતો ઉભો થઈ ગયો.
 ૧૩ તેનાથી ઘૂટો થઈને શહેરે તેના કપાળમાં એક માઠી લાકડીને એવો જબરો ફટકો માર્યો કે તે મારની સાથેજ સિંહના રામૂરમી ગયા.

ખૂન.

- ૧ ભોળો શહેર અફગાન કુતુબુદીનની પાપી ધારણાથી તદ્દન અજ્ઞાણ્યો હતો.
 ૨ તે તે તેની સાથે વાતો કરવામાંજ ગુંતાયત્નો હતો.
 ૩ થોડાજ વખતમાં એકદમ એક સીપાઈ ઉઘાડી તરવાર સાથે તેના શરીર ઉપર તુડી પડ્યો.
 ૪ તેવોજ શહેર તેઓની કપટખાજીથી જાણીતો થઈ ગયો.
 ૫ અને કેડપર લટકતી તરવાર ખેંચીને એવા તે જોરથી તે સીપાઈને મારી કે તેના બે કકડા થઈ ગયા.
 ૬ કપટ નાટકના નાયક કુતુબખાનને જમીનપર પટકી તેની છાતીપર ચઢીને તિરસ્કાર સાથે શહેર ખોલ્યો.
 ૭ ઓ નીચ કુતરા, આ સઘળી ખટપટ તારી છે.
 ૮ નીચ ! તારા મનના પાપી વિચાર પૂર્ણ થયા અગાઉજ તને પરલોકમાં મોકલી દઉં છું.
 ૯ પછી મારા ભાગ્યમાં જે હશે તે થશે.
 ૧૦ આમ ખોલતાં ખોલતાં તેની છાતીમાં તરવાર ઘોંચી દીધી કે કુતુબ મરણુ પામ્યો.
 ૧૧ તે ભયંકર વખતે શહેર એકલોજ હતો.
 ૧૨ શત્રુઓની સંખ્યા મોઠી હતી.
 ૧૩ પરંતુ જેમ જેમ લોકો તેનું ખૂન કરવાને આવતા ગયા તેમ તેમ તેનું ક્રોધમાં વધારો થતો ગયો.
 ૧૪ તે પોતાપર ધસી આવતા લોકોને ધાસની પેઠે કાપવા લાગ્યો.
 ૧૫ પરંતુ છેવટે તે લોકો દુરથી બાણોનો મારો ચલાવવા લાગ્યા.
 ૧૬ તેથી તેનું આખું શરીર વિંધાઈ ગયું અને તે અશક્ત થઈ પડ્યો.
 ૧૭ બંને આંખો વીચીને ખુદાતાલાની બંદગી કરવા લાગ્યો.
 ૧૮ ઓ કુલ દુનિયાના માલક, મારા સૌ અપરાધની મને ક્ષમા આપજો.
 ૧૯ આમ ખોલતાં ખોલતાં મુખપર ખુદાઈ તેજ પ્રકાશીત થયું અને થોડાજ વખતમાં તેનો પવિત્ર આત્મા ખુદાતાલાની દરગાહમાં દાખલ થયો.

११ पण भाग्याचा खेळ विचित्र आहे.

१२ शेहेरनें सिंहच्या तोंडांतून लांबणारी जीभ पकडून जोरानें खेंचण्यास आरंभ केला कीं, लागलीच सिंह आरोळी ठोकित उठून उभा झाला.

१३ त्याच्यापासून सुटून, शेहेरनें त्याच्या कपाळावर एका मोठ्या दांडक्यानें असा जबर टोला मारला कीं, त्यासरसाच सिंहानें राम म्हटला.

खून.

१ भोळा शेरअकगान कुतुबुद्दीनच्या पापी धारणेबद्दल अगदीं अजाण होता.

२ तो तर त्याच्याशीं गोष्टी करण्यांतच गुंतला होता.

३ थोड्याच वेळानें एकदम एक शिपाई नंगी तरवार घेऊन त्याच्या शरीरावर तुटून पडला.

४ तोंच शेहरला त्याची कपटबाजी कळून आली.

५ आणि कनरेवर लटकमारी तरवार ओढून इतक्या जोरानें त्या शिपायाला मारली कीं त्याचे दोन तुकडे होऊन गेले.

६ कपट नाटकाचा नायक कुतुबुद्दीन याला जमीनीवर हसडून त्याच्या छातीवर चडून तिरस्कारानें शेहेर म्हणाला.

७ अरे नीच कुतऱ्या, ही सगळी खटपट तुझी आहे.

८ नीचा, तुझ्या मनांतील पापी विचार पूर्ण होण्यापूर्वीच तुला परलोकांत पाठवून देतो.

९ मग माझ्या भाग्यांत जें असेल तें होईल.

१० असें बोलतां बोलतां त्याच्या छातींत तरवार खुपसली कीं, (लागलाच) कुतुबु मरण पावला.

११ त्या भयंकर वेळीं शेहेर एकटाच होता.

१२ शत्रूची संख्या मोठी होती.

१३ परंतु जसजसे लोक त्याचा खून करण्याकरितां येत गेले तसतशी त्याच्या क्रोधांत भर पडत गेली.

१४ व आपल्यावर चालून येणाऱ्या लोकांनां गवताप्रमाणें कापूं लागला.

१५ परंतु शेवटीं त्या लोकांनीं लांबून बाणांचा मारा चालविला.

१६ त्यामुळे त्याचें सर्व शरीर छिन्नभिन्न झाले; आणि तो अशक्त होऊन पडला.

१७ दोन्ही डोळे लावून ईश्वराची प्रार्थना करूं लागला.

१८ हे जगन्नाथ, माझ्या सर्व अपराधांची मला क्षमा द्या (करा).

१९ असें बोलतां बोलतां मुखावर ईश्वरी तेज प्रकाशित झालें आणि थोड्याच वेळांत त्याचा पवित्र आत्मा ईश्वराच्या दरबारांत दाखल झाला.

બેગમ.

- ૧ મારા બાપ કહેતા હતા કે તારાં ભાગ્યમાં રાજ્યબેગ લખ્યો છે.
- ૨ એક રાજરાણી શું આજે કંગાળની પેઠે દાસીઓના મેહેલમાં જીવન ગાળે છે?
- ૩ બહુ, બાદશાહની બેગમ થવામાં પણ શું સાર છે.
- ૪ હજારો સ્ત્રીઓ પ્રથમ તો ખુમસુરતીને લીધે બેગમ થવા પામે છે.
- ૫ પણ જ્યાં કોઈ બીજી વધારે રૂપાળી સ્ત્રી બહાર પડી કે પેલી બેગમના આરજ વાગી જાય છે.
- ૬ અને થોડા દહાડા પછી તેને ખુદ મેહેલમાં બીજી બેગમોની સાથે રાત દહાડો છતે ધણીએ રંડાયો ભોગવાના દિવસો આવી લાગે છે.
- ૭ તેવી બેગમો થવા કરતાં તો દાસી થવામાંજ લાભ સમાયલો છે.
- ૮ જે સુખ દાસીઓને મળે છે, તે બેગમોને પણ મળતું નથી.
- ૯ તેઓ કહેવાય છે તો બાદશાહની બેગમો પણ બીચારીઓ જીંદગી સુધી કેદખાનું ભોગવે છે.
- ૧૦ નઆઓ પોતાની બેગમો ઉપરાંત બીજી હલકી જાતની સ્ત્રીઓના પ્રેમમાં પણ પડ્યા હોય છે.
- ૧૧ અફસોસ, મારા ભાગ્યમાં જે બેગમ બનવાનું લખ્યું હશે તો વળી મારે હાલના કરતાં પણ વધારે દુઃખ અનુભવવું પડશે.
- ૧૨ અનુપમ રૂપવંતી મેહેર એકાંતમાં આવા આવા વિચારો કરતી પોતાનાં ભાગ્યને ઠપકો આપતી કાળ ગાળવા લાગી.
- ૧૩ પોતાની જીંદગીનું વૃત્તાંત સંભારીને વચ્ચે વચ્ચે કહેવા લાગી કે.
- ૧૪ હાય! મારું રૂપ મારા પ્રાણપતીના ખુનનું કારણ થયું;
- ૧૫ ઈશ્વર, મને આવું રૂપ ન આપતાં કરૂપ બનાવી હોત તો આટલા બંધા ખુનો, આટલો બધો કોલાહલ, આટલો બધો લોહીનો પ્રવાહ, એ બધું બીલકુલ થવાજ પામત નહીં.

ઘોડેસ્વાર.

- ૧ એક ઘોડેસ્વાર નવદ્વીપ તરફ જતો હતો.
- ૨ આ વખતે આકાશ વાદળાં વિનાનું હતું.
- ૩ મધ્યાહ્ને પોતાના ઘોડાને પૂર વેગે મુઠી તે કેટલેક દુર આવેલા એક મોઠા મેદાનમાં આવી પહોંચ્યો.
- ૪ આ ઘોડેસ્વારની વય એકવીસ વરસ કરતાં કંઈક વધારે હતી.
- ૫ તેનું સુખમંડળ અતિ સુંદર અને ઉદારતાસુચક જણાતું હતું.

बेगम.

- १ माझे वढील म्हणत असत की तुझ्या भाग्यांत राजयोग लिहिला आहे.
- २ काय, एक राणी कंगालाप्रमाणे दासींच्या महालांत आयुष्य काढीत आहे !
- ३ जळले, बादशाहाची बेगम होण्यांत काय अर्थ आहे.
- ४ हजारां स्त्रिया प्रथम तर खुवसुरतीमुळे बेगम पदाला पावतात.
- ५ पण जेव्हां दुसरी एकाही विशेष रूपवती स्त्री आढळते तेव्हां त्या बेगमचे बाराच वाजतात.
- ६ व थोड्या दिवसांत तिला खुद्द महालांत इतर बेगमाचरोबर रात्रंदिन, नवग असून रांडपणां भोगण्याचे दिवस येऊ लागतात.
- ७ तशी बेगम होण्यापेक्षा दासी होण्यांतच लाभ आहे.
- ८ जें सुख दासींना मिळते तें बेगमाना पण मिळत नाही.
- ९ त्या म्हटल्या जातात बादशाहाच्या बेगमा, पण विचाऱ्या मरेपर्यंत कैद भोगतात.
- १० नबाब, आपल्या बेगमांखेरीज इतर हलक्या जातीच्या स्त्रियांच्याही प्रेमांत पडलेले असतात.
- ११ अफसोस ! माझ्या भाग्यांत बेगम बनण्याचें जर लिहिलें असेल, तर पुनः मेलीं हल्लींपेक्षांही जास्त दुःख अनुभवणें भाग पडेल.
- १२ अनुपम रूपवती मेहेर एकांतांत असे विचार करीत आपल्या भांग्यालां ठपका देत काळ काढूं लागली.
- १३ आपल्या जीविताचा वृत्तांत आठवून मध्यंतरी म्हणूं लागली कीं,
- १४ हाय ! माझे रूप माझ्या प्राणंपतीच्या खुनास कारण झालें.
- १५ ईश्वरा ! मला असें रूप न देतां कुरूप बनविली असतीस तर इतके खून, इतकी कोलाहल, इतका रक्ताचा प्रवाह, हें सर्व विलकूल झालेंच नसतें.

घोडेस्वार.

- १ एक घोडेस्वार नवद्वीपाकडे जात होता.
- २ या वेळीं आकाश अध्रांशिवाय होतें.
- ३ माध्याह्नीं घोडा खूब जोरानें सोडून तो थोड्या अंतरावर असलेल्या एका तोक्या मैदानांत येऊन पोहोचला.
- ४ या घोडेस्वाराचें वय २१ पेक्षा थोडें जास्त होतें.
- ५ त्याचें मुखमंडल अति सुंदर व उदारतासूचक दिसत होतें.

- ૬ તેના વિશાળ શરીર ઉપર લોહખખતર હતું.
- ૭ માથા ઉપર એક મણીમય નહાની પાઘડી હતી.
- ૮ કમરપટામાં કટાર, તરવાર, પીઠ, પાછળ મોઠી ઢાળ અને તેના જમણા હાતમાં એક ભાલો હતો.
- ૯ ઘોડેસ્વારનો આ વેશ તે વખતે બંગાળ પ્રાંતના દરેક રહેવાશાઓના મનમાં બધ ઉપજાવતો હતો.
- ૧૦ તેને જોવાથી કોઈપણ માણસ કહી શકે કે આ ઘોડેસ્વાર કોઈ મરાઠા સૈનીક છે.
- ૧૧ ધીરે ધીરે વખત ચાલ્યો ગયો.
- ૧૨ ભગવાન સૂર્યનારાયણ પોતાની પ્રચંડ રક્ષીબળ વિસ્તાર કરવા લાગ્યો.
- ૧૩ તેથી તે પાછો ઘોડાને પૂરે વેગે મુકી પોતાને પંથે પડ્યો.
- ૧૪ તે જે રસ્તે થઈને ચાલ્યો જતો હતો તેની દક્ષીણ બાજુએ એક વિસ્તીર્ણ મેદાન આવેલું હતું.
- ૧૫ આ મેદાનની શોભા જોવાની ઠગ્ગાથી સ્વાર ધીરે ધીરે પોતાનો ઘોડો ચલાવી ચારે તરફ દૃષ્ટી કરતો મનમાં નાના પ્રકારની ચિંતાને સ્થાન આપતો ચાલ્યો જતો હતો.
- ૧૬ ઘણે દુર નિકળી ગયા પછી રસ્તાના શ્રમથી સ્વાર ઘણો કલાંત થઈ ગયો.
- ૧૭ તેથી આટલામાંજ ક્યાંઈ જગો હોય તો બે ઘડી વિસામો લઈ, પછી આગળ જાઉં, એવી ઠગ્ગાથી તે જગ્યાની શોધમાં પડ્યો.

પ્રપંચ.

- ૧ દાસીની વાતચીત ઉપરથી સમરસિંહ વધારે બહેમાયો.
- ૨ દાસી શિવાય બીજી બધી સ્ત્રીઓનાં મ્હોડાપર ખુરખા હતા.
- ૩ તેથી આમાં ઇંદુકુમારી કોણુ તે શોધી કહાડવા તે ગુચવાયો.
- ૪ અંતે તેણે એક સ્ત્રીપાસે જઈ કહ્યું કે “ રાજકુમારી, જ્યાં સૂધી તમે તમાર મુખ બતાવશો નહીં ત્યાં સૂધી હું અહીંથી એક પગલું પણ આગળ મૂકનાર નથી.
- ૫ આથી તે સ્ત્રીએ જાણ્યું કે હવે આપણો પ્રપંચ ચાલશે નહીં.
- ૬ તેથી તેણે ખુરખો દુર કર્યો.
- ૭ સમરસિંહ વિસ્મય પામી જોયું તો તે રાજકુમારી નથી પણ અઠાર વરસની એક સુંદર રમણી છે.
- ૮ તેનો વર્ણ તપાવેલા કુંદનને પણ નીચું જોવડાવે એવો મનોહર હતો.
- ૯ સમરસિંહ સ્થીર દૃષ્ટીએ તે રૂપરાશીને જોઈ સંદેહની નજરે જોલ્યો “ તમે કોણુ રાજકન્યા છો ” ઉત્તર નહીં મળવાથી સમરસિંહ ક્રોધ કરી જોલ્યો.

- ६ त्याच्या विशाल शरीरावर चिलसत होते.
- ७ माथ्यावर एक लहान मणीमय पागोटें होते.
- ८ कमरपट्यांत कट्यार, तरवारें, पाठीमागे मोठी ढाल, आणि त्याच्या उजव्या हातांत एक भाला होता.
- ९ घोडेस्वाराचा हा वेष, त्या वेळीं बंगालप्रांतांतील दरेक [रहिवाश्याचे मनांत मय उपजवीत होता [असे].
- १० त्याला पाहून कोणीही माणूस सांगूं शकेल कीं, हा घोडेस्वार कोणी मराठा सैनिक आहे.
- ११ धीरे धीरे वेळ चालला गेला.
- १२ भगवान् सूर्यनारायण आपल्या प्रचंड रश्मिजाळाचा विस्तार करूं लागला.
- १३ त्यामुळे त्यानें घोड्याला पुनः पुन्या वेगानें सोडून, तो आपल्या रस्त्यास लागला.
- १४ तो ज्या रस्त्यावरून जात होता, त्याच्या दक्षिणबाजूला एक विस्तीर्ण मैदान आलें होतें.
- १५ या मैदानाची शोभा पाहण्याच्या इच्छेनें स्वार आपला घोडा धीरे धीरे चालवीत चोहीकडे दृष्टी टाकीत, मनांत नाना प्रकारच्या चिंतेला जागा देत चालला होता.
- १६ खूब दूर निघून गेल्यानंतर रस्त्याच्या श्रमानें स्वार फार क्लृप्त होऊन गेला.
- १७ त्यामुळे इतक्यांतच कोठें जागा असेल तर दोन घटका विश्रांति घेऊन; नंतर पुढें जाऊं, अशा इच्छेनें तो जागेच्या शोधांत पडला.

प्रपंच.

- १ दासीच्या बोलण्यावरून समरसिंहाला जास्त वहीम आला.
- २ दासीशिवाय चाकी सर्व स्त्रियांच्या तोंडावर बुरखे होते.
- ३ त्यामुळे, यांत इंदुकुमारी कोणती, तें शोधून काढण्यास तो घोटाळला.
- ४ अंती त्यानें एका स्त्रीजवळ जाऊन म्हटलें कीं, " राजकुमारी जोंपर्यंत तुम्ही तुमचें मुख दाखविणार नाहीं, तोंपर्यंत मी एधून एक पाऊलही पुढें टाकणार नाहीं.
- ५ त्यामुळे त्या स्त्रीस वाटलें कीं, आतां आपला प्रपंच (कपट) चालणार नाहीं.
- ६ म्हणून तिनें बुरखा दूर केला.
- ७ समरसिंहास आश्चर्य वाटून (त्यानें) पाहिलें तों ती राजकुमारी नव्वे पण अठरा वर्षांची एक सुंदर रमणी आहे.
- ८ तिचा वर्ण तापलेल्या सोन्यासही खाली पाहवील असा मनोहर होता.
- ९ समरसिंह स्थिरदृष्टीनें त्या रूपराशीला पाहून साशंक दृष्टीनें म्हणाला " तुम्ही कोण, राजकन्या आहांत " उत्तर न मिळाल्यामुळे समरसिंह रागावून बोलला.

- ૧૦ દુરાચરણીઓ, મારી સાથે પણ તમે પ્રપંચ ચલાવો છો ?
- ૧૧ શું કરું, તમે નિરાધાર અખળાઓ છો, નહીં તો આજ વખતે હું આ કૃત્યનું કૃળ તમને આપતે.
- ૧૨ પેલી દાસી પગમાં પડી રડતાં રડતાં ઘાલી અને કાઠ પણ ખોટા વિચારથી આ કામ કર્યું નથી.
- ૧૩ આ યુવતી એક મુસલમાન સરદારની પુત્રી છે, અને તે અગાધ સંપત્તીની માલીક છે.
- ૧૪ એ તમારા પ્યારમાં પડી છે માટે એનો હાથ કબુલ કરી તમે અમારી સાથે ચાલો.
- ૧૫ “સમર ખોલ્યો” દુરાચરણી, તું મને એક નીચ માણસના જેવો ઈશ્રીયપરાયણ જાણે છે ?
- ૧૬ દેહમાં પ્રાણુ છે ત્યાં સુધા મુસલમાનોની સાથે લઠીશ.

આમદેહ.

- ૧ બંગાલ પ્રાંતના નવદ્વીપ જિલ્લામાં અને દાલના મેહરપુર નગરની પાસે આમદેહ નામે એક નગર હતું જે આજકાલ એક ગામડા જેવું થઈ ગયું છે.
- ૨ તે નગરમાં અબ્દુલ્લાલ સિંહ નામે એક મરાઠા જાગીરદાર આવીને વસ્યો હતો.
- ૩ ઝૌરંગજેબની કૃપાથી તેણે ધણી જાગીરો મેળવીને ‘મહારાજાની’ પદ્વી પ્રાપ્ત કરી.
- ૪ રાધવચંદ્ર સિંહ એમણાંજ વંશજ હતા.
- ૫ કેટલાંક વર્ષ ઉપર દીક્ષીશ્વરની અવસ્થા કેવળ હીન થઈ જવાથી તેઓ રાધવસિંહના પિતાને એક રીતે સ્વાધીન થઈ પડ્યા.
- ૬ મુર્શીદાબાદના સુબાની સાથે તેઓનો પ્રજ્ઞ સંબંધ ન હતો તો પણ વખતે વખત સુબાને મદદ કરી તેઓ તેને ખુશી રાખતા કે જેથી તે કોઈ વખત તેમનાથી આડો જય નહોતો.
- ૭ આ જાગીરદારો દક્ષીણ દેશના રજપૂતો હતા.
- ૮ તેની બંગાલ દેશના લોકોને શા કારણથી ખબર ન હતી તે સમજાતું નથી.
- ૯ પરંતુ બંગાલના લોકો એમને ગોવાળ કહેતા.
- ૧૦ રાધવસિંહે પાતાના વડીલોનું ઐશ્વર્ય અને જાગીરો મેળવી નગરમાં એક પ્રચંડ અને દુર્લેભ કિલ્લો બંધાવ્યો.
- ૧૧ જેના ભાગ્યા તુલ્યા ભાગની હજી પણ ત્યાં નિશાનીઓ જોવામાં આવે છે.
- ૧૨ મરાઠાઓ અત્યાર સુધી આજુબાજુનાં ખીજા રાજ્યો લેવામાં રોકાયેલા હોવાથી તેઓ બંગાલ તરફ આવી શક્યા નહોતા.
- ૧૩ પરંતુ બંગાળ પ્રાંત કબજે લેવાનો લોભ તેમણે મૂક્યો નહોતો.

- १० दुराचरणी हो, माझ्याशीही तुम्ही प्रपंच चालवितां !
- ११ काय करूं ? तुम्ही निराधार अबला आहांत, नाही तर याच वेळी मी या कृत्याचे फळ तुम्हांला दिलें असतें ?
- १२ ती दासी पायां पडून रडत रडत म्हणाली, आम्ही कोणत्याही वाईट विचारानें हें काम केलें नाही.
- १३ ही युवती एका मुसलमान सरदाराची कन्या आहे व ती अगाध संपत्तीची मालकीण आहे.
- १४ हिचें तुमच्यावर प्रेम जडलें आहे करितां इचा हात कबूल करून तुम्ही आमच्या बरोबर चला.
- १५ समर म्हणाला " दुराचरणी, तूं मला एकाद्या नीच माणसाप्रमाणें इंद्रियपरायण समजतेस ?
- १६ देहांत प्राण आहे तोपर्यंत मुसलमानांशीं लढेन.

आमदेह.

- १ बंगाल प्रांतांतील नवद्वीप जिल्ह्यांत, आणि हल्लींच्या मेहेरपुर नगराजवळ आमदेह नावाचें एक नगर होतें, जें आजकाल एका खेड्याप्रमाणें झालें आहे.
- २ त्या नगरांत अंबालालसिंह नामें एक मराठा जहागीरदार येऊन राहिला होता.
- ३ औरंगजेबाच्या रूपेणें त्यानें पुष्कळ जहागिरी मिळविल्या, व महाराजा ही पदवी प्राप्त केली.
- ४ राघवचंद्रसिंह यांचाच वंशज होता.
- ५ कित्येक वर्षांपूर्वी दिल्लीश्वरांची अवस्था हीन होऊन गेल्यानें तें राघवचंद्रसिंहाच्या बापाच्या, एक तऱ्हेनें आधीन होऊन पडले.
- ६ मूर्शिदाबादच्या सुभ्याशीं त्यांचा प्रजासंबंध नव्हता; तरी पण वेळोवेळीं सुभ्याला मदत करून त्याला खुशी ठेवीत असत कीं, जेणेंकरून तो कधींकाळीं त्यांना आडवा येऊं नये.
- ७ हे जहागीरदार दक्षिण देशांतील रजपूत होते.
- ८ त्यांची बंगाल देशच्या लोकांना काय कारणानें माहिती नव्हती, तें समजत नाही.
- ९ परंतु बंगालचे लोक त्यांना गोवाळ म्हणत.
- १० राघवसिंहानें आपल्या वडिलांचें ऐश्वर्य व जहागिरी मिळवून नगरांत एक प्रचंड व दुर्भेद्य किल्ला बांधिला.
- ११ त्याच्या मोडक्या तोडक्या भागाची अजूनही तेथें निशाणी दिसण्यांत येते.
- १२ मराठे अद्यापपर्यंत आजूबाजूचीं इतर राज्ये घेण्यांत गुंतल्यामुळें त्यांच्याच्यानीं बंगालच्याकडे येववळें नव्हतें.
- १३ परंतु बंगालप्रांत कबज्यांत घेण्याचा लोभ त्यांनीं सोडिला नव्हता.

માંદગી.

- ૧ નાગપુરાધિપતી મહારાજ રાધોજીએ એકજ વસ્ત્રથી પોતાનું શરીર ઢાક્યું હતું.
- ૨ તેમની પાસે કોઇપણ માણસ ન હતું.
- ૩ ફક્ત એક અનુચર પાસે ઉભો રહી ચમ્મર ઢાળતો હતો.
- ૪ છાવણીમાંના સૈનિકો ચિંતાતુર હતા.
- ૫ ત્યાં હવે પહેલાંના જેવી ખુશી નથી.
- ૬ સઘળું શૂન્યતામય હતું કારણુ રાધોજી અતીશય પીડિત છે.
- ૭ તેમની ડાબા હાથની એક આંગળીપર મોટો ધા પડ્યો હતો.
- ૮ ધણી દવાઓ ચોપડવામાં આવી હતી પરંતુ તેથી સહેજ પણ ઉપશમ થયો નહીં.
- ૯ મહારાજે પેહલાં તો દુઃખને ગણકાર્યું નહીં પણ અતીશય વેદનાને લીધે તેમને બહુ દેહ પીડા પામવા લાગ્યો.
- ૧૦ ધીરે ધીરે જ્વરનો આરંભ થયો.
- ૧૧ ત્રણ દહાડા સુધી મહારાજ પથારી વશ રહી સર્વદા વેદનાથી પીડિત થવા લાગ્યા.
- ૧૨ તે યુદ્ધપ્રિય હતા પણ વ્યાધીગ્રસ્ત થવાથી તેઓ ન છુટકે ત્રણ દિવસ સુધી પથારીમાં રહ્યા.
- ૧૩ આ અવસ્થા તેમને વિપત્ત લાગી.
- ૧૪ તેઓ ક્રોધ ક્રોધ વખત બળપૂર્વક પથારીમાંથી ઉઠી બહાર જતાં ત્યારે સેવકો ક્રોધ વખત અનેક યત્નથી શાંત કરી તેમને પાછા પથારીમાં સુવડાવતા.
- ૧૫ આવી રીતે બેજ દીવસમાં મહારાજની વિશાળ દેહ ક્ષીણ થઇ ગઇ.
- ૧૬ તેનો રમણીય વર્ણ અને મુખ કાંતિ પણ વિકૃત થઇ ગયા.
- ૧૭ રાજવૈદ્ય અને હકીમો પુસ્તકોનાં પાનાં ઉલથાવી ઉપાયો શોધતા હતા પણ મહારાજની પીડા જેવી ને તેવીજ.

લોભી.

- ૧ એટલામાં વૃષ્ટી થવા લાગી.
- ૨ તેથી આકાશ મંડળની ગંભીર જલદરાશી દૂરભૂત થઇ.
- ૩ અમી સ્પર્શ, ધૂત જેવી રીતે આગળી જાય છે તેવી રીતે ભગવાન અંધુમાલીની ખરતર રક્ષીજાળથી ગગનમંડળની ધનરાશી પણ આગળીને અંતર્હિત થઇ ગઇ.
- ૪ સંવ્યાકાળ થયો.
- ૫ છાવણીમાંના લોકસમૂહ પોતપોતાનું કાર્ય આટોપી સ્થાન તરફ જવા લાગ્યો.
- ૬ ભાસ્કર અવાકની પેઠે, પ્રકૃતીની આવી મધુમય લીલા જોઇ રહ્યો છે.

आजार.

- १ नागपुराधिपती महाराज राघोजीनें फक्त एकाच वखाने आपलें शरीर झांकिलें होतें.
- २ त्यांच्याजवळ कोणीही माणूस नव्हतें.
- ३ फक्त एक अनुचर जवळ उभा राहून चवरी ढाळीत होता.
- ४ छावणींतील सैनीक चिंतातुर होते.
- ५ तेथें हल्लीं पहिल्याप्रमाणें चैन नव्हती.
- ६ सगळें शून्यतामय होतें, कारण राघोजी अतिशय पीडेंत होते.
- ७ त्यांच्या डाव्या हाताच्या एका बोटाला मोठी जखम पडली होती.
- ८ पुष्कळ औषधें चोपडण्यांत आलीं पण त्यांनीं थोडा देखील उपशम झाला नाहीं.
- ९ महाराजांनीं प्रथम तर दुःखास गणकारलें नाहीं; पण अतिशय वेदनांमुळे त्यांचा बलिष्ठ देह पीडा पावूं लागला.
- १० हळूहळू ज्वरासं आरंभ झाला.
- ११ तीन दिवसपर्यंत महाराज पथारींत पडून राहून सर्वदां वेदनांमुळे पीडित होऊं लागले.
- १२ ते युद्धप्रिय होते, परंतु व्याधिग्रस्त झाल्यानें ते सुटकाच नाहीं म्हणून, तीन दिवसपर्यंत पथारींत राहिले.
- १३ ही अवस्था त्यांना विषवत् लागली.
- १४ ते केव्हां केव्हां बळेच पथारतिून उठून बाहेर जात, तेव्हां सेवक लोक अनेक यत्न करून त्यांना शांत करून परत पथारींत निजवीत.
- १५ या रीतीनें दोनच दिवसांत महाराजांचा विशाळ देह क्षीण होऊन गेला.
- १६ त्यांचा रमणीय वर्ण व मुखकांती हीं विकृत होऊन गेलीं.
- १७ राजवैद्य आणि हकीम लोक पुस्तकांचीं पानें उलथून उपाय शोधित असत; पण महाराजांचो पीडा जशीची, तशीच.

लोभी.

- १ इतक्यांत वृष्टी होऊं लागली.
- २ त्यामुळे आकाशमंडळांतील गंभीर जलदराशी दूर झाली.
- ३ अभिस्पशनिं, घृत ज्याप्रमाणें वितळून जातें, त्याप्रमाणें भगवान् अंशुमालीच्या प्रसर रश्मिजालानें गगनमंडळांतील घनराशीही वितळून अंतर्हित झाली.
- ४ संध्याकाळ झाली.
- ५ छावणींतील लोकसमूह आपापलें कार्य आटोपून स्यांनोकडे जाऊं लागला.
- ६ मास्कर, मुक्यांप्रमाणें प्रकृतीची अशी मधुमय लीला पाहत राहिला.

- ૭ પરંતુ તેથી તેના મનમાં સહેજ પણ પ્રીતી જમી નહીં.
- ૮ પ્રકૃતિની શોભા નિહાળી કોનું મન સંતુષ્ટ થાય છે?
- ૯ ઝડપના ફેરફારથી અવની સુંદરી જે નવ મોહની ભૂખણાએ ભૂષીત થાય છે તે જોઈ કોનું મન ગલિત થાય છે.
- ૧૦ પ્રાતઃ શિશિરથી ડોલાયમાન થતી પત્રાવલિ અથવા મુક્તા જેવા તે ઉપરથી પડતાં એસ મિંદુ જોઈ કોનું મન આનંદે વૃત્ય કરે છે?
- ૧૧ જેનું મન નિર્મળ હોય છે, જેનું ચિત્ત સરળ અને અચિંતાશ્ય હોય છે, જેનું મન ભ્રમથી પણ કદી નીચ માર્ગે વળતું નથી. જેનું મન ધર્મપથે સદા રત હોય છે, અને જેનું અંતઃકરણ પરમેશ્વરના પવિત્ર પ્રેમમાં પર્યેતુ હોય છે તેજ પ્રકૃતિની અપૂર્વ શોભાથી મનને આનંદીત કરે છે.
- ૧૨ પરંતુ ભારકરતું મન એનાથી વિપરીત હતું.
- ૧૩ તે અતીશય વિશ્વાસઘાતકી, કપટી અને લોભી હતો.
- ૧૪ કેવી રીતે રાધેાજીના મરણ પછી નાગપૂરની ગાદીએ ખેસવું એજ વિચાર હંમેશા તેના મનમાં ઘોળાયાં કરતાં હતા.

રાત્ર.

- ૧ ધીરે ધીરે અંદરમાં ઉદય પામવાથી પૃથ્વી કૌમુદીમય બની ગઈ.
- ૨ ચારે તરફ મંદ શીતેલ વાયુ વાવા લાગ્યો.
- ૩ રાત્રી ધણી વીતિ ગઈ.
- ૪ છાવણીમાં સઘળા વાણુપાણી કરી નિદ્રાવશ થયા.
- ૫ ચોતરફ નિઃશબ્દતા પસરાઈ ગઈ.
- ૬ પહેલાં ઠેકાણે ઠેકાણે સપાઈએના ગીતવાદ્ય ચાલતાં હતાં તે પણ હમણા બંધ હતા.
- ૭ આ વખતે કેવળ કીટપતંગનો ઝીણો રવ અથવા દૂરના મેદાનમાંથી કુતરાનું ભસવું કે કાષ્ટ કાષ્ટ વખત ઘોડાએનો હણુહણુટ, એ શવાય છાવણીમાં બીજું કંઈ સંભાળાતું ન હતું.
- ૮ સમરસિંહના તંબુની વચ્ચે પતંગ ઉપર કોઈ માણસ આપ્પા શરીરે વસ્ત્ર એાઢી સુતો હતો.
- ૯ આ વખતે તંબુના આરણ્યામાં માણસની છાયા પડી અને ત્યાર પછી એક પ્રચંડ પુરૂષ હાથમાં તરવાર લઈ ધીરે ધીરે પલંગની પાસે જઈને ઉભો રહ્યો.
- ૧૦ તંબુમાં આવનાર માણસ બીજે કોઈ નહીં પણ પુલાજી હતો.
- ૧૧ જેવો તેણે પતંગપર સુતેલા માણસપર ધા કરવાને માટે હાથ ઉંચો કર્યો, તેવોજ પાછળથી કોઈએ તેનો હાથ પકડી લીધો.

- ७ परंतु त्यामुळे त्याच्या मनात थोडीसुद्धा प्रीति उपजली नाही.
- ८ प्रकृतीची शोभा पाहून कोणाचे मन संतुष्ट होते ?
- ९ ऋतूंच्या फेरफारीमुळे अवनी सुंदरी ज्या नवीन मोहक भूषणांनी भूषित होते, ती पाहून कोणाचे मन गलित होते ?
- १० प्रातःशिशिराने दोलायमान होणारी पत्रायली, अथवा मोत्याप्रमाणे त्यावरून पडणारे द्रव-त्रिंदु पाहून कोणाचे मन आनंदाने नृत्य करिते ?
- ११ ज्याचे मन निर्मळ असते, ज्याचे चित्त सरळ व चिंताशून्य असते, ज्याचे मन धर्मानेसुद्धा नीचमार्गी वळत नाही, ज्याचे मन धर्मपंथांत सदा रत असते, आणि ज्याचे अंतःकरण परमेश्वराच्या पवित्र प्रेमांत पचलेले असते, तोच प्रकृतीच्या अपूर्व शोभेने मनाला आनंदित करतो.
- १२ परंतु भास्कराचे मन याच्या विरुद्ध होते.
- १३ तो अतिशय विश्वासघातकी, कपटी, आणि लोभी होता.
- १४ कशारीतीने राघोजीच्या मरणानंतर नागपूरच्या ग.दीवर वसावे, हेच विचार नेहमी त्याच्या मनात घोळत असत.

रात्र.

- १ हळु हळु चंद्रमा उदय पावल्याने पृथ्वी कौमुदीमय झाली.
- २ चोंहीकडे मंद शितळ वायु वाहू लागला.
- ३ रात्र फार निघून गेली.
- ४ छावणीतील सर्व (लोक) भोजन करून निद्रावश झाले.
- ५ चोंहीकडे निःशब्दता पसरली.
- ६ पूर्वी ठिकठिकाणी शिपायांचे गाणे वजावणे चालत असे, तेही हळीं बंद होते.
- ७ या वेळी केवळ कीटपतंगाचा बारीक रव अथवा दूरच्या मैदानातील कुतऱ्याचे भोंकणे किंवा केव्हां केव्हां घोड्यांचे संकाळणे याशिवाय छावणीत दुसरे काही ऐकू येत नव्हते.
- ८ समरसिंहाच्या तंबूच्यामध्ये पलंगावर कोणी मनुष्य सर्व शरीरावर वस्त्र पांघरून निजला होता.
- ९ या वेळी तंबूच्या दरवाज्यांत मनुष्याची छाया पडली आणि त्यानंतर एक प्रचंड पुरुष हातांत तरवार घेऊन हळूहळू पलंगाजवळ जाऊन उभा राहिला.
- १० तंबूत येणारा मनुष्य दुसरा कोणी नव्हे तर फुलाजी होता.
- ११ त्याने पलंगावर निजलेल्या मनुष्यास वार करण्याकरिता हाथ वर केला, तो लागलीच पाठीमागून कोणी त्याचा हात धरला.

- ૧૨ તેને પાછળ ફરીને જોયું તો સમરસિંહ ક્રોધીત થઈ શાદુલની પેઠે ગર્જના કરતો ઉભો છે.
- ૧૩ તે ધાતકી, સમરસિંહના પગમાં પડી બોલ્યો, 'સ્વામિન, ક્ષમા કરો, મારો ભ્રમ દૂર થયો, મેં ધણાં કુકર્મોં કર્યાં છે.
- ૧૪ ફરી તેને વાક્યસ્ફૂર્તિ થઈ નહીં પણ તે નિઃશબ્દે રૂદન કરવા લાગ્યો.

દિલદાર શત્રુ.

- ૧ હું ધારું છું કે મારો પત્ર મળતાંજ આપ ધણા આશ્ચર્યચકિત થશો.
- ૨ કારણ કે આપણે એક ખીજના શત્રુ હોઈને વખત મળે એક ખીજનું આનંદ કરવા તૈયાર થયા છીએ.
- ૩ આ વખતે મિત્રની પેઠે પત્ર લખવાનો વખત નથી.
- ૪ ત્યારે આપ કહેશો કે આ પત્ર કેમ લખ્યો ?
- ૫ તેનાં ઉત્તરમાં એટલુંજ કહેવાતું કે, આજ બે મહિના થયા આપ ભયંકર માંદગીવશ થઈ, અસહ્ય દુઃખ ભોગવો છો.
- ૬ આપની શાસ્ત્રસમ્મત જેટલા પ્રકારની ચિકિત્સા છે તે સઘળાની પરીક્ષા કરવામાં આવી છે. પરંતુ હું સાંભળીને ઘણો દીલગીર થયો છું કે અત્યાર સુધી તેનાથી કંઈ ફળ નિપજ્યું નથી.
- ૭ ત્યારે હું એટલુંજ પુછું છું કે આપ આ વ્યાધીથીજ આપનો દેહ પતિત કરશો ?
- ૮ જો એમ થાય, તો મારા મનની ઇચ્છા મનમાંજ રહેશે.
- ૯ લોકો કહેશે કે રાધોજી અતિ વીર પુરુષ હતો;
- ૧૦ તેણે પોતાની હયાતીમાં પોતાના બાહુબળે અલિવર્દિખાનના રાજ્યપર ચઢાઈ કરી હતી.
- ૧૧ તે જો આ રોગથી મરણ પામ્યો ન હોત તો ખાનનો પરાભવ કરત.
- ૧૨ મારી ઇચ્છા એજ છે કે આપ રોગમુક્ત થયા પછી યુદ્ધદ્વારા આપને પરાસ્ત કરું અને આપની પાસે કહેવડાવું કે મુસલમાનો ખરા વીર પુરુષો છે.
- ૧૩ અને તેમ થયાથી અમારો પવિત્ર ધર્મ આપની પાસે સ્વીકાર કરાવું
- ૧૪ એટલાજ માટે મેં જે યોગીવરને મોકલ્યા છે તેની દ્વારા સંવેન કરી આપ રોગમુક્ત થશો એ વિનંતી.

- १२ त्यानें मागे फिरून पाहिलें तों समरसिंह क्रोधित होऊन शार्दूलाप्रमाणें गर्जना करीत उभा आहे.
- १३ तो घातकी, समरसिंहाच्या पायां पडून म्हणाला, स्वामिन् क्षमा करा. माझा धर्म दूर झाला, मी फार कुकर्म केलीं आहेत.
- १४ पुन्हां त्याला वाक्यस्फूर्ती झाली नाही; पण तो निःशब्दपणें रडूं लागला.

दिलदार शत्रु.

- १ मला वाटतें कीं, माझे पत्र मिळतांच आपण फार आश्चर्यचकित व्हाल.
- २ कारण कीं, आपण एकमेकांचे शत्रु असून; वेळ मिळाल्यास एकमेकांचें अनिष्ट करण्यास तयार झालों आहोंत.
- ३ या वेळीं मित्राप्रमाणें पत्र पाठविण्याची वळ नाही.
- ४ तर मग आपण म्हणाल कीं, हें पत्र कां लिहिलें ?
- ५ त्याच्या उत्तरीं इतकेंच सांगावयाचें कीं, आज दोन महिने झाले; आपण भयंकर अजारवश होऊन असह्य दुःख भोगीत आहांत.
- ६ आपली शास्त्रसंमत जितक्या प्रकारची चिकित्सा आहे; त्या सर्वप्रकारची परीक्षा करण्यांत आली आहे; परंतु ऐकून फार दिलगीर झालों आहे कीं, अद्यापपर्यंत त्यायोगें कांहीं फळ उपजलें नाही.
- ७ तर मग मी इतकेंच विचारितों कीं, आपण या व्याधीनेंच आपला देह पतीत करणार ?
- ८ जर असें होईल, तर माझ्या मनाची इच्छा मनांतच राहिल.
- ९ लोक म्हणतील कीं, राघोजी अति वीरपुरुष होता.
- १० त्यानें आपल्या हयातींत आपल्या बाहुबलानें अलिबर्दीखानाच्या राज्यावर चढाई केली होती.
- ११ तो जर या रोगानें मरण पावला नसता, तर तो खानाचा पराभव करता.
- १२ माझी इच्छा हीच आहे कीं, आपण रोगमुक्त झाल्यावर युद्धद्वारा आपणाला पराजित करीन, व आपल्याकडून म्हणवीन कीं, मुसलमान खरे वीरपुरुष आहेत.
- १३ आणि असें झाल्यानें आमचा पवित्र धर्म आपल्याकडून स्वीकारवीन.
- १४ इतक्याचकरितां मी ज्या योगीवराना पाठविलें आहे, त्याचें औषध सेवन करून आपण रोगमुक्त व्हावें; ही विनंति.

સ્વપ્ન.

- ૧ નિદ્રામાં મહારાજે એક સ્વપ્ન જોયું.
- ૨ તેને જણાયું કે તે પોતાની રાજધાની નાગપુરમાં આવીને રહ્યો છે.
- ૩ એક દિવસે સવારે તે રાજમહેલ પાસેના દેહરામાં જાય છે.
- ૪ મંદીરમાં જઈ તેણે કાલિકાની મૂર્તિને પ્રણામ કર્યાં.
- ૫ આ વખતે દેવીની સામે બે દીવા બળતાં હતાં.
- ૬ પરંતુ ત્યાં કોઈ માણસ જણાતું ન હતું.
- ૭ એટલામાં અકસ્માત મંદીરમાંથી ગંભીર નાદ થવા લાગ્યો.
- ૮ આવો ભયંકર નાદ તેણે કદીપણુ સાંભળ્યો ન હતો.
- ૯ તેણે ધાર્યું કે આ દુંદુભી નાદ થાય છે.
- ૧૦ પણુ ક્યાં થાય છે ? તે જોવાની ઇચ્છાથી રાધોજી ચારે તરફ જોવા લાગ્યો.
- ૧૧ એટલામાં તેણે જોયું કે પ્રતિમાની પાછળ એક ખુરખાવાળી સ્ત્રી ઉભી છે.
- ૧૨ વાદળાંથી છવાયલા ચંદ્રમાની પેઠે તે રમણીની વર્ણપ્રભા વસ્ત્રમાંથી પ્રકાશ પાડતી હતી.
- ૧૩ આ ઘોર રવે ભયાભીત થઈ મહારાજે તે રમણીપાસે જવા માંડ્યું.
- ૧૪ પરંતુ જતાં જતાં રસ્તામાં તેને જણાયું કે તેના કોઈ કશ પકડે છે.
- ૧૫ પાછળ ફરી જોયું તો તેનાથી તે કંપી ઉઠ્યો.
- ૧૬ એજ મંદીરની દેવી કાલિકા પોતાના હાથે રાધોજીના કશ પકડી જમણા હાથમાં એક મોટી તલવાર લઈ તેનું મસ્તક છેદન કરવા તૈયાર થઈ છે.
- ૧૭ દેવીની બંને બાજુએ વિકટ સ્વરૂપની બે સ્ત્રીઓ પોતાના હાથમાં બે નરમસ્તક લઈ આનંદે નૃત્ય કરે છે.
- ૧૮ હાથ જોડી તે બોલ્યો “ હે માત, દાસનો અપરાધ ક્ષમા કરો. હવે કદી પણુ પાપાચરણે પ્રવૃત્ત થઈશ નહીં. ”

બલાતકાર.

- ૧ મીરહખીમ-હું તને દુઃખ દેવા આવ્યો નથી પણુ સુખી કરવા આવ્યો છું.
- ૨ મોહિની-પાપિષ્ઠા ! આટલું આટલું દુઃખ દીધા છતાં તને હજુ સંતોષ વળ્યો નહીં.
- ૩ તારા સ્વધર્મા એશ્વર્યને હું તૃણવત્ જાણું છું.
- ૪ તું ખરો મુસલમાન નથી. એક નીચ કરતાં પણુ તું નીચ છે.
- ૫ નિરાધાર અમલા ઉપર જે જુલમ ગુજરે છે તેના જીવતરને ધીકાર છે.
- ૬ તેનું મોટું જોવામાં પણુ એક જાતનું પાપ છે.

स्वप्न.

- १ निद्रेमध्ये महाराजांनीं एक स्वप्न पाहिलें.
- २ त्यांना वाटलें कीं आपण आपली राजधानी नागपुर येथें येऊन राहिलों आहोंत.
- ३ एके दिवशीं सकाळीं आपण राजमहालाजवळच्या देवळांत जात आहोंत.
- ४ देवळांत जाऊन आपण कालिकेच्या मूर्तीस प्रणाम केला.
- ५ या वेळीं देवीच्या पुढें दोन दिवे जळत होते.
- ६ परंतु तेथें कोणी मनुष्य दिसत नव्हतें.
- ७ इतक्यांत अकस्मात् मंदिरांतून गंभीर नाद होऊं लागला.
- ८ असा भयंकर नाद आपण कधींहीं ऐकला नव्हता.
- ९ त्यांना वाटलें कीं हा दुंदुभीनाद होत आहे.
- १० पण कोठें होतो तें पाहण्याचे इच्छेनें राघोजी चहूंकडे पाहूं लागला.
- ११ इतक्यांत त्याला दिसलें कीं, प्रतिमेच्या मागे एक बुरसा घेतलेली स्त्री उभी आहे.
- १२ अभ्रांनीं झांकलेल्या चंद्राप्रमाणें त्या रमणीची वर्णप्रभा वस्त्रांतून प्रकाश पाडीत होती.
- १३ म्हणून, घोर रवानें भयभीत होऊन, महाराजांनीं त्या रमणीकडे जाण्याचा उपक्रम केला.
- १४ परंतु जातां जातां रस्त्यांत त्याला वाटलें कीं, आपले कोणी केस धरीत आहे.
- १५ मागे फिरून पाहिलें तों त्यामुळे तो कंपीत झाला.
- १६ त्याच मंदीराची देवी कालिका हिनें डाव्या हातानें राघोजीचे केश धरून उजव्या हातांत एक मोठी तरवार घेऊन (ती) त्याचें मस्तक छेदन करण्यास तयार झाली आहे.
- १७ देवीच्या दोन्ही बाजूला विकट स्वरूपाच्या दोन स्त्रिया आपल्या हातांत दोन्ही नरमस्तकें घेऊन आनंदानें नृत्य करिताहेत.
- १८ हात जोडून तो म्हणाला, हे माते, दासाचा अपराध क्षमा कर. आतां कधींही पापाचरणीं प्रवृत्त होणार नाहीं.

बलात्कार.

- १ मीरहबीब-मी तुला दुःख देण्यास आलों नाहीं; पण सुख देण्यास आलों आहे.
- २ मोहिनी-पापिष्ठा, इतकी दुःखें दिलीं असून तुला अद्याप संतोष होत नाहीं !
- ३ तुझ्या सर्व ऐश्वर्याला मी तृणवत् समजतें.
- ४ तूं खरा मुसलमान नाहींस, एकाच्या नीचापेक्षांही तूं नीच आहेस.
- ५ निराधार अचलेवर जो जूलूम करतो त्याच्या जीविताला धिक्कार असो.
- ६ त्याचें तोंड पाहण्यांतही एक जातीचें पाप आहे.

- ૭ હે દુરાચારી યવન, આ મોહિનીના ખોળીઆમાં જ્યાં સુધી પ્રાણ છે ત્યાંસુધી તારી નીચ કામના તું કાઠપણુ રીતે પૂરી કરવાનું કદી પણ મનમાં ધારીશ નહીં.
- ૮ મીરહખીબ-તું મારા હાથમાંથી કાઠપણુ રીતે છટકવા પામણુર નથી.
- ૯ જે રાજપુશીથી તાબે નહીં થશે તે પછી બલાતકારથી પણ તારા જેવા દેવદુર્લભ નિધીને હું લુટીશજ.
- ૧૦ આમ બોલી તેણે મોહનીનો જમણો હાથ પકડ્યો.
- ૧૧ જે પછી ખીજે હાથ પકડી તેને નીચે પાડવા તૈયાર થયો ને તેણે આલિંગન કરવા ધાર્યું.
- ૧૨ જેવો તે આલિંગન કરાવા જાય છે તેવીજ મોહનીએ ઉછળીને તેની છાતીમાં એવા જોરથી એક હાથ મારી કે તે પાપી દૂર જઈને પડ્યો.
- ૧૩ છોડાયલા વાઘની પેઠે મીરહખીએ ફલંગ મારીને તેની કમ્બર પકડી.
- ૧૪ તેને જમીનપર પાડી, પોતાની નીચ વાસના પુરી કરવા તત્પર થયો.
- ૧૫ એટલામાં બહારથી એક પ્રચંડ આઘાતની સાથે આરડાનાં બારણાં ઉઘડી ગયાં અને આઠ હથિઆરબંધ માણસો અંદર દાખલ થયા.

કિલ્લો.

- ૧ આમદેહનો કિલ્લો અડધા કોશ કરતાં અધિક ચકડાવામાં હતો.
- ૨ રાજના અંત:પુરથી થોડે છેટે એક મોટું સરોવર હતું.
- ૩ તેની ચારે દિશાએ શિવાલયો હતાં.
- ૪ સરોવરમાં હંસ, સારસ વિગેરે પક્ષીઓ કીડા કરી મનને આનંદ પમાડતાં હતાં.
- ૫ પાસે એક મનોહર બાગ હતો.
- ૬ જેમાં વિવિધ પુષ્પો ખલીને ચોતરફ સુગંધ ફેલાવતાં હતાં.
- ૭ કિલ્લામાં જવા આવવાના માત્ર બે દરવાજા હતાં.
- ૮ તેમાં દક્ષિણ દિશાનો હંમેશ બંધ રાખવામાં આવતો હતો.
- ૯ ચારે તરફ ઠંકઠંકાણે ખુરજો હતી.
- ૧૦ કિલ્લો એવી મજબુત બાંધણીનો હતો કે મોટા લશ્કર વિના તેમાં પેસવાને કાઠ પણ શકિતમાન થાય નહીં.
- ૧૧ કિલ્લાની જમીન નીચેથી બહાર નિકળવાનો એક ગુપ્ત રસ્તો હતો.
- ૧૨ એ શિવાય કિલ્લામાં બે ત્રણ ભોંયરાં હતાં.
- ૧૩ સંકટ સમયે ત્યાં ભરાઈ રહ્યાથી, બહારનું કાઠપણુ માણસ જણી નહીં શકે કે આમાં માણસો છે.
- ૧૪ વળી કિલ્લાની બહાર એક મોટું મંદીર હતું, જેમાં કાળીની મૂર્તિની સ્થાપના થઈ હતી.

- ७ हे दुराचारी यवना, या मोहिनीच्या कुडीत जोपर्यंत प्राण आहे, तोपर्यंत तुशी नीच कामना तूं कोणत्याही रीतीने पुरी करण्याचें कधीही मनांत धरूं नकोस.
- ८ मीरहबीब-तूं माझ्या हातांतून कोणत्याही रीतीने निसटूं शकणार नाहीस.
- ९ जर राजीखुशीने ताब्यांत नाही घालीस तर मग बलात्कारानेही तुझ्यासारख्या देव-दुर्लभ-निर्धास मी लुटीनच.
- १० असें बोलून त्याने मोहिनीचा उजवा हात धरला.
- ११ नंतर दुसरा हात पकडून तिला खाळी पाडण्यास तयार झाला व त्याने (तिला) आलिंगन देण्याचें मनांत आणिलें.
- १२ तो आलिंगन करूं जात आहे तोच मोहिनीने वर उसळून त्याच्या छातीत अशी जोरानें एक लात मारिली कीं तो पापी दूर जाऊन पडला.
- १३ पिसाळलेल्या बाघाप्रमाणें मीरहबीबानें उडी मारून तिची कंबर धरली.
- १४ तिला जमिनीवर पाडून, आपली नीच वासना पुरी करण्यास तो तयार झाला.
- १५ इतक्यांत बाहेरून एक प्रचंड आघात होऊन, खोलीचे दरवाजे उघडले; आणि आठ हत्यारबंद माणसें आंत दाखल झालीं.

किल्ला.

- १ आमदेहचा किल्ला घेरामध्ये अर्धकोसापेक्षां जास्त होता.
- २ राजाच्या अंतःपुरापासून थोड्या अंतरावर एक मोठें सरोवर होतें.
- ३ त्याचे चारी दिशेस शिवालये होती.
- ४ सरोवरांत हंस, सारस वगैरे पक्षी क्रीडा करून, मनाला आनंद देत होते.
- ५ जवळच एक मनोहर बाग होता.
- ६ त्यांत विविध पुष्पे फुलून चहूंकडे सुगंध फैलावीत होती.
- ७ किल्ल्यामध्ये जाण्यायेण्यास मात्र दोन दरवाजे होते.
- ८ त्यातील दक्षिण दिशेचा नेहमी बंद ठेवण्यांत येत असे.
- ९ चोहीकडे ठिकठिकाणीं बुरूज होते.
- १० किल्ला इतक्या मजबूत बांधणीचा होता कीं, मोठ्या लष्कराशिवाय त्यांत शिरण्यास कोणाही शक्तिमान् होणार नाही.
- ११ किल्ल्याच्या जमिनीखालून बाहेर निघण्यास एक गुप्त रस्ता होता.
- १२ याशिवाय किल्ल्यांत दोन तीन तळघरे होती.
- १३ संकटसमयीं त्यांत लपून राहिल्यानें बाहेरच्या कोणाही मनुष्यांस समजणें शक्य नव्हतें कीं, यांत माणसें आहेत.
- १४ शिवाय किल्याचे बाहेर एक मोठें मंदीर होतें, ज्यांत कालीच्या मूर्तीची स्थापना झाली होती.

- ૧૫ રાજાનો આંખો પરિવાર કાળિકા દેવીની સેવા કરવા નિયમિત આવતો હતો.
- ૧૬ ભૈરવ નદી કિલ્લાના મુખ આગળથી વહેતી હતી.
- ૧૭ એ નદીનો પટ ધણો મોટો હતો.
- ૧૮ નદીતીરે મોટા મોટા મેહલો હતા.
- ૧૯ ત્યાં પ્રાતઃકાળે રાજા અને રાણીઓ એસી ભૈરવ નદીની અપૂર્વ શોભા નિહાળી મનને આનંદિત કરતા હતા.
- ૨૦ હાલ તો એ કિલ્લો રમરણુગમ્ય છે, દૃષ્ટિગમ્ય નથી.
- ૨૧ કાળની સત્તા અગાધ ! !

વલ્લભનો પત્ર.

- ૧ હું આપને યુદ્ધ પરાસ્ત કરી આ દેશમાંથી દુર કરવા આવ્યો છું.
- ૨ અહીં આવ્યા પછી આપણા સઘળા વિષયોથી હું જાણીતો થયો છું.
- ૩ આપનું મન અતિ પ્રશસ્ત, સરળ અને મહત્ છે.
- ૪ પરંતુ આપ સઘળા વિષયોનું સમભાવે અવલોકન કરતા નથી.
- ૫ ધણાં કાર્યો આપે યોગ્ય તપાસ કર્યાવિના કરેલાં જણાય છે.
- ૬ મુસલમાનો અતીશય દુરાચારી છે તેમાં સંદેહ નથી.
- ૭ તેમ તેઓ સઘળાંજ નિહિત કર્મો કરે છે એમ પણ નથી.
- ૮ આપ એમ ધારો છો કે આમદેહના રાજાનો પ્રાણુનાશ, કિલ્લાપર થયેલો હલ્લો, રાજકન્યાનું હરણ, વિભેરે સઘળાં દુષ્કર્મો નખાવના ભત્રિજાએ કરેલાં છે.
- ૯ પરંતુ નખાવ્યે સઘળી વાતોનો ઇનકાર કરે છે, અને આપના કોઇ કોઇ કારભારી ઉપર દોષારોપ મુકે છે.
- ૧૦ તેનાં ખરા ખોટાની પરીક્ષા કરવી જરૂરનું છે.
- ૧૧ મારા અનુચરની પાસે એક મર્કટ છે.
- ૧૨ ધણાં માણસો ભેગાં મળ્યાં હોય તેમાંથી પણ આ મર્કટ દોષી માણસને પકડી કાઢે છે.
- ૧૩ મારી ઇચ્છા એ છે કે આપના અને નખાવને મુખ્ય મુખ્ય અધિકારીઓ એકજ ઠેકાણે ભેગા કરી આલૌકીક પરીક્ષા કરવી.
- ૧૪ એથી દોષિત માણસ નિશ્ચયે પકડાશે.
- ૧૫ એ સભામાં જૈનુદીન હાજર રહેશે.
- ૧૬ માટે આપનો અભિપ્રાય ત્વરાથી જણાવશે.
- ૧૭ ઉત્તરમાં મહારાજે સખાવ્યું કે આપની ઇચ્છા હશે તે દિવસે સભા થઇ શકશે.

- १५ राजाचा सर्व परिवार कालिका देवीची पूजा करण्यास नेमाने येत असे.
- १६ भैरव नदी, किल्ल्याच्या समोरून वाहत होती.
- १७ या नदीचे पात्र फार मोठे होते.
- १८ नदीतीरीं मोठमोठे महाल होते.
- १९ तेथे प्रातःकाळीं राजा आणि राण्या बसून भैरव नदीची अपूर्व शोभा पाहून मन आनंदीत करीत असत.
- २० हल्लींतर हा किल्ला स्मरणगम्य आहे, दृष्टिगम्य नाही.
- २१ काळाची सत्ता अगाध ! !

बलुभाचे पत्र.

- १ मी आपल्याला युद्धांत पराभूत करून या देशांतून काढून देण्यास आलों आहे.
- २ येथे आल्यानंतर आपल्या सर्व विषयांशीं मी माहीतगार झालों आहे.
- ३ आपले मन अति प्रशस्त, सरळ व महन् आहे.
- ४ परंतु आपण सगळ्या विषयांचे समभावाने अवलोकन करीत नाही.
- ५ पुष्कळ कार्ये आपण योग्य तपास केल्याशिवाय केलेलीं कळलीं आहेत.
- ६ मुसलमाच अतिशय दुराचारी आहेत, त्यांत संदेह नाही.
- ७ त्याचप्रमाणे ते सर्वच निंदित कम करितात, असेही नाही.
- ८ आपण असे मानितां कीं, आमदेहाच्या राजाचा प्राणनाश, किल्ल्यावर झालेला हल्ला, राजकन्येचे हरण वगैरे सगळीं दुष्कर्मे नबाबाच्या पुतण्यानें केलीं आहेत.
- ९ परंतु नबाब या सर्व गोष्टी नाकबूल करतो, व आपल्या कोणा कोणा कारभान्यावर दोषारोप करतो.
- १० त्याच्या सन्या सौत्याची परीक्षां करणे जरूरीचें आहे.
- ११ माझ्या अनुचराजवळ एक मर्कट आहे.
- १२ पुष्कळ माणसें एकत्र जमलीं असतां, त्यांतूनही हे मर्कट दोषी माणसास पकडून काढते.
- १३ माझी इच्छा ही आहे कीं, आपले व नबाबाचे मुख्य मुख्य अधिकारी एकच ठिकाणीं जमा करून ही अलौकिक परीक्षा करावी.
- १४ यामुळे दोषी माणूस निश्चयाने पकडला जाईल.
- १५ या सभेत जैनुहीन हजर राहिल.
- १६ करितां आपला अभिप्राय स्वरेनें कळवावा.
- १७ उत्तरीं महाराजाने लिहविले कीं, आपली इच्छा असेल त्या दिवशीं सभा सकेल शकेल.

આલમગીર.

- ૧ આલમગીર બાદશાહ એટલો બધો ખુની છે, એટલો આપમતલખી છે, એટલો દાલિક છે, અને એટલો અસ્થિર મનનો છે, એવી કલ્પના પણ કેટલાએક દિવસ પહેલાં કાઢને ન હતી.
- ૨ પરંતુ હમણાં દર કલાકે જે અનુભવમાં આવે છે તેથી દરેકની ખાત્રી થઇ છે કે, તે અત્યંત નીચ માણસ છે.
- ૩ પરમ દહાડે સવારે પૃથ્વી-સિંહની મુલાકાત લીધી, ત્યારે તેણે તેના પિતાના સમાચાર પૂછ્યા.
- ૪ બાદશાહે “ તે રાજ્યનો આધારસ્તંભ છે, ” એવું કહી દેખાડ્યું અને તે તારા પિતાની પેઠે વર્તજે. ખીજા રજપુતોની મસલત પ્રમાણે વર્તીશ નહીં, એવો ઉપદેશ તેને કર્યો હતો.
- ૫ બપોરે ભરાવાની દરખાસ્તમાં તને માન આપવાનું છે એવું પણ તેને કહ્યું, પરંતુ બપોરે કેવો ભયંકર બનાવ.
- ૬ બધા દરખાસ્તમાં આજે તેને કેવું માન મળે છે તે જોવાના મતનગમથી, દરખાસ્તમાં જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા.
- ૭ દરખાસ્તમાં જેને આવવાનું માન હતું એવા બધા તે દહાડે દરખાસ્તમાં આવ્યા વિના રહ્યા ન હતા.
- ૮ પૃથ્વી-સિંહને બાદશાહે પોતાની જમણી બાજુ પર બેસાડ્યો અને તેની સાથે ધણાજ પ્રેમથી વાતચીત કરીને પોશાક આપ્યો.
- ૯ તેથી તેના શરીર પર આટલો દાહ થયો કે મશાલથી શરીર દાળ્યું હોય તેવું જણાયું તે થોડીજ વારમાં તે બિચારાનો જીવ ગયો.

જંગલ.

- ૧ આખૂના પહાડ ઉપર આર્યાવર્તમાંની દરેક જાતની વનસ્પતિ ઉગે છે.
- ૨ અમુક ઝાડ ત્યાં નથી એવું ખાત્રીથી કહી શકાતું નથી.
- ૩ કેરી, જાંબુ, જામખણ વગેરે ઝાડની મોટી ધટા છે.
- ૪ શિરીષ અને ધાવ એ ઝાડનાં તે જંગલનાં જંગલજ છે.
- ૫ ત્યાં વડ, પિંપળો, ગુલેર, સાંગ અને ખજુરના ઝાડનો ધણો ફેલાવો છે.
- ૬ કેટલાક વડાએ વડવાખચો એટલી વિસ્તારી દીધી છે કે, મૂળ ઝાડ કયાં ઉગ્યું હશે તે સમજવું મુશ્કેલ થઇ પડે છે.
- ૭ કેટલાએક ભાગમાં વાસનાં ઝુંડેઝુંડ પસરેલાં છે, જેની ગણતરી કરી શકાય નહીં, એવું ભવ્ય જંગલ ત્યાં છે.

आलमगीर.

- १ आलमगीर बादशाह इतका सुनी, इतका आपमतलची, इतका दांभिक; आणि इतका अस्थिरमनाचा आहे; अशी कल्पनाही कित्येक दिवसांपूर्वी कोणास नव्हती.
- २ परंतु हल्लीं घटकोघटकीं जें अनुभवास येतें त्यामुळे दरेकाची खात्री झाली आहे कीं, तो अत्यंत नीच माणूस आहे.
- ३ परवाचे दिवशीं सकाळीं पृथ्वीसिंहाची भेट घेतली; तेव्हां त्यानें आपल्या बापाचा समाचार विचारिला.
- ४ बादशाहानें " तो राज्याचा आधारस्तंभ आहे " असें बोलून दाखविलें; आणि तूं माझ्या बापाप्रमाणें वाग, इतर राजपूतांच्या मसलतीप्रमाणें वागूं नको, असा उपदेश केला होता.
- ५ दुपारीं भरणान्या दरबारांत तुला मान घावयाचा आहे, असेंही त्याला सांगितलें; परंतु दुपारीं किती भयंकर प्रकार ?
- ६ सर्वजण, दरबारांत आज त्याला कोणता मान मिळेल, तें पाहण्याच्या हेतूनें, दरबारांत जाण्याची तयारी करूं लागले.
- ७ दरबारांत येण्याचा ज्यांना मान होता ते सर्वजण त्या दिवशीं दरबारांत आल्या-शिवाय राहिले नव्हते.
- ८ पृथ्वीसिंहास बादशाहानें आपल्या उजव्या बाजूस बसविलें; आणि त्याच्याशीं फारच प्रेमानें गोष्टी करून पोषाक दिला.
- ९ त्यायोगें त्याच्या शरीराचा इतका दाह झाला कीं, मशालींनीं शरीर भाजल्याप्रमाणें वाटलें व थोड्याच वेळांत त्या विचान्याचा जीव गेला.

जंगल.

- १ आंबूच्या पर्वतावर आर्यावर्तातील दरेक जातीची वनस्पति उगवते.
- २ अमूक झाड तेथें नाही, असें खात्रीनें सांगवत नाहीं.
- ३ आंबा, जांबूळ, पेरू वगैरे झाडांची मोठी गर्दी आहे.
- ४ शिरीष आणि धाव या झाडांचीं तर जंगलेंचीं जंगलें आहेत.
- ५ तेथें वड, पिंपळ, उंबर, साग, व सजूगीच्या झाडांचा मोठा फैलाव आहे.
- ६ कित्येक वडांच्या पारंब्या तर इतक्या पसरल्या आहेत कीं, मूळ झाड कोठें उगवलें असेल तें समजणें कठीण पडतें.
- ७ कित्येक भागांत टोंकरांच्या सुंडीच्या सुंडी पसरल्या आहेत; ज्यांची गणती करतां येणार नाहीं, एवढें भव्य जंगल तेथें आहे.

- ૯ દેવદાર તથા સુગંધવાળા ઝાડનો કાંધ થાંબ લાગતો નથી.
- ૧૦ પારિજાતક, ગુલાબ, જાંબ, જીર્ણ, મોગરો, ચંપો ઇત્યાદીની કેટલી રેલમરેલ છે એ કલ્પનામાં પણ આવી શકતું નથી.
- ૧૦ સસલા, હરણુ, સાંખર ઇત્યાદી જનાવરો તો આજ સુધી છે.
- ૧૧ કેટલીક જાતના સાપો છે; પક્ષીની સંખ્યાની તો હજી નથી.
- ૧૨ કેટલાંક પક્ષીઓ એવાં છે કે તે ફક્ત આબુ ઉપર જ જોવામાં આવે છે, પણ ખીજે ક્યાંય પણ જોવામાં આવતાં નથી.
- ૧૩ એવાં આ અરણ્યમાં અચળેશ્વર મહાદેવજીનું દેવળ છે.
- ૧૪ એ દેવળ આજે જે સ્થિતિમાં જોવામાં આવે છે, તેના કરતાં અમારી વખતે ઘણી જુદી સ્થિતિમાં હતું; અને બંધાયું ત્યારે જે સ્થિતિ હશે તે અમારા કાળમાં ન હતી.

સંપ.

- ૧ મનમાં આવેલો વિચાર જે ખરેખર યોગીરાજને પસંદ પડે ને વળી તે અમને આશિર્વાદ આપે તો પ્રતેહ થવાની શકા નથી.
- ૨ રજપૂતોની પહેલી સ્થિતિ શી? વળી પોતપોતામાં તડા કરીને મુસલમાનોને ઘુસાડયા તેથી હમણા શી સ્થિતિ થઈ છે?
- ૩ અકબર બાદશાહનાં મિઠાં મિઠાં માનમાં ભુક્તીને જાત વટાળા.
- ૪ આપણી છોકરીઓ મુસમાનોમાં જનાનખાનામાં આપી.
- ૫ જેણે મહારાજ થવાનું તેવાઓએ તેના હાથ નીચે નોકરી લીધી;
- ૬ કારણ એક સંપ નથી.
- ૭ અદેખાઇથી ખીજને દ્રેપ થાય છે.
- ૮ જેનો દ્રેપ કરવો જાઇએ તેનો કરતા નથી અને તેની આમળ માથું નમાવે છે ને હાંજી હાંજી કરે છે.
- ૯ કોઇને કાંધ અપમાન થયું તો મુંગે મોઢે સ્વીકારે છે.
- ૧૦ તેઓમાં જે સંપ થયો તો ચડાળ ઓરંગઝેબને પૂરો કરવામાં કેટલો વખત લાગવાનો છે, તેની ખિશાદ શી?
- ૧૧ વિજયસિંહના જેવા જે બધા કટ્ટા દુશ્મન થાય તો પછી શું બાકી રહે?
- ૧૨ ઓરંગઝેબની બરાબર ખાત્રી કરી મુકી હોત કે રજપૂતો કાંધ હસી કાઢવા જેવા નથી.
- ૧૩ પણ આજ તેનો શું ઉપયોગ?
- ૧૪ આજે એકનું મોં પૂર્વમાં તો ખીજનું પશ્ચિમમાં એવી સ્થિતિ છે.
- ૧૫ આવી સ્થિતિમાં આપણા હાથથી અને તેટલુંજ કરવાનું; ખીજું શું? શિવ! શવ! શિવ!

- ८ देवदार व सुगंधी झाडांचा कांहीं थांग लागत नाही.
- ९ पारिजातक, गुलाब, जाई, जुई, मोगरा, चांफा इत्यादींची किती गर्दी आहे, त्याची कल्पना पण करता येत नाही.
- १० ससे, हरण, सांबर इत्यादि जनावरें तर आजही आहेत.
- ११ कित्येक जातीचे साप आहेत; व पक्ष्यांच्या संख्येला तर हद्दच नाही.
- १२ कित्येक पक्षी असे आहेत कीं, ते फक्त आबूवरच दिसण्यांत येतात; पण दुसरे कोठेही पहाण्यांत येत नाहींत.
- १३ अशा ह्या अरण्यामध्ये अचळेश्वर महादेवाचें देऊळ आहे.
- १४ हें देऊळ हल्लीं ज्या स्थितींत पहाण्यांत येतें त्यापेक्षां आमच्या वेळीं तें फार निराळ्या स्थितींत होतें; व बांधलें गेलें त्या वेळीं जी स्थिति होती, ती आमच्या काळीं नव्हती.

एकी.

- १ मनांत आलेला विचार जर सरोसर योगीराजाला पसंत पडेल व ते आह्वाला आशीर्वाद देतील तर फत्ते होण्याची शंका नको.
  - २ रजपूतांची पहिली स्थिती काय ? व आपसांत लढे करून मुसलमानांस आंत घातले त्यामुळे हल्लीं कशी स्थिती झाली आहे ?
  - ३ अकबर बादशहाच्या गोड गोड सन्मानाला भुलून जात विटाळली.
  - ४ आपल्या मुली मुसलमानांच्या जनाननसान्यांत दिल्या.
  - ५ ज्यांनीं महाराज व्हावयाचें त्यांनीं त्याचे हाताखालीं नोकरी धरिली.
  - ६ कारण एक संप नाही.
  - ७ मत्सरामुळे इतरांचा द्वेष होतो.
  - ८ ज्याचा द्वेष केला पाहिजे त्याचा करीत नाहींत. त्याचेपुढें मान वांकवून हांजी हांजी करितात.
  - ९ कोणाचा कांहीं अपमान झाल्यास, मुक्या तोडानें (गुपचीप) सोसतात.
  - १० त्यांच्यांत जर संप झाला तर चांडाळ औरंगजेबास पुरा करण्यास किती वेळ लागावयाचा आहे, त्याची विशाद काय ?
  - ११ विजयसिंहाप्रमाणें जर सर्व कट्टे दुस्मान झाले, तर मग बाकी काय राहिलें ?
  - १२ औरंगजेबाची बरोबर सात्री करितां आली असती कीं, रजपूत हणजे कांहीं हसण्यावारी नेण्यासारखे नाहींत.
  - १३ पण आज त्याचा काय उपयोग ?
  - १४ आज एकाचें तोंड पूर्वेस तर दुसन्याचें पश्चिमेस, अशी स्थिती आहे.
  - १५ अशा स्थितींत आपल्या हातून होईल तितकेंच करावयाचें, दुसरें काय ?
- शिव, शिव, शिव ।।।

ચંદ્રાવતી.

- ૧ રાણી ચંદ્રાવતી મેવાડના રાજવંશમાં જન્મી હતી.
- ૨ રાણો જસવંત રાણમાંથી નાહસી ગયો, આ વાતથી રાણીને ઐટલો બધો ગુસ્સો ઉત્પન્ન થયો કે તેણે શહેરની આસપાસ પહેરો રાખવાનો અંદોજસ્ત કરી બધા દરવાજા બંધ કરાવ્યા.
- ૩ રજપૂતોને માથે કાળી ટીલી લાગવા જેવું કામ કર્યું છે તેથી પોતાના વરને જોધપુરમાં આવવા દેવો નહીં એવો તેણે નિશ્ચય કર્યો હતો.
- ૪ રાજા જસવંતસિંહ પોતાના માથુસોની સાથે આસ્તે આસ્તે પાછો આવ્યો તથા શહેરમાં પેસવાનો રસ્તો જોવા લાગ્યો.
- ૫ હું માલેક હોવા છતાં આજે મને શહેરમાં પગલું મૂકવાની પણ મનાઈ થઈ છે તેનો અર્થ શા ? તે તેને સમજાયું નહીં.
- ૬ એક સરદારે રાણીને વિનંતી કરી કે આપના પતિ જસવંતસિંહજી આવેલા છે તેને અંદર લેવા માટે પહેરેગારોને હુકમ આપો.
- ૭ રાણીએ જવાબ આપ્યો કે “ મેવાડના રાજ્યમાંના વીર જનનીના પુત્ર લઠાઈમાં લઠીને જ્ય પામશે; પરાજ્ય પામવાથી નીચે માથું ધાલીને ત્યાંથી કદી નાશી આવનાર નથી. ”
- ૮ તમારા જેવા નિર્લજ્જ લોક રજપૂત નામને કલંક લગાડે છે.
- ૯ મારા પતીના જેડે તમે લડાઈમાં શામાટે પડ્યા નહીં ? તમારાં કાળાં મોં લઈને શામાટે આવ્યા ? આવેલા રસ્તે પાછા જવો.
- ૧૦ ખુદ રાણાએ ઘણાં કાલાવાલા કીધા પણ તે દ્રઢ નિશ્ચયની રજપૂતારાણીએ તેને શહેરમાં દાખલ થવા દીધો નહીં.

ઇંદિરા.

- ૧ સવારે ઠરાવેલા સમયે ઇંદિરા ગોવાલણના મકાનપર ગઈ.
- ૨ ત્યાં તેનો પોશાક પહેર્યો તથા ટોપલો વગેરે માથે લપ્પને હળવે હળવે ચંદ્રાવતી રાણીજીના મેહલની પાસે આવી.
- ૩ દુધવાળી જણાંતી હતી તેથી કાઠને પણ શંકા આવી નહિ.
- ૪ અંદર ગયા પછી થોડા અરસામાં તે ગોવાલણ બહાર આવી અને કંઈપણ હરકત વગર નિરાંતે બહાર ચાલી ગઈ.
- ૫ જે ધાર્યું હતું તે પુરું થયું એવું મનમાં આવવાથી તે સંતુષ્ટ થઈ.

चंद्रावती.

- १ राणी चंद्रावती मेवाडच्या राजवंशांत जन्मली होती.
- २ राणा जसवंतसिंह रणांतून पळून गेला, या गोष्टीनें राणीला इतका राग उत्पन्न झाला कीं, तिनें शहराच्या आसपास पहारा ठेवण्याचा बंदोबस्त करून सर्व दरवाजे बंद करविले.
- ३ रजपूतांचे माथीं काळा डाग लागण्यासारखें काम केलें आहे, तरी आपल्या नवऱ्याला जोधपूरांत येऊं देऊं नये, असा तिनें निश्चय केला.
- ४ राजा जसवंतसिंह आपल्या माणसांसह हळूहळू परत आला व शहरांत शिरण्याचा रस्ता पाहूं लागला.
- ५ मी मालक असतां आज मला शहरांत पाऊल टाकण्याचीही मनाई झाली आहे, याचा अर्थ काय ? तें त्याला समजलें नाहीं.
- ६ एका सरदारानें राणीस विनंती केली कीं, आपले पति जसवंतसिंहजी आले आहेत, त्यांना आंत घेण्यासाठीं पहारेकऱ्यास हुकूम द्या.
- ७ राणीनें जबाब दिला कीं “ मेवाडच्या राज्यांतील वीरजननीचा पुत्र लढाईमध्ये लढून जय मिळविल ! पराजय झाल्यास खालीं तोंड घालून तेथून कधीं पळून येणार नाहीं. ”
- ८ तुमच्यासारखे निर्लज्ज लोक रजपूतनांवाला कलंक लावतात.
- ९ माझ्या पतीबरोबर तुम्ही लढाईत कां पडलां नाहींत; तुमची काळीं तोंडं घेऊन कशाला आलांत ! आल्या रस्त्यानें परत जा.”
- १० खुद्द राण्यानें पुष्कळ विनवणी केली; पण त्या दृढनिश्चयी रजपुताणीनें त्याला शहरांत दाखल होऊं दिलें नाहीं.

इंदिरा.

- १ सकाळीं ठरलेल्या वेळेस इंदिरा गवळणीच्या घरीं गेली.
- २ तेथें तिचा पोषाक घातला व टोपली वगैरे डोक्यावर घेऊन हळू हळू चंद्रावती राणीजीच्या महालाजवळ गेली.
- ३ दूधवाली वाटत होती, म्हणून कोणालाही शंका आली नाहीं.
- ४ आंत गेल्यावर थोड्या वेळांत ती गवळण बाहेर आली, व कांहीं एक हरकतीशिवाय निश्चितपणें बाहेर निघून गेली.
- ५ जें इच्छिलें होतें तें पुरें झालें, असें मनांत आल्यानें ती संतुष्ट झाली.

- ૬ પશુ તેના રૂપ ઉપર મોહિત થઈ એ પહેરેદાર ઠઠા મસ્કરી કરતા કરતા તેની પછવાડે પડ્યા, તે ભેતાજ ઇંદિરાનું મોં સુંકાઈ ગયું.
- ૭ " હું એકલી હોત તો કઈ હરકત ન હોતી પરંતુ માથાપરના ટોપલામાં ભેધપુરનો ભવિષ્યનો રાજા બાળક અજીતસિંહ છે.
- ૮ જો પેલા પાણ્યો કાંઈ ઉદ્ધતાઈ કરવાનું મનમાં લાવીને મને પકડે તો બધું કારસ્થાન જાહેર થઈ જાય.
- ૯ તથાપિ ધીરજ શિવાય આરો નથી.
- ૧૦ તેણે પછવાડે ફરીને એક કટાક્ષ ફેંક્યો, તેથી એકે કહ્યું કે મારી તરફ અને બીજે કહે કે મારી તરફ.
- ૧૧ એમ કહી બંને તકરારમાં ઉતર્યા તેટલામાં ગોવાલણુ જતી રહી.
- ૧૨ ઇંદિરાએ છોકરાને ખરી ગોવાલણુને સ્વાધીન કર્યો; અને પોતે પાછી બીજેજ રસ્તે રાણીજીના મકાનપર તેને નસાડવા માટે ગઈ.
- ૧૩ પહેરેદારો આપસમાં લડીને જખમી થઈ પડ્યા હતા, તેનો લાભ લઈ ઇંદિરાના પેશાકમાં રાણી ચંદ્રાવતી પણ નાહાં.

નિરાશા.

- ૧ " ચંદ્રાવતી રાણીજી અહીંથી ક્યારનાં જતાં રહ્યાં છે. "
- ૨ એટલુંજ સાંભળતાંજ નયનપાળને એટલો તો ગુસ્સો આવ્યો, કે દુર્ગાદાસને ઝાડપર ટાંગીને ફાંસી દેવાનો તેણે વિચાર કર્યો.
- ૩ આ નીચ માણસની યુક્તિથી પોતાનો ભવિષ્યની ધુળધાણી થઈ તેથી તેના ગળાપર હાથ ચાંપીને જીવ લઉં કે શું કરું ? એમ થયું.
- ૪ રાણીજીને દીલી લઈ જવાનું કામ બરાબર થયું હોત, તો મારો બાદશાહની દરબારમાં કેટલો મરતબો વધ્યો હોત ?
- ૫ ભેધપુરની ગાદી ઉપર હું કારનોએ બેઠો હોત પણ હવે શું ?
- ૬ ઘણાં વાંદળાં થઈ ગયાં પછી હવે વરસાદ થશે, એવું જાણીને આતુર થયેલો બેકુત તે વાદળાં તરફ જીવે ન જીવે એટલામાં એકદમ વા વાદળને વાદળાં વિખરાઈ જાય છે ને તેથી જેમ બેકુત ઘણો ઉદાસીન થાય છે, તેવી આબેહુબ સ્થિતિ મનોરાજ્યમાં આજોટતા નયનપાળની થઈ.
- ૭ તેનો ગુસ્સો ઘણો વધ્યો " જો હું ખરો નયનપાળ હોઉં, તો તારી આંખની સામે પકડીને ચંદ્રાવતીને લઈ જઈશ. "

- ६ पण तिच्या रूपावर मोहित होऊन, दोन पहारेकरी धडामस्करी करित करीत तिच्या मार्गे लागले; तें पाहतांच इंदिरेचें तोंड सुकलें.
- ७ “ मी एकटी असत्यें तर कांहीं हरकत नव्हती; परंतु डोक्यावरील टोपल्यांत जोध-पुरचा भावी राजा बाळक अजीतसिंह आहे.
- ८ जर त्या पाजींनीं कांहीं उद्धताई करण्याचे मनांत आणून मला पकडलें; तर सर्व कारस्थान बाहेर फुटेल.
- ९ तथापि धीराशिवाय दुसरा उपाय नाही.
- १० तिनें मार्गे फिरून एक नयनबाण मारिला, त्यामुळें एक म्हणे मजकडे व दुसरा म्हणे मजकडे.
- ११ असें म्हणून दोघे तक्रारींत पडले, इतक्यांत गवळण निघून गेली.
- १२ इंदिरेनें मुलाला स्वऱ्या गौळणीच्या स्वाधीन केलें व स्वतः दुसऱ्याच रस्त्यानें राणीच्या महालीं तिला पळविण्याकरितां गेली.
- १३ पहारेकरी आपसांत लढून जखमी होऊन पडले होते, त्याचा लाभ घेऊन इंदिरेच्या पोषाकांत राणी चंद्रावतीही पळून गेली.

निराशा.

- १ “ चंद्रावती राणीजी येथून केव्हांच्या निघून गेल्या आहेत.”
- २ एवढें ऐकतांच नयनपाळाला इतका राग आला कीं, दुर्मादासाला शाडांवर टांगून फांशी देण्याचा त्यानें विचार केला.
- ३ या नीच मनुष्याच्या चुकीमुळें आपल्या भविष्याची धूळधाणी झाली, ह्मणून त्याच्या गळ्यावर हात घेऊन जीव घेऊं, कीं काय करूं ? असें झालें.
- ४ राणीला दिल्लीस नेण्याचें काम बरोबर झालें असतें, तर बादशहाच्या दरबारांत भासा मान किती वाढला असता ?
- ५ जोधपुरच्या गादीवर मी केव्हांच बसलों असतो, पण आतां काय ?
- ६ फार अर्धें जमल्यानंतर आतां पर्जन्य येईल, असें समजून, आतुर झालेला शेतकरी त्या अर्धाकडे पाहतो न पाहतो, तोंच एकदम वारा येऊन अर्धें वितळून जातात, आणि त्यामुळें शेतकरी जसा फार उदासीन होतो, तशी हुबेहुब स्थिति मनोराज्यांत लोळणाऱ्या नयनपाळाची झाली.
- ७ त्याचा क्रोध फार वाढला. जर मी स्वरा नयनपाळ असेन तर तुझ्या डोक्यांसमोर चंद्रावतीला पकडून घेऊन जाईन.

૮ જે રાજ્યને માટે તું આટલી ખટપટ કરે છે, તે લઘને હું ગાદીએ બેસીશ અને ચંદ્રાવતી રાણી કરીને, તને ત્રણવાર ગામમાં ઉઘે ગઘેડે બેસાડીને ફેરવીશ, ને પછી ફાંસી દઈશ.

૯ “ અલ્યા મૂઠા ચંદ્રાવતીને લઘને તું શું કરનાર? તેને છોકરો નથી, થયેલો તે તો મરી ગયો છે. ” એમ દુર્ગાદાસને બોલ્યો.

નિર્ભત્સના.

૧ આણી તરફ બાદશાહ ગંભીરપણે ઈંદીરાને પૂછે છે, “ તે તારો શ્રવ આટલાં બધા બેખમમાં શા માટે નાંખ્યો વાર? ”

૨ ઈંદીરા-સ્વામીભક્તિ અને કૃતજ્ઞતાને માટે; આજ વંશપરંપરા થયાં જેનું અન્ન ખાઈ અમારાં શરીર બંધાયાં છે તેને સંકટમાં બેધ બચાવ કરવો એ અમારું કામજ છે.

૩ બાદશાહ-રાણીને અહીં દરબારમાં આવવું, તે શું તેને માથે સંકટ કહેવાય કે?

૪ ઈંદીરા-સંકટ નહીં તો ખીજું શું? તારા જેવો કપટી અને કૃતજ્ઞ આ જગતમાં ખીજો કોઈ છે કે?

૫ જે જસવંતસિંહે તારી આટલી આટલી નોકરી બજાવી, પોતાના જાતબાધની નિંદા સહન કરી, તારો પક્ષ લીધો, તેનાજ છોકરાને તે દરબારમાં બોલાવી માન આપવાને મિષે ઝેર દીધું.

૬ અને તેની રાણી તરફની અભિલાષાને લીધે તેને પકડી લાવવા સારું આટલું બધું લખ્કર મોકલ્યું.

૭ તો તારો ભરોંસો કોણુ કરે?

૮ માટે અમે જે ક્યું છે તેજ અત્યુત્તમ.

૯ અમે શું જાણતાં ન હોતાં કે અહીં આવવાથી શી દશા થવાની છે?

૧૦ બાદશાહ તું પકડું ધ્યાનમાં રાખ કે એક ક્ષણ પણ તારું આવું અપમાન રાણીજી સહન કરતજ નહીં.

૧૧ નકલી અને હલકાં કુળની હોય તેજ પોતાના દેહને બ્રષ્ટ કરી તારા વૈભવને સ્વીકાર કરે.

- ८ ज्यां राज्याकरितां तूं इतकी सटपट करितोस, तें घेऊंन मी गादीवर बसेन, व चंद्रावतीला राणी करून, तुलां तीनीं वेळ गांवांमध्ये गाढवावर उलटें बसवून फिरवीन व मंग फांशीं देईन.
- ९ “ अरे मूढा, चंद्रावंतीला घेऊन तूं काय करणार ! तिला मुलगा नाही. झालेला तो तर मरून गेला ” चाप्रमाणें दुर्गादासास बोलला.

निर्भत्सना.

- १ इकडे बादशाहा गंभीरपणें इंदिरेला विचारितो, “ तूं आपला जीव इतक्या जोसमेंत कशाकरितां टाकलास बरें ! ”
- २ इंदिरा—स्वामीभक्ति व कृतज्ञतेसाठीं. आज वंशपरंपरा ज्याचें अन्न खाऊन आमचीं शरीरें पोसलीं आहेत, त्याला संकटांत पाहून त्याचा बचाव करणें हें आमचें कर्तव्यच आहे.
- ३ बादशाह—राणीनें येथें दरबारांत यावें, हें तिच्या शिरीं संकट ह्मणवेल काय !
- ४ इंदिरा—संकट नाही तर काय ? तुझ्यासारखा कपटी व कृतघ्न या जगांत दुसरा कोणी आहे काय !
- ५ ज्या जसवंतसिंहानें तुझी इतकी नोकरी बजाविली, आपल्या जातभाईंची पण निंदा सहन केली, तुझा पक्ष घेतला, त्याच्याच मुलाला तूं दरबारांत बोलावून मान देण्याच्या मिषानें विष दिलें.
- ६ व त्याच्या राणींची अभिलाषा धरून तिला पकडून आणण्याकरितां इतकें लष्कर पाठविलें !
- ७ तर तुझा भरंवसा कोण करील !
- ८ म्हणून आम्हीं जें केलें आहे तेंच अत्युत्तम.
- ९ आम्हांला काय समजत नव्हतें कीं, येथें आल्यावर काय दशा व्हावयाची ?
- १० बादशाहा, तूं पक्कें ध्यानांत ठेव कीं, एक क्षण सुद्धां तुझा असा अपमान राणीनें सहन केला नसता.
- ११ नकली आणि हलक्या कुळांतील असेल, तीच आपला देह भ्रष्ट करून तुझ्या वैभवाचा स्वीकार करील.

પ્રવાસી.

- ૧ ચર્ચા ઉપરથી એમ સહેજ જણાઈ આવે કે, તે ઘણે દૂરથી પ્રવાસ કરતો કરતો આવેલો છે.
- ૨ ઘણી મુસાફરી કરવાથી માણસનાં કપડાં જેમ મેલાં થઈ જાય છે તેમ આની સ્થિતિ જણાતી હતી.
- ૩ તમામ કપડાં ઉપર ધુગનો તો પારજ ન હતો.
- ૪ એટલુંજ નહીં પણ તેની પાંપણો, મૂછ દાઢી તથા પાઘડી ધુળથી ભરેલાંજ જણાતાં હતાં.
- ૫ તેની પોટલીમાંથી એટલી બધી ધૂળ ખરી કે તેની દાઢી, મૂછ ઉપર આવી જવાથી તેઓ ધુળવાળાં થયાં.
- ૬ તે એટલો બધો યાદી ગયો હશે કે તેનાથી હવે એકપણ ડગલું આગળ ચાલી શકશે નહીં.
- ૭ અજાણ્યાની પેઠે આમ તેમ રસ્તો ભૂલી શંકાં મારતો ન હતો.
- ૮ ગ્રોકસ જણાતા માણસની પેઠે જે જે ગલીમાં ફરવું પડે ત્યાં ફરતો જતો હતો.
- ૯ તેના ચહેરા ઉપર કાળજી જણાતી હતી.
- ૧૦ આમ છતાં પણ તે ધીમે ધીમેજ ચાલતો હતો.
- ૧૧ રજપૂત રીવાજ પ્રમાણે તેણે પગસુધી પહોંચે તેવું ચેરદાર અંગરખું પહેર્યું હતું; અને તે ઉપર કમરપટો બાંધી ઉપરથી ઘોડિયાની ભેટ બાંધી હતી.
- ૧૨ માથા ઉપર ભેંધપુરી તરેહની પાઘડી હતી, તથા હાથમાં મોટી લાકડી હતી.
- ૧૩ ખભા ઉપર દોરી, લોટો, અને એક નાની પોટલી લઈ તે ચાલ્યો જતો હતો.
- ૧૪ આડે અવળે ઘણે રસ્તે ફર્યા પછી એક પડી ગયેલા ધર આગળ આવીને ઉભો રહ્યો ને શુભ ન મારતાં બારણું ઠોક્યું.

ભવિષ્ય.

- ૧ એક ધૂળપાટી મંગાવી તેના ઉપર કાંઈક આંકડાંનું કાપ્ટક કાઢ્યું.
- ૨ મનમાં પ્રશ્ન ધારીને તેના ગમે તે આંકડા ઉપર બેગમને આંગળી મૂકવા સુચવ્યું.
- ૩ ઠોટુસિંહ જ્નેશીએ તે ઉપરથી કાંઈક ગણતરી કરી પ્રશ્નનો ઉત્તર કહેવા માંડ્યો.
- ૪ હમણા તેમણે પાસે કાંઈ પારકું માણસ છે.
- ૫ તેને કાંઈ પણ ઇન્ત ન કરતાં કાંઈક ઠેકાણે ખસડી મુકવું, નહિ તો એથી કરી આપને ભારે ઉદ્દેગ થશે.

प्रवासी.

- १ चर्येवरून असें सहज दिसून येत होते कीं, तो फार लांबून प्रवास करीत करीत झालेला आहे.
- २ फार प्रवास केल्यानें माणसाचे कपडे जसे मळके होतात तशी त्याची स्थिति दिसत होती.
- ३ सर्व कपड्यावर धुळीचा तर पारच नव्हता.
- ४ इतकेच नव्हे, तर त्याच्या पापण्या, मिशा, दाढी व पगडी हीं धुळीनें भरलेलीं दिसत होती.
- ५ त्याच्या गाठोड्यांतून इतकी धूळ पडली कीं, ती दाढी मिशांवर उडाल्यानें त्या धुरकट झाल्या.
- ६ तो इतका धकून गेला होता कीं, त्याच्यानें आतां एक पाऊलही पुढें चालवणार नाही.
- ७ तो अजाणत्याप्रमाणे इकडे तिकडे रस्ता चुकून फां फां मारीत नव्हता.
- ८ चौकस जाणत्या मनुष्याप्रमाणे ज्या ज्या गल्लींत फिरावे लागे तेथें तेथें फिरत जात होता.
- ९ त्याच्या चेहऱ्यावर काळजी दिसत होती.
- १० असें असूनही तो धीरे धीमेच चालत होता.
- ११ रजपूत रिवाजाप्रमाणे त्यानें पायांपर्यंत पोहचेलसा घेद्वार आगरसा घातला होता, व त्यावर कमरपट्टा बांधून वरतून धोतराची गाठ बांधिली होती.
- १२ डोक्यावर जोधपुरी तऱ्हेची पगडी होती व हातांत मोठी काठी होती.
- १३ साद्यावर दोरी, लोटा, व एक लहान गाठोडें घेऊन तो चालला होता.
- १४ वांकड्या तिकड्या पुष्कळ रस्त्यानें फिरल्यावर एका पडक्या घराजवळ येऊन उभा राहिला व हांक न मारितां दार ठोठाविलें.

भविष्य.

- १ एक धूळपाटी मागविली व तीवर कांहीं आंकड्यांचें कोष्टक काढलें.
- २ मनांत प्रश्न धरून त्यांतील वाटेल त्या आंकड्यांवर बेगमला बोट ठेवण्यास सुचविलें.
- ३ छोटुसिंह जोशानें त्यावरून कांहीं गणित करून तो प्रश्नाचें उत्तर देऊं लागला.
- ४ हल्लीं तुमच्याजवळ कोणी परकें माणूस आहे.
- ५ त्याला कांहींही इजा न करितां एकादे ठिकाणीं पाठवून द्या, नाही तर त्यासून आपणांस फार उद्देग होईल.

- ૬ આ માણસના ગ્રહ એવા છે કે, જે તે તમારી આજીવ્યાજીવ પાંચ ગાઉમાં પણ હશે, તો તમને અને બાદશાહને મોટો અનર્થ થશે.
- ૭ આ માણસ આપની પાસે આઠ દસ દિવસથીજ આવ્યું હોવું જોઈએ; ત્યારથી આપના ચિત્તનું સ્વાસ્થ્ય જતું રહ્યું હોવું જોઈએ; વખતે એનાથી ઉંધ પણ સારી રીતે ન આવે.
- ૮ મારું કહેવું અંશે અંશ ખરું હોવુંજ જોઈએ; ન હોય તો ફરી જ્યોતિશ પણ હાથમાં ન ઝાલું.
- ૯ સ્પષ્ટ કહેવરાવો તો કહું છું કે, આપની સામે હમેલી દાસીના ચહેરા ઉપરથીજ મેં ગણત્રી કરી જોઈ હતી.
- ૧૦ એની ગ્રહદશા એવી છે કે, પોતે તો પીડા પામેજ પણ જે જે લોક એના સંબંધમાં આવે તે પણ બીલકુલ સુખી થઈ શકે નહીં.
- ૧૧ આ તો પ્રથમથી બાળવિધવાજ છે.
- ૧૨ જેની જોડે એ લગ્ન થાય તે મૃત્યુના મોમાં આવીજ પડ્યો જાયજો.
- ૧૩ માટે આ છોઠીને આપ એક ક્ષણ પણ આપની પાસે રાખશો નહિ.

६ ह्या माणसाचे ग्रह असे आहेत कीं, जर तो तुमच्या आजूबाजूस पांच कोसांतही असेल तर तुम्हाला व बादशाहाला मोठा अनर्थ होईल.

७ हें माणूस आपल्याजवळ आठ दहा दिवसांवरच आलें असलें पाहिजे; तेव्हांपासून आपल्या चित्ताचें स्वास्थ्य गेलें असलें पाहिजे; प्रसंगीं यामुळे शोप पण चांगली येत नसेल.

८ माक्षें सांगणें अक्षरशः खरें असलेंच पाहिजे, नसेल तर पुन्हां जोतिषच हातान धरणार नाही.

९ स्पष्ट सांगा म्हणाल तर सांगतां कीं, आपल्या समोर उभ्या असलेल्या दासीच्या चेहेऱ्यावरूनच मी गणीत करून पाहिलें होतें.

१० इची ग्रहदशा अशी आहे कीं, स्वतः तर पीडा पावेलच पण ज्या ज्या लोकांचा इच्याशीं संबंध येईल तेही बिलकुल सुखी होऊं शकणार नाहीत.

११ प्रथम ही बालविधवा तर आहेच.

१२ ज्याच्याशीं इचें लग्न होईल, तो मृत्यूच्या तोंडांत येऊन पडलाच समजा.

१३ म्हणून या मुलीला आपण एक क्षणसुद्धां आपलेजवळ ठेवूं नका.

વાચનીય ઉત્તરે.

ગાળાગાળો,

ગાળાગાળો (શિવોગાઠ) નઠારો (સરાવ) સારો (ચાંગલા) ફલાણો (અમુક) ઘટે તેવી (યોગ્ય) સળ (શિક્ષા) અણુસમળુ (અજ્ઞાન) સાર (અર્થ) જેનો સ્વભાવ નઠારો તે ગાળાગાળો કરે છે, અને જેનો સ્વભાવ સારો તે સારા બોલ બોલે છે.

એક રાજકુંવરને કાઠ ગરીબના છોકરાએ ગાળો દીધી, તેથી રાજકુંવરે રડતાં રડતાં જઈને બાપ આગળ ક્યાર્દ કરી. રાજ્યે તે સંભળીને પોતાની કચેરીમાં સર્વને પૂછ્યું કે ફલાણા છોકરાએ મારા કુંવરને ગાળો દીધી, માટે એને શું કરવું? ત્યારે કાઠએ કહ્યું, એને ગામ બહાર કાઢી મૂકવો. કાઠ કહે એને બંદીખાને નાખવો. કાઠ કહે દંડ લેવો. એમ સૌ જુદી જુદી રીતે બોલ્યા. પછી રાજ્યે પોતાના કુંવરને કહ્યું કે તને જેણે ગાળો દીધી તેને ઘટે તેવી શિક્ષા કરવી મારા હાથમાં છે. પણ તું તે છોકરાને માફ કરે તો બહુ સારું. કેમકે સળ કરવી તે કરતાં માફ કરવામાં વડાધ છે. તે ઉપરથી બાપનું વચન રાખીને કુંવરે પેલા છોકરાને માફ કર્યું, ને કહ્યું જે આ વેળા હું તને જવા દઉં છું; કેમકે તું નાનો ને અણુસમળું છે, પણ યાદ રાખજે કે કાઠને ગાળ દીધામાં સાર નથી.

જે બાળક કે બાળકી બોલે જેવો બોલ
નક્કી થશે નર નારમાં-તેનો તેવો તોલ.

સંધરો.

સંધરો (સંઘહ) કીડીઓ (મુંગ્યા) પોપડો (પોપડા) ઉષ્ણીને (ઉકરુન) દર (વારુક) અચરજ (આશ્ચર્ય) હહાપણુ (શહાણપણા) ખાણુ (પેવ) તેવામાં (તિતક્યાંત) દુબળા (રુશ).

દુકાળના દહાડામાં એક રાગનાં ઘોડાં ચંદીવીના ભૂખે મરવા લાગ્યા અને રૈયત પણુ હેરાન થવા લાગી. રાજ પ્રધાન સાથે એ વાતનો કાંઈ વિચાર કરતો હતો. તેવામાં તેની નજરે કીડીઓ ધણી જેવામાં આવી ત્યારે પ્રધાનને રાજ્યે પૂછ્યું કે આવા વરસમાં કેટલીએક જાતનાં જનાવર ભૂખે મરી જાય છે. કે દુબળાં થઈ જાય છે. અને આ કીડીઓ સુકાળના વરસમાં જેવા જેરથી દોડે છે તેવાજ

જોરથી આ વખતમાં પણ દોડતી દેખાય છે, તેનું શું કારણ હશે? પછી પ્રધાને કોઠાર પાસે રાજને લઈ જઈને પાપડો ઉપેડીને કીડીઓનું દર દેખાડ્યું. તેમાં દાણા ભરેલા હતા. તે જોઈને રાજ અચરજ પામ્યો, અને બોલ્યો કે આ કીડીઓના જેટલું આપણામાં ડહાપણ નથી, નહીં તો સુકાળના વરસમાં ધાસની મંજીઓ અને દાણાની ખાણો કરી રાખી હોત તો આપણી રૈયત અને આપણે આજ આટલા હેરાન થાત નહીં.

ધન.

ખેતી (શેતી) મળાને (જમૂન) આળસુ (આઠ્ઠી) ડોસો (મ્હાતારા) તનદધને (સટ્ટન) ખેતરમાં (શેતાંત) દાટેલું (પુલેલે) કુડે (નંતર) ઉંડું (સોલ) વાવ્યાં (વેરલે) નીપજ (ઉત્પન્ન) અમને (આમ્હાંસ)

એક કણખીને ત્રણ છોકરા હતા. તે ખેતીનું કામ તન દધને કરે નહીં એવું હતા. પેલો કણખી મરવા પડ્યો ત્યારે એના દીકરાએ મળીને પૂછ્યું, આપા તમારી પૂજા કે ધન જે કંઈ હોય તે હવે અમને કહો તો સારું; કેમકે તમારો અંતકાળ પાસે આવ્યો છે. આપે વિચાર્યું કે આ છોકરા આળસુ છે, માટે એ તન દધને મેહનત કરે તો એમને પૈસા મળે. પછી પેલો ડોસો છોકરાને કહ્યું મારું સર્વ ધન આપણા ખેતરમાં છે. પેલા છોકરા સમજ્યા કે ખેતરમાં ધન દાટેલું હશે. તે ઉપરથી ડોસો મરી ગયા કુડે તે દાટેલું ધન કાઢવાની લાલચથી આખું ખેતર ઉંડું ખોદી જોયું પણ ધન તો કંઈ નીકળ્યું નહીં. પણ એ બોંય સારી ખોદાઈ તેથી તેમાં દાણા વાવ્યા ત્યારે તેની એટલી તો નીપજ થઈ કે છોકરાને તેના ધણા પૈસા ઉપજ્યા. આ ઉપરથી પેલા છોકરા સમજ્યા જે, આપે કહ્યું તે ખરું કેમકે ખરેખરું ધન જોઈએ તો આ ખેતરમાંજ છે, જ્યાં મેહનત કરીએ તો તે પામીએ.

ધર.

ચણતર (વાંધકામ) આગળ (પૂર્વી) કરા (મિતી) હાંટડા (ફડતાલે) બોંયરું (તલ્લર) વાસણકુસણ (માંડી કુંડી) ધરેણાં (દાગિને) પરસાળ (પરસ) મોલ (આઠે) વળાઓ (વાસે) વાસ (વાંચુ) સાટું (સટ્ટા) મેડો (માડી) હળું (સજ્જા) છોંડી (ગહી) પહોળા (સંદ) નોટિયાં (ફલ્યા) તાંકા (કોનાંકે) નહૂયા (કોંયડે) ભોં (મય) નિસરણી (શિડી) કોડીઆ (પંત્યા)

મારા શીઠનું ધર અંધાય છે. તે હું કાલે જોવા ગયો હતો. ભોંયમાં પાયો નાખીને તે ઉપર ચણતર ચલાવ્યું છે. મેં આગળ જોયું હતું ત્યાર પછી કરા ને પછીવું

તયાર થઇ. ટાંકું કુંવો, પાણીઆરં એ પણ થાય છે. હવે ઓરડામાં જાળીઓ મૂકવી રહી છે તે મૂકાશે. અને હાંટડાંમાં જાળીઓ મૂકવી રહી છે તે મૂકાશે અને હાંટડાને બારણાં કરશે. મારા કાકાના ઘેર તો ઓરડાંમાં ભોયરં છે. કોઇ વખત ભોં જોવું હોય ત્યારે તેમાં વાસણકુસણુ. ધરેણાં સર્વે ભરે છે. શેઠના ધરનાં પરસાળ ને ઓસરી એ જોઈ મોટાં છે. હવે વરસાદના દહાડા આવ્યા તેથી ઝટપટ છાપરં ચાળા લેશે. મોભ, વળીઓ, વાંસ, કાથો એ સર્વે આણી મુક્યા છે. નળીઆનું સાટું કુંભાર જોડે આગળથી કરી રાખ્યું છે. ટાંકાની પાસે ચોક રાખ્યો છે. મેડા ઉપર મજાનું છજી મુકી દીધું છે. તેની પાંચ બારીઓ તો રસ્તાપર છે; ને કુટલીક છીંડીમાં પડે છે. એ ધરને ઓટલા પણ સારા ઉંચા ને પહોળાં છે. મેડો જણાવ્યો છે તેમાં પાટિયા સાગનાં નાખ્યા છે. દાદર ને નિસરણી એ પહોળાં છે. વચલા માળની ભીંતે ખુંટીઓ ને થોડાં તાકાં મુકાવ્યા છે. ધણાં તાકા હોય ને તેમાં દીવાનાં કાડીઆં મુકે તો ભીંતે તેલના રેલાંરેલ થઇ રહે છે. તળાએ, મેડે ને છેક ત્રીજે માળે ચોરસાં દેવડાવવાનાં છે. બારી બારણાંના કમાડ સૂથારે તૈયાર કરી રાખ્યાં છે તે હવે ચઢાવશે. નકૂચા, સાંકળો ને મજગરાં લુહાર કાલેજ આપી ગયો. આજ પાછો જઈને જોઇ આવીશ કે કેટલું કામ તૈયાર થયું.

ભુજંગી છંદ. (ભુજંગ પ્રયાત).

છજીં જાળીઆ મોળીઆ ખુબ છજી

રડાં બારીએ બારણા તે બિરાજે

ધડાં, પાણીઆરાં રસોડાં રપાળા

ચણ્યાં ઇંટથી ને દોંસે છે ચૂનાળાં

માળાઆં (માડ્યા) રડાં (ચાંગલેં) રસોડાં (સ્વયંપાક, ઘરેં) ઇંટ (વીટાં) ચૂનાળા (ચુનેગચી).

• યા સુજેષીં અક્ષરેં વાચતાંના ન્હસ્વ વાચાર્વીં.

કુતર.

આડો (વાંકડા), શીખામણુ (શિકવર્ણા), અજાણો (અપરિચિત), ધુરકવું (ગુરગુરણેં), બસવું (મોંકણેં), અદેખું (મત્સરી), બારીલું (દેવી), બચકું ભરવું (દસણેં), કુળાઉં (ગણી), જંપવું (શાંત હોણેં), કુરકુરીઉ, મોટીલું (તિલું), મેલ (ગંમત), એકકાં (એકત્ર), ખીલું (મિણેં).

ફૂતરાને ચાર પગ ને અઠાર આંગળાં હોય છે. તેની પૂછડી વાંકી હોય છે. જે માણસ આડો હોય, અને કાંઈની સારી શીખામણુ પ્રમાણે થોડી વાર ચાલી, પછી આડો ચાલે, તેને કહે છે કે, ફૂતરાની પૂછડી વાંકી તે વાંકીજ. કાંઈ અભણ્યા માણસને દેખે કે ફૂતરો ધુરકવા માંડે છે તે પાસે આવે એટલે ભસવા માંડે તથા લાગ આવે તો બચકું પણુ બરે. ફૂતરાં બહુ અદેખાં તથા ખારીલાં હોય છે, એક ફળીઆનું ફૂતરું ખીજા ફળીઆમાં ગયું હોય તો તે ફળીઆનાં સઘળાં ફૂતરાં એકઠા થઈને તેને કાઠી મૂકે ત્યારે જાંપે. ફૂતરે ત્યારે ખીજે ત્યારે પૂછડી એ પમ વચ્ચે ધાલી દે છે અને રાજી હોય ત્યારે હલાવે છે. તે આંધળાં અવતરે છે; દશ બાર દહાડા કહે તેમની આંખો ઉંધડે છે. કુરકુરીઆં નાનાં હોય ત્યારે વહાલાં ધાગે છે. તેઓ છોકરાંની સાથે બહુ ગેલ કરે છે.

શેખસહી.

ચહિટું (બાજાર) વેચાતો (વિકત) વાછરડું (વાસકું) આખું (સર્વ) ધાડવો (મડકે) કુકડી (કોંબડી) ધુણાવણું (હલવિણું) જે (કી) વધણું (વાઢણું) બહોણું (મોઠું).

એક જણે ચોટામાંથી ધીનો ધાડવો વેચાતો લીધો, તે ચાર આના આપવા કરીને એક શેખસહી કરીને મજુર હશે તેને માથે તે ચઢાવ્યો. રસ્તામાં ચાલતાં શેખસહીના મનમાં તરંગ ઉઠવા માંડ્યા. જે મજુરીના ચાર આના આવશે તેની એક કુકડી લઈશ અને તેના બચ્ચાં થશે, તે બધા વેચીને એક ગાય લઈશ. એ ગાય સાંજ સવાર મળીને આઠ શેર દૂધ તો દેશે, તેને રોજ રોજ વેચી વેચીને સારી પેઠે પૈસા એકઠા કરીશ. પછી તેનાં વાછરડાં બહોળાં થશે. તે વેચવાથી ધણા રૂપીઆ ઊપજશે, એટલે વેપાર કરવા માંડીશ, તેથી ધણા રૂપીઆ કમાઈશ. પછી હું પરણીશ. મારે એક છોકરો થશે. કાંઈ વેળા તે આવીને મને કહેશે કે, બાપા જમવાને ઉઠો. ત્યારે હું ડોકું ધુણાવીને કહીશ કે, હમણા નહીં આવું. આવા વિચારમાં તેણે માયું ખરેખરું ધુણાવ્યું, તેથી ધાડવો નીચે પડીને પૂટી ગયો. ત્યારે પેલા ધીજા માલિકે એને બહુ મારવા માંડ્યો તે કહ્યું, અરે મૂર્ખ, મારો ધાડવો કેમ બાંધ્યો. ત્યારે પેલો કહે, તારો તો ધાડવો બાંધ્યો પણુ મારું તો આખું ધર બાંધ્યું.

ધાતુ.

ટીપવું (ઠોકળે) તાણવું (જોઢળે) ચિકાશ (ચિંવટપણા) કાટ (જંગ) ગદી-આણા (અર્ધાં તોઢા) ગાઉ (કોસ) ઓગળવું (વિતઢળે).

ધાતુને ટીપીટીપીને પાતળી કરે તો પતરાં થાય, અને તેથી વધારે ટીપે તો કેટલીક ધાતુના ધણા પાતળ વરખ થાય છે. સોનાના વરખ તો એવા પાતળા થાય છે કે રાષ્ટ્ર જેટલી સોનાની રજ હોય, તેનો ટીપીને કાગળના તાવ જેટલો મોટો વરખ કરે છે.

ધાતુના તાણી તાણીને ઝીણા તાર કરે છે. સીસામાં ને કલ્પમાં એટલી ચિકાચ નથી કે એના તાર કંઈ કામ આવે. સોનું, તાંબું, અને લોહું એ ત્રણના તાર ધણા ઝીણા થાય છે. લોહાના તાર તો વાળથી પણ પાતળા થઈ શકે છે. એક ગદીઆણા સોનાનો તાર પાંચ ગાઉ જેટલો લાંબો કરીએ તો થાય.

તાપથી ધાતુઓ ઓગળા જાય છે. સોનું કે લોહું ઓગળવાને મસ તાપ જોઈએ, પણ શીસાને ને કલ્પને તો જરા આંચ લગાડીએ કે તરત તેનો રસ થઈ જાય.

હવે યાદ રાખજો કે કેટલીક ધાતુ નરમ ને કેટલીક કઠણ છે. કેટલીકને ઝટ કાટ ધાગે છે. કેટલીક વહેલી કઢાતી નથી. કેટલીક ચીકણી છે; પણ બધીઓ ચળકતી અને ભારે છે. દેવતાપર મૂકીને તો બધી ઓગળી જાય તથા બધીના પતરાં અને તાર થઈ શકે છે. સોના રૂપાપર કાટ ચઢતો નથી.

વાંદરાં.

વાંદરું (વાનર) ટીકળી (ચેષ્ટેસોર) અટકયાળુ (સોડકર) ભૂરકો (ડડો) અડપલાં (સોઢ્યા) રાતું (લાલ) વગડો (જંગલ) બલોદાં (ગાલફડે) નિરાંતે (નિશ્ચિત) વીંટાળવું (ગુંઢાઢળે) હીંચકો (સોંકા) મોં (તોંડ).

વાંદરાં ટીપળી ને અટકયાળાં જનાવર હોય છે. તે કૂદે છે, નાચે છે, છાપરે છાપરે ભૂરકા મારે છે, ને વખતે અડપલાં કરે છે; વાંદરાના પગ આપણા જેવા નથી હોતા, હાથ જેવા હોય છે.

વાંદરાં ધણી જાતનાં હોય છે. કેટલાંક ઢાળાં મોંનાં હોય છે. કેટલાંક રાતા મોંનાં હોય છે. તેમને માંકડાં કહે છે. કાળા મોંનાં વાંદરાં કરતાં રાતા મોંનાં વાંદરાં ખારીલાં બહુ હોય છે. વાંદરાં વગડામાં રહે છે. તે તે ગામમાં પણ આવે ને ભાગ ફાવે ધરમાં કે અગારીમાં કંઈ જણુસ ઉપાડી પડી હોય તે ખાઈ જાય. દાણા સૂકવ્યા હોય તો મૂડીએ મૂડીએ મોંમાં ભરીને બેઉં ગલોદાં ભરી લે, પછી છાપરે કે ઝાડ ઉપર જઈને

નિરાંતે બેઠાં બેઠાં ખાય. વાંદરાં ચીડાય ત્યારે માણસની સામે થાય છે. કેટલીક જાતનાં વાંદરાંને પૂછડીઓ હોતી નથી. પણ જેને હોય છે તેને બાંખી હોય છે. તે ઝાડની ડાળને વીંટાળીને પછી તે ઉપર પોતાનાં આખાં શરીર લટકાવીને હીંચકા ખાય છે. રામાયણમાં એવી કથો છે કે વાંદરાંના લખરની સહાયથી અયોધ્યાના શ્રીરામચંદ્રે લંકાધિપતી રાવણને પરાજિત કર્યો.

મુરખ.

બાયડી (સ્ત્રી) ધણી (નવરા) મોકલવું (પાઠવિળે) લુગડાં (કપડે) ઉખેડવું (પત્ર ફોડવે) મથાણું (આરંભ) છેડો (શેવટ) ડાળ (ઘસ્કા ધાસ્તી) રખેને (ન જાણો) માઠી (વાઈટ) ઠોઠમોઠ (મૂર્ક) ઉર (પરંતુ) ઠહેમ (સંશય).

કામ એક બાયડીના ધણીએ તેના ઉપર દેશાવરથી કાગળ મોકલ્યો. તે કાગળ લખને પેલી બાય એકજણુ સારાં લુગડાં પહેરીને જતો હતો તેની પાસે વંચાવવા આવી, તે તેના હાથમાં પેલો કાગળ આપ્યો. એણે તે ઉખેડીને મથાણેથી તે ઠેક છેડા લગણુ જોઈને પછી ઘણું રોવા માંડ્યું. તે ઉપરથી પેલી બાયડીને ડાળ પડી કે રખેને કંઈ માઠી ખખર આવી હોય. એની આંખમાં પણ ઝળઝળાં બરાધ આવ્યાં તે પેલાને કહ્યું, ભાઈ, એમાં શું લખ્યું છે ! તે ઉકેલીને મને સમજાવો તે ખરા. કેમ રચ્યા છો ? ત્યારે પેલો બોલ્યો, હું તારો કાગળ વાચીને નથી રોતો; હું તો મારી મુખાંધને રોઉં છું, જે આટલો કાગળ વંચાય એટલું પણ હું બણ્યો નથી. તે ઠોઠમોઠ રહી ગયો. કહેવત છે કે " બણેગણે તે નામું લખે તે ન ભણે તે દિવો ધરે, " એ ખરું છે. એ મને નક્કી થયું. આ ઉપરથી છોકરાને સમજી રાખવું ઘટે છે કે જે અભણ હોય તેને પછવાડેથી એવું લાજ મરવું પડે છે તે પરતાવો થાય છે.

અક્ષર એક ન આવડે, ઉર અભિમાન અપાર,
જગમાં તેને જાણવો, સૌ મૂરખ સરદાર.

છેતરામથુ.

જોડે (ચરોચર) નાત (જાત) ડીલ (પ્રકૃતી) વળી (પુન્હાં) વાઈ (વરે) સરત (લક્ષ્ય) દડીઓ (દ્રોણ) સંતાડવું (લપવિળે) દીઠો (દિસલા) વહાલી (પ્રિય) છેતરવું (ફસવિળે).

એક દહાડો એક છોકરો પોતાની મા જોડે નાતમાં જન્મવા ગયો. એ છોકરાનું આગલે દિવસે ડીલ બગડ્યું હશે માટે તેની માએ કહ્યું કે, તું આજ લાડુ થોડોજ

લેજે, વધારે ખાઈશ તો વળી મારો પડીશ. છોકરે કહ્યું, 'વાઈ', લાડુ આવ્યા ત્યારે માની સરત ખીજે ઠેકાણે ગયલી જોઈને પેલાએ આખો લાડુ લીધો, અને તેમાંથી કડકો ભાગી ખાઈનો દડીઆતળે સંતાડ્યો. માએ જોયું તો કડકોજ લાડુ દીઠો છોકરે પછી આખો લાડુ ખાધો, અને પાછો મરો પડ્યો. એ છોકરે એની માને છેતરવાનું કર્યું તે પ્રમાણે તે છેતરાઈ. કેમકે તેને પેલા સંતાડેલા લાડુની કંઈ ખબર પડી નહીં. એ છોકરે બહુ મારું કામ કર્યું. કડકા લાડુ સારૂ પોતાની વહાલી માને છેતરી. શું એને લાજ નહી આવી હોય ? જેણે નાનપણમાં આવું કામ કર્યું તે મોટપણમાં તો કાણુ જાણે કેવું પાપ કરશે ? એવું છોકરું કોને ગમે ? વળી પરમેશ્વરની નજર કોઈથી ચુકવાતી નથી. તેણે તેને પાપ કરતાં જોયો.

ઈનસાફ.

વહેંચવુ (વારણે) વઢવું (માંડણે) કને (કડે) વાંધો (તંદા) ત્રાજુડી (કાઠા) પલ્લું (તાગડે) બચકું (લચકા) કહેવત (જ્ઞાણ).

એક ઠેકાણેથી બે બિલાડીઓ એક રોટલો લાવી. પણ તે વહેંચતાં તેઓ વઢી પડી. તે વઢવાડની પંચાત કરવા માટે એક વાંદરા કને ગઈ ને બોલી જે આ રોટલાને વારતે અમારે બેજણુ વચ્ચે વાંધો પડ્યો છે માટે તમે જરા વચમાં પડીને એનો ઈનસાફ કાઢો તો સારું. વાંદરા બોલ્યો બલે બાઈઓ, તમારો ન્યાય હું બાજબી રીતે કરીશ, કશી ફિકર રાખશોના. પછી તેણે પેલા રોટલાના બે કટકા કર્યા ને એક ત્રાજુડીનાં પક્ષમાં અકેક કટકો નાંખ્યો; એટલે એક પલ્લુ નીચું નમ્યું તેમાનો કટકો કાઢીને એક બચકું ખાધું અને બાકીનો પાછો પેલા પલ્લામાં મૂક્યો. ત્યારે ખીજું પલ્લું નીચું ગયું; તેમાનો પણ એક કટકો લઈ કરડ્યો ત્યારે તો બિલાડીઓ મનમાં સમજીને, વાંદરાને કહ્યું, બાઈ, હવે જે છે તે અમને પાછો આપ, અમે અમારી મેળે સમજીશું. વાંદરે જવાબ દીધો, બાઈઓ, જરા ધીરજ રાખો, મે આટલી વાર મેહનત કરી તેનું મારે કંઈ જોઈએ કે નહીં ? એટલું કહીને પેલા બાકીના કટકા મડ કરી ગયો. કહેવત છે કે એની લઠાઈમાં ત્રીજો ખાઈ જાય.

અનાજ.

અનાજ (ધાન્ય) છોડ (રોપે) સાંઠો (દાંઠા) ટાચ (ટોંક) ફાતર (સાલપટ) વેરાવું (ઉધકળે).

દેશ દેશમાં ત્યાંની હવાપ્રમાણે જાત જાતનાં અનાજ થાય છે. આ દેશમાં શઉં, ડાંગર, ખાજરી ને જુવાર એ મુખ્ય છે. એના છોડ ધણીવાર મળતા છે ને

સૌના સાંઠા મહિથી પોચા અને પોત્રા હોય છે. તેનાં પાતરાં લાંબાને સાંકડાં હોય છે. તેના દાણા ટાંચપર જથાખંધ થાય છે. અનાજના છોડ એક જાતનું ધાસ છે. એ છોડનો ખાંધો ધણી ચતુરાઈને વિચારથી કીધેલો જણાય છે. તેના સાંઠા હાલ છે તેથી વધારે પાતળા ને નબળા હોત તો તે પવનથી ભાગી જત, ને જો વધારે જડા ને મજબૂત હોત, તો તેમાં જનાવર રહેત, ને તેમાંનું અનાજ ખાઈ જત. અનાજ છોડપર હોય છે ત્યારે તેની આસપાસ એવા ફેાતરાં હોય છે કે તે સૂરજના તાપથી એકાએક સૂકાઈ જાય નહીં ને બીનાશથી કોહી જાય નહિ, તથા કાપણી કરતી વેળા વેરાઈ જાય નહીં. ડાંગર ઠંડા દેશમાં ઉગતી નથી. મકાઈ, જવ, ને ખીજાં કેડલાંક અનાજ ખીજા દેશમાં પાકે છે. ધઉં, ડાંગર, ખાજરી એ અનાજ મુખ્ય છે. તે ઘણા દેશના લોક ખાય છે. પોતાના દેશમાં ન પાકતા હોય તો ખીજે દેશથી વેચાતાં લાવી ખાય છે. આપણા દેશમાં અનાજ ઘણું પાકે છે, ઇશ્વરની આપણા ઉપર કેવી કૃપા છે ! માટે આપણે તેની હમેશાં ભક્તિ કરવી.

સુચના.

ટેવ (સંવય) સામાં (ઉલટ) મસળવું (ચોક્કળે) પિછોડી (ઉપરળે) આળોટવું (લોક્કળે) શેતરંજી (સતરંજી) હોલવવું (વિસવિળે) પોસો (ઑંજલ).

કાઈને એવી ટેવ હોય છે કે, પોતાના લુગડાં સળગેલાં માત્રુમ પડે કે તરત દોડાદોડ કરવા માંડે છે, ને ધરમાંથી બહાર નિકળી ખૂમેખૂમ પાડે છે; પણ એ રીત ખોટી છે. એવી રીતે દોડાદોડ કરવાથી લુગડાં સામાં વધારે સળગી ઉઠે ને ભડકે થાય; ને તે તેથી હાથ, મોઢું કે સધળું દીલ બળી જાય. સાથી સારો પ્રલાજ તો એજ છે કે લુગડાનો જે ભાગ સળગ્યો હોય તે હાથેવતી મસળી નાંખવો. તે કરતાં વધારે સળગી ગયું હોય તો ઘોટીવું પિછોડી કે પાધડી જેવું લુગડું હોય તે કાઢી નાખવું. અંગરખો સળગી ઉઠ્યો હોય ત્યારે લાંબા થઈને ભોંયપર સુઈ જવું ને આળોટવું. પાસે જે કાંઈ કામળો, શેતરંજી કે ખીજું એવું જડું કપડું હોય તો તે પોતાને ડીલે લપેટી લેવું. એ પાસે નહિ હોય ત્યારે તો સળગેલો છેડો ભોંય સાથે મસળીને હોલવી નાંખવો. એ પ્રમાણે કરે તો બધું બળતું હોલવાઈ જાય અને લુગડાં બળે તે કરતાં વધારે તુકસાન થાય નહીં. તથા પોતાની જાતે સહી સલામત રહે. જો કોઈ તે જગાએ હોય તો તેણે એટલુંજ કરવું કે પોતાના પર શેતરંજી કે કામળા જેવું જડું લુગડું નાંખવું અને તે ન હોય તો બળતલ લુગડાંપર પોસો ભરીને ધુળ નાખવી એટલે બળતું હોલવાઈ જશે.

બળતું ધર.

કાસ્ટ (જાસૂદ) ધુમાડો (ધૂર) બૂમ (ફાંક) વળી (પુન્યાં) નિસરણી (શિડી) રૂંધાધને (દમ કોઈન) ઢંદોળવું (ફલવિર્ણ) .

એક વાર મધરાતને સુમારે એક શહેરમાં જે સિપાઈ કોઈ કાસ્ટની ભેડે એક શેરીમાંથી જતા હતા, તેવામાં એક સૂચારના ધરમાંથી ધુમાડો નિકળતો દીઠો. તે જોઈ પેલા સિપાઈએ એ ધરનાં બારણાં ખુબ ઠોક્યાં ને ખુમો પાડી; પણ ધરમાંથી કોઈએ જાણ દીધા નહિ; પણ તેમના ઘાટાથી શેરીમાંનો એક બીજા માણસ જાગી ઉઠ્યો, ને ધસીને રસ્તામાં આવ્યો. એ પેલા બળતા ધરના ધણીનો ભાઈ-બંધ હતો. સાંચે મળી વળી ધણી ખુમો પાડી ને બારણાં બંધડાવ્યા; પણ ધરમાંથી સૂચારે કે તેની બાયડીએ સાંભળ્યું નહીં. ધુમાડો તો વધારે વધારે નિકળવા માંડ્યો ને ધરમાં મોટા મોટા ભડકા તથા ફડા ફડા આવ્યા થવા લાગ્યા. સિપાઈ બંધાવાળાને તેડવા દોડ્યા. પેલો ભાઈબંધ એકલો રહ્યો, તે નિસરણી લાવ્યો. બળતા ધરનાં બારણાં બારી સૌ બંધ હતાં, માટે તેણે નિસરણી માંડીને મેડાની એક બારી બાંગી ને તે રસ્તે તે ચારડામાં કુદી પડ્યો. ત્યાં તે સૂચાર તેની બાયડી ને એક બાળક પથારીમાં ઉંધતા હતા. આખો ચારડો ધુમાડેથી છેક સરાઈ ગયો હતો. તેથી પેલાં સુતેલાં રૂંધાધને જેમાન થઈ ગયાં હતાં. સૂચારને ખુબ ઢંદોળ્યો અને ધસડીને હેડે ઉતાર્યો, પછી તેની બાયડીને તથા બાળકને નીચે લાવવામાં આવ્યાં.

શરીર.

ટટાર (તાઠ) ઝાલવું (ધરણે) મીચાવું (જાકળે) કાણાં (છિદ્રે) ભાયડો (પુલ્લ) થોભા (કલ્લે) વડે (યોળે) બન્ને (દોન્હી) .

માણસ પગવડે ટટાર ઉભું રહે છે. એનું માથું બન્ને ખમ્બાની વચ્ચે ડોક ઉપર ટટાર રહે છે. એને જે હાથ ને જે પગ છે. એના પગનું તળીઉં ભોંયને અડકીને રહે છે. માથું જમણી ને ડાબીમેર ફરે છે. માથાનું તાળવું ને બોચીને ઉપલો ભાગ એ સર્વને ખોપરી કહે છે. તેના ઉપર વાળ ઉગે છે. એ ખોપરીને માથે ભેંટું હોય છે. મોં ઉપર આંખો, નાક, મોઢું હડપચા અને અંકક પાસે ગાલ હોય છે. આંખ ઉપર પોપચાં હોય છે, ને પોપચાંને પાપણી હોય છે, તેવડે આંખો મીચાપ છે. આંખો ઉપર ભમર છે. તેની ઉપર કપાળ આવ્યું છે તેની એ બાજુ જે લમણાં છે. જે કમ પાસે હોય તે માણસ આંખોવડે દેખે છે. અતિશે છેટે ન હોય તે પણ દેખાય છે. આંખોની વચ્ચે ને જે ગાલની વચ્ચે નાક છે. એમાંનાં જે કાણાંને નસકેરાં કહે છે. નાકવડે વાસ માલુમ પડે

છે. નાકની નીચે ભાયડાને જે વાળ ઉગે છે તેને મૂછો કહેવાય છે. કોષ તે મૂછોના શોભા રાખે છે. મોઢાની નીચે હડપચી છે. મોઢામાં તાળવું, જીભ ને દાંત રહેલાં છે. મોઢું ખાવતું ને બોલવાનું કામ બનવે છે. છાતીની નીચે જમણી આજુએ ફેંફસું છે. માથુસને નાકવડે વાસની, જીભવડે સ્વાદની, કાનવડે આવાજની, આંખવડે રૂપ કે રંગની અને ચામડીવડે સ્પર્શની ખબર પડે છે.

કષુતર.

લિસોટો (રેષ) છેડો (શેવટ) રળિયામણું (રમણીય) ગોથું (ચક્ર) ગુલાટ (કોલાંટો) ચોમેર (સમોંવતી) કુંડાળું (વર્તુલ) જોડું (જોડવે) ઝાલવું (ધરણે).

કષુતર તરેહ તરેહનાં થાય છે. જંગલી કષુતર રંગે અસમાની હોય છે. તેની છાતી ચળકતા લીલા રંગની પાખ ઉપર જે કાળાં લિસોટાને પુછડીનો છેડો કાઠે હોય છે. પાળેલાં કષુતરોમાં સફી ગિરેખાજ, લોટથુ, યાહુ. શિરાજી, થરથરી ને કાસદોઆં એવી જાત હોય છે. લક્ષી કષુતર પોતાની પૂછડીનાં પીછાં ઉંચાં ને ધટ્ટોળાં કરીને મોરની પેઠે કળા કરે છે. પછી પોતાની ગરદન એટલી તો ઉંચી કરે છે કે તેની પૂછડી ને ગરદન એકાકાર થઈ જાય છે. એ રીતે તે કળા કરીને નાચે છે. ત્યારે બહુ રળિયામણું દેખાય છે. સફડી જોડાવિના રહેતું નથી, ને જે એક મરી જાય તો ખીજું પણ શોક કરીને મરી જાય છે. ગિરેખાજ કષુતરની પાંખ ઝલીને ઉંચુ ફેકયું હોય તો તે ગોથાં ખાતું ખાતું નીચે આવે છે. ને ઉપર ચઢે છે. લોટથુ કષુતરને હાથમાં રાખીને થોડી વાર સુધી હલાવ કરીને પછી છોડી દીધું હોય તો તે ભોંય ઉપર ગુલાંટ ખાયાં કરે છે. જે તેને કોષ ઝાલી નક્કે તો તે લોટી લોટીને મરી જાય છે યાહુ કષુતરનું ગળું જીકું હોય છે. ને તેની મરણમાં આવે ત્યારે ધણુંજ ફૂલવે છે. ખીજા એ ફૂલવે છે પણ એના જેટલું નહીં. શિરાજીના માથા ઉપર કલગીદાર ટોપી હોય છે. વેળા એની આંખનીચે માંસ વધેલું હોય છે તેથી તે મોટી દેખાય છે. તેનાં પીછાં લીલાં અસમાની હોય છે.

તોલ.

ભરતખંધ (માપાને) કાટનાં (વજને) અધોળી (હટક) નવટાંકી (આદવાવ) પાશેરો (પાવશેર) મથ્ફીકો (મણ) ખાંડી (સંઢી) બેડીઉં (૩૨ મણ) કમરશી (૧૬ મણ) હરો (૨૧ મણ) ભાર (૨૪ મણ) અસલ (મૂલ).

કુટલીક જણુસો તોળીને અને કેટલીક ભરીને અપાય છે. અનાજ, રૂ, ધી વગેરે ચીજો તોલખંધ ને લુગડાં, દૂધ વગેરે ભરતખંધ વેચાય છે. તોળવાને વાસ્તો

કાટલાં બનાવેલાં હોય છે; અને ભરવાને વાસ્તે માપાં કે ગજ કરેલા હોય છે. કાટલાં ઘણાં પ્રકારના હોય છે; અધોળી, નવટાકી, પાશેરો, અચ્છેરો, શેરીઓ, અચેરા, પાંચશેરી અધમણીઓ, મણીકો, વગેરે પણ બધાં ગામનાં કાટલાં સરખાં નથી હોતાં. કાંઈ ગામનો શેર નાનો ને કાંઈ ગામનો મોટો. એનું તોલ અસલ ઘેસા પરથી નિકળેલું છે, તેથી ઝયાં જેવા પૈસા ત્યાં તેવું તોલ ચાલ્યું હશે. હાલમાં સરકારી પૈસા પ્રમાણે આવું તોલ છે:— ૧૩૧૧ પાઇ એટલે સાડાચાર પૈસા ભારતી એક અધોળી અને એવી સાળ અધોળીનો એક શેર; ચાળીસ શેરનો મણુ; મણુ કરતાં વધારે જે તોલ થાય છે તેને ખાંડી, બેડીઉં, કળશી, હારો, ભાર વગેરે નામ આપેલાં છે. સાનું, રૂપું તોલવાને વાલ, ગદીઆણો અને તોલો હોય છે. એક ચણોડી અથવા ગુંજ એક રતી કહેવાય છે. તે ઉપરથી ૩ રતીનો વાલ, ૧૬ વાલનો ગદીઆણો, અને તોલાના બે ગદીઆણા થાય છે. સરકારી સિકકાનો રૂપીઓ તોલમાં ૩૦ વાલ હોય છે. ને પાકા તોલાના ૩૨ વાલ છે.

શિયાળ.

શિયાળ (કોલ્હે) વર (લાંડગા) છેટે (અંતરાવર) વહેમ (સંશય) સગા (ભાત) પેટી (પિઠી) ખોલ (ચિઠ) રવાં (મૃદુક્ષેત્ર) સમે (વેઠીં).

એક વણુજરને ત્યા મેલીઓ નામે પાણુકો કૃતરો હતો. તે એક દહાડો ઘેરથી થોડે છેટે ગયો એટલે તેણે એક વર ને શિયાળ દીઠાં તેમનો તેને વહેમ આવ્યો, તેથી તેણે જરા આઠો રસ્તો લીધો. તે જોઈને તેને શિયાળે હાક મારી, કે ભાઈ જરા આમ તો આવો, મારે કાંઈ તમને વાત કહેવી છે. આપણે સગા થઈએ છીએ. તે તમે જાણો છો કે ? હું અને આ વર ભાઈ હમણા સગપણની વાતો કરતા હતા. તેમાં પેટી ગણતાં એમ જણાયું કે આપણે ત્રણે કુટુંબી છીએ. તે શી રીતે તે હું કહું છું. આપણે એક જાત છીએ, અને એક સમે આપણા આપદાદા સાથેજ જંગલમાં વસતાં હતા, પણ તમે માણુસમાં જઈને વસ્યા, અને મારા ને વરના આપદાદા વગડામાં રહ્યા. મારા આપદાદા જરા વધારે ઉત્તરે વરયા તેથી ઠાઠને લીધે ઠાંગણા થયા. ને ખોલમાં રહેવા લાગ્યા. ઠાઠ ન વાય માટે અમારા ઉપર જાડાં રવાં ઉગ્યાં ને પૂછડામાં વાળાનો ગુચ્છો થયો. પણ આપણું કુટુંબ અસલ તો એકજ. માટે, આવો, આપણે હવે ભાઈબંધી કરીએ. કેમ, વરભાઈ ? તમે શું કહો છો ? તે કહે મારે પણ એજ જોઈએ. પછી કૃતરે તેમનાં શરીર જેવાં તો કેટલીક વાતમાં દીઠાં, તેથી સગપણું કબુલ કર્યું ને ભાઈબંધીને કરી.

डेइ (कविता).

डेइ (अंमल) डेरी (अमली) भंगी (मंगड) डाय (कोणी) साप (सर्प)
जण (पाणी) रेल (पुर) योपाध (एक छंद आहे).

योपाध.

नथों जगमा डेरीनी लाज, करों विश्वास न सोपे कज
भंगों अशीष्टी डेरी होय, कन्या तेने नव हे डाय १
सोपत करतां सौ जन डरे, रणे लोक निंदा उचरे
कहीं वस्तु योरी वे होय, डेरीनी शिर आंति होय २
अलुं मनुष्य होय, कीर्तिवत, तरत न कोष विश्वास करत
जे कोष डेरी व्यसनी थाय, पछी धरुा मनमा परताय ३
केना उपर काढे राप राग तले शिर हे छे दोष
होय अकरो त्यां लग्नाय, वधवा न्यात करे उपाय ४
ते माटे सौ येतो यित्त, न करे अवा नरनी प्रीत
डेरीने परष्ठी जे नार, तेना अवतरने धिक्कार ५
डेरी वस्तुने न करे संग, उडी वजमशे आवी अंग
साप, डेरीनी जणनी रेल, तेनीसाथे न करे जेल ६

ज्या अक्षरांवर ८ अशी सून आहे तीं ऋस्व वाचावीं.

ज्या अक्षरांवर - अशी खून आहे तीं दीर्घ वाचावीं.

अटक याण (दोहरी)

काम (ठिकाणी) छरी (चाकू) सान (सान) जणली (डबी) यडीअह
(चकून) कां (किवा)

એક અડપલો છોકરો, જીવો જેવું નામ અતિશે કરતો અડપલાં, જમ્મ જેસે જે ઠામ	૧
કાગળ કા લેખણુ છરી, જે જે વસ્તુ જોય ઝાલે જૂમી અડપથી, હીરા જેવી હોય	૨
નાના કહી માને નહિ, કહ્યું ન ધારે કાન એને પણ દિન એકમાં, સર્વ વળી ગઈ સાન	૩
ડાસો ચશમાં ડાખલી, મેલી ચડોઆ માળ અતિ આનંદે અડપલે, તે લીધાં તત્કાળ	૪
ચશમાં નાક ચડાવોઆં, ખાંડાળાં તે ખુબ ડાખલી લીધી દેખવા, ધારીને પગ ધુબ	૫
ઠીકું ન હતું ઠાંકણું, જખરું કીધું જેર ઉધડતાં તે ઉછળ્યું, કીધા શોર બકાર	૬
આંખો મોં ઉપર પડી, તેમાંથી તપખીર ફાં ફાં મારે ફાંકડો, ધારી ન શક્યો ધીર	૭
ચશમાં નાખ્યાં ચોકમાં, છીં છીં છીંકે ખાય થાક્યો તે થૂ થૂ કરી જીવો રોતો જાય	૮
ચોળે ત્યાં તો ચોગણો, અખિ અંધા થાય ડાસે દીઠો દીકરો, ચશમાંના ચૂરાય	૯

રઘુનાથ.

લીલ (શેવાલે) જથ્થો (સમૂહ) પાંદડાં (પાને)

આપણો રઘુનાથ આ તોજ્ઞાને નહી ગણુકારતાં એકસરખો ચાલતોજ્ઞ હતો. વાયુ મોટા મુસવાટા ને જેરથી વાતો હતો, અને તેથી એવું લાગતું કે ઘોડો અને સ્વાર બન્ને નીચે પડી જમ્મ પ્રાણુ છોડશે. તે અંધારામાંથી જતો હતો, તેવામાં રસ્તામાંનો ઝરો આલંગતાંજ્ઞ ઘોડાને પગ લીલવાળાં પથ્થર પરથી સર્યો, અને બન્ને નીચે પડ્યા. સ્વાર કરી ઉઠી ઘોડાને સંભાળી લાગલોજ્ઞ તેન પર બેસીને

ચાલ્યો, જરા આગળ ચાલતાં પવનથી એક ડાળા વાંકી નમી સ્વારનાં કપાળમાં લાગી, પાધડી ફાટી અને જે ત્રણ લોહીનાં ટીપાં પણ પડ્યાં; પરંતુ કામગિરી ધણી જરૂરની હોવાથી પોતાના શરીર પર લક્ષ ન આપતાં તેણે વિશેષ સાવધાનિરીથી ઘોડા ચાલતો જ રાખ્યો. આરેઠ ધડીએ તે મુશળધાર બંધ થઇ, આકાશ સ્વચ્છ થવા લાગ્યું. પર્વતનાં ઉંચા ઉંચા શિખર પર આયમતા સૂર્યનું તેજ દેખાવા લાગ્યું. આપણો જવાન પણ પોતે ધારેલું ઠેકાણું જે કિલ્લો તેની પાસે આવી પહોંચ્યો. તેને પોતાના કપાળ પર આવેલા કેશ પાછા કર્યાં; અને તેના પરનો વૃક્ષનો ગચ્છે તરતના પડેલા વરસાદથી ટટાર થયેલો નજરે પડવા લાગ્યો. ઝાડોનાં લીલાં અને બીંબાઇ ગયેલા પાંદડાં અવર્ણનીય શોભા આપતાં હતાં.

ચાંદખાન.

સેનાપતિએ ચાંદખાનને ખીકણુ સમજી ઠઠો કર્યો હતો. આજસૂધી તેના પર આવો અપવાદ કદી આવ્યો ન હતો. તેના કેશ લડાઇના કામમાં ઘાળા થયા હતા. તેને મરણુપ્રાય દુઃખ લાગ્યું. પણ એ દુઃખ ખીજને કેમ કહેવાય ? પણ તેને મનમાં નિશ્ચય કીધો કે ગમે તે રીતે આ અપવાદ દૂર કરવો, નહિ તો પ્રાણુ રાખવો નહી. શંકર શાસ્ત્રી (વેશધારી શિવાજી) ના આચરણુ જોઇ તેને શક પડ્યો હતો. તે શિવાજીને સારી રીતે પિછાનતો હતો. શિવાજીએ હિંદુસ્વાંતંત્ર્ય સ્થાપન કરવાની પ્રતીક્ષા લીધી છે, ત્યારે લડાઇની શરૂઆતમાં જ હારથી ખીહીને તે તહ કરવાનું બોલે એમ ચાંદખાનને લાગ્યું નહી. એ શાસ્ત્રી કાણુ ? તેની મતલબ શું ? એ ગુપ્ત રીતે જાણવાની તેની ઇચ્છા થઇ. આ ખોટા વકીલને પકડવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો. રસ્તે રસ્તે, ગલી ગલી તે તેની પાછળ ફરતો હતો. છેવટે આવતા દિવસના વરઘોડા સંબંધી વાત સાંભળી તેણે શિવાજીને પકડે ઓળખ્યો. તરત એક તીર શાસ્ત્રીખાવાના માથામાં લાગ્યું અને ખીજના ધક્કાથી બ્રાહ્મણુ જમીન પર પડ્યો, પણ તરત વાધ સરખી ફલંગ મારી ચાંદખાનને તરવારથી જખમી કીધો, અને “ચાંદખાન, તું મારી પાછળ ખોટે મુહૂર્તે પડ્યો ” એમ બોલી બ્રાહ્મણુવેશધારી શિવાજીએ તીક્ષ્ણુ કટારીનો એક ધા એવા જોરથી કીધો કે એક ક્ષણમાં આ લોક છોડી, ચાંદખાન પરલોક ચાલ્યો ગયો !

સમર્થન.

મેાત (મૃત્યુ.)

શિવાજીએ સત્ય પાળવામાં અથવા હિંદુનું હિત કરવામાં કદીપણ પ્રાધુ કરી નેયું છે ? તેની લડાઇ ફક્ત મુસલમાનો સાથેજ. જીતેલા અને હાર પાનારામાં કદી પ્રેમ થયો છે કે ? નાળીચો સાપને પકડે છે ત્યાં સુધી તે મૃતવત્ રહે છે પણ આ મરી ગયા એમ સમજી જ્યારે નાળીચો સાપને છોડે છે, ત્યારે સાપ લાગ તપાસી તેને ડંચ કરવાને કદી ચુકતો નથી. એ શું સાપનું બંડખોરપણું કે ? ફૂતર સસલાની પાછળ પડે એટલે તે છુટવાને સંકડો પ્રયત્ન કરે છે. અને એક તરફ વળી જવાનો ઢોંગ કરી બીજી તરફ નિકળી જાય, તો તે તેનું ચાતુર્ય નથી કે ? અમારા પ્રાણના પ્રાણ તે જીવનનું જીવન જે સ્વતંત્રતા, તે મુસલમાન આજ સંકડો વર્ષ હરી બેઠા છે. આપજ કહો, અમારા ધર્મનો લોપ કરી દેનાર સાથે અમારી દોસ્તી અને ખરો સંબંધ રહેશે કે ? મોતની ધાસ્તીથી નાશી જનાર અપલ હરણને આપ બંડખોર સમજે છો ? પક્ષી પોતાનાં બચ્ચાને બચાવવા માટે બચ્ચાં લેનારને છેતરી બીજી તરફ મૂક એટલે તે નિંદાપાત્ર થાય કે ? અમને લડાઇ કરવાનું શિક્ષણ મળ્યું નથી; અમારી પાસે પુષ્કળ સૈન્ય નથી. જે છે તેને અનુભવ નથી. જે વખતે બંદુકો, તોફા, દારૂગોળા અને હજારો ગાડા ધનથી મુસલમાનો રણભૂમી કંપિત કરશે, ત્યારે અમે ગરીબ મરેઠા શું કરી શકીએ ? મરેઠા પાસે તેવી સેના નથી, તેવા અશ્વ નથી. ત્યારે આવે સમે ચાતુર્યથી છુપી લડાઇ વગર બીજો કયો ઉપાય મરેઠાઓના કામ આવે ?

સાહસ.

એનીમેજે (આપોઆપ) યુમરાણ (આક્રોશ)

વધારે વધારે રાત પડવા લાગી. શહિસ્તેખાનના રસોડાની એક ખડકીની ભીંત એની મેજે પડે છે એમ દેખાયું. પડતાં ભીંતનો એક મોટો ભાગ પડ્યો. ધરમાંની બધી મંડળી નિદ્રાધીન થયેલી હોવાથી કોઈએ તે પડવાનો આવાજ સાંભળ્યો નહીં. આ વખતે ખાનસાહેબ તો આપની સાથે શિવાજી સલાહ કરવા આવ્યો છે, એનું આનંદદાયક સ્વપ્ન જોતો હતો. જૈરાંગેની યુમ સાંભળી તે એકદમ જાગી ઉઠ્યો. જોયું તો શિવાજી પોતાના વાડાપર ચઢી આવ્યો છે. નાશી જવા સારૂ

આરણ્ય તરફ દોડ્યો અને જોયું તો ત્યાં એક હથિઆરબંધ શિપાઇ ઉભો છે. એટલે ધાબરો થઈ પોતાની સુવાની ઓરડીમાં ભરાયો અને આરણ્ય બંધકરી ખડકીને રસ્તે નાસી જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો. એટલામાં પાસેના ઓરડામાં “ હરહરમહાદેવ ” એવી ખુમ સાંભળી મહેલના પેહેરેગીરો ગભરાયા અને ચોતરફથી ઘાઈ આવ્યા. અને અંધારામાં લડાઈ જાગી. માવળા લોકના જ્યક્ષ્મદથી અને જખમીઓની ખુમરાણથી તે વાડો ગાજી રહ્યો. શિવાજી તરવારના એક ફટકાથી ખાનની ખોલીનો દરવાજો ફાટી અંદર ધસ્યા, ત્યારે ખાન ખડકીને રસ્તેથી દોરી મુકીને નાસી જતો હતો. તેને પકડવા શિવાજી બધાની આગળ દોડ્યો તે તેણે જે ધા ડીધો તેથી ખાનની હાથની આંગળી તુટી, પણ તે તેવોજ નાસી ગયો.

પ્રેમ.

તરતનુ (તાજે.)

તે બન્નેજણુ એક ખીજા તરફ જોતા હતા. બન્નેના આંખમાંથી આંસુ પડતા હતા. બન્નેએ એક ખીજાના ગળામાં હાથ નાંખ્યા હતા. બન્નેનો એક ખીજા પર ફટકો પ્રેમ છે તે બતાવતા હતા. તેમનાથી ઠાંધ જોલાયું નહીં. હું સુધાકર, તું આ જોડા પર અમૃતવૃષ્ટી કર, તું રાત્રે જાગી બધી જગતો અમતકાર જીએ છે, પણ આવું નિષ્કપટી જોડું તેં કદી જોયું છે કે ? જે વખતે તરણુપણમાં પ્રથમ પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય છે, જ્યારે બાલસૂર્યના કિરણુ મુજબ તરતના પ્રેમાંકુરથી માનસિક જગત આનંદીત થાય છે, જ્યારે ઘણા દિવસ વિયોગ પડેલું જોડું એકત્ર થાય છે, જ્યારે પરસ્પર પ્રેમાનંદથી બંને બધા જગતને વિસરી જાય છે, જ્યારે તેને કાળનું અથવા જગતનું જાન રહેતું નથી, જ્યારે તે એક ખીજાના ગુણુદોષ ભૂલી જાય છે, જ્યારે તે ઉપર આકાશ કે નીચે પૃથ્વી તે પણ વિસરી જાય છે, અને જ્યારે પ્રણયસુખ સિવાય ખીજી વાત તેને ખોટી લાગે છે, ત્યારેજ આ ઠુંકાણે સ્વર્ગનું સુખ જે છે તે આજ છે એમ લાગે છે. પરપુરૂપનો હાથ ઝાલેલો છે આ પણ તેના ધ્યાનમાં આવ્યું ન હોતું. હું અનુચિત કામ કરું છું એમ શરૂતે લાગતું નહોતું જે મૂતનિ આપણે વર્ષસુધી ધ્યાનમાં રાખી છે તેનાંજ આપણને આજ દર્શન થયાં એટલું તે જાણતી હતી. રઘુનાથ, તને એમ કરવું સારું લાગે છે કે ? પણ આ સવાલ કેવો ? રઘુનાથ તે જાણતો. નહોતે તે પ્રેમથી દીવાનો થઈ ગયો હતો.

व्याकरण .

१ अक्षर विचार.

१ अक्षराचे प्रकार दोन—मूलाक्षर व जोडाक्षर.

२ मूलाक्षराचे भेद दोन—स्वर आणि व्यंजन.

३ स्वर १२—अ, आ, इ, ई, उ, ऊ, ए, ऐ, ओ, औ, अं, अः

ऋ, ॠ, ऌ, ॡ हे कचित्च उपयोगांत येतात.

४ व्यंजने ३६—क, ख, ग, घ, ङ, च, छ, ज, झ, ञ, ट, ठ, ड, ढ, ध, न, त, थ, द, ध, न, प, फ, ब, भ, य, र, ल, व, श, ष, स, ह, ळ, क्ष, श.

क्ष आणि ज्ञ यांस जोडाक्षरही मानितात.

ह, ळ, क्ष, श.

क्ष आणि ज्ञ यांस जोडाक्षरही मानितात.

५ स्थान—

अ, आ, इ-वर्ग आणि उ, यांचे कंठस्थान.

ए, ई, य-वर्ग आणि य, श, यांचे तालुस्थान.

ऋ, ॠ, ट-वर्ग आणि र, प, यांचे मूढस्थान.

ऌ, ॡ, त-वर्ग आणि ल, स, यांचे दंतस्थान.

उ, ऊ, प-वर्ग आणि व, यांचे ओष्ठस्थान.

ए, ऐ, ओ, औ यांचे कंठोष्ठस्थान.

६ एकस्थानी—अक्षरांस सवर्ण ह्मणतात.

७ भिन्नस्थानी—अक्षरांस असवर्ण ह्मणतात.

८ स्वर—ह्रस्व स्वर—अ, इ, उ यांस लघुही ह्मणतात.

९ दीर्घस्वर—आ, ई, ऊ यांस गुरुही ह्मणतात.

१० संधीस्वर—ए, ऐ, ओ, औ, यांसही गुरु ह्मणतात.

११ व्यंजनना विभाग—(व्यंजनाचे विभाग).

स्थानपरत्वे—स्पर्श, अस्पर्श.

स्पर्श—क पासून भ पर्यंत.

अस्पर्शाचे भेद दोन—अंतस्थ आणि ऊष्म.

अंतस्थ—य, र, ल, व, ण.

ऊष्म—श, ष, स, ह.

उच्चारपरत्वे, अघोष—क, ख, ट, त, प, फ, छ, ठ, थ, इ, श, ष, स, यांस कठोर किंवा विदार ह्मणतात.

घोष—ग, ङ, ड, ढ, ङ, ध, ञ, ढ, घ, झ, ङ, म, ण, न, म, य, र, ल, व, ण, ह.

यांस कोमल किंवा संवार ह्मणतात.

प्राणपरत्वे, अल्पप्राण—क, ख, ट, त, प, ग, ङ, ड, ढ, ङ, य, र, ल, व, ण.

महाप्राण—फ, छ, ठ, थ, इ, ध, ञ, ढ, घ, झ, श, ष, स, ह.

अनुनासिक—ङ, म, ण, न, म,

१२ ज्येष्ठक्षर—श्र, श्र, श्र, क, क्त, -ह, झ, प्र, झ, ए. रम.

२ गुणवृद्धी.

१३ स्वर.	गुण.	वृ.	उदाहरण.	गु.	वृ.
अ	०	आ	कठिण	०	काठिण्य.
इ	०	ई	दिव	दिव	द्वैव.
उ	०	ऊ	शुभ	शोभ	शौभ.
ऋ	०	ॠ	कृ	कर	कार.

संधि.

१४ संधिचे प्रकार चारः—स्वरसंधि, व्यंजनसंधि, अनुस्वारसंधि, विसर्गसंधि.

१५ स्वरसंधिः—

धन+अर्थी-धनार्थी

कर्म+अंतर-कर्मांतर

अथ+प्रति-अथेति

मनु+धृच्छा-मन्विच्छा

मनु+धृषी-मन्वीषी

मानु+उदय-मानूदय

कला+धरा-कलेश
 रंभा+उर-रंभाइ
 शीत+उष्ण-शीतोष्ण
 देव+ऋषि-देवर्षि
 महा+ऋषि-महर्षि
 देव+अैश्वर्य-देवैश्वर्य
 दिव्य+अौषधि-दिव्यौषधि
 महि+आदि-महादि
 अति+अंत-अत्यंत
 अति+इंद्रिय-अतींद्रिय
 प्रति+उत्तर-प्रत्युत्तर
 नि+उत्त-न्यून
 जति+ऋते-जत्युते
 किती+अेक-कित्येक
 मुनि+अैश्वर्य-मुन्यैश्वर्य
 नदी+अेध-नद्येध
 जति+अौषधी-जत्यौषधि
 मनु+अंत-मन्वंत
 मनु+आदि-मन्वादि

१६ व्यंजनसंधिः—

सत्+कर्म-सत्कर्म
 सत्+शील-सत्शील
 वाक्+पति-वाक्पति
 पद्+कर्म-पद्कर्म
 जगत्+पति-जगत्पति
 भगवत्+पुराण-भगवत्पुराण
 पद्+आनन-पदानन
 पद्+धर-पदीधर
 सत्+आधार-सदाधार

मनु+ऋषि-मन्वृषि
 भानु+अेकता-भान्वेकता
 भानु+अैश्वर्य-भान्वैश्वर्य
 भानु+अेध-भान्वेध
 भानु+अौषधि-भान्वौषधि
 मातृ+अंत-मात्रंत
 मातृ+आरा-मात्रारा
 मातृ+धर-मात्रिक
 मातृ+धर्या-मात्रीर्या
 मातृ+जिनि-मात्रुनि
 पितृ+ऋषि-पितृषि
 पितृ+अेकता-पित्रेकता
 पितृ+अैश्वर्य-पित्रैश्वर्य
 पितृ+अेध-पित्रेध
 पितृ+अौषधि-पित्रौषधि
 ने+अन-नयन
 नै+अेक-नायक
 गो+धर-गवीधर
 नौ+धर नाविक

भगवत्+कीला-भगवत्कीला
 जगत्+धर-जगदीश
 वाक्+दान-वाग्दान
 वाक्+धर-वाग्धर
 पद्+रिपु-पद्रिपु
 पद्+अरि-पद्ररि
 पद्+अैश्वर्य-पद्रैश्वर्य
 सत्+गुण-सद्गुण
 सत्+अित-सत्अित

सत्+जन-सज्जन
 उत्+लास-उल्लास
 द्वि+भूढ-द्विभूढ
 जगतू+नाथ-जगन्नाथ
 अधू+शेर अच्छेर
 उत्+हार-उद्धार
 उत्+हर्ता-उद्धर्ता
 वियत्+गंगा-वियद्गंगा

तत्+टीका-तटीका
 तत्+लीन-तलीन
 पद्+मास-पद्मास
 सत्+शास्त्र-सच्छात्र
 वाङ्+हरि-वाग्धरी
 पद्+दृढ्य-पद्दृढ्य
 सत्+पात्र-सत्पात्र

१७ अनुस्वारसंधिः—

सं+आचार-समाचार
 सं+आरंभ-समारंभ
 सं+आधान-समाधान
 सं+यय-संयय
 सं+पूर्ण-सम्पूर्ण
 सं+रक्षण-संरक्षण
 सं+वाह-संवाह
 सं+सार-संसार

सं+भृद्धि-संभृद्धि
 सं+आगम समागम
 सं+कल्प-संकल्प
 सं+ताप सन्ताप
 सं+योग-संयोग
 सं+लभ-संलभ
 सं+शय-संशय
 सं+हार-संहार

१८ विसर्गसंधिः—

दुः+आचार-दुराचार
 दुः+गति-दुर्गति
 मनः+विकार-मनोविकार
 पुनः+विवाह-पुनर्विवाह
 पुनः+उक्ति-पुनरुक्ति
 निः+श्रित-निश्चित
 निः+शंक-निःशंक
 निः+पाप निष्पाप
 अंतः+करण-अन्तःकरण
 निः+उपाय-निर्ुपाय
 दुः+गंध-दुर्गंध
 मनः+यत्न-मनोयत्न

पुनः+लभ-पुनर्लभ
 अंतः+धान-अन्तर्धान
 निः+श्रल-निश्चल
 निः+कपट-निष्कपट
 निः+क्षल-निष्कल
 अतः+पर-अतःपर
 प्रातः+काल-प्रातःकाल
 निः+संशय-निरसंशय
 पुनः+संस्कार-पुनरसंस्कार
 निः+तेज-निस्तेज
 निः+संशय-निःसंशय

४ शब्दविवार.

- १९ शब्दांचे मुख्य प्रकार दोन—आप्येय आणि अव्यय.
 २० आप्येय—ज्यांचें रूपाख्यान होतें तें; याचे वर्ग चार, नाम, सधनाम, विशेषण, क्रियापद.
 २१ अव्यय—ज्यांचें रूपाख्यान होत नाही तें; याचे वर्ग चार, क्रियाविशेषण, शब्दयोगी, उभयान्वयी, द्वेषणप्रयोगी.

५ नाम.

- २२ नामाचे मुख्य प्रकार तीन—विशेषनाम, सामान्यनाम, भाववाचक नाम.
 २३ विशेषनाम—
 स्थलवाचक,—मुंअछ, सुरत, वडोदरा, तापी, अलसाड, पाटण.
 मनुष्यवाचक,—भगनसाक्ष, नाराणुदास, नंदा, हिरागौरी, अंन.
 पदार्थवाचक,—मुलुकमेदान (तोप) डाहीनूर (हिरा).
 २४ सामान्यनाम,—
 जातीवाचक,—साथी, डेदी, भाणी, लात, घोडा, सांप, पर्वत.
 समुदायवाचक,—टोणुं, लश्कर, संध.
 समुच्चयवाचक,—पाणुं, घी, सोतुं, रुपुं, भग, भगि.
 २५ भाववाचक—यिकाश, गणपणु, सायवट, वेर, लूठ, अटाश, लक्षभनसाधं,
 भूमाभूम, दोगादोड, हिलसोणु, भमत.
 २६ नामास जाति—(लिंग) वचन आणि विभक्ति लागतात.

६ जाति (लिंग).

- २७ जाती तीन आहेत, नरजाति (पुल्लिंग) नारीजाति (स्त्रीलिंग) नान्यतर जाति (नपुंसकलिंग).
 २८ नरजाति,—धकारान्त किंवा ज्यास डेवो ने प्रश्न होऊं शकतो.
 घोडा, तोडा, हिकरो, दोटा, नेडा, कुण्णे, रोटलो, वाडो, कांकरो, वांदरो, अण्हिण्णो, यण्णियो, पूणो, अिलाडो.
 २९ नारीजाति,—धकारान्त किंवा ज्यास डेवी ने प्रश्न होऊं शकतो.
 योपडी, रोटली, छोडी, आयडी, लिटी, टोपी, अिलाडी, अकरी, विण्णी, इरसी, विंधनी, गरमी.

३० नान्यतरजाति,—उकारान्त-उकारान्त किंवा ज्यास डेवुं ने प्रश्न होऊं शकतो:—

पशु, इ, लिंभु, लंभु, आंसु, डंङ्क, पइ, माथुं, धंङ्क, कुंङ्क,
छापइं, वांइइं, लाङ्कुं, लेणुं, गाडुं. भगतइं, डाङ्कुं, छोकइं.

३१ अपवाद:—

अकारान्त	नरजाति	उंइर, डोण, साप, रोग, धट, पत्थर, माङ्गु, पुरप, वाध, वड, रंग, देश, इवस, पग, वांक.
	नारीजाति	साकर, मूछ, आंड, सायवट, वात, रात, सात, रीस, मूठ, आंभ, अरुण, टेव, यीण.
	नान्य. जा.	उंंट, धर, गाम, नगर, मन, लंगर, इण, लवींग, आड, नाक, कारणु, जेतार,
आकारान्त	नरजाति	रण, देवता, पिता, वा.
	नारीजाति	आधा, सण, सेवा, रण, इया, आशा, माया.
	नान्य. जा.	वडोइरा, गोधरा.
ईकारान्त	नरजाति	घोष्पी, वाधरी, भाणी, धष्पी, साथी, डेही.
	नान्य. जा.	धी, पाष्पी, भातीं, भगीं.
ऊकारान्त	नरजाति	धडिं, लाइ, गेइ, यइ, यप्पु, साडु.
	नारीजाति	लू, सासु, लू, वस्तु वडु.
एकारान्त	नरजाति	वे, प्रदे, जे, भे, जे.
	नारीजाति	हरडे, रेखवे, वदे.
	नान्य. जा.	तादे.
ऐकारान्त	नरजाति	क्षे (क्षय)
	नारीजाति	क्षे (सोंकला)
ओकारान्त	नारीजाति	णजे, छे, ज्ये, ज्ये.
	नान्य. जा.	भेडा, गदासजे.
औकारान्त	नारीजाती	गौ.

३२ नरजातीच्या अंत्य ओकाराचा इकार व ऊकार होऊन नारी व नान्यतर जातीचीं रूपें होतात.

वर	नारी	नान्यतर
वांइरे	वांइरी	वांइइं
जिलाडे	जिलाडी	जिलाइं
घोडे	घोडी	घोइं

अकरो

अकरी

अकरो

ओकरो

ओकरी

ओकरो

३३ नर जातीस ई हा प्रत्यय लागून नारीजाति होते.

नर.	नारी.	नर.	नारी.
भामा	भाभी	प्राहृथु	प्राहृथी
काडा	काडी	पाडे	पाडी
राक्षस	राक्षसी	साणा	साणी
पीलो	पीली	देव	देवी

३४ नर जातीस ई प्रत्यय लावल्यानें नारीजाति होते व त्याबरोबर अर्थासही लघुता येते.

नर.	नारी.	नर.	नारी.
ओपडे	ओपडी (वही)	ओटलो	ओटली (ओटा)
हांडे	हांडी (हंडा)	गाणे	गाणी (गाळा)
वाड्डे	वाड्डे (वाटी)	रोटलो	रोटली (भाकर)

३५ कित्येक नामांची अर्थपरत्वे निरनिराळी जाति होते:—

नाम.	नर.	नारी.	नान्य.
आंध	रिवाण	वर्ताणुक	०
राव	राण	तकरार	०
आण	पक्षी	पत्रावणी	
ओण	तलना कुंयो (पेढ)	शोध	
तड	ओरो	शेट	जातिविभाग (तडे)
वार	वार	वेण	
धातु	क्रियापदना मूण अनीण पदार्थ		
भात	संधेला ओआ णत		

३६ कित्येक नामे एकापेक्षां जास्त जातींत चालतात.

तंआडु, तपास, शोध, वअत, मतलप:—नर आणि नारी.

भाणुस, पत्र, मत:—नर आणि नान्यतर.

सोपारी, णनोअ, धडिआण, ओणआणु:—नारी आणि नान्यतर.

आवरदा:—तिन्ही जाति.

३७ कित्येक नामांचे स्त्रीवाचक शब्द निराळेच आहेत.

नर.	नारी.	नर.	नारी.
वर	वडु	पुशु	स्त्री

राज	राणी	पाडे	भेंस
ससरो	सासु	आपदी	गाय
भाध	भोणध	भोर	टेल

३८ नर जातीस अणु, अणु, आणु, डी, नी हे प्रत्यय लागून नारी जाती होते.

नर.	नारी.	नर.	नारी.
डेणी	डेणणु-णेणु	शेठ	शेठाणु
भोयी	भोयणु-येणु	तलाव	तलावडी
धणु	धणुआणु	ठाडोर	ठाडोरणु-णां
गोर	गोरणु	वाणु	वाणुअणु-अणु
भील	भीलडी	हुणम	हुणमडी
याकर	याकरडी	गोवण	गोवणणु
डंट	डंटडी	यंडाण	यंडाणणु

७ वचन.

३९ वचने दोनः—अेकवचन आणि अणुवचन.

४० सामान्य नियम म्हटला म्हणजे एकवचनास अे। हा प्रत्यय लाविल्याने बहुवचन होते, उ. टोपी-टोपीअे। पशु-पशुअे। सदरहुअे। प्रत्यय फक्त जोडला जातो, अंत्यस्वरांशी त्याचा शुद्ध संधि होत नाही, उ. राज-राजअे। आयडी आयडीअे।

४१ बहुवचनाबद्दल विशेष नियम.

अकारान्त नामेः—अंत्यस्वर ओ होतो किंवा मूळरूपच राहते उ. माथुस-माथुसे; धर-धरे; वात-वाते, अणु अणुडे।

आ, ई व ऊकारान्त नामे, -संधी न होतां ओ प्रत्यय लागतो, उ. राज-राजअे। कथा-कथाअे; भाणी-भाणीअे; शत्रु-शत्रुअे; पशु-पशुअे; धातु-धातुअे।

उकारान्त नान्यतर जातीचीं नामे, -बहुवचन आकारान्त होते व त्या आकारापुढे ओ प्रत्ययही लागतो, उ. धंडुं-धंडां, धंडांअे; माथुं-माथां, माथांअे।

ए, ऐ, ओ व औकारान्त नामे, -हीं उभयवचनीं सारसींच राहतात. परंतु ओकारान्त नरजाती नामांचे बहुवचन होतांना ओचा आ होतो व सदरहु आकारापुढे; ओ प्रत्ययही लागतो, उ. धोडे-धोडा, धोडाअे; वांढरे-वांढरा वांढराअे;

वाडडे-वाडडा, वाडडाअे; तोडे, -तोडाअे।

४२ बह्वर्धी विशेषणाच्या पुढील नाम एकवचनीं किंवा बहुवचनीं राहते, उ.—
 चार भाणुस—चार भाणुसे; दस टोपी—दस टोपीओ. परंतु पुढील नाम ओकारान्त
 नरजाती किंवा ऊकारान्त नान्यतर जातीचे असले तर ते बहुवचनींच राहते; उ.—
 चार अकरा; त्रणु छोकरा; सात छंडा; चार डाडकां

४३ कित्येक समुच्चयवाचक नामे नेहमीं एकवचनींच राहतात. उ.—धी, पाणुी,
 देवता, छेइं, छींग, मेथी, धास, भांड, परंतु निरनिराळें प्रकार दासविणें असल्यास
 बहुवचनीं प्रयोग होतो; मे धणुा देशनां पाणुी पीधां छे.

४४ कोणा व्यक्तीस बहुमान द्यावयाचा असतां बहुवचनीं प्रयोग होतो, उ.—
 महाराज पधार्या; आपा गया; भगनदाद डाद्या छे, मेहेताछ मेडा आव्या.

४५ स्त्रियांस बहुमान द्यावयाचा असतां नान्यतर जाती बहुवचनी प्रयोग होतो,
 डाडी गयां, राणुी स्वर्गवासी थया, शेडाणुी ओपडा छे.

४६ नियम ४३ ते ४५ यांतील बहुवचन, विशेषण किंवा क्रियापद यांच्या
 रूपावरून, व्यक्त होते.

४७ कित्येक समुच्चयवाचक नामे नेहमीं बहुवचनीं राहतात; उ.—धउं, भग, भठ,
 अडद, तेल, भरी. परंतु जरूर असतां एकवचनीं प्रयोग होतो व तो विशेषण किंवा
 क्रियापदावरून व्यक्त होतो; उ.—भारा हाथभां तो अेडे धउं पडयो नथी.

४८ विशेष नामे एकवचनींच असतात; पण जातीवाचकाप्रमाणें उपयोग केल्यास
 वाक्याचा प्रयोग बहुवचनीं होतो, उ.—अेवा रामदाद तो दस आवी गया.

४९ भाववाचक नामे एकवचनींच राहतात; पण प्रकार दासविणें असल्यास
 बहुवचनीं प्रयोग होतो. उ.—अेकळ भाणुसभां मानसिक तथा शारीरिक “धेर्य”
 नडतां नथी.

विलक्षित.

५० विमाक्ति सात आहेत.

पहेली (प्रथमा) थीछ (द्वितीया) त्रीछ (तृतीया) चोथी (चतुर्थी) पांचमी
 (पंचमी) छट्टी (षष्ठी) सातमी (सप्तमी) व संबोधन.

१ प्रथमा	प्रत्यय नाहीं	कर्ता
२ द्वितीया	प्रत्यय नाहीं किंवा ने	कर्म
३ तृतीया	अे	कर्ता, करण
४ चतुर्थी	ने	संप्रदान
५ पंचमी	थी-थडी	अपादान

६ षष्ठी	ना, नी, तुं ना, नां	संबंध
७ सप्तमा	भां अ्ये	अधिकरण
८ संबोधन	सामान्यरूप	संबोधन

५१ विभक्तिप्रत्यय लागण्यापूर्वी ओकारान्त नरजाती व ठिकारान्त नान्यतर जाती यांचा अंत्य स्वर आ होतो. अकारान्त नामाच्या अंत्यस्वराचा लोप होऊन तेथे स्वर-प्रत्यय येतो. इतर नामांच्या अंत्यास कांहीं विकार होत नाही.

५२ विभक्तिप्रत्यय लागतांना ज्यांस विकार होतो, तीं विकारी नामें व याकीचीं अविकारी.

५३ षष्ठीचा संबंध नामाशीं असतो, तीस संबंध विभक्ति म्हणतात. याकींचा संबंध क्रियापदाशीं असतो, त्यांस कारक विभक्ति म्हणतात.

५४ नामांचें रूपारूपाण.

१ वाध. अकारान्त नरजाती.

१ वाध	वाधे
२ वाध, वाधने	वाधे-ने
३ वाधे	वाधेने
४ वाधने	वाधेने
५ वाधथी	वाधेथी
६ वाधने	वाधेने
७ वाधभां-वाधे	वाधेभां

२ राज्. आकारान्त नरजाती.

राज्	राज्‌अ्ये
राज्-ने	राज्‌अ्ये-ने
राज्‌अ्ये	राज्‌अ्ये‌अ्ये
राज्‌ने	राज्‌अ्ये‌ने
राज्‌थी	राज्‌अ्ये‌थी
राज्‌ने	राज्‌अ्ये‌ने
राज्‌भां	राज्‌अ्ये‌भां

३ भाणी. छकारान्त नरजाती.

१ भाणी	भाणी‌अ्ये
२ भाणी-ने	भाणी‌अ्ये-ने
३ भाणी‌अ्ये	भाणी‌अ्ये‌अ्ये
४ भाणी‌ने	भाणी‌अ्ये‌ने
५ भाणी‌थी	भाणी‌अ्ये‌थी
६ भाणी‌ने	भाणी‌अ्ये‌ने
७ भाणी‌भां	भाणी‌अ्ये‌भां

४. लाडु. ठिकारान्त नरजाती.

लाडु	लाडु‌अ्ये
लाडु-ने	लाडु‌अ्ये-ने
लाडु‌अ्ये	लाडु‌अ्ये‌अ्ये
लाडु‌ने	लाडु‌अ्ये‌ने
लाडु‌थी	लाडु‌अ्ये‌थी
लाडु‌ने	लाडु‌अ्ये‌ने
लाडु‌भां	लाडु‌अ्ये‌भां

५ पशु. ठिकारान्त नान्यतरजाती

१ पशु	पशु‌अ्ये
२ पशु-ने	पशु‌अ्ये-ने

६ धंडु. ठिकारान्त नान्यतरजाती.

धंडु	धंडां-अ्ये
धंडु-ने	धंडां‌ने-अ्ये‌ने

૩ પશુએ	પશુએએ
૪ પશુને	પશુએને
૫ પશુથી	પશુએથી
૬ પશુનો	પશુએનો
૭ પશુમાં	પશુએમાં

૭ પ્રલે. એકારાન્ત નરબતી.

૧ પ્રલે	પ્રલે
૨ પ્રલે-ને	પ્રલે-ને

૩ પ્રલેએ	પ્રલેએ
૪ પ્રલેને	પ્રલેને
૫ પ્રલેથી	પ્રલેથી
૬ પ્રલેનો	પ્રલેનો
૭ પ્રલેમાં	પ્રલેમાં

૯ જળો એકારાન્ત નારી બતી.

૧ જળો	જળો
૨ જળો-ને	જળો-ને
૩ જળોએ	જળોએ
૪ જળોને	જળોને
૫ જળોથી	જળોથી
૬ જળોનો	જળોનો
૭ જળોમાં	જળોમાં

૧૧ ક્ષે. એકારાન્ત નારી બતી.

૧ ક્ષે	ક્ષે
૨ ક્ષે-ને	ક્ષે-ને
૩ ક્ષેએ	ક્ષેએ
૪ ક્ષેને	ક્ષેને
૫ ક્ષેથી	ક્ષેથી
૬ ક્ષેનો	ક્ષેનો
૭ ક્ષેમાં	ક્ષેમાં

ઇંડાએ-ઈંડે	ઇંડાએ-એએ-ઈંડે.
ઇંડને	ઇંડાને-એને
ઇંડાથી	ઇંડાનો-એનો
ઇંડાનો	ઇંડાનો-એનો
ઇંડામાં-ઈંડે	ઇંડાંમાં-એમાં-ઈંડે

૮ વાંદરો. એકારાન્ત નરબતી.

વાંદરો	વાંદરા-રાએ
વાંદરો-રાને	વાંદરા રાએ વાંદરાને-વાંદરાએને
વાંદરો-રાએ	વાંદરાએ, વાંદરાએએ
વાંદરાને	વાંદરાને-રાએને
વાંદરાથી	વાંદરાથી-એથી
વાંદરાનો	વાંદરાનો-રાએનો
વાંદરામાં-રે	વાંદરામાં-રાએમાં

૧૦ મ્હોં એકારાન્ત નાન્યતરબતી.

મ્હોં	મ્હોં
મ્હોં-ને	મ્હોં-ને
મ્હોંએ	મ્હોંએ
મ્હોંને	મ્હોંને
મ્હોંથી	મ્હોંથી
મ્હોંનો	મ્હોંનો
મ્હોંમાં	મ્હોંમાં

૧૨ ગોં. એકારાન્ત નારી બતી.

ગોં	ગોં
ગોં-ને	ગોં
ગોંએ	ગોંએ
ગોંને	ગોંને
ગોંથી	ગોંથી
ગોંનો	ગોંનો
ગોંમાં	ગોંમાં

૮ ।વલક્રિતાના અર્થ.

૫૫ ૧ પ્રથમા
કર્તા-“ ગુલામ ” બેઠી
સહક-“ ફળ ” ખવાયું
ક્રિયાપૂર્ણી-તે “ રાજ ” થયો
પરિમાણુ-બે “ ઘડી ” બેસો,
બે “ લોટા ” પાણી લાવ,
બાજરી બે રૂપિયે “ મણુ ”
તે પાંચ “ ગાઉ ” ચાલ્યો

૨ દ્વિતીયા

કર્મ-તે “ કામ ” કરે છે;
તમે “ મને ” કહ્યાવ્યો
ક્રિયાપદ દ્વિકર્મી અસેલ તર દ્વિતીયા-
ન્તાસ ઉપસ્થ વ ચતુર્થ્યન્તાસ અનુપસ્થ
કર્મ મ્હણતાત.

તેણે મને માય આપી

૩ તૃતીયા.

કર્તા-“ શેઠ ” ધર બંધાવ્યું
કરણુ-મારે “ હાથે ” પત્ર લખાવ્યો
કરણુ-તાવની “ ગરમીએ ”

આંખ બગડી

મૂલ્ય-બાજરી બે “ રૂપિયે ” મણુ
સાહિત્ય-પાંચે “ લુગડે ” આલડાયો

૪ ચતુર્થી.

સંપ્રદાન-અનુપસ્થ કર્મ-તેણે મને માય
આપી

નિમિત્ત-હું “ જમવા ” બેઠો,
તે “ કહેવાનો ” મયો.

સંબંધ-“ રામદાસને ” બે બેરી છે.
“ શેઠને ” ચાકર ધણુ
“ ધરને ” ત્રણ બારી છે.
“ ગાયને ” શિંગડા હોય છે.
“ મને ” ધરમાં ગમતું નથી.
“ અત્રે “ આબ્યાને ” ચાર
વરસ થયા.

૫ પંચમા.

કરણ્યર્થે કર્તા-“ મારાથી ” ફળ ખવાયું.
કારણુ-માણુસ ‘અનુભવથી’ ડાહ્યું થશે.
કર્તા-“ પક્ષીથી ” ઉડાય છે.
કરણુ-‘ ઠલમથી ’ લખવું
વિયોગ-હું ‘ સુરતથી ’ નિકળ્યો.
અવધિ-‘ સુરતથી ’ મુંબઈ આધું છે.
ન્યૂનાધિકતા-તે ‘ માગથી ’ ઉંચો છે.

કવિતેતીલ ષષ્ટીચે પ્રત્યય;

તણો, તણી, તણું કેરો, કેરી, કેરું
૬ ષષ્ટી.

હી વિભક્તિ નિરનિરાક્રે સંઘં વ દાસવિતે.

સમપણુ-બાપનો દીકરો.

માલકીપણું-શેઠનો ચાકર.

સ્થાન-વનનાં ઝાડ.

કાર્યકારણુ-સુનાની વીંટી.

કર્તૃભાવ-મારું કહ્યું, મારી લખેલી.

કરણુ-દૂધનો દાઝ્યો; પેટનો બળ્યો.

ગુસ્સાનો માર્યો, ઘીનો ખાધેલો.

७ सप्तमी.

स्थल-‘ धरमां ’ नथी, भाजे जेठा,
‘ सुरत ’ गयो ‘ गाम ’ गयो.

समय-‘ अपेरे ’ आरीश.

अंगविकार-‘ आंजे ’ काणो ‘ काने ’
अहरे.

अधिकार-‘ जते सुथार, ‘ हरजे ’
भामलतदार.

मूल्य-घोडे पयास ‘ इपिआमा ’
वेयायो.

कवितेंतील प्रत्यय-भाडे, मोजार, मध्ये.

५६ षष्ठीचा संबंध नामाशीं असतो, म्हणून अंत्यस्वरास पुढील नामामुळे सामान्य-
रूप होतें.-‘ तेना हाथमां इग छे. ’ पुढील नामास तृतीया व सप्तमीचा जे प्रत्यय
असला तर मार्गाल नामासही तोच लागतो. उ.—रामदासने छोडरे काम कर्गु. रंगील-
दासने भाजे हुं गयो. षष्ठीचा प्रत्यय इकारान्त असेल तर कांहीं विकार होत नाही.

५७ अधाज्ये आवी रखा-जे हें केवलप्रयोगी.

कालथी निशाले जघश-कालथी हें क्रियाविशेषण.

कालने माहे थयो-कालने हें क्रियाविशेषण.

५८ अ प्रत्यय सप्तमीचा प्रयोग विकारी नामावरून होत नाही.

उ. हुं सुरत गयो; “ हुं वडोदइं गयो ” हें अशुद्ध.

तारी लपेडी चोपडी मारे ‘ काम ’ आवरी.

आवा जंगलमां लुं टारा ‘ हाथ ’ आववा मुस्केल छे.

५९ विभक्तीदर्शक अव्ययें.

चतुर्थी—माटे, काने, वास्ते, लीधे, सार, मारे माटे.

पंचमी—वडे, वते, वडे, थकी उ-तेवडे.

षष्ठी—तणो-णी लुं, कुरे-री-इं.

सप्तमी—भाडे, मोजार, मध्ये, अंदर, उपर

६० पुने। पुज आव्यो, येनी येज पात, त्यांतु त्याज येसी रहे—या वाक्यां-
तील ने। नी, ने हे षष्ठीचे प्रत्यय न मानतां उभयान्वयी अव्ययें मानावीं.

८ विशेषण.

६१ विशेषणाचे रूपावरून दोन प्रकार-विकारी, अविकारी.

विकारी—ज्यास जातीदर्शक ज्यो, ध, जि हे प्रत्यय लागतात; उ.—सारे।-री-इं
काणो-णी-णुं. यास विभक्ती प्रत्यय लागतांना किंवा पुढें सविभक्तिक विशेष्य आले

असतां ओ आणि ओ यांचा आ होतो; विशेष्य अकारान्त; तृतीया किंवा सप्तमिं असलें तर त्यांचा ओ होतो; उः—रतो घोडे, राता घोडाने, राते घोडे; राती घोडी, राती घोडीने, राती घोडीये, रातुं घाडुं, राता घोडाने, राते घोडे; रातो, राताने, राते, राताथी, रातानो, रातामां.

अविधारी—ज्यांचे अंत्यास विभक्ती प्रत्ययामुळे किंवा विशेष्यामुळे विकार होत नाही; उः—सारी, राती, दाक्ष, सद्देत, बोली, पापी, आणसुं, दाक्षयुं.

६२ विशेषणें ४ प्रकारचीं:—

गुणुवाचक, संप्रयावाचक, अणुपार्थ, अनिश्चित.

गुणुवाचक—रतो, हींगणो, जंगली, दुष्ट.

संप्रयावाचक,

संप्रयावाचक—येक, जे, त्रणु, यार.

अनुकमवाचक—पडेको, जीजे, त्रोजे, पांयमे.

संप्रयांशवाचक—पा, अरघा, पोणो, दोद, साडात्रणु.

आवृत्तीवाचक—जेवडुं, त्रेवडुं, योगणुं, अण्जे, यय्यार.

अणुपार्थ—धाणुं, थोडुं, पुण्कण, जरा, सधणुं.

अनिश्चित—कोध, कंध, अमुक.

१० तुलना.

६३ अन्यसापेक्ष—दोन वस्तूंची तुलना करणें असतां 'थी' किंवा 'करता' या अव्ययांचा उपयोग करून विशेषणापूर्वी वधारे, ओणुं, जरा धत्यादि अव्यये घेतात. उ. राज्ज करता प्रधान वधारे आलाक छे; ते भाराथी के भारा करता मोटे छे.

सर्वसापेक्ष—जास्त वस्तूंची तुलना करण्यास सौ, सर्व, अधा, सधगा, विशेषणाशी थी, मां, करतां या अव्ययांचा उपयोग होतो. उ. सौथी, सौमां, सौकरता आ छोकरो होशिआर छे.

११ सर्वनाम.

६४ सर्वनामाचे प्रकार ६.

पुश्प, स्वार्थ—यांस विशेष सर्वनामं म्हणतात.

प्रश्नार्थ, दर्शक, संप्रधी, अनिश्चित—यांस विशेषण सर्वनामं म्हणतात.

पुश्प वाचक-

(रूपाख्यान पुढें पहा).

पडेलेो पुश्प.

हुं—अमे

पीजे पुश्प.

तुं—तमे

त्रीजे पुश्प.

ते—तेओ

प्रथम द्वितीय मिळून आपले तमेच्या ऐवजीं मानार्थी आप

स्वार्थ वाचक—पोते, पंडे, ळते, हाथे, पोतपोते. (रूपाख्यान पुढें पहा.)

प्रश्नार्थवाचक—डाणु, क्यो, कध, कयुं, शो, शी, शुं. (रूपाख्यान पुढें पहा.)

दर्शक—आ, ऐ, ते, पेलेो-ली-लुं, इलाणो-णी-णुं, ओलेो-ली-लुं.

(रूपाख्यान त्या त्या स्वरान्त नामाप्रमाणें) आ, ऐ यांचे सन्मानार्थी ऐवणु ससें रूप भाषणांत वापरतात.

संयंधी—जे. (रूपाख्यान एकारान्ताप्रमाणें).

अनिश्चित—डोध, डंध, डोठ, दरेठ, अन्य डेटनाक, ध. (रूपाख्यान त्या त्या स्वरान्त नामाप्रमाणें.

६५ आ, ऐ, ते, डे, जे यांना कांहीं प्रत्यय लागून विशेषणें व क्रियाविशेषणें ल्यार होतात.

विशेषण. { प्रत्यय, वो-वी-वुं-आवो-वी-वुं; एवो ध. तेवो ध. डेवो ध. जेवो ध. ,, वडो-डी-डुं-आवडो, ऐवडो, तेवडो, डेवडो, जेवडो. ,, टलेो-ली-लुं-आटलेो, ऐटलेो, तेटलेो, डेटलेो, जेटलेो.

वि. { प्रत्यय म—आम, ऐम, तेम, डेम, जेम. ,, यां—ह्यां, त्यां, कयां, ज्यां, यां.

६६ नाम व सर्वनाम यांचा जोडून उपयोग करितांना कधीं कधीं दोन्ही एकच विभक्तिंत योजितात. उ.—भाइं गरीबनुं डाणु माने; भारे परपुश्पे ऐकांतभां रडेपुं येअ नथी; मने गरीबने डाणु न सतावे;

६७ विशेषण सर्वनामाचें पुढील नामामुळें सामान्यरूप होतें; पण तृतीया व सप्तमी-सैरीज इतर विभक्ति लागत नाहीं. उ:—पेला ओकराथी, डेटलाक सरोवरभां पेले ओकरे, इलाणु देशे, हे प्रयोग शुद्ध; पेलाथी, ओकराथी; किंवा डेटलाकभां सरो-वरभां, हे अशुद्ध

६८ सर्वनामानुं रूपाख्यान.

१ हुं अमे, डमे
मुने, मुने, मळने, मुळने अभने, अभने

अं
मने, मुने, मजने, मुजने, मारे
मारथी, मजथी, हुंथी
मारो-री-इं-रा-रां
माराभां, मजभां, मुजभां, हुंभां

अमे, अमे!अ
अमने, अमेने, अमारे
अमारथी, अमथी
अमारो-री-इं-रा-रां
अमाराभां, अमभां

२ तुं
तने, तुने, तजने, तुजने
तें
तने तुने, तजने, तुजने, तारे
तारथी, तजथी, तुजथी, तुंथी
तारो-री-इं-रा-रां
ताराभां, तजभां, तुजभां, तुभां

तमे, तमे
तमने, तमेने
तमे, तमे!अ
तमने, तमेने, तमारे
तमारथी, तमथी
तमारो-री-इं-रा-रां
तमाराभां, तमेभां, तमभां

अव्याच प्रकारचीं तुं याचीं रूपेहीं फक्त
हीं रूपें कांहीं भागांत गयांतही वापरतात.

अमथी, मजभां, मुजभां, हुंभां, अमभां,
हुंथी, तुंथी, तेथी

ते
तेने
तेणे
तेने
तेनाथी, तेथी
तेने। नी-नुं-ना-नां
तेनाभा, तेभां

तेज्या, ते, तेई
तेज्याने, तेमने
तेज्याअ, तेमणे
तेज्याने, तेमने
तेज्यानाथी, तेमनाथी, तेज्याथी
तेज्याने।, तेमने।, छ.
तेज्यानाभां, तेमनाभां, तेज्याभां

कधीं कधीं प्रथमा एकवचनीं स्त्री० तेशी शब्द वापरतात.

तेमने, हें व अशीं रूपें वस्तुविषयीं वापरीत नाहींत.

आपणे (अ. व.)

आप (अ. व.)

आपणे

आप

आपणुने

आपने

आपणे

आप

आपणुने

आपने

आपथाथी

आपणो-ए-ए-ए-ए-ए

आपणामां

पोते (अकव.-अ.व.)

पोते.

पोताने

पोते

पोताने

पोताथी

पोतानो

पोतामां

प'उ, ञंते, ङाथे, हीं एकारान्त नामांप्रमाणें चालतात.

उयो, उध, उयुं, हीं ओ-उ अकारान्त नामांप्रमाणें चालतात.

ऊणु (अ. व. अ. व.)

ऊणु

ऊने, ऊने

ऊणो, ऊणो

ऊने, ऊने

ऊनाथी, ऊनाथी

ऊनो, ऊनो

ऊनामां, ऊनामां

तृतीयेपासूनः शुं चीं रूपें शो. प्रमाणें. बहुवचन शां. शी चा उपयोग प्रथमः

व द्वितीया या विभक्तिंत होतो व इकारान्ताप्रमाणें चालतें.

१२ क्रियापद.

६९ क्रियापद—क्रिया व ती घडण्याचा काळ दाखवितें तें.

७० कर्ता—क्रिया करणारा.

७१ कर्म—ज्यावर क्रिया घडतें तें, किंवा कर्ता जी क्रिया करितो ती.

७२ क्रियानाथ—ज्याच्या जातिवचनाप्रमाणें क्रियापदाचें रूप फिरतें तो कर्ता

व कर्म हीं दोन्ही क्रियानाथ होऊं शकतात.

आपथी

आपनो नी-नुं-ना-नां

आपमां

पोतपोते (अ. व)

पोतपाते

पोतपोताने

पोतपोते

पोतपोताने

पोतपोताथी

पोतपोतानो

पोतपोतामां

७३ क्रियापदाचे प्रकार (वर्ग) ३.

अकर्मक—कर्मरहित. उः—होवुं, थवुं, वसवुं, जेसवुं, जवुं.

सकर्मक—कर्मसहित. उः—करवुं, लप्पवुं, आपुं आपवुं, देवुं.

भाषकतृक—ज्याचा कर्ता स्पष्ट नसतो. उ. गभवुं, जनवुं, दुपवुं इववुं,
गोठवुं, धामवुं, कठवुं.

७४ द्विकर्मक—कित्येक क्रियापदांस दोन कर्मे असतात तीं; त्यांचे भेद दोनः—

(१) प्रदायक—संप्रदान दासवितें तें, उः—आपवुं, देवुं, पिरसवुं मोड-
लवुं, लण्णवपुं.

(२) कारक—स्थित्यंतर दासवितें तें, उः—करवुं, जनाववुं, मानवुं,
गणवुं, राप्पवुं.

७५ प्रदायक व कारक क्रियापदांचा क्रिया ज्याच्यावर घडतें तो शब्द चतुर्थ
विभक्ति असतो, व त्यास अनुपस्थ कर्म म्हणतात. उ.—शेठे " गोरने " गाय आपी.

७६ उभयवर्ण—कित्येक क्रियापदे अकर्मक व सकर्मकही असतात. उ—जभवुं,
आपुं, जेसवुं, रभवुं, वांथवुं. वाक्याच्या प्रयोगाप्रमाणें त्यांचा भेद जाणावा.
उः—छोकरां भेदानभां रमे छे; छोकरां भेडीभां पानां रमे छे.

७७ क्रियापदास मूळ (घातु) लेद, अर्थ, काण, जति, वयन, पुंश्रुप आणि
प्रयोग हे लागतात.

१३ धातु.

७८ धातु—क्रियापदाचें मूळ रूप, ज्यास प्रत्यय लागून क्रियापद तयार होतें तो
धातु; उः—कर, जेस, उठ, होड, नास, जणु, ज, आव, थाल, ध.

१४ लेद.

७९ लेद—२ आहेत. भूण, सहयकेशक्य,

भूणलेद—ते जेसे छे; हुं करं छुं; तुं थाले छे.

सहयलेद—क्रियापदावरून सहार्थाचा बोध होतो तो. उः—भारथी अभ

करायुं, तेनाथी पाठ वंथाया. अकर्मकाच्या सहभेदांत शक्यार्थ

विशेष स्पष्ट असतो; म्हणून त्यास शक्यभेदही म्हणतात. उः—

भारथी थलातुं नथी; तेनाथी जेसातुं नथी.

८० धातूस आ प्रत्यय लागून सह्यभेद होतो, नंतर काळाचे प्रत्यय लागतात. अ प्रत्ययाचा ' य ' होतो. उः-कर-कराय छे. भेस-भेसाय छे. लप-लपाय छे.

८१ सह्यभेदाचा आ प्रत्यय लागतांना, धातूच्या अंत्य किंवा उपांत्य आ चा अ होतो; व आकारान्तासैरीज इतर धातूंना शेवटीं ' व ' हा आगम होतो.

उः-यास-यासाय	भा-भवाय	ले-लेवाय
आप-अपाय	पी-पीवाय	घे-घेवाय
लप-लपाय	सु-सुवाय	रहे-रहेवाय

८२ सह्यभेदाचा प्रयोग इंग्रजी भाषेतील (Passive Voice) कर्मकर्तरीप्रमाणें होतो. उः-हुं काम करूं छुं-भारथी काम कराय छे.

८३ सह्यभेद होतांना मूळकर्ता पंचमींत येतो व कर्म प्रथमेत येऊन क्रियानाथ होतें. क्रियापद अकर्मक असेल तर त्याचा भाव तो क्रियानाथ होतो.

उः-स. ते योपडी वाये छे-तेनाथी योपडी वंयाय छे.

अ. ते यासे छे-तेनाथी यन्नाय छे.

८४ भोडसपुं, नातरपु वगैरे क्रियापदांचें कर्म प्राणिवाचक असेल, तर तें ' ने ' प्रत्ययान्त द्वितीयेंत असतें. सह्यभेद होतांना तें चतुर्थीं विभक्तिंत येऊन क्रियानाथ बनतें.

उः-तेणे छोडरीने भोडली-तेनाथी छोडरीने भोडलाय.

में तमने नातरयां-भारथी तमने नातरया.

८५ द्विकर्मक प्रदायक क्रियापदाचा सह्यभेद होतांना उपस्थ कर्म प्रथमांत कर्ता होतें, व अनुपस्थ कर्म चतुर्थ्यंतच राहतें.

उः-में तेने पांय योपडी आपी-भारथी तेने पांय योपडी अपाय.

८६ विकर्मकारक क्रियापदाचा सह्यभेद होतांना मूळचीं दोन्हीं कर्म प्रथमा विभक्तिंत येऊन क्रियानाथ होतात.

उः--में तेने राज्ण भनाव्यो-भारथी ते राज्ण भनायो.

८७ सह्यभेदाचा विशेष प्रचुरतेनें उपयोग करीत नाहींत; त्यारेवजीं मुख्य धातूस ' भां ' प्रत्यय लावून ' आप ' किंवा ' ण ' या साहाय क्रियापदाचा उपयोग करतात.

उः-अपुं उडेवायुं-अपुं उडेवाभां आव्युं

तेने सुरत भोडलायो-तेने सुरत भोडलावाभां आव्यो.

लपाय-लप्युं णय.

उडेवाय-उड्युं णय.

८८ क्रियापदाच्या प्रेरक रूपावरून (प्रेरक, पुढे पहा) सहाय्येद वरील नियमा-
अमार्णेच होतो.

उः—(भूण) लभ (प्रेरक) लभाव (सह्य) लभावाव.

” जग ” जगाड ” जगाडाव.

१५ प्रेरकरूप.

८९ प्रेरकरूप—उ.—याकर काम करे छे—शेठ याकर पासे काम करावे छे.

९० प्रेरक प्रत्यय—धातूस आव किंवा आड प्रत्यय लागून प्रेरकरूप होतें;

उः—याल-यलाव; आ-आवाड. हे प्रत्यय लागतांना धातूंतल आ च

अ होतो; उः—याल-यलाव; आ-आवाड. अकारान्त धातूस फार

करून आव प्रत्यय लागतो; उः—कर-कराव; याल-यलाव; मार-मराव.

अपवाद=रम-रमाड; प्येस-प्येसाड; उठ-उठाड; जम-जमाड; लाग-
लागाड; प्येस-प्येसाड; जग-जगाड. अन्य स्वरान्तास आड प्रत्यय लागतो;

व तत्पूर्वी 'व' आगम होतो. उः—आ-आवाड; पी पीवाड; सु सुवाड;

दे-देवाड; उहे-उहेवाड.

९१ कित्येक नाम किंवा विशेषणांसही हे प्रत्यय लागून प्रेरकरूप होतें. उः—

शरम-शरमावतुं; उभो-उभाडवो.

९२ कित्येक क्रियापदांचें प्रेरकरूप वापरीत नाहींत. उः—ज, आव, हे, या,

रहे छत्यादि. तदर्थी मोडल, कर, राख वगैरे स्वतंत्र क्रियापदांचा उपयोग करितात.

उः—ते जय छे—ते जीजने मोडले छे; ते रहये तेणे जीजने राख्ये.

९३ कित्येक अकर्मकांचीं प्रेरक रूपें सकर्मक होतात; तथापि, पदच्छेदांत त्यांस

कर्मक सकर्मक क्रियापदें मानावीं. हीं रूपें करितांना उपांत्य स्वर अ असल्यास त्यांचा

आ किंवा ये होतो, व जी असल्यास आ होतो.

अ०

स०

अ०

स०

अण	आण	पड	पाड	उभ	आभ	सर	सार
गण	गाण	पुट	पुड	ढण	ढाण	उछर	उछेर
अर	आर	अण	आण	तर	तार	उकल	उकल
अर	आर	जण	जाण	तुट	ताड	उकण	उकाण
टण	टाण	भर	भार	हंभ	हाभ	उछण	उछाण
ठर	ठार	वण	वाण	नभ	नाभ	उतर	उतार

१४ द्वित्वप्रेरक—कर्ता दुसऱ्यास सांगून तिसऱ्याकडून क्रिया करवितो; त्यास द्वित्वप्रेरक म्हणतात.

उः—(मूळ)	कर	(प्रे०)	कराव	(द्वि० प्रे०)	करवाव
"	आ	"	आवाड	"	आवाडव
"	पी	"	पीवाड	"	पीवाडव
"	सु	"	सुवाड	"	सुवाडव
"	हे	"	हेवाड	"	हेवाडव
"	रे	"	रेवाड	"	रेवाडव

१५ कृदंत.

१५ कृदंत—कृदंते ७ प्रकारचीं. मुख्य उपयोग मिश्रकाळ करण्याकडे.

नामरूपीं—सामान्य, कर्तृवाचक.

विशेषणरूपीं—वर्तमान, भूत, विशेषभूत, भविष्य.

अव्ययरूपीं—संयंधक.

१६ कृदंताचे प्रत्यय;

१ सामान्य—वे-वी-वुं, वा-वी-वां.

२ कर्तृवाचक—नारो-री-इं, नारा-रां, नार (त्रिभक्ति).

३ वर्तमान—तो-ती-तुं, ता-ती-ता.

४ भूत—यो-ध-युं, या-ध-यां.

५ विशेषभूत—येलो-ली-लुं, येला-ली-लां.

(ये बहुल " य " वापरतात. " आ " कारान्त क्रियापदाच्या आचा-

र्य होतो उः—था-थयेलो के थयेलो).

६ भविष्य—वानो-नी-नुं, वाना-नी-नां.

७ संयंधक—ध, धने.

१७ कृदंताचे विशेष उपयोग.

१ सामान्य—माइं कडेवुं काणु माने=नाम.

२ कर्तृवाचक—करणुघेलातो लभतारो काणु=नाम.

—आवुं लभतारो छोकरो भूरुण होय=विशेषण.

३ वर्तमान—अणुतुं धरे; पडतो वरसाह=विशेषण.

—होउतां थाडी गयो=अव्यय.

—मने ज्योसतां आवडतुं नथी=नाम

४ भूत—दीधी शिष्यामणु; लप्था लेण=विशेषण.

माइं क्युं तेने भावतुं नथी=नाम.

५ विशेष भूत—आपेलुं होडियुं; करेलुं काम=विशेषण.

—माइं शिष्यावेलुं ज्येणे गयुं=नाम.

६ भविष्य—भजवाने ज्येण=विशेषण.

—शेठे मने ज्येसवानुं क्युं=नाम.

(भविष्य कदंत व सामान्य कदंताची षष्ठी यांचीं रूपे सारखीं असतात.

भजवाने ज्येण (म. क.) लप्थवानी कलम (षष्ठी).

७ संधक—तमे घेर जधने आवो=उल्लयावथी.

—याली याली डोसो थाडी गयो=क्रियाविशेषण.

—ते लप्थी ज्येणे छे=नाम.

९८ कदंतांसही भेद लागतात.

उः—(भूण) लप्थतो (सल्ल) लप्थतो (प्रेरक) लप्थवतो.

अर्थ.

९९ अर्थ—अर्थ ३.

निश्चयार्थ—ते काले जशे; ते पाटले ज्येठो; मे' चोपडी लप्थी.

संशयार्थ किंवा संकेतार्थ—ते वात ज्येणे होय; ज्येणुं ज्येणे तो भायो

ज्येणे; ते कहेत तो आम थातज नहां; कदाय काले ज्येणे.

आज्ञार्थ—तुं काम कर; याकरने मोकलो; तमे ज्येणे आवजे; तारे ज्येणुं नहां; तुं ज्येणेतोना.

शुद्ध आज्ञार्थ फक्त वर्तमान व भविष्यकाळीं द्वितीय पुरुषीं होतो.

(१०० आ०) तुं कर=कांहीं वेळाने कर.

(१०० आ०) तुं कर ज्येणे=थोड्याच वेळाने कर.

आज्ञार्थांत उपदेश, प्रार्थना, आशीर्वाद, शाप वगैरे येतात.

उः—ज्येणे ज्येणो; मने माइ करे; सुप्थी थाज्यो; रणीने मरे.

१०० प्रश्नरूपीं वाक्य असतां " प्रश्नार्थ " निराळा न मानतां त्यांस निश्चयार्थच मानावे; तुं शुं करे छे? तमे केम ज्येणे नथी? तमे आवशो छे नथी?

१८ काण.

१०१ काण—त्यांचीं नांवे, रूपें व मराठीशीं तुलना. शुद्धकाळ, वर्तमान, भूत, व भविष्य. पोटभेदांस मिश्रकाण म्हणतात.

{ वर्तमान द्वित्ववर्तमान वर्तमान भवि. वर्तमान भूत	ते भोले	वर्तमान	तो बोलतो.
	भोले छे	अपूर्ण वर्तमान	बोलतो आहे.
	बोलतो हशे	अपूर्ण भविष्य	बोलत असेल.
	बोलतो हतो	अपूर्ण भूत	बोलत होता.
{ भूत भूतवर्तमान द्वित्वभूत भूतभविष्य.* विशेषभू. भ * वि भू. वर्तमान वि. द्वि भूत	बोले	भूत	बोलला.
	बोले छे	वर्तमान भूत	बोलला आहे.
	बोले हतो	भूत भूत	बोलला होता.
	बोले हशे	भविष्यभूत	बोलला असेल.
	बोलेलो हशे	०	बोललेला असेल.
	बोलेलो छे	०	बोललेला आहे.
	बोलेलो हतो	०	बोललेला होता.
{ भविष्य भ. वर्तमान भ. भूत द्वि. भविष्य*	बोलशे	भविष्य	बोलेल.
	बोलवानो छे	वर्तमान भविष्य	बोलणार आहे.
	बोलवानो हतो	भूत भविष्य	बोलणार होता
	बोलवानो हशे	भविष्य भविष्य	बोलणार असेल.
०	बोले छे	रीति वर्तमान	बोलत असतो.
०	बोलने थये	पूर्ण भूत	बोलता झाला.
०	बोलतो	रीति भूत	बोलत असे.

भूतकाळच्या जोडाक्षरांचा उच्चार संभाषणांत उलटा करितात. जसें, कथुं—कथरं
 नभ्ये—नभ्ये.

काणना प्रत्यय तथा रूपाभ्यास.

१०२ सकर्मक भूणभेद.

{ वर्तमानकाण अनश्रयार्थ.	पु. १ अ. , ध्ये-ध्ये हुं लापुं, अमे लापीये, लापीये.
	२ अे (य), अे पुं लावे-तमे लावे.
	३ अे (य), अे(य). ते लावे तेथे लावे.

* यांत स्वतंत्र काळ न मानितां मुख्य काळांचीं संशयार्थी रूपें मानतात.

आ व ओकारान्त धातुंस अ ऐवजीं य लागतो.

उः—तुं भाय, ते ज्ञय, तेओ थाय, ते डाय.

एकारान्तास अ लागत नाहीं. उ.—ते दे, तेओ दे, व प्र. पु. बहुवचनीं अ चा अही होतो; अमे देधअे डे लधअे.

संशयार्थवर्तमान—निश्चयार्थाप्रमाणें.

आशार्थवर्तमान—पु. २. तुं ओल-तमे ओलो.

ओकारान्त धातूच्या ओचा उ होतो; उ.—जे-जुओ; घा-धुओ.

एकारान्तांचीं रूपें फक्त ओकारान्तही होतात; उ.—दे-तेओ डे दो;

दे-देओ डे दो.

निश्चयार्थभूत याचीं रूपें जाती- प्रमाणें बदलात.	}	नर. ये-या.	ओल्यो-ओल्या.
		नारी घ-घ.	ओली-ओली.
		नान्य युं-यां.	ओल्युं-ओल्यां.

संशयार्थ (संकेत) भूत—प्रत्ययांत सर्वरूपें सारखीं. हुं, तुं, ते, अमे, तमे, तेओ ओलत. (संभाषणांत व क्वचित् लिहिण्यांतही ओलते, करते अशीं एकारान्त रूपें वापरतात.)

निश्चयार्थ लविष्य—पु. १ घश शु-धशुं ओलीश-ओलशुं-ओलीशुं ।
२ शे, धशे शे ओलशे, ओलीश-ओलशे ।
३ शे, शे ओलशे-ओलशे.

संशयार्थ लविष्य—निश्चयार्थाप्रमाणे.

आशार्थ लविष्य—पु. २ जे-जे ओलजे-ओलजे.

सहभेद.

१०३ निश्च. संश. वर्तमान
ओलाड—ओलाधअे
ओलाय—ओलाओ
ओलाय—ओलाय

निश्च. भूत, (जातीप्रमाणें.)
ओलायो—ओलाया.
ओलाध—ओलाध.
ओलायुं—ओलायां

संशयार्थं भूत—हुं, तुं, ते, अमे, तमे तेऽप्या षोडशाना.

निश्च. संश. लविष्य.
 ओलाधश्च—ओलाधश्चुं.
 ओलाशे—ओलाशो.
 ओलाशे—ओलाशे.

सह्यभेद भूतकाळीं यो, ध, युं.
 या प्रत्ययाबद्धल कोणी शो, -एली-एलुं.
 हेही वापरतात, उः—
 ओलाशो-एली-एलुं.

प्रेरक ३५.

३०४ भूतभेद

सकर्मक.

सह्यभेद.

१ ओलावुं—ओलावीअ
 २ ओलावे—ओलावो
 ३ ओलावे—ओलावे

} वर्तमान.

{ ओलावाउं—ओलावाधअ
 ओलावाय—ओलावाओ.
 ओलावाय—ओलावाय.

नर. ओलाव्यो—ओलाव्या.
 नारी. ओलावी—ओलावी.
 नान्य. ओलाव्युं—ओलाव्या.

} भूत.

{ ओलावायो—ओलावाय.
 ओलावाध—ओलावाध.
 ओलावायुं—ओलावायां.

संशयार्थं भूत.

१-२-३-ओलावत-ओलावत
 १ ओलावीश-ओलावीशुं.
 २ ओलावशे-ओलावशो.
 ३ ओलावशो-ओलावशे.

} लविष्य.

ओलावत-ओलावात
 ओलावाध ओलावाधुं.
 ओलावाशे-ओलावाशो.
 ओलावाशे-ओलावशे.

आज्ञार्थं वर्तमान.

२ ओलाव-ओलावो.

आज्ञार्थं लविष्य.

२ ओलावजे—ओलावजे.

३०५ अनियमित क्रियापद—ज्यांचीं भूतकाळचीं रूपे प्रत्यय न लागतां होतात;

उः— आ. आधो-धी-धुं
 ञ. गयो—ध-युं
 हे. दीधो-धी-धुं
 से. लीधो-धी-धुं

आधेले—ली-धुं
 गयले—ली—धुं
 दीधेले—ली-धुं
 लीधेले—ली-धुं

पी.	पीघो-धी-धुं	पीवेतो-ली-लुं
पीवुं.	पीघो-धी-धुं	पीवेतो-ली-लुं
पेस.	पेठो-ठी-ठुं	पेठेतो-ली-लुं
पेस.	पेठो-ठी-ठुं	पेठेतो-ली-लुं
न्हास.	नाठो-ठी-ठुं	नाठेतो-ली-लुं
हेप.	दीठो-ठी-ठुं	दीठेतो-ली-लुं
भर.	मुओ-ध-उं	मुओतो-ली-लुं
सु.	सुतो-ती-तुं	सुतेतो-ली-लुं
हो.	होतो-ती-तुं	

१०६ द्व्यक्षरी एकारान्त धातूचा भूतकाळ होतांना एचा लोप होतो; उः—
उठो-उठयो; रडे-रडेयो; सडे-सडेयो.

१०७ मिश्रकाळ—मुख्य क्रियापदाच्या रुद्रंतापुढें हो धातूचीं रूपें जोडिल्यानें मिश्रकाळ तयार होतो; उः—आवतो उतो; आव्यो उतो; आववानो छे. परंतु निश्चयार्थं द्वित्ववर्तमानकाळीं मात्र रुद्रंताएवजीं मुख्य रूप वापरण्याची चाल आहे. उः—हुं आव्यो हुं; आवतो हुं हें अशुद्ध मानीत.

१९ प्रयोग.

१०८ प्रयोग—३ कर्तरी कुर्मणि, आवे.

१०९ कर्तरी प्रयोग—कर्ता प्रथमा विभक्तिं असून तोच क्रियानाथ असतो; जसें, ते वेठो; ते लपे छे; ते आवशे. क्रियापद अकर्मक असेल तर अकर्मक कर्तरि व सकर्मक असेल तर सकर्मक कर्तरी; उः—हुं वेठो, (अ. क.) ते आवडी वाये छे. (स. क.)

कर्तरी प्रयोग—अकर्मकांवरून नेहमीं कर्तरिप्रयोग होतो. सकर्मकावरून भूत, विशेषभूत, तदुत्पन्न मिश्रकाळ व आज्ञार्थ सामान्यरूप, इतक्याखेरीज इतर वेळीं कर्तरीप्रयोग होतो.

११० कुर्मणिप्रयोग—तृतीयांत कर्ता, द्वितीयांत कर्म, कर्म तोच क्रियानाथ व क्रियापदभूत, विशेषभूत, तत्साधित मिश्रकाळ किंवा आज्ञार्थ सामान्यरूपीं असतें. उः—सुथारे पेटी धडी; मे तेने आव्वाव्यो; तेणे पाड लपेवो छे; राज्ये राज्येक्षवपुं.

१११ क्रियापद सहाभेदीं असतांना, कर्ता पंचमींत व कर्म प्रथमेंत येऊन कर्तां
चनते; त्या प्रयोगास कर्तरी म्हणावें किंवा करणे सकर्मक म्हणावें; भारती पाठ पंथाया.

११२ भूतकाळीं कर्मणीप्रयोग न होणारीं

भूतकाळीं दोन्ही प्रयोग होणारीं

क्रियापदे.

क्रियापदे.

अडक-हुं तेने अडक्यो
यूक-हुं रस्तो यूक्यो
जम-ते लाडु जम्यो
परणु-ते इलाष्टीने परण्यो
पाम-ते सण पाभ्यो
ओख-ते पाठ ओख्यो
अणु-ते पाठ अण्यो
बूल-ते ओपडी बूल्यो
रम-ते पानां रम्या
लाव-जसूस अणर लाव्यो

करड-तेमने करड्यो (कर्तरि)
उंदरे कपडां करड्यां (कर्मणि)
अत-ते लडाअ अत्यो (कर्तरि)
अंत्रेजे सुरत अत्युं (कर्मणि)

अड, कमावुं, धाव, अणड, भेट, मण,
वणग, वड, वर, सभज, धत्यादि.

११३ आवेप्रयोग—तेनाथी जवातुं नथी; तारे ओसपुं, धत्यादि. या प्रयो-
गाचें क्रियापद नेहमीं नान्यतर एकवचनीं असतें.

११४ निषेधार्थ—निषेध करणें असल्यास न, ना, नहि, नव किंवा मा यद्य
निषेधदर्शक शब्दांचा उपयोग होतो:—

आ वणते धरमां न होय.

तमे आ आणतमां वाकुं युकुं ओखताना.

अमे नाटक जेवा गया नाहि.

तेना मोडापर अ वात न उहेवाय.

तुं जतो मा, तमे होउता मा.

२० क्रियापदनां भ्रति, वचन ने पुर्ष.

११५ क्रियानाथाचे जाति, वचन, पुरुष हे क्रियापदास लागतात. उः—छोकरे
दोडयो, छोकरी दोडी, छोकरं दोड्युं.

में पाड लभ्यो, में योपडी लप्पी, में पत्र लभ्युं.

में छोकराने योलाव्यो—छोकरीने योलावी—भायुसने योलाव्युं.

भावकर्तृक भावेप्रयोगांत क्रियापद नेहमीं तृतीयपुरुषीं, नान्यतर जातींत असतें,
येदमां दुजे छे, भारथी जेसाय.

२१ क्रियापदनां रूपाभ्यान.

११६ हो. भणसेद. अ. क. प्रयोग.

रुदंते—होय, होनारो, होनार, होतो, होवानो; होध, होधने.
वर्तमान. निश्चयार्थ.

१ छुं—छिये, छैअ.

२ छे—छो.

३ छे—छे.

संशयार्थ.

१ होडिं—होधअ, होधअ.

२ होय—होडिं—हो.

३ होय—होय.

आज्ञार्थ.

२ हो (था) होओ (थाओ).

भूतकाल. निश्चयार्थ.

नर होतो—होता.

नारी होती—होती.

नान्य होतुं—होतां.

संशयार्थ.

१, २, ३ होत, होत—होत, होत.

अविष्य, निश्च. संश.

१ होधश, होधश—होधथुं, होधथुं.

२ होशे, होशे—होशो, होशो.

३ होशे, होशे—होशे, होशे.

आज्ञार्थ.

२ होजे, होजे—होजे, होजे.

द्विपवर्तमान. निश्चयार्थ.

१ होडिं छुं—होधअ छीअ.

२ होय छे—छे छो.

३ होय छे—होय छे.

हो धातूचे इतर मिश्रकाल किंवा शक्य
भेद होत नाहीत.

निषेधरूप नि.

१, २, ३ नथी—नथी.

निषेधरूप संश.

१ न होडिं—न होधअ. २ न होय—न होडिं

३ न होय, न होय.

११७ रुदंते-जेधतो, जेधवानो, जेधये.
इतर होत नाहीत.

नि. सं. वर्त. जेधये
नि. भूत. जेधतो इतो
सं. भूत. जेधयत
नि. सं. भविष्य-जेधशे
(जेधथुं.)

वर्तमानभूत निश्चयार्थ.
अकवचन-जेधतो इतो-ती-तुं
अहुवचन-जेधता इता-ती-तां
संशयार्थ.

अ. व-जेधतो-ती-तुं होत
अ. व-जेधता-ती-तां होत
भविष्य वर्तमान.
निश्चयार्थ.

अ. व-जेधवानो नी-तुं छे
अ. व-जेधवाना-नी-नां छे
संशयार्थ.

अ. व-जेधवानो-नी-तुं होय
अ. व-जेधवाना-नी-नां होय
भविष्य भूत.
निश्चयार्थ.

अ. व-जेधवानो इतो-ती-तुं
अ. व-जेधवाना इता-ती-तां
संशयार्थ.

अ. व-जेधवानो-नी-तुं होत
अ. व-जेधवाना-नी-नां होत
या क्रियापदांची इतर रूपें होत नाहीत.

या क्रियापदाचा कर्ता चतुर्थी विभक्तिंत
असतो:-

उ:-भारे-तारे-तभारे जेधये छे.
रंगीलदासने शपिया जेधता इता,
किंवा जेधशे.

११८ पडधातु, भूणभेद. इतरि
प्रयोग.

रुदंत-पडवो, पडनारो, पडनार, पडते।
पडयो, पडयो, पडवानो, पडी, पडीने
नि. वर्त. पडुं-पडीये
पडे-पडे
पडे-पडे

सं. वर्त. सदरप्रमाणें.
आ. वर्त. तुं पड-तमे पडे.
द्वित्ववर्तमान.

निश्च. पडुं छुं-पडीये छीये
पडे छे-पडे छे
पडे छे-पडे छे

संश, पडता होयि-पडता होयि
पडतो होय-पडता हो
पडतो होय-पडता होय
वर्तमान भूत.

निश्च. पडतो इतो-पडता इता
पडती इती-पडती इती
पडतुं इतुं-पडतां इतां

संश. पडतो होत-पडता होत
पडती होत-पडती होत
पडतुं होत-पडतां होत.

ભૂતવર્તમાન.

નિશ્ચ. પડ્યો છું—પડ્યા છીએ
 પડ્યો છે—પડ્યા છે
 પડ્યો છે—પડ્યા છે.
 સંશ. પડ્યો હોગિં—પડ્યા હોઇએ
 પડ્યો હોય—પડ્યા હો
 પડ્યો હોય—પડ્યા હોય
દ્વીત્વભૂત.

નિશ્ચ. પડ્યો હતો—પડ્યા હતા
 પડી હતી—પડી હતી
 પડ્યું હતું—પડ્યાં હતાં
 સંશ. પડ્યો હોત—પડ્યા હોત
 પડી હોત—પડી હોત
 પડ્યું હોય—પડ્યાં હોત
વિ. ભૂ. વર્તમાન.

નિશ્ચ. પડેલો છું—પડેલા છીએ
 પડેલો છે—પડેલા છે
 પડેલો છે—પડેલા છે
 સંશ. પડેલો હોગિં—પડેલા હોઇએ
 પડેલો હોય—પડેલા હો
 પડેલો હોય—પડેલા હોય
વિ. દ્વી. ભૂત.

નિશ્ચ. પડેલો હતો—પડેલા હતા
 પડેલી હતી—પડેલી હતી
 પડેલું હતું—પડેલાં હતાં
 સંશ. પડેલો હોત—પડેલા હોત
 પડેલી હોત—પડેલી હોત
 પડેલું હોત—પડેલાં હોત

ભવિષ્યવર્તમાન.

નિશ્ચ. પડવાનો છું—પડવાના છીએ
 પડવાનો છે—પડવાના છે
 પડવાનો છે—પડવાના છે
 સંશ. પડવાનો હોગિં—પડવાના
 હોઇએ.
 પડવાનો હોય—પડવાના હો
 પડવાનો હોય—પડવાના હોય
ભવિષ્યભૂત.

નિશ્ચ. પડવાનો હતો પડવાના હતા
 પડવાની હતી—પડવાની હતી
 પડવાનું હતું—પડવાનાં હતાં
 સંશ. પડવાનો હોત—પડવાના હોત
 પડવાની હોત—પડવાની હોત
 પડવાનું હોત પડવાનાં હોત

ભૂત.

નિશ્ચ. પડ્યો—પડ્યા
 પડી—પડી
 પડ્યું—પડ્યાં
 સંશ. પડત—પડત

ભવિષ્ય.

નિશ્ચ. પડીશ—પડીશું, પડશું
 પડશે, પડીશ—પડશે
 પડશે—પડશે

સંશ. આશ્ચર્ય—વું પડજે—તમે પડજો

मुख्य काळांत न गणलेलीं रूपें.

वर्त. भविष्य	पडतो हशे	वि. लू. भविष्य	पडेलो हशे.
ल. भविष्य	पडयो हशे	द्वि. भविष्य	पडवानो हशे.

११९ पडधातु-शक्यभेद.

काण०	निश्च०	संश०
वर्तमानकाण	पडाय	पडाय
भूतकाण	पडायुं	पडात
भविष्यकाण	पडाशे	पडाशे
द्वि. वर्तमानकाण	पडाय छे	पडातुं होय
वर्त. भूतकाण	पडातुं हतुं	पडातुं होत
लू. वर्तमानकाण	पडायुं छे	पडायुं होय
द्वि. भूतकाण	पडायुं हतुं	पडायुं होत
वि. लू. वर्तमानकाण	पडायलुं छे	पडायलुं होय
वि. द्वि. भूतकाण	पडायलुं हतुं	पडायलुं होत
ल. वर्तमानकाण	पडावानुं छे	पडावानुं होत
ल. भूतकाण	पडावानुं हतुं	पडावानुं होत

मुख्य काळांत न गणलेलीं रूपें.

वर्त. भविष्यकाण	पडतो हशे	वि. लू. भविष्यकाण	पडायलो हशे
भूत. भविष्यकाण	पडयो हशे	द्वि. भविष्यकाण	पडावानो हशे

१२० पडधातुं प्रेरकश्च भूणभेद.

कृदंत—पडावयो, पडावनारो, पडावतो, पडाव्यो, पडावेलो, पडाववाने.

पडावाने (फक्त एक रूप).

निश्च. वर्तमानकाण	पडावे—पडावे
सं. वर्तमानकाण	पडावे—पडावे
आ. वर्तमानकाण	(२) पडाव—पडावो
नि. भूतकाण	तेणे पडाव्यो—तेमणे पडाव्ये
सं. भूतकाण	पडावत—पडावत
नि. भविष्यकाण	पडावशे—पडावशे

સં. ભવિષ્યકાળ		પડાવશે—પડાવશે
આ. ભવિષ્યકાળ		પડાવજો—પડાવજો
નિશ્ચ. } દ્વિ. વર્તમાનકાળ		પડાવે છે—પડાવે છે
સંશ. } ,,		પડાવતો હોય—પડાવતા હોય
વર્ત. } નિ.		પડાવતો હોત—પડાવતા હોત
ભૂત. } સં.		પડાવતો હતો—પડાવતા હતા
ભૂત. } નિ.		મેં પડાવ્યો છે—અમે પડાવ્યો છે
વર્ત. } સં.		મેં પડાવ્યો હોય—અમ પડાવ્યો હોય
દ્વિ. } નિ.		મેં પડાવ્યું હતું—અમે પડાવ્યું હતું
ભૂત. } સં.		મેં પડાવી હોત—અમે પડાવી હોત
વિભૂ. } નિ.		મેં પડાવેલો છે—અમે પડાવેલો છે
વર્ત. } સં.		મેં પડાવેલું હોય—અમે પડાવેલું હોય
વિદ્વિ. } નિ.		મેં પડાવેલો હતો—અમે પડાવેલો હતો
ભૂત. } સં.		મેં પડાવેલો હોત—અમે પડાવેલો હોત
ભવિ. } નિ.		પડાવવાનો છે—પડાવવાના છે
વર્ત. } સં.		પડાવવાનો છે—પડાવવાના હોય
ભવિ. } નિ.		પડાવવાનો હતો—પડાવવાના હતા
ભૂત. } સં.		પડાવવાનો હોત—પડાવવાના હોત

મુખ્ય કાઠાંત ન ચેનારીં રૂપેં.

વર્તમાન ભવિષ્યકાળ	પડાવતો હશે	
ભૂત ભવિષ્યકાળ	પડાવ્યો હશે	(કર્મણિ)
વિ. ભૂ. ભવિષ્યકાળ	પડાવેલો હશે	(કર્મણિ)
દ્વિ. ભવિષ્યકાળ	પડાવવાનો હશે.	

૧૨૧ પડખાતુ પ્રેરકરૂપ શક્યભેદ.

કાળ.	નિશ્ચ.	સંશ.
વર્તમાનકાળ	પડાવાય	પડાવાય
ભૂતકાળ	પડાવાયું	પડાવાત
ભવિષ્યકાળ	પડાવાશે	પડાવાશે
દ્વિ. વર્તમાન	પડાવાય છે	પડાવાતું હોય

વ. ભૂતકાળ	પડાવાતું હતું	પડાવાતું હોત
ભૂ. વર્તમાનકાળ	પડાવાયું છે	પડાવાયું હોય
દ્વિ. ભૂતકાળ	પડાવાયું હતું	પડાવાયું હોત
વિ. ભૂ. વર્તમાનકાળ	પડાવાયલું છે	પડાવાયલું હોય
વિ.દ્વિ. ભૂતકાળ	પડાવાયલું હતું	પડાવાયલું હોત
ભવિ. વર્તમાનકાળ	પડાવાવાનું છે	પડાવવાનું હોય
ભવિ. ભૂતકાળ	પડાવવાનું હતું	પડાવવાનું હોત

૧૨૨ લખધાતુ સકર્મક—મૂળભેદ.

કદંત—લખવો, લખનારો, લખનાર, લખતોં, લખ્યો, લખેલો, લખવાનો, લખી, લખીને.

વર્ત. નિશ્ચ. સંશ. કર્તરિપ્ર.	હું લખું—અમે લખીએ
વર્તમાન, આચા. કર્તરિપ્ર.	તું લખ—તમે લખો
ભવિ. (ક.પ્ર.) નિશ્ચ. સંશ.	હું લખીશ—અમે લખીશું
ભવિ. ક.પ્ર. આચાર્ય	તું લખજો—તમે લખજો
ભૂત. કર્મણિ. નિશ્ચ.	મેં લખ્યો-ખી-પ્યું—અમે લખ્યો-ખી-પ્યું
ભૂત કર્તરિ. સંશ.	હું લખત—અમે લખત
દ્વિ. વર્ત કર્તરિ. નિશ્ચ.	હું લખું છું—અમે લખીએ છીએ
„ „ સંશ.	હું લખતો હોઈં—અમે લખતા હોઈએ
વર્ત. ભૂ. કર્તરિ. નિશ્ચ.	હું લખતો હતો—અમે લખતા હતા
„ „ સંશ.	હું લખતો હોત—અમે લખતા હોતં
ભૂત. વર્ત. કર્મણિ. નિશ્ચ.	મેં લખ્યું છે—અમે લખ્યું છે
„ „ સંશ.	મેં લખ્યું હોય—અમે લખ્યું હોય
દ્વિ. ભૂત. કર્મણિ. નિશ્ચ.	મેં લખ્યું હતું—અમે લખ્યું હતું
„ „ સંશ.	મેં લખ્યું હોત—અમે લખ્યું હોત
દ્વિ. ભૂ. વર્ત. કર્મણિ. નિશ્ચ.	મેં લખેલું છે—અમે લખેલું હોય
„ „ સંશ.	મેં લખેલું હોય—અમે લખેલું હોય
વિ. દ્વિ. ભૂત. ક. નિશ્ચ.	મેં લખેલું હતું—અમે લખેલું હતું
„ „ સંશ.	મેં લખેલું હોત—અમે લખેલું હોત
ભવિ. વર્ત. કર્તરિ નિશ્ચ.	હું લખવાનો છું—અમે લખવાના છીએ.

अवि. वर्त. कर्तरि संश.
भाव. भू. कर्तरि निश्च.
,, ,, संश.

हुं लप्त्वानो होउं—अमे लप्त्वाना होउं
हुं लप्त्वानो हुतो—अमे लप्त्वाना हुता
हुं लप्त्वानो होत—अमे लप्त्वाना होत

मुख्य काळांत न गणलेलीं रूपें.

वर्त. भ. कर्तरी.
भू. अवि. कर्मणि.
वि. भू. अवि. कर्मणि
द्वि. भाव. कर्तरि

ते लप्तो हशे—तेओ लप्ता हशे
तेओ लप्पुं हशे—तेमणे लप्पुं हशे
तेओ लप्पेवुं हशे—तेमणे लप्पेवुं हशे
ते लप्त्वानो हशे—तेओ लप्त्वाना हशे

१२३ लप्धातु, सहयभेद, कर्मणि (कश्चे सकर्मक).

रुदंत—लप्वावे, लप्वानारे, लप्वातो, लप्वायो, लप्वायतो, लप्त्वानो,
लप्वाध, लप्वाधने.

काण	निश्च.	संश.
वर्तमान	लप्वाय	लप्वाय
भूत.	लप्वायो	लप्वात
अविष्य	लप्वाशे	लप्वाशे
द्वित्ववर्तमान	लप्वाय छे	लप्वातो होय
वर्तमान भूत	लप्वातो हुतो	लप्वातो होत
भूत. वर्त.	लप्वायो छे	लप्वायो होय
द्वि. भूत.	लप्वायो हुतो	लप्वायो होत
वि. भू. वर्तमान	लप्वायतो छे	लप्वायतो होय
वि. द्वि. भूत	लप्वायतो हुतो	लप्वायतो होत
अवि. वर्तमान	लप्त्वानुं छे	लप्त्वानो होय
अवि. भूत	लप्त्वानो हुतो	लप्त्वानो होत

मुख्य काळांत न गणलेलीं रूपें.

वर्त. अविष्य	लप्वातो हशे
भू. अवि.	लप्वायो हशे
वि. भू. अवि.	लप्वायतो हशे
द्वि. भ.	लप्त्वानो हशे.

१२४ लघुधातु—त्रेरकश्च—भूषणेद.

कृतं—	लघाववोनो, लघावनारो,	लघावनार,	लघावतो, लघाव्या,
	लघावेतो, लघाववानो,	लघावी,	लघावीने.
वर्त.	कर्त्तरि. निश्च. संश.	तुं लघावे—	तमे लघावे.
"	" आशार्थ.	तुं लघाव—	तमे लघावे
लवि.	कर्त्तरि. निश्च. संश	तुं लघावशे—	तमे लघावशो.
"	" आशार्थ.	तुं लघावणे—	तमे लघावणे.
लूत.	कर्मणि. निश्च.	ते लघाव्युं—	तमे लघाव्युं
"	कर्त्तरि. संश	तुं लघावत—	तमे लघावत
६.	वर्त. कर्त्तरि. निश्च.	तुं लघावे छे—	तमे लघावे छे
"	" संश.	तुं लघावतो होय—	तमे लघावता हो
वर्त.	लूत. कर्त्तरि. निश्च.	तुं लघावतो हतो—	लघावता हता
"	" संश.	तुं लघावतो होत—	लघावता होत
लूत.	वर्त. कर्मणि निश्च.	तें—	तमे लघाव्युं छे
"	" संश.	तें—	तमे लघाव्युं होय
दि.	लूत. " निश्च	तें—	तमे लघाव्युं हतुं
"	" संश.	तें—	तमे लघाव्युं होत
वि.	लू. वर्त. " निश्च.	तें—	तमे लघावेषुं छे
"	" संश.	तें—	तमे लघावेषुं होय
वि.	दि. लू. " निश्च.	तें—	तमे लघावेषुं हतुं
"	" संश.	तें—	तमे लघावेषुं होत
लवि.	वर्त. कर्त्तरि. निश्च.	तुं लघाववानो छे—	तमे लघाववाना छे
"	" संश.	तुं लघाववानो होय—	तमे लघाववाना हो
लवि.	लूत. " निश्च.	तुं लघाववानो हतो—	तमे लघाववाना हता
"	" संश.	तुं लघाववानो होत—	तमे लघाववाना होत

मुख्य कालांत न येणारीं रूपें.

वर्त. ल.	कर्त्तरि	तुं लघावतो हशे
लू. लवि.	कर्मणि	तें लघाव्युं हशे

વિ. ભૂ. ભવિ કર્મણિ તેં લખાવેલું હશે
દ્વિ. ભવિ. કર્તરિ તું લખાવવાનો હશે

૧૨૫ લખ ધાતુ' પ્રેરકરૂપ સહ્ય ભેદ.

કૃદંત—લખાવાવો, લખાવાનારો, લખાવાતો, લખાવાયો, લખાવાયલો લખા-
વાવાનો, લખાવાઈ, લખાવાઈને.

વર્તમાન.	(નિ.)	લખવાય.	સંશ.	લખાવાય.
ભૂત	"	લખાવાયું.	"	લખાવાત.
ભવિષ્ય.	"	લખાવાશે.	"	લખાવાશે
દ્વિ. વર્તમાન.	"	લખાવાય છે.	"	લખાવાતું હોય.
વર્તમાન ભૂત.	"	લખાવાતો હતો.	"	લખાવાતો હોત.
ભૂતવર્તમાન.	"	લખાવાયું છે.	"	લખાવાયું હોય.
દ્વિ. ભૂત.	"	લખાવાયું હતું.	"	લખાવાયું હોત.
વિ. ભૂતવર્તમાન.	"	લખાવાયલું છે.	"	લખાવાયલું હોય.
વિ. દ્વિ. ભૂત.	"	લખાવાયલું હતું.	"	લખાવાયલું હોત.
ભવિ. વર્તમાન.	"	લખાવાવાનું છે.	"	લખાવાવાનું હોય.
ભવિ. ભૂત.	"	લખાવાવાનું હતું.	"	લખાવાવાનું હોત.

મુખ્ય કાઠાંત ન ચેનારીં રૂપેં.

વર્ત.ભ. લખાવાતું હશે.

વિ.ભૂ.ભ. લખાવાયલું હશે.

ભૂત. ભ. લખાવાયું હશે.

દ્વિ.ભવિ. લખાવાવાનું હશે.

૨૨ ક્રિયાવિશેષણ અન્યથ.

૧૨૬ ક્રિયાવિશેષણ.

કાળવાચક—જ્યારે, ત્યારે, અત્યારે, તેવારે, હમણા, સાંજે, સવારે, તરત,
હવે, વહાણે, રાતે, બપોરે, હોણુ, પોર, પછી, હજી.

સ્થળવાચક—જ્યાં, ત્યાં, અહિં, ક્યાં, પણે, ત્યાં આગળ, આધા, આમ,
આણીગમ, તેમ, તેણીગમ, તે બાણુ.

રીતિવાચક—આમ, એમ, જેમ, તેમ, કેમ, ખરું, ખરેખર.

ન્યૂનાધિક્યવાચક—થોડું, ઓછું, જરા, જરાતરા, અતિ, યુ

સ્વીકારવાચક—હાં, સાઈં, વાઈં હોવે, ઠીક, ભલે.

નકારવાચક—ન, ના, નો, નવ, નહીં.

અશ્રાર્થવાચક—ક્યારે, કેવારે, કેમ, કાં, કેટલું.

૨૩ નામયોગી. (શબ્દયોગી) અન્યથા.

૧૨૭ નામયોગી—અગાડી, અંદર, આગળ, જોડે, પાસે, પૂઠે, માહે, સામે, સાથે, હેઠળ વિના, કરીને, કાળે, માટે, વાસ્તે, વડે, ગમ, ગમી, જાણી, તરફ, ઘણી, સુધી, પેઠે, માફક.

હીં અન્યથે લાવણ્યાપૂર્વીક નામાંસ ના, ની, ને, એ હે પ્રત્યય લાગતાત.

૩:—ના—તેના કરતાં-વડે-વતે-વગર-વિના-સમેત.

ની—તેની જોડે-પાછળ-નિચે-પાસે-પૂઠે-માહે-વચ્ચે.

ને—તેને માટે-કાળે-અર્થે-અદક્ષે-લીધે-વિષે-વાસ્તે-સાઈં.

એ—હાથે કરીને, તેણે કરીને, અપુ, એવતી.

ના, ની, ને, એ, હે પ્રત્યય કઈં કઈં લાવિત્તહી નાહીંત.

૨૪ ઉભયાન્વયી અન્યથા.

૧૨૮ ઉભયાન્વયી.

૧ સંગસૂચક—અને, તથા, ને.

વિશેષસૂચક—વળી, હવે, પછી, પાછું, ખીજુ, ત્યારબાદ.

૨ વિકલ્પસૂચક—કિવા, અથવા, અગર, કે, યાતો.

વિરુદ્ધસૂચક—પણ, પરંતુ, સામું, ઉલટું, છે, છતાં.

૩ વાક્યવધક—કે-જે.

૪ કારણદર્શક—કારણ કે, કેમ કે, કાંજે, એટલા માટે.

૫ પરિણામદર્શક—તેથી, તેથી કરીને, એ માટે, એથી.

૬ સંકેતબોધક—જે-તો, જે-કે, તોપણ, જેમ-તેમ, જેવો-તેવો.

૨૫ (ઉદ્ગાર) કેવળપ્રયોગી અન્યથા.

૧૨૯ કેવળપ્રયોગી.

હુર્ષ—અહા, વાહ, વાહવાહ.

શોક—અં, ઊં, અરે, અરેરે, ઓય, હાય, હાયરે.

गुजराती—हायहाय, अररर, हायरे आप.

आश्चर्य—ओहो, भारे, ठीक, वाहरे, जेशक.

तिरस्कार—छी, मेर, छट, छीट, इत, धिक, थूप.

आशिष—भले, ठीक, शाभास, धन्य, कल्याणु; जयजय.

२६ सहायकारक क्रियापद.

१३० मुख्य क्रियापदाच्या काळांत किंवा अर्थांत गौरव आणितात तीं सहायकारक. अशीं क्रियापदें शक आणि हो. उः—ते जर्ध शकशे, तुं करी शकशे; ते करतो होतो; तुं जेठो होतो.

२७ संयुक्त क्रियापद.

१३१ दोन क्रियापदें एकत्र होऊन तिसऱ्याच क्रियेचा बोध होतो त्यांस संयुक्त क्रियापदें म्हणतात. उः—ते आवी गयो, हुं वांथी रहयो; थालतो थयो. यांत मुख्य क्रियापदास विकृत व दुसऱ्यास विकारक म्हणतात. त्यांची यादीः—

विकारक. विकृताचें रूप विकृताची जात विकार.

उदाहरण.

ज	सक.	अक.	पूर्णता	वांथीज, जेकीज
थूक	सक.	अक.	समाप्ति	जर्धथूकयो, थर्धथूकयुं
नाप्प	सक.		त्वरा	भारीनाप्प; पाधनाप्प
पड	सक.	अक.	अवचितपणा	जेकीपड जर्धपड
पाड	सक.	अक.	„	पकडीपाड, भारीपाड
ले	सक.	अक.	उतावळ	दोडी ले, पाध ले
दे	सक.		„	नाप्पी दे, जेकी दे
रहे	सक.	अक.	पूर्णता	करीरहयो, वांथीरहयो
शक	सक.	अक.	शक्ति	जेसीशके, लप्पीशके
भूक, मेल, राप्प.	सक.		तैयारी	वांथीभूक, जेधराप्प
रहे	वर्त. रुदंत	सक.	अक. चालूपणा पू.	दोडतोरहे; जेतोरह्यो
था	„	सक.	अक. आरंभ	थालतोथा, करतोथा
ज	„	सक.	अक. चालूपणा	जेकतो जय छे, आपतो ज
आप	„	सक.	अक. संवय	थालतो आवे छे
करे	भत रुदंत	सक.	अक. „	थाल्याकर; वांथ्याकर

७१	„	सक.	अक.	चालूपणा	वाच्या जवुं, कर्थां जवुं	
७२	सामान्य कर्दंत	सक.	अक.	इच्छा	ते लभवा जतो हतो	
७३	„	सक.	अक.	„	ते थासवा करते	
७४	आव	„	सक.	अक.	समय	दाण थासवा आवी
७५	लाग	„	सक.	अक.	मदत	दासवा लाग
७६	लाग	„	सक.	अक.	आरंभ	ते लभवा लाग्यो

१३२ संयुक्त क्रियापदाचा प्रयोग विकारक क्रियापदाचे जातीप्रमाणें होतो; उः—

मे' पाठ लभ्यो (कर्मणी) हुं पाठ लप्पी रथो (स. कर्तारि)

१३३ अर्थाच्या धोरणानें दोन्ही क्रियापदांच्या क्रिया निराळ्या असल्यास दोन क्रियापदे मानावीं; एकीचाच बोध होत असल्यास संयुक्त मानावीं.

ते सुरतमां आवी रथो—आव्यो अने रथो—येऊन राहिला.

द्विमांनुं तेल आवी रथुं—(पुरं थवा आव्युं) संपत आलें.

२८ समास.

१३४ समास.

१ द्वंद्व—भाषाप, साधयेहेन, दाण योषा, धी गोण.

२ तत्पुरुष—

द्वितीयात०—गुण्युतीत, सुभप्राप्त, कृण्युश्रित.

तृतीयात०—महांध, यिंतातुर, धनयुक्त, देवदत्त.

चतुर्थीत०—देवपात्री, नाटकशाणा, पुस्तकालय.

पंचमीत०—भरथुशीक, मृत्युभय, जतिभ्रष्ट.

षष्ठीत०—धरधशी, सुभदाता, दुभदता.

सप्तमीत०—वनथर, आमस्थ, वनवास, जणथर.

नयतत्पुरुष—अनीति, असुर, अनाचार, अनेक.

३ कर्मधारय—परमेश्वर, शुभवासना, दुराचार, कुमार्ग.

४ द्विगु—षोडशोपचार, नवषंड, त्रिभुवन, अष्टांग.

५ बहुव्रीहि—कमलनयन, चंद्रमुष्ठी, लंकाकर्ण, शामनयन.

६ अव्ययीभाव—हरधडी, प्रतिदीन, यथाशक्ति.

७ मध्यम पदलोपी—नर्मगद्य, वराणमंत्र, मनुस्मृति.

२६ वाक्यरचना.

१३५ गुजराती भाषेतील वाक्यरचना हुबेहूब मराठी भाषेप्रमाणे आहे.

१ ते छोकरे। पाठ वाच्ये छे- तो मुलगा धडा वाचतो.

२ आ ये। पडी डानी छे ! -हें पुस्तक कोणाचें आहे ?

३ धेरधेर तोरथु अ'धाया-घरोघरीं तोरणें बांधलीं गेलीं.

४ पणु हणु तुं आणक छे-पण अज्ञान तुं पोर आहेस.

५ तमारे येनी तपास करवा अभदावाड जपुं जेधये.

तुम्हाला याचा तपास करण्यास अमदाबादेस गेलें पाहिजे.

६ नायके येनी तपास तेज दीपस करवी जेधती हती.

नायकानें याचा शोध त्याच दिवशीं करावयास पाहिजे होता.

७ ते हरवरसे निशाणना काममां धरु। भरथ करे छे.

तो दरवर्षीं शाळेच्या कामीं पुष्कळ सर्च करितो.

८ त्तारे तमे तो नहि आवपाना, जेमज अरं डे !

तर मग तुम्ही नाही यावयाचे, असेंच कां !

९ छगनदास, तमे पोते जज्ये अने तमारा जेकदाथी न थाय तेद
थीज्ज्येने देता जज्ये.

१० छगनलाल, तुम्ही स्वतः जा आणि तुमच्या एकदयानें न होईल तर दुसऱ्यांस
घेऊन जा.

१० थोडाजेक जेवा छे, अरा, पणु ते जेक थीज्जनु' नाम देता नथी.

थोडेसे असे आहेत खरे, पण ते एकमेकांचें नांव सांगत नाहीत.

१३६ मराठीतील षष्ठीसह तृतीया विभक्तीचें कार्य गुजरातीत पंचमीनें होतें. ।

उः-पक्ष्याच्यानें उडवतें.-पक्षीथी उडाय छे.

१३७ मराठीतील अधिकरणीं चतुर्थीचें कार्य गुजरातीत ए प्रत्ययान्त सप्तमीनें होतें.

उः-तो पुण्यास गेला.-ते पुणु गयो.

१३८ परथु, भाणु, लाव. कमा, वर या धातूंचे भूतकाळीं कर्तरा प्रयोग होतात

पण मराठीत कर्मणी होतात;-राम सीताने परण्ये। रामानें सीता वरिली (कर्मणि)

ते पाठ अण्ये। (कर्तरि) म्यां घडा म्हुटला (कर्मणि) मी वडा शिकलो (कर्तरि)

जसूसो अणर बाव्या (कर्तरि) जासूदांनीं सवर आणिली (कर्मणि) रामबाबू.
 धाणुं कभाळ्ये (कर्तरि) रामलालनें पुष्कळ कमाविलें (कर्मणि) राम सीताने वयें
 (कर्तरि) भंगुनी शिवधनुष्य श्रीरामानें वरिल मला (कर्मणि).

१३९ सप्तमीचे प्रत्यय ये आणि भा हे दोन आहेत परंतु त्यांच्या उपयोगांत
 सूक्ष्म भेद आहे. पहिला सांनिध्य दासवितो व दुसरा अंतःप्रवेश दासवितो; उः—
 मांथे पाधडी मुडी. माथामां भेणुं होय तो सभजे. नदीये न्हावुं पथु नदीमां
 भुटकी भारवीनडी. हुं निशाणे गये त्तारे पीण छोकरा निशाणमां येडा हता.

१४० कित्येक विशेषणें केवळ गुणवाचक असून क्रियापदाशीं संबंध ठेविनात, पण
 त्यांचें जातीवचन विशेष्या प्रमाणेंच राहते, उः याकर उतावणे होउयो; मारी भा
 वेहेदी उठे छे; ते माणुस कुम साइं करे छे.

१४१ क्रियापदाचा भाव तोच क्रियानाथ असल्यास क्रियाविशेषण नान्यतर जाती
 एकवचनीं असते; उः—भारा पेटमां धाणुं दुपे छे; काकाथी साइं वंथातुं नथी.

१४२ शुद्ध वर्तमान—काळचीं रूपें हो (छ) या सहायकारक क्रियापदासह लिहिलीं
 आणि घोललीं जातात; ते जय, ते करे, ते लपे, यांचे ऐवजीं ते जय छे, ते करे
 छे, ते लपे छे, हे प्रयोग रूढीशुद्ध होत.

१४३ “ विना ” या अव्ययाबद्दल “ वगर ” चा उपयोग होतो व त्याच्या पुढील
 नाम तृतीयान्त असते; वगर कारणे, वगर कळे, वगर लेवे देवे, वगर वांके, यांस
 क्रियाविशेषण मानितात. “ वगर ” च्या ऐवजीं वथु, विथु, भिन या तदर्थकांचाही
 उपयोग होतो; उः—वथुभागे, विथुअपराधे भिन करारे.

१४४ मराठीतील तृतीयेचीं बहुतेक कार्ये पंचमीनें होतात.

- उः—१ माझ्यानें जाववते—भाराथी जवाय छे.
 २ मनुष्य अनुभवानें शहाणा होतो—माणुस अनुभवथी उलो थाय छे.
 ३ लेखणीनें लिहावे—कलमथी लपवुं.
 ४ या कामांत जिवानें जाल—आ काममां जवथी जशी.

१४५ छ धातूपरून प्रथम पुरुषीं एकवचनीं छुं बद्दल छे असेंही रूप होतें;
 (पदा नर्मगय).

१४६ धातुंस कित्येक प्रत्यय लागून नामें तयार होतात;—

धा.	प्र.	नामं.	धा.	प्र.	नामं.
अन	आव, आवट	अनाव अनावट	१४७	धातुवरून विशेषणें:—	
अगक	आट	अगकट	शीअ	आडि	शीआडि
अठ	आध	अठध	अथु	धतो	अथुतो
वेअ	आथु	वेअथु	भार	करो	भारकरो
कडो	आथु	कडथु	१४८	नामावरून विशेषणें:—	
उधर	आथु	उधराथु	नाम	प्र.	विशेषणु.
दण	आमथु	दणामथु	सुअ	ध	सुअध
पेहेर	आमथु	पेहेरामथु	दुअ	धयो	दुअधयो
भाग	थु	भागथु	मान	धतो	मानधतो
शीव	थु	शीवथु	ढठ	धतो	ढठधतो
दण	थु	दणथु	वाअ	आण	वाअआण
अठ	ती	अठती	दया	आणु	दयाआणु
अथु	तर	अथुतर	इअ	आणो	इअआणो
			दया	भरो	दयाभरो
			पैसा	वाणो	पैसावाणो

१४९ विशेषणावरून नामें:—

ठी'युं+आध-ठि'आध;

आडुं+आश-अटाश;

गदयुं+पथु-गणपथु,

१५० नामावरून नामें:—

शेठ+आध-शेठध;

गौ+वाणो-गोवाणो;

१५१ नामांस कांहीं प्रत्यय लागून लघुता, प्रेम, किंवा तिरस्काराचा बोध होतो:—

डो-डी-डु (लघुता) गाम-गामडुं;

(प्रेत) सुअ-सुअडुं;

(तिरस्कार) पुरक-पुरकडो;

दो-दी-दुं (लघुता) अग-अगदो;

वो-वी-वुं (लघुता) ओड-ओडवो;

लाथुं+आथु-ल'आथु.

सायुं+पथुं-सायापथुं

अंधा+पो-अंधापो.

युडे+गर-युडगर.

धोडा+वाणो-धोडावाणो.

पलंग-पलंगडी.

वहालो-वहालीडो.

इपियो-इपडी.

पग-पगडुं-यांइ-यांइलो.

धडो-धाडवो.

ઝાડ-ઝાડવું.

ટાટી-ટી-ટું (તિરસ્કાર) જોગી-જોગટો; આવો-આવટો.
 ઝનો, ઝો (તિરસ્કાર) ધાંચી-ધાંચો; બ્રાહ્મણ-બ્રામણો,
 ઈંચે, લિયો (પ્રેમ) રાગ-રાણ્યો; ચાંદ-ચાંદલિયો.

પદ્મછેદ (ગ્રંથાવરૂન વ્યાકરણ.)

૧ તે ચીન ગયો હતો.

તે—ત્રીજો પુરુષ સર્વનામ, નરજાતિ, પહેલીનું એકવચન. અર્થ કર્તા, ગયો હતો ક્રિયાપદનો.

ચીન—વિશેષનામ, નાન્યતર જાતિ, સાતમીનું એકવચન, અર્થ અધિકરણ.

ગયો હતો—અકર્મક ક્રિયાપદ, જા ધાતુ, મૂળભેદ, નિશ્ચયાર્થ, દિવલુતકાળ, ત્રીજો પુરુષ, નરજાતિ, એકવચન, ઝનો કર્તા તે; અકર્મક કર્તારિ પ્રયોગ.

૨ જાસુસો ખખર લાવ્યા.

જાસુસો—સામાન્ય નામ, નરજાતિ, પહેલીનું બહુવચન, લાવ્યા ક્રિયાપદનો કર્તા તથા ક્રિયાનાથ.

ખખર—સામાન્યનામ, નારીજાતિ, બીજીનું એકવચન, લાવ્યા ક્રિયાપદનું કર્મ.

લાવ્યા—સકર્મક ક્રિયાપદ, લાવ ધાતુ, મૂળભેદ, નિશ્ચયાર્થ, લુતકાળ, ત્રીજો પુરુષ, નરજાતિ બહુવચન; જાસુસો કર્તા, ખખર કર્મ, સકર્મક કર્તારિ પ્રયોગ.

૩ તેણે મને ગાય આપી.

તેણે—તે ત્રીજો પુરુષ સર્વનામ, નરજાતિ, ત્રીજીનું એકવચન, આપી ક્રિયાપદનો કર્તા

મને—હું પહેલો પુરુષ સર્વનામ, નરજાતિ, ચોથીનું એકવચન, અર્થ સંપ્રદાન, આપી ક્રિયાપદનું અનુપસ્થ કર્મ.

ગાય—સામાન્યનામ નારીજાતિ, બીજી નું એકવચન, આપી ક્રિયાપદનું ઉપસ્થ કર્મને ક્રિયાનાથ.

આપી—સકર્મ ક્રિયાપદ, આપ ધાતુ, મૂળભેદ, શિયાર્થ, લુતકાળ, ત્રીજો પુરુષ, નારીજાતિ એકવચન; તેણે કર્તા ગાય કર્મ, આપી ક્રિયાપદ, સકર્મ કર્મણિ પ્રયોગ.

४ तमे तेने गाममां इरतो जेयो हात तो मारी आटली
अधी मेहनत अयत

तमे—जीणे पुरुष सर्वनाम, नरणाति, त्रीणुं अकवयन. जेयो हात क्रिया-
पदना कर्ता.

तेने—ते त्रीणे पुरुष सर्वनाम, नरणाति, जीणुं अकवयन. जेयो हात क्रिया-
पदनुं कर्म तथा क्रियानाय.

गाममां—गाम सामान्य नाम, नान्यतर नाति, सातमीनुं अकवयन, अर्थ अधिकरण.

इरतो—इर धातु उपरथी वर्तमान कृदंत विशेषण अना विशेष्य तेने.

जेयो हात—सकर्मक क्रियापद, जे धातु, मूणभेद, संशयार्थ, द्वित्व लुतकाण,
त्रीणे पुरुष, नरणाति, अकवयन, तमे कर्ता, तेने कर्म सकर्म कर्मणि
प्रयोग.

तो—उभयान्वयी अव्यय.

मारी—डुं पहेलो पुरुष सर्वनाम, नरणाति, षष्ठीनुं अकवयन. अना संअंध
मेहनत साथे.

आटली अधी—अकर्मक विशेषण. अना विशेष्य मेहनत.

मेहनत—सामान्य नाम, नारीणाति, पहेलीनुं अकवयन, अयत क्रियापदना कर्ता.

अयत—अकर्मक क्रियापद, अय धातु, मूणभेद संशयार्थ, लुतकाण, त्रीणे पुरुष,
नारीणाति, अकवयन मेहनत कर्ता, अयत क्रियापद, अकर्मक कर्तारि प्रयोग.

५ आपाअे मने तेज धडिआण आपवानुं कहुं हुतुं

आपाअे—आपा सामान्यनाम, नरणाति, त्रीणुं अकवयन. कहुं हुतुं क्रिया-
पदना कर्ता.

मने—डुं प्रथम पुरुष सर्वनाम, नरणाति, योथीनुं अकवयन, अर्थ संप्रदान,
आपवानुं कृदंतनुं अनुपस्थ कर्म.

ते—दशक विशेषण. अना विशेष्य धडिआण.

ज--निश्चयार्थक क्रियाविशेषण अव्यय.

धडिआण—सामान्यनाम, नारीणाति, जीणुं अकवयन, आपवानुं कृदंतनुं कर्म.

आपवानुं—अविष्य कृदंत नाम, कहुं हुतुं क्रियापदनुं कर्म.

कहुंहुतुं—सकर्मक क्रियापद, कहे धातु, मूणभेद, निश्चयार्थ द्वित्व लुतकाण, त्रीणे

પુરૂષ, નાન્યતર જાતિ, એકવચન. બાપાએ કર્તા આપવાનું કર્મ, સકર્મક કર્મણિ પ્રયોગ.

૬ બાહુરાવ એક ધણુ નામીયો લઠવેયો થઈ ગયો.

બાહુરાવ—વિશેષ નામ, નરજાતિ, પહેલીતું એકવચન. થઈ ગયો ક્રિયાપદનો કર્તા અને ક્રિયાનાથ,

એક—સંખ્યાવિશેષણ એના વિશેષ્ય લખ્યો.

ધણુ—બહુર્થ ક્રિયાવિશેષણ વિશેષ્ય લઠવેયો.

લઠવેયો—સામાન્યનામ નરજાતિ, પહેલીતું એકવચન. થઈ ગયો ક્રિયાપદનો ક્રિયાપૂર્ણ.

થઈ ગયો—અકર્મક સંયુક્ત ક્રિયાપદ. થા ધાતુ, મૂળ ભેદ, નિશ્ચયાર્થ ભુતકાળ નરજાતિ, ત્રીજો પુરૂષ, એકવચન. બાહુરાવ એ કર્તા, થઈ ગયો એ ક્રિયાપદ. અકર્મક કર્તારિ પ્રયોગ.

૭ મારાથી પાઠ વંચાયા.

મારાથી—કરણ્યાર્થે પાંચમી વિભક્તિ.

પાઠ—પ્રથમા વિભક્તિ વંચાયા ક્રિયાપદનો કર્તા અને ક્રિયાનાથ.

વંચાયા—સકર્મક ક્રિયાપદ, વાંચ ધાતુ, સ્વલ્પ ભેદ, નિશ્ચયાર્થ, ભુતકાળ, ત્રીજો પુરૂષ, નરજાતિ, બહુવચન. કરણે સકર્મક પ્રયોગ.

૮ મારાથી અટલીને બેસાય છે.

મારાથી—કરણ્યાર્થે પાંચમી વિભક્તિ.

બેસાય છે—અકર્મક ક્રિયાપદ, બેસ ધાતુ, શક્યભેદ, નિશ્ચયાર્થ, દ્વિત્વ વર્તમાન કાળ, નાન્યતરજાતિ, ત્રીજો પુરૂષ, એકવચન. ક્રિયાપદનો ભાવ તે કર્તા એટલે ભાવે પ્રયોગ, કિંવા કરણે અકર્મક.

અટલીને—સંબંધક કૃદંત ક્રિયાવિશેષણ.

૯ એ વાત તમારે મને કહેવી જોઈતી હતી.

કહેવી જોઈતી હતી—સકર્મક સંયુક્ત ક્રિયાપદ, કહે ધાતુ, મૂળભેદ, નિશ્ચયાર્થ, વર્તમાન ભુતકાળ, નારી જાતિ, ત્રીજો પુરૂષ, એક વચન. તમારે કર્તા, મને સંપ્રદાનાર્થે ચતુર્થી અનુપસ્થ કર્મ વાત, કર્માર્થે ઈતિયા; સકર્મક કર્મણિ પ્રયોગ.

१० शुं थयुं तप ने तीर्थं कीधायकी

शुं थयुं भाण ग्रही नाम क्षीघे

तप ने तीर्थं—कीधा कृदंतना कर्म. ऋण विभक्ति.

कीधायकी—कर धातुपरथी लुत कृदंत नाम, न्यान्यतर ङती ऐकवचन करण्यार्थे पांयमी विभक्ति.

भाण—ग्रही कृदंतनुं कर्म; ऋण विभक्ति.

ग्रही—ग्रह धातुपरथी स'अंधककृदंत, क्रियाविशेषण.

क्षीघे--क्षे धातुपरथी लुतकृदंत, नाम, नान्यतरङ्गति ऐकवचन, करण्यार्थे ऋण विभक्ति.

११ तमारे ऐनी तपास करवा सुरत जपुं जेष्ठं.

तमारे--ऋण विभक्ति, जपुं जेष्ठं क्रियापदना कर्ता.

तपास--सामान्यनाम, नारीङ्गति, ऋणुं ऐकवचन करवा कृदंतनुं कर्म.

करवा--करधातुपरथी सामान्यकृदंतनाम, निमित्तार्थे योथी विभक्ति,

जपुं जेष्ठं--अकर्मक क्रियापद, ङ धातु, संयुक्त क्रियापद, मूणभेद, निश्चयार्थे, वर्तमानकाल, नान्यतरङ्गति, ऋणे पुरुष, ऐकवचन,

१२ ऐने क्वाथं साथे जनतुं नथी.

ऐने--योथी विभक्ति, स'अंधार्थे.

क्वाथं--क्वथी विभक्ति, साथे ऐ नामयोगीना ऐनापर अधिकार छे.

साथे--नामयोगी अव्यय. क्वाथंपर ऐना अधिकार.

जनतुं नथी--अकर्मक भावकर्तृक क्रियापद, ङ धातु, मूणभेद, निषेध रूप. निश्चयार्थे; द्वित्ववर्तमान काल, ऋणे पुरुष, नान्यतर ङति ऐकवचनी भावेप्रयोग.

शब्दकोश.

अ.

अकड्ड-उकड्ड
 अकरांत्ये। m सादाड
 अकसीर-रामबाण
 अकणामणु m व्याकूळता
 अकाइं अदर्शनीय
 अकेक-एकेक
 अकलमं६-अकलवान
 अक्यार f वसमान
 अकाडे। m तालीम
 अगन f आग
 अगभयेती f दूरदृष्टी
 अगवड f गैरसोय
 अधरणी f डोहाळे जेवण
 अधरं-कठीण
 अंगारे। m निखारा
 अंगुथे। m हातरुमाल
 अगेठी f भट्टी
 अयकपु-गचका साणे
 अयडे। m धक्का
 अयरत f आश्चर्य
 अयार m लोणचें
 अछत f दुर्मिक्ष
 अछोडे। m कांसरा
 अजभावपुं-अजमावणे
 अंजत्रुं-दीपणे
 अजण्ये। m पांथस्थ
 अटक f उपनांव
 अटक्याणे।-सोडकर

अटकणुं n टेकण
 अटारी f सज्जा
 अडकपुं-स्पर्श करणे
 अडकायली f रजस्वला
 अडकावपुं-(दार) लावणे
 अडंगे। m आडंगा
 अडद m उडीद
 अडयंग-धचोट
 अडसटे। m अजमास
 अडायुं n रानशेणी
 अडाधी f छपरी
 अडियल-अडेल, हट्टी
 अढेकपुं-टेंकून बसणे
 अणुगमतु - नापसंत
 अणुगमे। m बेवनाव
 अणुधटतु अयोग्य
 अणुधड-मूर्ख
 अणुसारां n डोक्याचा
 इषारा
 अणुआइं-चोंचकुळें
 अणुधुटके-नाइलाजास्तव
 अतारी m गंधी
 अणुवर m करवला
 अत्यार पछी-यापुढें
 अत्यार लगी-आजपर्यंत
 अत्यारे-हल्लीं
 अत्रे-येथें
 अथडपुं आदळणे

अथडामणु f श्रम; ठकलपट्टी
 अथेपाध f असहिष्णुता
 अथेणे। m मत्सरी
 अथक n आलें
 अधमुथे।-अर्धमेला
 अधरणु n आधण
 अधुरे णपुं-उमळणे
 अधोण-छटाक
 अनान n धान्य
 अनार n डाळीचि
 अने आणि
 अंते-शेवटीं
 अंर-आंत
 अंधापे। m अंधता
 अंधाईं n आधार
 अपवास m उपोषण
 अपासईं n जैन मंदिर
 अशीणु n अफू
 अथेट m पोतेरें
 अथेटियुं-न मुकटा, सोवळें
 अजडायती f विटाळशी
 अजणु अज्ञ
 अभथुं-उगीच
 अभनयमन-चैन
 अभणावपुं-(पोट) दुसणे
 अमाईं-आमचें
 अमास f अमावास्या
 अंथोडे। m अंबाडा

अरुण f अर्जु	आथडवुं- भट्टकणें	धनसान m माणूस
अरुणपरस-परस्पर	आथभुं-अस्तास जाणें	धन्नी f इंद्रिय
अरुणो m अवधि	आथवुं-सारविणें	धन्यारत f मांडणी
अलायला f पीडा	आनाडानी f अनमान	धलमी-हुन्नरी
अलेलटपु m उडवाउडव करणारा	आपदा f आपत्ती	धशान-ईशान्य
अवतार m जन्म	आभडवाळवुं-स्मशान- यात्रेस जाणें.	धस f पलंगाचें गर्ते
अवध f मुदत	आभ m आकाश	धदलत f दुर्गुण
अवेळ m ऐवज	आभ m आमांश	धकलवुं उकलणें
अवणुं-उलट	आभ-इकडे	धकलाट m उष्मा
अवरनवर-आलटून पालटून	आपनो m आरसा	धकणवुं-कढविणें
अवेणु m घदली	आरी f करवत	धकाणो m काढा
अशरशी f मोहर	आरोगवुं-भोजन करणें	धकेल m फडशा
अस्तरो m वस्तरा	अवण f ये जा	धपेडवुं-उखडणें, नाशकरणें
असर f परिणाम, ठसा	आवडार m आतिथ्य; स्वागत	धपणी f उखळ
अणभाभारु-अप्रिय	आवड f ज्ञान	धगार m नफा
आडीन n विश्वास	आवडत-संवय	धंध f झोंप
आभरवुं-विरजणें	आवरदा n आयुष्य	धंधशुसी-झोंपाळू
आंणवुं-आंजणें	आवपुं-येणें	धधराणी f तगादा
आंटी f गांठ	आवुं-असें	धधराणुं n वर्गणी, वसुली
आंतरो m पडदा	आसरे-सुमारें	धधाडवुं उघडणें
आंइ f दमा	आसोपालव m अशोक वृक्ष	धंयडवुं-उचलणें
आसुं n अश्रू	आसान-साधी (कैद)	धंयडको m उचल्या
आडरं-कडक, चडचड	आणसुं-आळसी	धंयाध f उंची
आपर f शेंबट	आभणवुं-(कान) पिळणें	धंछेरवुं-संगोपन करणें
आपुं-सर्व, सगळें	धडनाय m आवादानी	धंछाछणे! खोडकर, तापट
आंठनी (डीडी)-बाहुली	धडरार m करार	धंछाणणी f लिलाव
आगभण-अगाऊ	धडन n आमंत्रण	धंछीनुं उसनें
आधुं-दूर	धट f वीट, ईट	धंछणवुं-उसळणें
आणुण f झार्जव	धतपार m विश्वास	धंणुं-चकचकीत
आडियो m बदमास	धतरावुं-कुशारकी मारणें	धणगरो m जागरण
आणीडार-या बाजूस	धतिणर-आतुर	धभरडे m वरखडा
आणुं n आमंत्रण	धनडार-नाकबूल	धटडवुं-उटणें
आणुं m अग्नि		धंटेवेड m गणक्या वैद्य

उटांग ॥ अटकळ	उपडीयुं ॥ उकडहंडी	अहुं-उरें
उठमण्युं ॥ घरवर जाण्याचा दिवस	उंभी / लोंबी (गव्हाची)	अडक ॥ एडका
उठाव ॥ खप	उभरो ॥ ऊत	अदी-आळशी
उंउण ॥ आलिंगन	उभरावुं-उतूं जाणें	अन-एन
उंहुं-खोल	उभुं-उभें	अप / कलंक
उंडाणु / खोली	उभंग ॥ उत्साह, आस्था	अम-याप्रमाणें
उंधन / चुंबक	उभर / वय	अमनुं अम-जशाचें तसें
उतरवुं हलकें	उभणडे ॥ उमाळा	अरंडीयुं ॥ एरंडेल
उथलपाथल / उलथापालथ	उभेरवुं-भर घालणें	अक्षयी ॥ वकील (पररा-ज्याचा)
उथलो ॥ प्रत्याघात	उंभेरो ॥ भर	अलतेभास / विनंति
उधड-उघड	उरक ॥ हृदय	अवहुं - एवढें
उधारवुं-नावें लिहिणें	उर्रे-ऊर्फ	अवर्मा-इतक्यांत
उंधीयुं ॥ उकडहंडी	उरळवु-टांगणें	अवुं-याप्रमाणें
उंधुं-उलटें, उपडें, पालथें	उराडवुं-उडविणें	अेश / चैन
उंधु भारवुं-विस्कटणें	उधेणवुं-निंदा करणें	अणे-व्यर्थ
उनुं-गरम	उशेरेवुं-प्रवृत्त करणें	अपर / उपनाव
उपण / उत्पन्न	उस्ताड ॥ गुरू	अगराणे ॥ ओगराळें
उपणवुं-उत्पन्न होणें	उसीकुं ॥ उशी	अगणवुं-पघळणें
उपटाभणी / लमसत	उतु / ऋतु	अगाण / ओंगळ
उपडवुं-उचलणें, निघणें	अ-हा ही हें	अधो ॥ गवताची गंजी
उपर-वर	अकहुं-एकत्र	अधो पाणवो-विश्वास-घात करणें
उपरयोंटियुं-वरवर	अकभेर-एका बाजूनें	अरियुं-अवचीत
उपराउपरी-वारंवार	अकरार ॥ करार	अरधव ॥ उत्सव
उपरांत-शिवाय	अकलपेटो-अप्पलपोट्या	अधुं-कमी
उपरी ॥ वरिष्ठ	अकडुं-एसादें	अधुं वतुं-कमजास्त
उपरीपणुं ॥ देखरेख	अकडशा / अकरावा (मृताचा)	अणर ॥ हत्यार
उपलो / ताडपत्री	अकडे ॥ एका	अज ॥ लाळ
उपलुं-पूर्वकथित	अण-हेंच	अंटे / ओहोटे
उपसवुं-सुजणें	अटलाभां-इतक्यांत	अंठवुं-पांघरणें
उपरभ्यान ॥ कल्पित गोष्ट	अटला भाटे-यासाठीं	अंठो ॥ मूल
उपाडवुं-उचलणें	अटलुं-इतकें	अधान ॥ गर्म
उं / आश्रय, ऊब	अटले-क्षणजे	अधे उतरेंधु-आनुवंशिक
उंशणुं-कोमट	अठवाड-॥ सरकटें	

ओरणी f वेरणी
ओरत f बायको
ओरमाध-सावत्र
ओरपुं-वेरणें
ओरसिओ m सहाण
ओरी f गोंवर
ओलां n गारा
ओलाह f अवलाह
ओवारे m घाट (नदीवरील)
ओस m दहीवर
ओसड n औषध
ओसामथु n आधण
ओणभाथु f ओळख
ओणीयुं n पंचांग
ओणे m छाया
ओणे m हुळा
ओणंगपुं-ओलाडणें

क.

कंठुं कंठ n भलतें
कंठपथु n कांहीही
कडिअत }
कडिअत } f शक्ति
कडत }
कडडुं-कडत
कडडुं-कुडकुडणें
कडलपुं-कोकलणें
कंठु n बांगडी
कंठास m तंटा
कंठासीयुं-तंटेसोर
कंठात्री f कुंकुमपत्रिका
कयकयापीने-कचकावून
कयडपुं-चेंगरणें
कयडपुं-कचरणें
कयरीयुं n पेंड, डेंप

कयवाट f गोंधळ
कय्याय्याया n पोरें, सोरें
कछो, कयछ, कछेटो m
कासोटा
क्यो पताववो-तंटा
मिटविणें
" ओडरवो-उकरून
काढणें
कंजुस-कंजुष
कटका m तुकडा
कठथु-कठीण
कडकडुं-आधणाचें पाणी
कडकथो m चावरा
कडका m तुकडा
कडछो-छी-पळा-पळी
कडवास f कडूपणा
कडपुं-कडूं
कडंगु-बेढब
कडथु n कडा
कथुडी f तांदुळाची कणी
कथुपीठ n धान्यबाजार
कथुस n कणीस
कथुथो m कणगा
कंठीवाणे m भांड्यास माती
लावतात ती
कंठीओ m टोंकराचा पेटारा
कड n बांधा
कडाय-कदाचित्
कडासथु f कडासीण
कडापर-स्थूल
कडी-कधीं
कनकवो m पतंग
कने-कडे
कपडछाथु-वखगाळ

कपडुं n कापड
कपडा n कपडे
कपाथु f सळ
कपास m कापूस
कपितो m खटलें
कपी-कधीही
" ओडरवो-उकरून कपीलहार m खटलेवाईक
कभ-कमी
कभअपत-अभागी
कमाड n दार
कमाथु f मिळकत
कमेत n अकाल मृत्यु
कयां-कोठें
कयुं n कोणतें
कयो m कोणता
करकसर f काटकसर
करगरपुं-हातांपायां पडणें
करडपुं-डसणें
करतां पेशां
करपी-कंजुष
करमापुं-कोमेजणें
करां n गारा (पावसाच्या)
कराध m करवत्या
कराड m कडा
करीयाथुं n किराणा माल
करीने-(अमूक) हणून
करी लेवुं-दत्तक घेणें
करेहुं n खरवस
करेड-कोटी (शतलक्ष)
कलाह m सोनार
कलेणनी डार-काळजाचा
घड
कसह f प्रयत्न
कसथु m जर

कसप्यथु / वेश्या	कायदो m कायदा	कुकडी / कोंबडी
कसम m शपथ	कायर थपुं - वीट येणे,	कुकडो m कोंबडा
कसुवावड n गर्भपात	कंटाळणे	कुडपुं-कुठणे
कडाडपुं काढणे	कायली—आजारी	कुये m चोथा
कडेपुं-सांगणे	कारयेप्य—कशीदा	कुटेल-अनुभवी
कण / आंगचे कुलुप	कारमुं-विचित्र	कुदरत / निसर्ग
कणथु n ज्ञान	कारी-जबर (घाव)	कुदरांड n कुभांड
कांकर f वरखडा	कारीगरी f कारागरी	कुमणाश / कोमलता
कांकारी f बारीक सडे	कारोप्यार m कारभार	कुडली, कुंडी-मूस
कांगु-अशक्त	कालांवालां n आर्जव	कुप्यो m चुनेगच्ची
कांयली f सर्पाची कात	कावतडं n कपट, प्रपंच	कु-कीं
कांठो m किनारा	कावपुं-नाजूक	कुटपुं-किती
कांडुं n मगगट	कावो m काढा	कुटलीवार-कितीवेळ
काणुं n छिद्र	कावो दावो m डावपेंच	कुण्णीगम-कोणीकडे
कांमणी f धाबळी	कासड m बूत	कुड-कैद
कायडी f फणी	कांसपुं-दम लागणे	कुम-कां, कसें
काकर f करवतीचे दांत	कादार m मोई	कुम उरीने—कसेंही करून
काठापुरी-चंद्रमौळी घर	काणाश f काळेपणा	कुमडे—कां कीं
कापपिलाडी f कासमांजर	काणाटिली f अपकीर्ति	कुरी / कैरी
कागळ m कागद	किडीआडं n वारूळ (मुंग्यांचे)	कुवपुं-केवढे
कायुं—कच्चें	किनार f कांठ (कपड्याचा)	कुवारे-कधीं
कायुंकाडं-शिळेंपाकें	किनारो m किनारा	कुपुं-कसें
काछडी f कांसोटा	किमती-किंमतवान	कुसरीयां उरवां—जिवावर
काट m जंग, गंज	कियुं-कोणतें	उदार होऊन लढणे
काटलां m वजनें	किस्त f हस्ता	कुडेवत f ह्मण
काठडी f लाकडी खोंगीर	कीड f सरूज	कुणवपुणी / शिक्षण
काटणो m घांटा	कीर m पोपट	कुणवपुं-शिक्षण देणे
काथो m काथ; काथ्या	कील f चरबी	कुणुं n केळ
कानकातरथुणी f कानकोरणी	कुंकडी f दोऱ्याची गुंडी	कागणीयुं n महामारी
कापो m खूण; निशाणी	कुंकु n कुंडें	कागणो m गुळणा
काडलो m झारमार	कुंवर m मुलगा, कुमार	काटियुं n मचवा
कानआखवो चूक कबूल करणे	कुंवार f कोरफड	काटुं n कपट
कामकाडियुं-कामड्याचें	घर कुटपुं-छाती बडवून रडणे	काठी f वस्तार
कामतुं-उपयोगी	कुंवारे-री-कुमार-री	काटपुं n (सुपारीचें कपड)

काडुं ॥ चेहरा
काठा ॥ कोष्टक
काडियुं ॥ पंती
काडी ॥ कवडी
कातर ॥ गुहा
कातरपुं-कोरणे
काथणे ॥ पोते

कापरी ॥ कवटी
काथी ॥ कोंपर
कारो ॥ आळें
काम ॥ जात
कारडे ॥ चाबूक
कायले ॥ कोळसा
काशीश ॥ इच्छा; प्रयत्न

काशेटा ॥ रेशमी किडा
कास ॥ विहिरीची मोट
कासुं ॥ कोमट
काडेपुं-कुजकें
काण ॥ उंदीर
काणवार्ष ॥ उंदराचा पिंजरा
काणियो ॥ घास, घांस

ख.

खखडुं—खडखडणारें
ख'खारपुं-खेंकाळणें (घोडा)
खखवाण ॥ खरूज
खटका ॥ अंदेशा
खटले ॥ खटले;
खटाष्ट ॥ आंचटपणा
खटारे ॥ बैलगाडी
खतावपुं-पोसणें, कल्याण
करणे
खडकी ॥ गल्ली
खडखडुं-खरखरीत
खडपुय ॥ खरबुज
खथुणे ॥ निंदा
खता ॥ चूक, तोटा
खंत ॥ काळजी
खप ॥ मागणी, खप
खपनुं-उपयोगी
खश—नाराज
खभे ॥ सांदा
खभपुं-खवणें; किसणें
खभथी ॥ खवणी, किसणी
खभवुं-सोसणें
खरखरे ॥ पश्चात्ताप
खरथाणु-खर्चिक
खरडुं---चोपडले
(चिसल इ.)

खरपी ॥ खुरपें
खरपुं-गळून पडणें
खरसाट ॥ खारटपणा
खराणे ॥ खडक
खरं—खरें
खरेखर खरोखर
खलतो ॥ झोळणा
खलेल ॥ आडफांटा
खलेथी ॥ झोळणा
खवाडपुं-पोसणें
खलेडी ॥ खारखडी
खवास ॥ हुज-या
खवीस ॥ खैस
खायपुयथाणुं-उंचसखल
खाष्ट ॥ खड्डा
खाखरे-री—भाकरी
खाथे ॥ गल्ली
खाख ॥ खाय
खाखरे—कोंपन्यांत
खाडपुं—कांडणें
खाडीमुंडीने-हवें तितकें
खादियो ॥ खांदेकरी
खापणु ॥ व्यंग
खासपुं-खोकणें
जाणें खासी ॥ खोकला
खाभेश ॥ इच्छा

खाखरे-र ॥ पळस
खाटली ॥ ताटी
खाट ॥ बाज
खाथुं ॥ जेवण
खातर ॥ भगदाड
खातरपुं-शिव्या देणें
खाप ॥ आरसा
खाभी ॥ व्यंग
खामखा-मुद्दाम
खाती-खिकामें
खाल ॥ कातडें
खासडुटे ॥ खेटरसाऊ
खासडुं ॥ जोडा
खाण ॥ मोरी
खाणकुवे ॥ सांडपाण्याची
विहार
खाणपुं-आड येणें
खाणे ॥ अडथळ
खिलपुं-खिकसणें; फुलणें
खिसुं ॥ खिसा
खीले ॥ खिळा
खील ॥ पुळी
खीस! खाती-दरिद्री
खुंयपुं-बोचणें
खुंयपुं-खुर्दाळणें
खुंयपुं-कमी पडणें

पुशे: m कोपरा
 पुन n सून, (रक्त)
 पुनभार-हातघाईचें
 पुनरें ७ / कत्तल
 पुस्तुं—उघड
 पुरयन m खव्याच्या
 सरपुड्या
 पुरसुं n ऐरण (सोनाराची)
 वसवितात तें लांकूड
 पुवारी f नाश
 पुशभे f सुवास
 पुय-पुष्कळ
 भेंयताथु f ओढाताण

पेडुं-नांगरणें
 पेत्र n शेत
 पेत्री f शेती
 पेपियो m दूत
 पेर m सैर
 पेशत f सैरात
 पै, पध f क्षयरोग
 पै f संवय
 पैअइं-घोघरें
 पैकुं n खोके
 पैट f कमतरता, तोटा
 पैटुं-सोटें

पैडियुं-व्यंगयुक्त
 पैदाथु n कपार
 पैदाभथु f सोदाई
 पैदावपुं-खणविणें
 पैराड m सुराक
 पैरवुं-ठसकारणें
 पैराडी f शिधापाणी
 पैवुं-गमविणें
 पैसवुं-सोचणें
 पैण f तपास, m पेंड, डेंप
 पैणे देवुं—दत्तक घेणें
 पैणे पाथरवे-पदर/पसरणें

ग.

गधडावे-काल
 गगडुं—गडगडणें
 गगडाट m मेघनाद
 गगणपुं—गळाठणें
 गगवपुं—गाजणें
 गणु n ऐपत
 गण्वर m सुतार
 गणियो m ठक
 गडभथल f खालीवर,
 उलथापालथ
 गणुतरी f गणती
 गथुठारपुं—लेखणें
 गथुमथुतो-नाखूष
 गथोत f जमीनपट्टी
 गधण-घाण
 गधेडानो पाछलो पभ-मूस
 गंधडी f घाण
 गंधुं-घाणेरडे

गंधातुं-घाणेरडें
 गभडुं-गडबडत जाणें
 गभरापुं-घावरणें
 गभतुं-प्रिय
 गभवुं-आवडणें
 गभेतेभ-वाटेल तसें
 गर m गीर
 गरगडी f कष्पी
 गरदी f गर्दी
 गरनाथुं m मोरी
 गरसियो m जमीनदार
 गलाल m गुलाल
 गवाडी f ग्वाही
 गणयटुं-गुळचट
 गणपुं-गिळणें गळणें
 गण्युं-गोड
 गणसुंदा n हिरड्या
 गाडुं n गाडी
 गांगडा m खडा

गांठुं—पदरचें
 गांठभे m तुकडा
 गांठभइं-श्रीमंत
 गांडा m वेडा
 गांडाभ f वेडेपण
 गांड्युं-मूस
 गामडियो m खेडवळ
 गाधु n गाडी
 गासियो m गाशा
 गाण f शिबी
 गाणवुं-(सोनें)
 गाणे m गाळा
 गुंगथु-गणगण (बोलणें)
 गुंगणाभ नपुं-गुदमरणें
 गुंभे m मुका
 गुथवथु f गुंतागुंत
 गुंथवुं-विणणें (रुमाल)
 गुथु m कळे
 गुजरपुं=गुजरणें

गुलाट / कोलाटी
गुमावपुं-गमविणें
गुल करपुं-मालविणें
गोअपुं-घोंकणें
गोटली / आठोळी
गोटो / फुलाची कलगी
गोडवणु / व्यवस्था
गोडियो / स्नेही
गोडवपुं-व्यवस्था करणें

गोथुं / कसवणूक
गोडभां देपुं-आलिंगणें
गोदो / गुद्धा
गोअर / शेण
गोर / उपाध्याय
गोरस / दुभत्याचें भाडें
गोलो / भुसकुटे
गोवाणियो / गवळी
गोवाणणु / गवळण

गोणडेरी / गुळावा
गोण गोण करेपुं-गोड
गोड बोलणें
गोणो / गण्डाववे-गण्ड
गोणें
गोराणु / उपाध्यायाची स्त्री
गोरास / गोरेपण
गोडं-गोरें

घ.

घट / तूट
घटपुं-योग्य
घटपुं-कमी पडणें
घटाडपुं-कमी करणें
घटाडो / तूट
घडपणु / ह्यातारपण
घडामणु / घडाई
घडपुं-घडणें
घटी / घटका
घटियुं / मृत्पात्र
घणुं-पुष्कळ
घणुअरा-बहुतेक
घणुवीवार / पुष्कळ वेळ
घणु करीने-बहुतकरून
घणु अर-बहुतेक
घंटीनुं पड / जात्याची तळी
घर भांडपुं-लम करणें
घरघराडं-घरगुती

घरड / चकारी
घरडुं-जुनें
घरडो-ह्यातारा
घरभेडां-घरबसल्या
घरघट / घरोबा
घरेडी / गडगडी
घरभेणे / आपसांत
घसरडे / वरखडा
घसारे / घसरा; वरखडा
घवडपुं-साजविणें
घाअेल - जखमी
घाडवो / मडकें
घाडुं-दाट (मैत्री)
घाणु / नाश
घामपुं-उकडणें
घात / नाश
घालापडपुं-बुडविणें
घामोट / गांभट

घाथो / दस्ता (कागद)
घासीथो / खोगीर
घीस / चकर, फेरा
धुंधट / बुरखा
धुधरी / घुंगरूं
धुंटाणियां भरवां-रांगणें
धुरडपुं-गुरकणें
धुभरी / मूर्च्छा
धेटो / मेंढा
धेलछा / वेडेपण
धेलसडे - वेडसर
धेला-वेडा
धेरपुं-घेरणें
धोयपुं-भोंसकणें
धोडियुं / पाळणा
धोदो / आगंतुक
धोडार / तबेला

च.

अकथार / शोध
अकडोण / वेडा
अकर / भोंवळ
अकरडी / चक्र, वर्तुळ

अकरावो / घेर, परीघ
अभाडपुं-चव दाखविणें
अमदापुं-चेंदणें
अगणपुं-बघळणें

अगावपुं-(पतंग) उडविणें
अणु / नदीचा गाळ
अयरपुं-चरचरणें
अट / हट

अटाऽपुं-चाटविणें
 अटियो *m* भाग्रही
 अटपुं—शिजणें
 अटती *f* भाग्योदय
 अटतुं व्याज *m* चक्रवाढ
 व्याज
 अटाध *f* चढाई
 अटिआतुं—वरचढ
 अलुती *f* ठिणगी
 अलुतर *m* बांधकाम
 अलुपुं-बांधणें (भिंत)
 अंशा करवा-उधळणें (द्रव्य)
 अशोटी *f* गुंज
 अतुं-उताणें
 अंद्नी *f* चांदणें
 अपकावपुं रागें भरणें
 अपटापुं-नुकसान लागणें
 अपटुं—चापट
 अपरासी *m* शिपाई
 अपाटपुं खाऊन टाकणें
 अशुतरो *m* चहुतरा
 अमकाट *m* उजेड
 अमडी *f* चिमटी चिमटा
 अमडी तोडवी-चिमटे घेणें
 अमडी *f* छडी
 अमर *f* चवरी
 अंपी *f* आंग रगडणें
 अंपो *m* चांफा (फूल)
 अरथापुं-चर्चा करणें
 अरवादार *m* घोडेवाळा
 अरसा अरसी *f* चढाओढ
 अर *m* चरू (भांडें)
 अलशु *m* चलनी नाणें;
 अलभ *f* चिलीम

अलिपुं *m* अक्षी *f* चिमणी
 (पक्षी)
 अवाध *f* धटा
 अवैगा-नखरे; अंगविक्षेप
 असको-ठसका; नखरा
 असतुं—हबकणें
 अणकाट *m* तेज
 अणामणी *f* चाळाई
 आडियो *m* चहाढखोर
 आडी *f* चहाडी
 आटुं *m* व्रण
 आटपुं *m* चाटण
 आंढलो *m* टिका, तिलक
 आंढ *m* चंद्र
 आपती *f* इषारा
 आपपुं—चापणें, जरब देणें
 आपको *m* चायूक
 आपलुसी *f* हांजो हांजी
 आरेगम—चहूंकडे
 आवरो *m* ढेंकूण
 आवी *f* किल्ली
 आह *m* प्रेम
 अिकणुं—चिकट
 अिकन *m* कशीदा
 अिकट *m* कर्दममय
 अिकार—गच्च
 अिकाश *f* चिकटपणा
 अियिआरी *f* किंकाळी
 अियुडो *m* चिंचुका
 अिडियो *m* चिडखोर
 अितारखुं-रंगविणें (पाट्या)
 अिथरं *m* चिंधी
 अिथरा इाडवा—संतापणें
 अिथरा वीथुर्वा-मीक मागणें

अिनपुं ओळखणें
 अिपपुं—घोतराची निरी
 करणें
 अिपपुं-पिसणें (पत्ते)
 अिपासीयुं-चुधडाकरणारा
 अिभावलो-पोरकढ
 अिथुं—नकटें
 अीमणावुं-कोमेजणें
 अिभापुं-डोकावणें
 अिमोटी *f* मान
 अिमोटी *f* चामऊ
 अीरामणु *f* चिराई
 अीस *f* किंकाळी
 अुकाडि चुकारू
 अुकावपुं—देऊन टाकणें
 (कर्ज)
 अुगली *f* चहाडी
 अुथी *f* स्तनाग्र
 अुंठपुं-निवडून काढणें
 अुडगर *m* बांगडीवाळा
 अुंथपुं—चर्चा करणें
 अुंथांयुंथ-चुंधडा; चर्चा
 अुनारे *m* लोणारी
 अुपरीते—गुपचीप
 अुभी *f* चुंबन
 अुमपुं—चुंबन घेणें
 अुभीने—चुंबन
 अुरो—चूर्ण
 अुसपुं—शोषणें
 अुस्त—निश्चयी; तत्पर
 अेतवणी *f* सूचना
 अेतपुं—पेट घेणें
 अेन *f* चैन
 अेपुं—दावणें

येक्षे ॥ शिष्य
येपी—स्पर्शजन्य
येरीभरी—लांच
येह / चित्ता
येण / सरूज
येकडुं ॥ चौकट
येकडुं-भेसाडुं—स्थिर-
स्थावर करणें
येकडी / + ही खूण.
येकस-तंतोतंत; चौकस
येकसाध / खबरदारी
येकसी ॥ सराफ

येकी—चौकी, पहारा
येका ॥ चौका; पोतेरें
येकधुं—स्वच्छ; पवित्र
येह / धक्का; जसम; चोंट
येहो गु'थवे-वेणीघालणें
येहो येणवे-न्हाणें
येहवुं—चिकटणें
येहाडुं—चिकटविणें
येहा ॥ चोर
येहवुं—डकविणें
येहुं—रुंद
येहो ॥ भेंडाळें

येथिये। ताव—चातुर्थिक ताप
येपगुं—चतुष्पाद
येपट ॥ सोंगटीचा डाव
येपडुं—चोपडणें
येपडा ॥ हिशोबाच्या वया
येपानियुं—मासिक पुस्तक
येरीयपाटी / चोरीबिरी
येरी धुपीथी—चोरून
मारून
येरो ॥ चावडी
येसधुं—तुकडा

उ.

छछि ॥ लहान मूल
छकक -आश्चर्यचकित
छकवुं—गोंधळणें
छयेक—उघडपणें
छधुं सज्जा
छधधुं—कुरकुरणें
छधेडुं—त्रास देणें
छटकवुं—निसटणें
छटेल—दारू व्यालेला
छटावपुं—सडणें (तांदूळ)
छडाथु ॥ माताचें फोल
छडुं-सडणें (तांदूळ)
छडियो ॥ वाटसरू
छडीछांट / वांस, सडीसाट
छधुके ॥ क्षणकारा
छधुं-छाणणें
छंटकाव ॥ शिडकाव
छर्ता-- (असे) असूम
छटुं—उघड
छंढ ॥ नाद

छपामणी / छापणावळ
छथी / तसवीर
छमकडु ॥ लहानशी आग
छमकावपुं तिरस्कारणें
छरी / चाकू
छणकाध वपुं—आनंद होणें
छनंग / पलंग
छदाधव—तोंडोतोंड
छपावुं साकलें जाणें
छणभेड ॥ कपट
छाक ॥ गर्व
छाकटो ॥ दारूनें धुंद
छागरो ॥ पलिस्तर
छांछरं—उथळ
छावपुं—साजणें
छाथु ॥ शेण
छाथुवुं-गाळणें; छाणणें
छांटवुं—शिंपडणें
छांटे ॥ शिंतोडा.
छातीपूर--छातीइतकें

छानोमानो—गुपचीप
छांधुं ॥ ढोंग
छांट / तुकडा
छाटोपाणी--दारू
छाडुं—सांडणें
छानीवात / गुह्य
छानुं रा'धुं गुप्त ठेवणें
छापपानुं ॥ छापखाना
छापे ॥ छाप; शिक्षा
छापडी / टोपली
छायडे ॥ छाया
छार / रास; रक्षा
छारी / तवंग.
छां ॥ पडकें बांधकाम
छाल / साल
छालकुं—उथळ
छावपुं--लपविणें
छिनवी लेपुं—दिसकून घेणें
छकथी / सपकीर
छिनाणु ॥ छिनाली

छिष्टी / किसणी
छीप / शिंप
छीपे / कपडे छापणारा
छीलडे / जात्याचा खुंटा
छुट / मोकळी
छुटकारे / सोडवणूक
छुटाछेडा / काढीमोड
छुडं-सुटे
छुडूं पडवुं- वियोग होणे
छुटी / रजा. सुटी
छुं डवु-चेंदणे
छुटे / चेंदा
छुपवुं-लपणे
छुपाववु-लपविणे

छुवुं-स्पर्श करणे
छेड-थेट, अगदीच
छेडवुं-(लिहिलेलें) सोडणे
छेडा / रेघ
छेडुं / अंतर
छेटे-अंतरावर
छेडवुं-त्रास देणे
छेडे-अंतरावर; शेवटीं
छेडा / पदर; निकाल
छेडाक्षोडवे-काढी मोडणे
छेडा देवे-अंत पहाणे
छेतरवुं-फसविणे
छेतरामथ / फसवणूक
छेद-इष्की

छेडुं-शेवटचे
छेड्डीवारे-सरशेवटीं
छेवट / शेवट
छोकरवाडे-पोरसवदा
छोकरवादी / पोरकटपण
छोर्गा / पागोट्याच्या सि-
रमिन्या
छोडुं-लहान
छोड / रेप
छोडा पाडवां-साल काढणे
छोळंध-चुनेगच्ची
छोळवुं-सोलणे
छोळावुं-साल निघणे

ज.

जथाळंध-घाऊक
जथे / ढींग, संग्रह
जन्मारे / आयुष्य; जन्म
जनस / जिन्नस
जनाकारी / छिनाली
जनार-जाणारा
जमणे-उजवा
जन्माक्षर / जन्मपत्रिका
जन्मोत्री /
जडा-जुलूम
जपान / जीभ, वाचा
जपाप / उत्तर
जमथु / जेवण
जमथुवार / जेवण, प्रयोजन
जमाडवुं-जेऊं घालणे
जमात / जात
जमाने / जनता
जर / पैसा, द्रव्य

जरकसी / जरतारी
जरथेस्ती / पारशी
जरवुं-पचणे
जरा-थोडे
जरिथ्यात / जरूरी
जलेथी / जिलबी
जवणे-कचित
जश / यश
जडानम / नरक
ज आव / ये जा
जगतुं-जागृत
जडाध / जाडी
जडुं-जाडे, लह
जथु-माहिती
जथुवुं-जाणणे
जथी जेधने-जाणूनबुजून
जथीतुं-प्रख्यात
जथे के जणू काय

जतीवेर-जन्मवेर
जते-समक्ष
जथुक-कायमचे, नेहमीचे
जदरथी / नवरदेवाकडील
स्त्रिया
जान / जीव
जान / लमाची जान
जानध्या-नवरदेवाकडील
पुरुषवर्ग
जानमाल-प्राण व वित्त
जानपर / जनावर
जामे-आंगरखा
जारी करवुं-सुरू करणे
जसुद / दूत
जडेर-जाहीर
जडेजडादी--थाटमाट;
मपका
जणवपुं-काळजी घेणे,

अणियुं—फाटक	अनुं—जुने	अेवुं--जसे
अकर—जीकीर	अुमभो ॥ झुमका, घोस	अेसली f नांगर
अह करवी—हट्ट करणे	अुमले-एकंदरींत	अे—जर (तर)
अभाण—तोंडाळ	अुभो ॥ जिमा, जवा-	अेधतुं--लागेल ते
अलददर—पुस्तके बांधणारा	बदारी	अेधये - पाहिजे
अवनासभ ॥ प्राणाची शपथ	अुवाभोरे ॥ जुगारी	अेप ॥ वजन, तोल
अवतुं ॥ जिवंत	अुवान-तरुण	अेपम f जोसीम
अवदारे ॥ पैसादार	अुवाण ॥ भरती	अेपवुं-वजन करणे
अवभारवे-संयमन करणे	अुसरी f जुं	अेगवाध f संधी
अवपुं-जिवंत असणे	अुस्सो ॥ त्वेष	अेटो ॥ जोड
अुगम ॥ युग्म	अेटपुं—जितके	अेटपुं-जोडणे
अुव—थोडे	अेणीमग—जिकडे	अेटुं—जोडपे
अुठ—सोटे	अेम-जसे	अेटे-बरोबर
अुठाळुं ॥ सोटाई	अेम डे-जसे कीं	अेतरे ॥ जोंते (गाडीचे)
अुठुं—सोटे	अेरवपुं-पचविणे	अेरार-बळकट
अुठो ॥ असत्यवादी	अेवडुं-जेवढे	अेश ॥ ताठा
अुठाध f विभक्तपणा	अेवर—जवाहीर	अ्यारे—जेव्हां
अुठुं-निराळे	अेवारे—जेव्हां	

श.

अप ॥ मत्स्य	अरवुं-शिरपणे	अापटवुं—झटकणे
अगअगतुं—धगधगीत	अरुभो ॥ झरुका	अामरी f गळू
अडप f वेग	अवेर ॥ जवाहीर	अालपुं-पकडणे शेलणे
अडपवुं—हिसकणे	अंअपुं—टंबकारणे	अंपो ॥ वेस
अडी f पावसाची झड	अंअवुं--डोकावणे	अाण f झळ
अनुन f वेढ	अंअुं--अंधुक	अीळुं—पातळ बारीक
अपाअपी f मारामारी, कत्तल	अंकभओण ॥ आनंद	अीलपुं-धरणे शेलणे
अपाटवुं-साऊन टाकणे	अंकण f धुके.	अुडो ॥ सेंडा
अपअपुं—भयभीत होणे	अंअुं—पुष्कळ	अुपडी f सोपडी
अमअम--छमछम	अडकन ॥ सडवण	अुरापे ॥ दुःस, सुरणी
अमअमाट-भडका (तोंडाचा)	अडु ॥ केरसुणी	अुधतुं--लटकते
अपलापुं-कुदणे	अटकेपुं—पासडणे	अंकवुं-फेकणे, थाप मारणे
अपवुं-विश्वांति घेण	अडे अवुं—शौचास जाणे	अोटडी f पारडी
अरभरे—सिमसिम	अपटुं ॥ पावसाची सर	अेर ॥ वीष

ट.

टट्टी / तट्टी, कुंपण
 टडाव m टिकाव
 टडपुं - टिकणें
 टडाडि - टिकाऊ
 टडोरे। m टोका
 टडोरपानुं n नगारखाना
 टगरभगर - टकमक
 टडो। टड - टांकोटांक, पाठोपाठ
 टयडो। m टचका
 टयाड - चाळेंसोर
 टटणवुं - आशेवर बसणें
 टटार - ताठ
 टटो। m तंटा
 टपडुं n डाग
 टपलो। m चापट (मारणें)
 टपाटपी / मारामारी
 टपोटप - पाठोपाठ
 टांकणी / टांचणी

टांकवुं - शिवणें; टांचणें
 टांकी / टाकें
 टांको। m (सुईचा) टांचा
 टांप m पूर्णविराम
 टाढ / थंडी
 टांथु n प्रसंग; संधी
 टाडाडी - प्रेताची रास
 टाडाडुं - शिकें
 टाडेणुं n टवाळी
 टाडपडेणुं - टकल पडलेलें
 टाणवुं - दूर करणें; टाळणें
 टाणो। m चुकांडी
 टिपली m थट्टेसोर
 टियडुं - ठेंगणें
 टिपणुं n पंचांग
 टगावुं - टांगणें
 टियवुं - टिचणें

टिखायत n बारस
 टिलुं n टिका
 टिपवुं - ठोकणें
 टिपुं n थेंब
 टुयडी - चिमटी
 टुट / वियोग
 टुडुं - थोटें
 टेकणुं n टेका
 टेक / अभिमान
 टेकरे। m टेकाड
 टेरवुं n (पोटाचें) पेरें
 टेव / संवय; सोड
 टोय / अग्र टोंक
 टोपयी m रद्दी माणूस
 टोपलो। m टोपली
 टोणुं n टोळी
 टोको। m चेष्टा

ठ.

ठग m ठक
 ठगवुं - ठकविणें
 ठगाड / ठगबाजी
 ठठ / गर्दी; घोळका
 ठडावुं - शृंगारणें
 ठमडवुं - ठमकणें
 ठरावुं - ठराविणें
 ठरेल - धीमा
 ठस - भरलेलें
 ठसडे। m ठणकारा
 ठणियो। m आठोळी
 ठांसवुं - गट्ट करणें; दारू पिणें
 ठासो। m सोंकला; दांस

ठाठ m थाट
 ठाडी / ताटी (मृताची)
 ठाडुं n सांगाडा
 ठाम n ठिकाण
 ठामेठाम - ठिकठिकाणीं
 ठार m धुके
 ठारवुं मालविणें; शांत पाडणें
 ठांस / घोट
 ठिकडं n ठिकरी
 ठिंगडुं n ठिंगळ
 ठीडुं - रद्दी
 ठुडवावुं - थंडीनें कुडकुडणें

ठुंठी / हनुवटी
 ठुंठुं n स्थाणुं; झाडाचें सोड
 ठुसडी / फुसकली
 ठुकडे। m उडी; कुदी
 ठुडाणुं n ठिकाण
 ठुठ - थेट
 ठुपाडुं n उपरणें
 ठुरवुं - ठराविणें
 ठुलमठुला - टकलाढकली
 ठुलवुं - खुपसणें
 ठुस / ठेंच
 ठालीयो - मुस, ठोल्या

ढ.

डगभगे *m* कांकू
 डगरा *n* ठोरें
 डगलुं *n* पाऊल
 डंभ *m* दंश
 डंभुं—डंसणें
 डयडीयुं—धडकी; दचक
 डगलुं *n* लोढणें
 डपडालुं *n* दहशत
 डपडी *f* बुडी
 डडडवतुं—हांकारणें
 डडलुवतुं—पुरणें
 डडलु *n* डफ
 डंशस *f* लोकवार्ता
 डयडी *f* बुडी
 डये *m* डबा
 डंभर *n* ढोंग; अवडंब
 डर *m* भीति
 डरभलुं—भयप्रद
 डरवतुं—भिववणें
 डंग *f* लांब काठी
 डंडये *m* दवंडीवाला
 डंडी *f* दवंडी

डंडे *m* दरोडा
 डंभणी *f* फांदी
 डधे *m* डाग
 डधुये *m* खांदेकरी
 डटलुं *n* दाराचें कपाट
 डटतुं—पुरणें
 डल *m* दर्भ
 डभ *m* डाव; डाग
 डभदेवा—टोमणा मारणें
 डभलु *f* घोड्यास कवळ
 घालतात तो
 डभवुं—डाव देणें
 डडडलु *n* शहाणपण
 डल्ये—शहाणा
 डणी *f* डहाळी
 डुंगर *m* डोंगर
 डुंगणी *m* कांदा
 डुंयतुं—पीणें (ओंठांनीं)
 डुंडुं *n* धान्याचें कणीस
 डुये *n* बोळा; दटा
 डुयडी-बुडी
 डुयतुं—बुडणें

डुयामलुं—मनुष्य बुडेल
 इतकें सोल
 डुमडे *m* टिमकी
 डूल *n* नुकसान
 डेंडुं *n* पाणसर्प
 डेडुं *n* मंदीर, देऊळ
 डेडले *m* तबेला; देवडी
 डेड *f* मान गळा
 डेडायारी *f* क्षरोका
 डेडयां डरवां—डोकावणें
 डेडुं *n* डोकें
 डेडले *m* वेडेंवाकडें पागोट
 डेडुं *n* फुटकें मांडें
 डेडुं *n* जडभरत; ह्यातारी
 ह्यस किंवा गाय
 डेसी *f* ह्यातारी स्त्री
 डेसे *m* ह्यातारा मनुष्य
 डेण *m* डोल
 डेणा डडवा—डोळे वटारणें
 डेणी *f* *m* डोळा
 डेणे *m* डोळा

ढ.

ढगसे *m* ढांग
 ढगले ढगनां—पदोपदीं
 ढडेलतुं—ढकलणें
 ढडेलयंढ *m* लाट्यागंगाजी
 ढडेले *m* धक्का
 ढगे *m* बैल
 ढंढेरे *m* जाहीरनामा
 ढंढेणतुं—सव्यापसव्य फेंकणें

ढय *f* ढव; रूढी
 ढभढेल *n* पोकळ डोल
 ढणतुं—ढळतें
 ढंकतुं—सांकणें
 ढणडी *f* टपकी
 ढणिये *m* पाणी जाण्याचा
 रस्ता
 ढणतुं—कापणी करणें

ढींगली *f* बाहुली
 ढींयतुं—खूप पिणें
 ढीमडुं *n* }
 ढीमलुं *n* } सूज
 ढीमुं *n* }
 ढीभर *m* धांवर
 ढील *f* ढील
 ढीली ढारी—पोंचट कारमार

दुंडु-धुंडणे
 देडादेया n खडे खुडे
 देश m रोडे
 देडा, देडे m घेड

देड इजेती f अपकीर्ति
 देंपुं n डेंकूळ
 देयि f जीर्ण
 देली m वाजंत्री ढोलीवाला

देलीये m पलंग
 देणवुं-सांडणे (पाणी)
 देणी नांभवुं-ओतून देणे

त.

तद्यार-तयार
 तड f संधी, प्रसंग
 तडतो m आरसा
 तडदीर f नशीब
 तडवे m शक्ति
 तडाहे m तगादा
 तडशीर / अपराध
 तडीये m तक्या
 तभतनशीन-अभिषिक्त
 तगाई n लोखंडाची पाटी
 तगावी f तगाई
 तंग-ताठ
 तंगी / टंचाई
 तणवुं-त्याग करणे
 तडा / तडा, फाट
 तडकवुं-घाबरणे
 तडतडीया m टिणग्या
 तडाके m सपाटा, तडाखा
 तडातडी / भांडण
 तणुये m टिणगी
 तणुपुं-वाहात जाणे (पा-
 ण्यांत)
 ततडुं तडकणे
 तथा आणि
 तदन-अगदीं, केवळ
 तदपीर f तजर्वाज
 तनया m पगार
 ततरवुं-फसाविणे

तपपीर-तपकीर
 तपवुं--रागावणे
 तपास f तपास
 तपेलुं n तपेलें
 तक्षावत m अंतर
 तमतमु-चमचमीत, तिखट
 तभर f भोंवळ, चक्र
 तमा f काळजी, तमा
 तमाकुं m तंबाखू
 तमाये m चांपट
 तमाई-तुमचें
 तरकट n लबाडी
 तरछोडवुं-क्षिष्टकारणे
 तरणुं n तण (Straw)
 तरत-लागलीच
 तरड-कडे अव्यय
 तरड्हेणु f बाजू
 तरस f तहान
 तरस्ये-तान्हेला
 तरीपार n काळेपाणी
 तरापे m तराफा
 तरेणुं n धुरी
 तरेड f तच्हा
 तरेपणु n सामता(सुताराचा)
 तलपवुं-लाळ घोटणे
 तलाड f काडीमोड
 तवंगर-श्रीमंत
 तवाध / आपदा संकट

तवारीय f इतिहास
 तसड-पीकदाणी
 तडी-तेथें
 तणवण f तळमळ
 तणे उपर-खळबळाट
 तणेटी f डोंगराचा तळभाग
 तांडणो m तांत, दोरा
 तांणुं n तांबें
 ताडडे m प्रसंग संधी
 ताडवुं-निशाण मारणे
 ताडात / सामर्थ्य
 ताडुं n कोनाडा
 ताळ n मुगुट
 ताळणुं n शौचकूप
 ताळये m ताबुत, डोले
 ताळवुं-तराजूं
 ताणुं-ताजे
 ताणुपी f आश्चर्य
 ताण्णेशरथी-पुन्हां
 ताडण / ताडाच्या झावळ्या
 ताणु / टंचाई
 ताणुवुं-ताणणे, ओढणे
 ताण्णीने-उंच स्वरानें
 ताण्णीतोडीने-जेमतेम
 त्राणु n त्रागा
 ताणुं n टोमणा
 ताणुं-गरम
 तातो m संतापी

तापणुं ॥ शेकोटी धुमी
ताप ॥ ऊन्ह
ताणे थपुं—हार साणे,
शरण जाणे
त्यार पछी—त्यानंतर
ताळकुं ॥ टाळकें
तार ॥ तार
ताले ॥ नशीब
तालेवार—सुदैवी
तापी / तवा
तापीण ॥ ताईत
तासुं ॥ तास
ताडाड / थंडी
ताणी / टाळी
तिभास / तिसटपणा
तिथुं—तिसट
तिरवुं—तिरपें
तिडम ॥ टिकाव

तीरधुं—तिरपें
तुंता ॥ उपमर्द
तुंभी—कडू भोपळा
तुमार ॥ पत्रव्यवहार
तुरीयुं ॥ दोडका
तुशं—तुरट
तेजवाणुं—तेजस्वी
त्राड / किंकाळी
तेजने ॥ मसाला
तेटकुं—तितकें
तेट्यामां—तितक्यांत
तेटले—तेव्हां
तेडपुं—बोलावणें
तेडुं ॥ निमंत्रण
तेणीकार—तिकडे
तेणेकरीने—त्यामुळें
तेथी—त्यामुळें
तेरमुं ॥ तेरावा (मृत्यूचा)

तेवुं—त्याप्रमाणें
तेडवार ॥ सण
तेडडाड / तुसडेपणा
तेडडे—तुसडा
तेतरे ॥ तोतरा
तेप / तोफ
तेप डेडवी—गप्प ठोकणें
तेडान ॥ तुफान, दांडगाई
तेडानी—खोडकर
तेरा ॥ तरा
तेड ॥ वजन
तेरडी / तिरडें (मृताचेंपुढें)
तेडाट ॥ तोलणारा
तेडामणी / तोलाई
त्यां—तेथें
त्यांथी—तेथून
त्यारतुं—तेव्हांपासून
तुडतुं—आनंद होणें

थ.

थळ युडपुं—संपणें
थट / जमाव; गर्दी
थड ॥ झाडाचें खोड (Stem)
थंडक / शैत्य
थडी / ढीग
थंडुं—थंड
थनार—होणारें, भविष्य
थमणी / भांडवल
थरडपुं—भिणें
थपुं—होणें
थाथो—मंद

थांभलो ॥ सांब
थाड / थकवा; आराम
थाड भावो—आराम
थाडपुं—थकणें
थडेलो—श्रांत
थाग ॥ थांग
थापडपुं—थापटणें
थापणु—भांडवल
थापपुं—थापणें
थापी / थापी (गवंड्याची)

थाणुं ॥ विहिरीचा तळ
थिंगडुं ॥ थिगळ
थुंड ॥ थुंका
थुडुं ॥ मुसा (chaff)
थोडडे—गट्टा
थोडभंध—घाऊक
थोथर ॥ सूज
थोपपुं—थांबणें
थोभां ॥ कळे (केंसाचें)
थोड / मंधी

द.

दंगो <i>m</i> दंगा	दरकार <i>f</i> गरंज; काळजी	दाढुं <i>n</i> दाढी
दंडडडाडा-तालीम करणे	दरभास्त <i>f</i> सूचना (<i>pro-</i>	दाणो <i>m</i> धान्ये
दंडीलो-दंडेल	<i>posal</i>)	दांतणु <i>n</i> दंतधावन
दडाण <i>m</i> दुष्काळ	दरगुजर-क्षमा माफी	दानत <i>f</i> दानत; निष्ठा
दपणु <i>f</i> दक्षिणा	दरबणु <i>f</i> शिंपीण	दानाव <i>m</i> दूरदर्शी
दपणुी <i>m</i> दक्षिणी पुरुष	दरदी <i>m</i> रोगी	दानाध <i>f</i> दूरदृष्टी
दपणोणु <i>f</i> „ स्त्री	दरवान <i>m</i> देवडीवाला	दापुं <i>n</i> दडक
दपल <i>m</i> प्रतिबंध	दरिथो <i>m</i> समुद्र, दर्या	दापडी <i>f</i> डबी
दपपणु-दक्षिण	दरी <i>f</i> गुहा	दापडो <i>m</i> डबा
दडाडपुं-पोळविणे	दरस्त योग्य, दुरुस्त	दाभ <i>n</i> दर्भ
दटापुं-पुरले जाणे	दरोध <i>f</i> दुर्वा; इरळी	दामणुी <i>f</i> चिंदी
दड <i>f</i> दरड	दरोगो <i>m</i> पहारेकरी	दायणु <i>f</i> दाई
दडीओ <i>m</i> द्रोण	दरोडो <i>m</i> दरोडा	दाइ <i>m</i> दारू
दडी <i>f</i> गुंडी (सुताची)	दलगीर-दिलगीर	दाइडियो-दारुबाज
दडो <i>m</i> चेंडू, गोळा	दलील <i>f</i> वकीली तकरार	दाडाडो <i>m</i> दिवस
दणुं <i>n</i> लोडणे	दवादाइ <i>f</i> औषधपाणी	दाडाडावाणी <i>f</i> गरोदर
ददा <i>f</i> कुंटण	दवापानुं <i>n</i> औषधालय	दाणभाणु <i>f</i> सात्विक अन्न
ददामुं <i>n</i> रणशिंग	दशमुं <i>n</i> दहावा (मृताचा)	दिकरो-री-मुलगा-गी
दपकाभणु <i>f</i> दपटशा	दस्त <i>m</i> जुलाब	दीठ-प्रत्येकीं
दपटावपुं-पळविणे; लांघविणे	दणणुं <i>n</i> दळण	दियायो <i>m</i> प्रस्तावना
दक्षणावपुं-हांकारणे; मृतास	दणपुं-दळणे	दिभाप <i>m</i> डौल
पुरणे	दणामणुी <i>f</i> दळाई	ददल <i>n</i> चित्त, शरीर
ददन <i>n</i> समाधी	दणापुं-दळले जाणे	दिल उतारी नांभपुं-प्रेम
दडेकरपुं-समारोप करणे	दांडाध <i>f</i> दंडाई	कमी करणे
दडेणयंद-मट्ट	दांडीओ <i>m</i> दवंडीवाला	दिलपुलासे <i>m</i> मन मोकळे
दपडुं <i>m</i> बुधला	दांतडोरणुी <i>f</i> दांतकोरणी	करणे
दपणु <i>n</i> धमकी	दांतपुटवा-मुग्धता सोडणे	दिलसाणु <i>f</i> अनुकंपा
दम <i>n</i> वे-मरणे	दांतरो <i>m</i> दंताळ्या	दिलासे <i>m</i> धीर
दमणुी <i>f</i> बैलगाडी	दांतो <i>m</i> (चुन्याची) टोप	दिवानो-वेडा
दमदमाट <i>m</i> भपका	दाट वाणवे-नाश करणे	दिवापपत <i>f</i> सायंकाळ
दमवाणो <i>m</i> श्रमिंत, समर्थ	दाटपुं-पुरणे	दिवसणी <i>f</i> भागकाडी
दमियल-दमेकरी	दाडमडी <i>f</i> डाळीची	दिवसे <i>m</i> आषाढ आमावस्या

द्विवाजिथ्यो m उडाऊ
द्विवाणुं n दिवाळें
द्विवेधो m एरंड
द्विसतुं-उघड
द्विसपुं-दिसणें
दीपावुं—दिपून जाणें
दुकान f दुकान
दुप्पियारो—दुःखी
दुष्पुं—दुभती
दुअपुं—दूध देणें
दुं६—दोंद, ढेरपोट
दुं६लो m ढेरपोट्या
दुनियादारी f ऐहिक जीवित्व
दुअपुं—छळणें
दुभ n शेंपूट

दुरंदेशो m सावधानता
दुलो—उदोर, दुल्ला
दुवागो m अर्जदारें
दुसमनी f वर
दुपुं n कर्ज
दुआदुपी f स्पर्धा
दुआवडुं-दर्शनीय
दुपीतुं-स्पष्ट, उघड
दुगडे m हंडा
दुणु n कर्ज
दुणुसेणु n देवघेव
दुवता m अमि; विस्तव
दुवादार m कर्जदार
दुशवटो m प्रवास
दु६३ n देवालय

दु६धी f देवडो
दुआमुं n स्मशान
दुआटी f खादी
दुआधाम f धांवपळ
दुआदुआ f धांवपळ
दुआरपुर—बारीक
दुआरकुं n दोरी
दुआरनार m पुढारी
दुआरवुं—मार्ग दाखविणें
दुआरियो m दोरवा (कापड)
दुआरी तुटवी-मरणें
दुआरो पोवा-दोरा ओवणें
दुआस्त m स्नेही
दुआलत f दौलत

ध.

धक n लक्ष्य
धगती f रक्षा, राख
धगारी f तापाची आग
धयुं पयुं n अनमान
धण f ध्वजा
धधुधधुपुं-भडभड जळणें
धणुआणु f स्त्री
धणु m मालक
धतिग n ढोंग
धपुरो m धोतरा
धधडावपुं—घाबरविणें
धप कुरीने—धपदिशीं
धप्योडपुं—धोपटणें
धभधोकार f अप्रतिबंध
धभोधमी f मारामारी

धभाल f धुमश्चक्री
धरतीकंप m धरणीकंप
धरापुं—संतुष्ट होणें
धरी f गाडीचा आंख
धवडावपुं-मूल पाजणें
धवाडनारी f दाई
धसपुं-घुसणें
धसारो m हल्ला
धसी नवुं-कोसळणें
धाध f स्तन
धाडुं n दरोडेखोर
धाडु f दरोडा
धाणु f लाही
धाणुं n धाबें
धाणुं—इष्ट

धारपुं-इच्छिणें, मनावर घेणें
धारेधुं-इष्ट
धारे m कायदा, रिवाज
धाव f पाजणारी स्त्री
धावणु n आईचें दूध
धावपुं—अंगावर पिणें
धि'गु—भयानक
धीभर m धीवर
धीभो शांत, मंद
धीरन f धैर्य
धीरवुं-उसणें देणें
धारे—धीर धरून
धणवुं-थरथरण
धुणरो m कांपरें
धुणुवुं-मान डालावण

धुतकारपुं—क्षिप्रकारणें
 धुतपुं—ठकविणें
 धुतारो m ठक
 धुतापुं—फसविणें
 धुंधणकुं m अरुणोदय
 धुमर, धुमस m धुके
 धुमपुं—डुरंकण
 धुमाडियुं m धुराडें

धुमाडो m धूर
 धुसरी f गाडीची धुरी
 धुरको m हुंदका
 धोक्ती f धोकटी
 धोप्यो m पश्यात्ताप
 धोताण —सढळ
 धोप्यां m विटा
 धोप्यी m परीट

धोप्यो m महु
 धोप्यु f परटीण
 धोधवो m धडधडा
 धोणपुं-चुना देणें
 धोणाश t पांढरेंपणा
 धोणुं—पांढरें
 धोणेदीसे—धवळ्या दिवसा

न.

नकसो m नकाशा
 नकाभुं—निरुपयोगी
 नकाइं—घाणेरेडें
 नकुथो m कोयंडा
 नककर—भरीव
 नकडो m नखुडे
 नप्यो m सत्यनाश
 नप्योद्युं—नाशकारक
 नगुणीप्यो m रुतघ्न
 नयित—निश्चित
 नयिताध f चिंतारहित
 नजदीक—जवळ, नजीक
 नजरनो प्योटी—पापदृष्टी
 नज्यो m संधीवात
 नज्युं—निर्जीव
 नटणी f नटी
 नडाइं—खराब
 नडोर—निलज्ज
 नडतर f अडचण, नध
 नडपु—नडणें
 नड्डी m घसा
 नतिणे m परिणाम
 नधाय्यापुं—बेवारस

ननाभुं—गिनावी
 नपाट—निलज्ज
 नकट—निलज्ज, कोडगा
 नकटाध f कोडगेपण, उद्ध-
 टपणा
 नकरत f द्वेष
 नकसानी—चैनी
 नकपुं—अशक्त, कमी द-
 र्जाचें
 नभाव m निभाव
 नकपुं—निभणें
 नकनताध f नकपणा
 नकेशं—दुष्ट
 नकडुं m घशाची नळी
 नकधो m तबला
 नकडो m नकडें
 नकसुं—वाईट, सोटें
 नकडम—निर्दम
 नकपुं—पातळ; जीर्ण
 नकज f पहार
 नकटाक—आदपाव
 नकशाश f रिकामपणा
 नकरो f रिकामा

नवाध f आश्चर्य
 नवारसुं—बेवारस
 नवाणुनी f नवीजुनी
 (बातमी)
 नपुं—नवीन
 नवेसरथी—पुनश्च
 नशाप्योर—दारूबाज
 नशो m अम्मल
 नशियत f शिकवण
 नस f शीर, नाडी
 नसाडपुं—हाकून लावणें
 नडी—नाही
 नडीठं m जिव्हाळी
 नाकलिट्टी f नाकदुराई
 नाकुं m नाकें
 नांपपुं—टाकणें, फेकणें
 नागो—उघडा, नंगा
 नाथार—लाचार
 नाड f नाडी
 नाडाछडी—नाडापुडी
 नाकुं—नाडा, दोरखंड
 नाथ्यापट f सराफ बजार
 नाथुं m द्रव्य

नात / जात	नासदान ॥ तपकीरीची पेटी निडाणवुं—न्याहाळणें	नीभिये—फणी, कंगवा
नातभडार—जातीबाहेर	नासतो ॥ सकाळचें खाणें	नीयाध / हलकटपणा
नातरियुं ॥ पहिल्या घरचें मूल	नासीपासी—निराशा	नीभाणा ॥ केस
नातरे ॥ पुं-नवरा जीवंत	नाणुं ॥ नाला ओढा	नीथ—हलकट
असतां दुसरा करणें	निडास / निर्गतव्यापार	नीट / शेंबूठ
नातीक्षे ॥ जातबंधु	नियधुं—खालचे	नीत—नित्य
नातुं ॥ नातें	नियाथु ॥ खोलपट जागा	नीभाडे ॥ भट्टी
नाथ / वेसन	नियुं—खालीं	नीमडकीभी / वैदुपणा
नाथवुं—वेसण घालणें	निये—खालीं	नीरे ॥ ताडी
नांधवुं—नांदणें	नियोवपुं—(कापड)पिळणें	पुगरे कृतघ्न
नादान-नादान, मूर्ख	निडर—कोडगा	पुधवुं—पुसणें; कोरडे करणें
नानडकुं—लहान	नतरधुं—नितरणें	ने—आणि
नाथुद—निर्मूल	निपळ / पैदास उत्पन्न	नेड णत-उपकारी
नाम ॥ नांव	निभाडि-टिकाऊ, टिकेलसें	नेथ णत-सद्गुणी
नाम थोणवुं-नांव घालविणें	निम ॥ नियम	नेथो ॥ दुष्को
नामनुं—नांवाचें	निमपुं-नेमणें	नेतर / वेत
नामना / कीर्ति	निरपुं—जनावरास गवत घालणें	नेतरं ॥ ताक घुसळण्याची दोरी
नामपुं—ओतणें	निरांत फुरसद, निवांत	नेडे ॥ कंमरपट्टा
नामीयुं-प्रख्यात, नामी	निर्माळ ॥ कवडीमोल, निर्माल्य	नेम / नियम
नामुनासथ—अयोग्य	निवेडे ॥ निकाल, निवाडा	नेवे मुकपुं-हातावेगळे टाळणें
नामुथारक—दुर्देवी	निशाणी / चिन्ह	नेश—अमंगल
नामुराद—आशाभ्रष्ट	निशातरे ॥ पाटा	नेड / अणी
नामेशी / कलंक	निशाण / शाळा	नेडणुं ॥ भालदोरी
नाकडी / पालखी	निशाणियो ॥ विद्यार्थी	नेम—नवमी
नावडी / लहान होडी	निसासे ॥ उसासा	नेतरं ॥ निमंत्रण
नावाडे / अननुभवी		

प.

पधकुं, पैडु ॥ चाक	पगधुं ॥ पाऊल	पंभी ॥ पक्षी
पथाणवुं-प्रक्षाळणें	पंथायधुं—प्रख्यात	पंथो ॥ पंखा
पुगथोडे ॥ पायसोडा	पडावुं-प्रख्यात असणें	पंगत / पंक्ति
पगरधुं ॥ पादत्राण	पंभियुं—समक्ष	पगथी / पायबाट

पंथात / पंचार्हत; पंचांची सभा	पडेा m पुडा	परणणवुं-पाजळणे
पंथियु m पंचा	पडेास n शेजार	परथुवुं-वरणे
पयडणु-भिन्ना	पडेासथु / शेजारीण	परथुवुं-लग्न करून देणे,
पयवुं-पचणे; जिरणे	पथु-परंतु	परपेटो m बुडबुडा
पयधम थुद्धी-पश्चात् बुद्धि	पथुतर n लग्न	परथ m पाणपोई
पछाडवुं-पछाडणे	पाथुआर f पाणीवाली	परवडवुं-परवडणे, फावणे
पछाडवुं-आजारी होणे	पथे-तेथें, तिकडे	परवाडवुं-काम संपून रि- कामें होणे
पछाडा m तरफड	पंडे-स्वतः	परस m दंव, दहिविर
पछवाडुं-मागची बाजू	पंडाणुं-पडवळ	परेण f पथ्य
पछाडी f पिछाडी	पतई n पत्रा (Sheet)	पराथी f टोंचणी
पछात f पश्चाद्भाग	पतवुं-निकालांत येणे	परायुं-पारकें
पणववुं-चिडविणे	पताड f पताका	पराण f माताची साल
पणवेा m मटी	पताववुं--निकाल करणे; शेवट लागणे	पइं n गल्ली; पुरा
पटडवुं-धरून आपटणे	पतासा m बत्तासे	परेण डरवुं-कैद करणे
पटडेा m रुमाल, पटका	पतो m पत्ता; ठिकाण	परोठियुं n प्रभात
पटपटिओ m बडबड्या	पत्री f जायपत्री	परोथ्याथ्याडरी f पाहुणचार
पटलाथी f पाटलीण	पथरो, पथर m दगड	परोथो m पाहुणा
पटाटा m बटाटे	पथरावुं-पसरणे	पलडारेा m नेत्रकटाक्ष
पटाववुं-फसविणे	पडेडवुं-जोरानें हांकणे	पलटवुं-मागें फिरणे
पटेल m पाटील	पडेाडवुं-घाण करणे	पलवाड n कुंपण
पटलाध f पाटीलकी	पधराभथी f सत्कार	पलांठी f मांडी, पद्मासन
पड n जात्याची तळी, पूड	पधराववुं--मानपूर्वक लावणे	पलाणवुं-भिजविणे
पडथु n बरगडी	पधारवुं-जाणे	पलितो m कांकडा, पलिता
पडधा m प्रतिशब्द	पने, पनो m पन्हा, रुंदी	पलीत n भूत
पडधायो m पडछाया	पनेातुं-शुभ	पलुं n स्त्रीधन
पडछे मुकडुं-पडताळा पाहाणे	पतियाणेा m भागीदार	पवध n षंढ
पडतल-पडीत	पभरवुं-सुवास येणे	पवाडवुं-पाजणे
पडती रात f उत्तर रात्र	पभर f सुवास	पवाडुं m पेला
पडपुछ f पुसतपास	पभाडवुं-पोंहोचविणे	पथु n पथु
पडथीडियुं n पाकीट	पंपाणवुं-गोंजारणे	पसंद्गी f पसंती
पडवुं-पडणे	परथुरथु n मोड, किरकोळ	पसार डरवुं-लांबविणे
पडी f पुडी		पसियाइ n विजागरी

पक्षीने <i>m</i> घाम	पाणी जेडी देवुं--पाणी पासेनुं--जवळचे	पासे <i>m</i> कांसा (dil)
पस्तानुं <i>n</i> प्रस्थान	ओळखणें	पासे <i>m</i> कांसा (dil)
पस्तावुं-पश्चात्ताप होणें	पाणी इरी वणवुं--श्रम फुकट जाणें; सत्यनास होणें	पाणी <i>f</i> टाचेचा मागचा भाग
पस्तावे <i>m</i> पश्चात्ताप		पाणी <i>f</i> सुरी
पणियां <i>n</i> करडे केंस	पाणीने भुले-मातीमोल	पिळरे <i>m</i> पिंजारी
पांडड--पडी; ओसाडत	पातर <i>f</i> वेश्या	पिगणवुं-पघळणें
पाण्डी <i>f</i> पांकळी	पातरां <i>n</i> पानें	पिछान <i>f</i> ओळख
पाण्डुं-डहाळी	पातरी <i>f</i> फुलाची पुडी	पिछानवुं--ओळखणें
पाण्णं <i>n</i> चिलखत	पातणुं--पातळ	पिंडुं <i>n</i> (दोन्याचा) गुंडा
पांगथ <i>n</i> पायथें	पाथराणुं <i>n</i> चटई; हंत्री	पिधेदे-दारू प्यालेला
पांढडी <i>f</i> पांकळी	पाथरवुं-आंधरणें	पिमण <i>f</i> सुवास
पांढडुं <i>n</i> पान	पादर <i>n</i> गांवाची वेस	पिमणवुं--सुवास देणें
पांपणुं <i>n</i> पापणी	पाधरं-परभारें, तडक	पिधवुं-पिळणें (तेल)
पांसणी <i>f</i> बरगडी	पानां <i>n</i> गंजीफा	पियु <i>m</i> प्रिय
पाडट--अर्धवट पिकलेले	पानो <i>m</i> पान्हा	पिगाणी <i>f</i> पिकदाणी
पांडुं-पिळणें	पामवुं-मिळणें; प्राप्त होणें	पिसवुं--दळणें
पाडुं-पिकलेलें	पार <i>m</i> शेवट	पियर <i>n</i> माहेर
पाधडी इरेवपी--दिवाळें काढणें	पार देवो-भेद काढणें	पिणु-पीवळे
	पारकुं-पारकें	पिणी <i>f</i> कुंचा
पाळवुं-पाठीमागचें	पारणु <i>f</i> परीक्षा	पीडी <i>f</i> हळद चिकसा
पाळणी-पाठीमार्गें	पारणु <i>m</i> परीक्षक	पीठ डोडवी-पाठ थोपटणें
पाळुं-परत	पारसभणी <i>m</i> परीस	पीडुं <i>n</i> दारुचा गुत्ता
पाळुं आपवुं-कर्ज फेडणें	पालव <i>m</i> पदर	पुप्त-पोक्त
पाटियुं <i>n</i> फळी	पालवुं-कावणें; सोसणें	पुगवुं-पोहचणें
पाटी <i>f</i> पाटी, नवार	पावडी <i>f</i> खडावा	पुगाडवुं--पोचविणें
पाठ <i>m</i> धडा	पावडे <i>m</i> गाडींत चढण्या करितां पायरी ठेवतात ती	पुछाडया तारे <i>m</i> धूमकेतू
पाटो <i>m</i> (जसमेवर) पट्टा	पावरे <i>m</i> तोषरा	पुछपरछ <i>f</i> पुसतपास
पाडपडोस <i>n</i> शेजार	पावुं--पाजणें	पुरवार इरेवुं-पुरावा करणें
पांड वाणवो-उपकार फेडणें	पाशेर--पावशेर	पुरवुं-भरणें
पाडी <i>f</i> पारडी	पासे--जवळ	पुराणी <i>m</i> पुराणिक
पाडुं <i>n</i> पारडुं	पासेथी--जवळून	पुरं-पूर्ण
पाणियुं <i>n</i> नारळपंचा		पुरं पाडवुं-पुर वट
पाणीवुं-पत जाणें		

पुरे पुरं—तंतोतंत	पेदाश <i>f</i> उत्पन्न	पोतीकुं—स्वताचें
पुधी <i>f</i> गवताची पेंडी	पेरवुं—पेरणें	पोते—स्वतः, समक्ष
पुणा-णे— ,,	पेरियुं <i>n</i> (उसाचें) पेरें	पोदणे <i>m</i> शेणाचा पोह
पूज—शून्य	पेक्षीगम—पलीकडे	पोपटिया— पोपटी रंगाचें
पूजराधे-पूज्य; वंद्य	पेलुं—तें	पोमलो—मित्रा; अधीर
पूडुं <i>n</i> पुढा	पेशो <i>m</i> धंदा	पोरवपुं—(दोरा) ओवणें
पूडियां <i>n</i> चाकाचे तुंबे	पेसवुं— शिरणें	पोरियो <i>m</i> पोऱ्या, लहानसा
पूडे लागवुं- मार्गें लागणें	पेसाडवुं—ढकलणें (आंत)	गडी
पूडे <i>m</i> मधाचें पोळें	पेहेरवुं—धारण करणें	पोदाणु <i>n</i> पोकळी
पेगाम <i>m</i> निरोप; कामगिरी	पेहेरो <i>m</i> पहारा	पोलुं—पोकळ
पेट धुटवा—जुलाब होणें	पेहेलवेहेलुं—प्रथमच	पोपुं—दोरा ओवणें
पेट उधाडवुं— अंतःकरण	पेंडुं <i>n</i> चाक	पोह <i>m</i> प्रभान
खुलें करणें	पोंड <i>m</i> हुडा	पोहेर <i>m</i> प्रहर
पेटे पाटा आंधवा-उपासी	पोय <i>f</i> पावती	पोहेणुं—रुंद
राहणें	पोहेयेदो—लुच्चा; पक्का	पोणथपुं—पळून जाणें,
पेटमां राभपुं—गुप्त ठेवणें	पोड <i>f</i> रडणें (मृतासाठीं)	नाहींसं होणें
पेटमां पेसवुं—गुह्य काढून	पोडारपुं हांक मारणें	पोण <i>f</i> गल्ली, मोहळ्या
घेणें	पोभराळ <i>m</i> पुष्कराज हिरा	पोणियो <i>m</i> द्वारपाळ
पेटमां भरवुं-पोटांत शिरणें	पोयुं—पोचट; पोकळ	पोणुं—पोकळ
पेटभरं—पोटभरू	पोटली <i>f</i> गाढोडी	प्यार <i>m</i> प्रेम
पेटियुं <i>n</i> रोजचें जेवण	पोटलुं <i>n</i> गाढोड	प्यास <i>f</i> तषा
पेटे—प्रमाणें	पोठियो <i>m</i> नंदी	प्रपंथ <i>m</i> प्रपंच, लबाडी
पेंडा मणवो—बडतर्फ होणें	पोतपोतामां—आपसांत	प्रभातिर्णि <i>m</i> भूपाळी
पेढी <i>f</i> पिढी; वंश	पोतानी भेजे—आपोआप	प्रसादी <i>f</i> रुपा, प्रसाद
पेथी <i>f</i> कढई	पोतियुं <i>n</i> धोतर	प्रस्तानुं—प्रस्थान
पेदरपे—हळहळ	पोतियां धुटी ळवा—गाळण	प्रीतम <i>m</i> प्रेमपात्र, नवरा
पेदा—पैदा	उडणें	प्रीतडी <i>f</i> प्रीति
पेदा थवुं—जन्म घेणें		

फ.

इकत-फक्त	इकडी <i>f</i> तुरटी	इकडेण—फटकळ
इकर <i>f</i> चिंता	इकडवुं—उतरणें	इकडे <i>m</i> फटका; तडाखा
इकरो <i>m</i> पारीमाफ (Para)	इकडिया <i>m</i> किरकोळीचा	इकड <i>f</i> धिक्धिक्
इजेतो <i>m</i> फजीती; फजीला	व्यापारी	इकडी <i>f</i> अहंमन्यता

इटाडे। m फटकडा
इड-दारूची भटी
इडडे। m फुरका
इडये। m फडशा
इणुगे। m अंकूर
इतेड f जय
इना—फना
इइडपुं-फडफडणे, बडबडणे
इइडावपुं—रागावणे
इइले। m पलिस्तर
इरव f कर्तव्य
इरव पाडवी—करावयास
लावणे
इरव'द n संतती
इरवुं—n गोल
इरद n फर्द
इरमान—आज्ञा
इरमास f आज्ञा
इरमे। m नमुना
इरवाभवुं-हवा साण्यास जाणे
इरसुद f फरसत
इरास m गडी; चाकर
इरियाद f फियाद
इरिवपुं-नाकबूल
इरी f ढाल
इरी थी-पुन्हा
इरेल m अनुभवी; सामही
इलायुं अमकें

इस जोखवी-शीर उघडून
रक्त काढणे
इसडपुं—फिसकटणे
इसल n पीक
इसवुं-फसणे (गाळांत)
इाडे। m ढोंग
इाडपुं-फकी मारणे
इांहे। m पिंजरा
इाड f पकी. भुकटी
इायर f पाचर. आडफांटा
इायर भारवी-बिबवा घालणे
इाट f फाट, भेग, चीर
इाटपुं—फाटणे
इाल n पीक
इावतुं-लाभकारक; फावेलसें
इावपुं-फाणणे; अनकूल पडणे
इाण पाडवी-पोटांत धस्स होणे
इाणवपुं-वाटणी करणे
इाणे। m वाटा; हिस्सा
इिकर f काळजी
इिकास f फिकेपणा
इिटकारपुं-फटकारणे, तुच्छ
करणे
इिथु n फेंस
इिथुपुं—फेणणे
इिदा—खुष
इिसियारी f आत्मस्तुति
इीड f कोरड

डुगाडा—कोमट
डुगारे। m फुगारा
डुटडुं—सुस्वरूप
डुणुगी f पुळी
डुडडी f * हें चिन्ह
डुडडी f फुगडी; फेर
डुलडे। m फुलका; फुगलेली
पोळी
डुलपुं-सुजणे; गर्व होणे
डुलास m गर्व
डुलुं n डोळ्यांतील फूल
डुट f वेचनाव
इेर m तफावत
इेरवपुं-फिरविणे
इेरावे। m परीघ; घेर
इेरियो। m फेरीवाला
इेरो। m फेरा; खेप
इेल n ढोंग
इेसले। m न्याय, फेसला
इेकट - फुकट
इेकटपुं—फुकटचें
इेकटिया m फुकट्या
इेतड n टरफल
इेरपुं—वास येणे
इेरो-बुडबुडा
इेदवी f पुळी
इेसलावपुं-फुसलावणे
इेसलाभपुं f फसवणूक

ब.

अडअड f बडबड
अडरी f बकरी
अडपुं—बकणे
अडवे। m बकवा

अडात f शिल्क
अडार m गोंगाट
अक्षपुं-बक्षीस देणे
अअतर n चिल

अआअपी f लढाई
अपील-कंजूस
अपोल f झाडाची ढोळी
अगडपुं-घिघडणे

अगअगुं-प्रमात	अंहेवे। m कैदी	अणतुं—जकते
अगाध f कुत-चावरील पिसुं	अंहे। m नोकर	अणपे। m आग; जळजळ
अगाड m विघाड	अंधाणु। m अफूबाज	अणिये। m मत्सरी
अगाडपुं-विघडविणे	अंधामथु f बांधाई	अणेव-श्रावणी पौर्णिमा
अंगडी f बांगडी	अंधारथु n बंधन	आंगड—लुच्या
अयडवाण—लेंकुरवाळा	अन्ने—दोन्ही	आंय f बाही (कपड्याची)
अयपणु n बाळपण	अक्षरे। m वाफारा	आडमी f हट; ममत्व
अयपुं-बचणे; उरणे	अक्षवपुं-उकडणे (भाजी)	आंकुं n रणसिंग
अय्यांकय्यां-n पोरेंसोरें	अयडपुं-बडबड करणे	आंकुं आंकां n भोकं
अय्यड-सरस्वती	अयुक—मूस	मगदाड
अणम m सिगक्षिग व्यापारी	अयान n वर्णन	आंआणोले-स्पष्टवक्ता
अणर m बाजार	अरवपुं स्पर्धा करणे	आधडे।-मयप्रद
अणवपुं-वाजविणे, बजावणे	अरडी f कापसाचा गहा	आयडे। m बचाक; (हा- ताची)
अणर—बाजारी	अरडे। m आवाज	आण m ससाणा f पत्रावळ
अडभागी—अभागी	अरयाडे—नाश; निष्कळ	आजपुं-चिकटणे, गळ्यांत पडणे.
अडमुष्टे। m खाडू; नसलेला	मिशा अरडपुं-डुरकणे (बैल)	आडे। m तिरळा
अडेवे। m मुंजीचे	अरडे। m हंबरडा	आणु। f मुदत, कबुलायत
बटूचे रुसणे	वेळीं अरअरी f बरोबरी	आतल-रद्द
अडाई f बडाई	अरेडुं n बरूचें ताट	आडे। m अपुच्छ
अतडे n बडक	अर n बोरू	आडे—वजा
अतावपुं-दाखविणे	अण m बैल	आडे करपुं—वजा करणे
अती f दिवा, वात	अलगम m गीर	आडेआडी f वजाबाकी
अदहनत f दुर्बुद्धि	अणदीये। m बैल	आडेडुं—चांदीमिश्र सोने
अदनजर f पापदृष्टी	अणवे। m बंड	आडी f मलबद्धता
अदये। f दुर्गंध	अला f पीडा	आधे m अडचण, बाध
अदलाम—बदनाम	अलैया n दृष्ट काढतांना जे हातवारे होतात ते.	आधा f नवस, शपथ
अदले—ऐवजीं	अस-पुरे	आनी f दासी
अदले। m बदला	अडानुं n बहाणा; ढोंग, सबब	आनुं n बहाणा, सबब
अदामडी f बदामवृक्ष	अडु—पुष्कळ	आनुं f सभ्य स्त्री
अदी f दुर्गुण	अडुओले। m वटवट्या	आइ m वाफ
अधुं—सर्व	अअतर। m कळा, दुःख	आइपुं-उकडणे (भाजी) उष्मा होणे

आभरां ॥ क्षिपच्या	अिजे३ं ॥ कलिंगड	अुअड-मूर्ख
आभरी f जावळ (मुलाचें)	अिडपुं-बंद करणें (पत्र)	अु३-खराब
आभरिया-केसाळ	अिडी f विडी	अेडे-बेलगामी
आअदा६ f प्रभात	अिडुं ॥ विडा	अेयेन-चैन नसणें
आयलापणुं ॥ नामदर्ई	अिभार-आजारी	अेडे ॥ जहाज
आयलो ॥ बायक्या	अियाभणुं-भयप्रद	अेतमा-निष्काळजी
आरडी f रवीची दोरी	अिराजपुं-विराजमान होणें	अेतकसीर-निरपराधी
आरशुये ॥ शारेकरी	अिरादार ॥ बंधू	अेदरदी निर्दय
आरभासी-बारमाही	अिरानुं-परकीय	अेपारी ॥ व्यापारी
आरभुं - मृताचा बारावा	अिदस f वीत	अेनपणुी f सखी, मैत्री
आरवटिये ॥ लुटारूं,	अिडाभणुं भयप्रद	अेधी ॥ वाली
बंडखोर	अिवुं-भिणें	अेवडा-दगेखोर
आरवासियो ॥ मंगी,	अीक f मीति	अेसणुी f बैठक
झाडुवाला	अीट ॥ शेण	अेसपुं-बसणें, सुरू होणें
आरवुं-गोळा करणें,	अीआं ॥ अक्षरांचे ठसे	(वर्ष)
काढणें	अीयुं ॥ बी, बीज	अेसवाजपुं-घरावर जाणें
आ३ं ॥ द्वार	अुधी-ऐदी सुस्त	अै३ं ॥ खी
आ३त-दारू (बंदुकीची)	अुयियो ॥ कान नसलेला	अे f वास
आरेवाट-दाणादाण	अुज f कदर	अेडी f चुंबन
आरेट ॥ माट	अुजरग-वृद्ध	अेधलो - साधामोळा
आरोआर परभारें	अुजरगी f वार्धक्य	अेजपुं-परवडणें
आल ॥ केस	अुजवपुं-विज्ञविणें	अेटणु ॥ उष्टावण (मुलाचें)
आलतोडे ॥ केसतोडा	अुजापुं-विज्ञणें	अेडपुं-हजामत करणें
आवटो ॥ ध्वज	अुहुं बोथट	अेडावपुं-हजामत करविणें
आवरो ॥ बावरा	अुठो ॥ मकईच्या कण-	अेडुं-बोडकें
आवपुं ॥ पुतळा	साची वाठी	अेसकणो - बहुभाष
आहीदार मदतगार	अुडकी f बुडी	अेसपणुी f जयजयकार
आडोश-हुषार	अुतानुं ॥ आळ, कुभांड	अेसी देपुं-गुप्त फोडणें
आणरंडापे ॥ बालवैधव्य	अुनियात-घरंदाज	अेसी f भाषा
आणरंड f बालविधवा	अुभ-आरोळी	अेडोणुं-मोठें, विस्तृत
अिकणु भिन्ना	अुभाटो ॥ बोभाटा	अेणपुं-भिजविणें
अिछानुं ॥ विछाना	अुभराणु बोंबाबोंब	
अिछापुं-आंथरणें	अुराध f वाईटपणा	

भ.

भगत *m* भक्त
 भंगल *n* ढोंग
 भंगाणु *n* भंग, फाट
 भंगार *n* तांब्या पितळेची
 मोड

भय-भसकन
 भयउवुं-तुडविणें, चेंदणें
 भयनियां *n* झांज, टाळ
 भयवुं-खेळून दाखविणें
 (नाटक)
 भयवुं-सेवा करणें
 भटाध *f* हांजी हांजी
 भटाणी *f* भटाची स्त्री
 भटकणु-भटकणारा (वेडा)
 भडकुं *n* पिठलें, बेसण
 भडके *m* भडका
 भडभडियो *m* भडभड्या
 भडवाध *f* भडवेपणा
 भडवुं-भरडणें (धान्य)
 भडवो *m* भडवा
 भडाड-फाडकन
 भणुतर *n* ज्ञान, विद्वत्ता
 भडसाध *f* फुफाटा
 भणुवुं-शिकणें (learn)
 भण्णी-कडे (at)
 भंडारियुं *n* फडताळ
 भंडारी *m* खजीनदार,
 दाखू विकणारा
 भंडोण *m* मांडवल, सांठा
 भणुकारो *m* सूचना
 भणुयागणुया-सुशिक्षित
 भभड *n* तेज
 भभरावुं-भरभरणें

भभुडे *m* अमीचा लोट
 भभुक *f* भडका, लोक
 भभुत *f* विभूती, भस्म
 भभगरो *m* कांतारी
 Turner

भभती *f* माशी
 भभरडे *m* भोंवरा
 भभरी *f* मधमाशी
 भभवुं-भटकणे
 भभावुं-खोटें समजावणें
 भंभेण-पोकळ
 भय *m* भय
 भंभाडे-गलेलट्ट
 भंभेरवुं-खोटें समजाविणें,
 ठकविणें
 भंभेणवुं-शोधणें
 भभयट - भरपेट
 भभडे *m* भरडा (धान्याचा)
 भभणुं *n* भरणा
 भभत *n* माप कशिदा
 भभतयुं *n* भरती (गाडीची)
 भभपटे - सपाटून, खूब
 भभम *m* भ्रम
 भभवुं-भरणें
 भभधणुवुं - लपणें
 भभ्रांत *m* भ्रांती
 भभरोसो *m* विश्वास
 भभंभला-मोटमोठे
 भभभनसाध *f* चांगूलपणा
 भभभामणु *f* शिफारस
 भभुं चांगलें, कल्याण, भलें
 भभ *n* संसार, आयुष्य, जन्म
 भभसवुं-भुकणें
 भभसम *n* भस्म

भभसइं-भसभसांत
 भभसीडिडवुं-मध्येच रागानें
 बोलणें
 भभणकुं *n* संधि प्रकाश
 भभणतुं-आवडेसे
 भभणावुं-नेऊन भेटविणें
 भभसतुं *n* स्मशान
 भभभपरो *m* भाकर
 भभभणुं *n* संधिप्रकाश
 भभंगरो *m* भृंगराज, माका
 भभंभधड *f* भानगड
 भभंभय *f* भुई, जमीन
 भभध *m* भाऊ
 भभधयारो *m* भाऊपणा
 भभधभंध *m* भाऊबंध
 भभभ्येग *n* नशीब
 भभगवुं-पळून जाणें
 भभगण *f* बाजार, वेस
 भभभणुभाडि - बायल्या
 भभहुं *n* रेंतीचा ढीग
 भभडानाभुं *n* भाडे चिह्नी
 भभडुं *n* भाडें
 भभडुत *n* भाडेकरी
 भभडुती-भाडोत्री
 भभणु *m* सूर्य
 भभत *f* प्रकार
 भभथुं *n* प्रवासांतिल फराळाचें
 भभभी *f* भावजय
 भभभो *m* अतितृष्णा
 भभभाम *m* धडपड
 भभभयडे *m* पुरुष
 भभभयात *m* गोत्रज
 भभभरे-जड, महाग

भारेवाध *f* गरोदर
 भारे *m* भारा
 भावतुं—आवडेल तें
 भावन *m* टोमणा
 भिष् *f* भिक्षा
 भिषारी *m* भिकारी
 भिगडा *n* खवले
 भिज्जवुं—मिजणें
 भिनास *f* ओल
 भिनुं—ओलें
 भीड *f* गर्दी जमाव
 भुंङ्कुं—ओरडणें (गाढव)
 भुकी *f* चूर्ण
 भुंङुं *n* अकल्याण
 भुंसवुं—(रबरानें) पुसणें
 भुज्जुं—गरजू

भुंङ्कुं—भाजणें; शेकणें
 भुंङ्कुरें *m* भुजारी
 भुर *f* भूयसी (दक्षिणा)
 भुलवुं—चुक करणें
 भुलकणो—विसराळू
 भुलावे *m* गैरसमज
 भुसडे *m* बुडी; उडी
 भुज्जभरे *m* उपासमार
 भूष् *f* भूक, क्षुधा
 भुज्जो—मुकेला
 भुइं—निकें
 भेंङडे *m* भेंकाड
 भेंङवुं—रडणें
 भे *m* भीति
 भेगुं—एकत्र
 भेळुं *n* मेंदू

भेदुं—भेद्या
 भेरवुं—(आंत) घालणें
 भेण *f* मिश्रण; भेकसेक
 भेणवुं—मिसळणें
 भोङ्कुं—भोंसकणें
 भोयसिंग *f* भुईमुग
 भोयइं *n* भुयार; तळघर
 भो *m* भीति
 भोग *m* भोग; दुर्दैव
 भोगभोगे—सहजगत्या
 भोगवटे *m* उपभोग
 भोगवुं—भोगणें
 भोपाणुं *n* ढोंग
 भोणवुं—फसविणें
 भोर *n* प्रभात
 भोणुं *n* वाढलेलें ताट

म.

भकर *f* लबाडी
 भकस *f* बेत
 भकाध *f* मका
 भकम—भकम
 भभीयूस—कंजूस
 भंगावुं—मागविणें
 भधभगतुं—घमघमणारें
 भयडुं—पिळणें, मुरडणें
 भयवुं—(कामांत) गुंतणें
 भयावुं—(तंटा) माजविणें
 भजलस *f* सभा, मंडळी
 भज्ज *f* थटा
 भज्जणइं *n* विजागरी
 भटकभटक मटमटा
 भटवुं—(रोग) बरा होणें,
 बंद होणें

भटावुं—बरे करणें, बंद
 करणें
 भटोडी *f* भटोडुं *n* माती
 भडुं *n* मुडदा
 भंङुं—सुरू करणें
 भंङाणुं *n* मांडणी; आरंभ
 मत *n* मत
 मताइ *n* ठोकळा
 मतुं *n* सही
 मथक *n* बैठक; तळ
 मथाणी *f* पागोटें
 मथाणुं *m* शिरोलेख
 मथोडुं *n* माणसाची उंची
 मदारत *f* पाहुणचार
 मदार *m* भरंवसा
 मधुपुडे *m* मधाचें पोळें

मधभाष् *f* मधमाशी
 मधरात *f* मध्यरात्र
 मनावुं—समजूत घालणें
 मनभारवुं—संयमन करणें
 मनवार *f* लढाऊ जहाज
 मनसुभो *m* बेत, मनसुबा
 मंतर *m* मंत्र
 मंङ्वाड *m* आजारीपणा
 मशत—फुकट
 ममत *f* अहंकार, आयह
 मभणवुं—मळमळणें
 मरधी *f* कोंबडी
 मरडुं—मुरडणें
 मरड *f* वांक
 मरडावुं—मुरडणें जाणें
 मरणीयो *m* जिवावर उदार

भरतोख—आसन्नमरण	भायुं <i>n</i> (लग्नाचें) मागणें	भास <i>m</i> महिना
भरद <i>m</i> माणूस	भायडो <i>m</i> माळ	भासिसो—मासिक श्राद्ध
भरनार—मृत	भांजपुं (भांडें) घांसणें	भाडेइं <i>n</i> बोहलें, वेदी
भरवुं—मरणें	भाटली <i>f</i> मडकें	भाणणु <i>f</i> माळीण
भरवो <i>m</i> बाळकैरी	भाटलुं <i>n</i> मडकें	भयवुं—मिटणें
भरासगीर <i>m</i> वारस	भाटी <i>f</i> माती	भिज्यानी <i>f</i> मेजवानी
भलडापुं—गालांत हांसणें	भाटीडो <i>m</i> पुरुष	भिज्ज <i>m</i> मिजास
भलावपुं—गोंजारणें	भाटे—करितां	भिडाप्योडो <i>m</i> गोडबोल्या
भस <i>n</i> मिष, पुष्कळ	भाडुं—वाईट (बोलणें)	भिडास <i>f</i> गोडी
भसडो <i>m</i> लोणी	भाणु <i>n</i> मोहन (पिठांत)	भिद्युपती <i>f</i> मेणवत्ती
भस्ती <i>f</i> मस्ती, माज	भाथा दीठ—दरमाणशीं	भिद्युं—मळकापड
भसवाडी <i>f</i> कर (Tax)	भाथुं डियडपुं—आड येणें	भिरात—द्रव्य, संपत्ती
भसणपुं—चोळणें	भाथुं भारपुं—मध्ये पडणें	भियान—म्यान
भसी <i>f</i> काजळ	भाथे आवपुं—रजस्वला होणें	भलनसार—मिसळून वा-
भसोतुं <i>m</i> सोदणें	भाथे यडावपुं—शिरसा वंद्य करणें	गणारा
भस्तवाख—हटी	भाथे पडपुं—अंगावर पडणें	भिसत <i>f</i> रीत, उपमा
भडावरो <i>m</i> संवय	भाथे राभपुं—शिरावर घेणें	भींडुं <i>n</i> शून्य
भडावत <i>m</i> माहुत	भान <i>n</i> सन्मान	भीणुनोभाटी <i>m</i> शेणामे-
भणतर—लाभ	भानता <i>f</i> नवस	णाचा नवरा
भणतावडो—मिळून वागणारा (Social)	भानपुं—आज्ञा मानणें	भीणो <i>n</i> बेथुद्धी
भणतियो <i>m</i> साथी	भानीतो—आवडता	भीरळ राजपुत्र
भणरडुं <i>n</i> प्रभात	भाम <i>n</i> रोजचें अन्न	मुडाप्यो <i>m</i> तुलना
भणीने—एकमते	भामयो <i>m</i> प्रसंग मामला	मुडडी <i>f</i> मूठ, बुद्धी
भांडवो <i>m</i> मांडव	भाभेइं <i>n</i> आहेर	मुपतेसर—धोडक्यांत
भांडीवाणपुं—रहित करणें	भारअपट—तांतड	मुप्पी <i>m</i> मुख्य
भांडगी <i>f</i> आजार	भारेडुं—मारलेलें (रसायन)	मुछाणो <i>m</i> मिशाळ
भांडे मध्ये	भालणदी <i>f</i> वेश्या	मुज्य—प्रमाणें
भांडड <i>m</i> डेंकूण	भालदार <i>m</i> श्रोमंत	मुजंडा <i>m</i> परिणाम
भाभणियो <i>m</i> लोणीविक्या	भालम—माहीत	मुज—त्रासदायक
भागणु <i>m</i> भिकारी	भालिड—मालक	मुठी <i>f</i> मूठ
भागतुं—कर्ज	भावादार—दळदार	मुठो <i>m</i> (मोठी) मूठ
भागपुं—मागणें	भापुं—मावणें, समावेश होणें	मुंडन शमश्रु
		मुंडो <i>m</i> २५ मण

मुक्षत-फुकट
 मुरय-मूर्ख
 मुधुक m मुलुख
 मुलतपी राखवुं-वायद्यावर
 मुलाकात f भेट
 मुलाणे m भीड, मुरवत
 मुवेलुं-मृत
 मुसियत f अडचण
 मुस्तडीन-बळकट, मजबूत
 मुणयुं-अगदी, पूर्णपणे
 मेहे m सपीट
 मेस n काजळ
 मेह m पर्जन्य
 मेहेक m सुवास
 मेहणुं n टोमणा
 मेहतराणी f भंगीण
 मेहेनतु-मेहनती
 मेहेर f रुपा

मेहेल m वाडा, महाल
 मेणवणी f मिश्रण
 मेणवी व्यापवुं-भेट करावणे
 मेणाप m भेट
 मेणावडे m सभा
 मेणे m जत्रा
 मेांकणु f नारा
 मेाकणस f मोकळी जागा
 मेागर m धुमस
 मेागरी f चोपणी
 मेाधवारी f महागाई
 मेाधुं-महाग
 मेाण f मौज
 मेाटाध f मोठेपण
 मेाटीड m मोट, गांठोडे
 मेाहुं-मोठें
 मेाहुं n उशीर
 मेात n मरण

मेातीडिं n मजभोंगळी
 मेाणेह n पार्शी ब्राह्मण
 मेाभो- m सत्कार
 मेाम n मेण
 मेामयती f मेणवती
 मेारभायो-राजसाक्षी
 मेारयो m तटबंदी
 मेावाणा m केस
 मेासम f हंगाम
 मेासाणीयेां n आजोळचीं
 मेासाणुं n आहेर (आ-
 जोळचा)
 मेाहोडीडि n तोंड (top)
 मेाहोडुं n तोंड
 मेाहोडे करवुं-तोंडपाठ
 मेाहोयत f मैत्री, प्रेम
 मेाहोभायुं-मागितलेले
 मेाहोक्षो m मोहळा
 मेाणवुं-कापणें

य.

या-अथवा
 यात्राणु m यात्रेकरी

याह f स्मरण
 याहगीरी / आठवणूक

याहहस्त f स्मरणशक्ति

र.

रक m रंक
 रकापी / बशी
 रखडपट्टी f भटकणे
 रखडवुं-भटकणे
 रपे-कदाचित; न जाणों
 रपेवाण m रक्षक
 रपेवाणी f पालकता
 रपे m रक्षक

रभोपुं n राखणावळ
 रगडे m रेवडी (thick
 liquid)
 रंगहोणवुं-मातींत लोळणें
 रंगरेण m रंगारी
 रंगीक्षो m रंगेल
 रण f धूळ
 रणवाडे m देशी संस्थानें

रण f परवानगी
 रणकण f मृत्यु, अकस्मात्
 रणड / त्रास
 रणणुं निर्लज्ज, असभ्य
 रणवुं-भटकणे
 रणु m वनवास, पायपिट्टे
 रडकाणु-रडकें
 रंडायेली-विधवा

रंडायेक्षो <i>m</i> विधुर	रसीह <i>f</i> पावती	राते—रात्री
रंडापा <i>m</i> वैधव्य	रसेलुं-गिलिट केलेले	रांधणी <i>f</i> स्वयंपाक घर
रंडारेण—रडारड	रसेा <i>m</i> दोर	रांधणीये-स्वयंपाकी
रतांजली <i>f</i> रक्तचंदन	रहीरहीने—राहून राहून	रांधणुं <i>m</i> स्वयंपाक
रतांजणुं—रातआंधळें	रधुंसधुं—वाकी साकी, नासकें कुजकें	राइते <i>m</i> वारूळ
रताधि <i>m</i> रातआंधळें	रणतर <i>f</i> उत्पन्न	राभेते <i>m</i> राचता
रतास <i>f</i> आरक्तता	रणपुं—मिळविणें, कमविणें	राम <i>m</i> उत्साह, धैर्य
रती <i>f</i> गुंज	रणीआत—आनंदी	रामजणी <i>f</i> कसबीण
रतु <i>m</i> आर्तव	रणीयामणुं—सुंदर	रामडोली <i>f</i> मृताची यात्रा
रदयातल—रद्व	राधतुं <i>m</i> रायते, कोशिंबीर	रामशरणुधुं—मरणें
रदीये <i>m</i> पुरवणी	(Rejoinder) राडिस—योग्य, सद्वर्तनी	रायडा <i>m</i> गुराखी
रंधी <i>m</i> रंधा	राभ <i>f</i> राख	रायतुं—रायते
रइते रइते—हळूहळू	राभडी <i>f</i> राखी	रावणेरो—निंदक
रइयडकर—चक्काचूर	राभ रभावत <i>f</i> पक्षपात	रावत <i>m</i> घोडेस्वार
रइगर <i>m</i> तुणणारा	राभपुं—ढेवणें	रासे <i>m</i> दंतकथा
रमडडुं <i>m</i> खेळणें	राभस <i>m</i> राक्षस	राह <i>f</i> मार्गप्रतीक्षा
रमणु <i>m</i> रमण; सौख्य	राभेडी—ढेवलेली (वेश्या)	राहत <i>m</i> स्वास्थ्य
रमणुा <i>f</i> रमणभूमी	राभेडीना पेटने—रक्षापुत्र	रींगणी <i>f</i> वांग्याचें झाड
रमत <i>f</i> खेळ	राभेडी <i>f</i> राख	रींगणुं <i>m</i> वांगें
रमतराम <i>m</i> रमतेरामें	रायशयीतुं—घरसामान	रीजपुं—रंजविणें
रमतीआण—खेळाडु	राजडाभ <i>m</i> राज्यकारभार	रीड <i>f</i> पाठीचा कणा
रमाडपुं—खेळविणें	राजगरो <i>m</i> राजगिरा	रीडुं—कठीण, टिकाऊ
रमुज <i>f</i> मजा, करमणूकें	राज्ये <i>m</i> मृतासाठीं हट- लेलें गाणें	रीपुं—छळणें
रमुजी <i>f</i> मजेखोर	राटपुं—आपसांत मिटविणें	रीस <i>f</i> संताप, चीड
रपडपुं—भटकत, तरफडत	रांडनां नभरा <i>m</i> चाळे, नखरे	रीसामणी <i>f</i> लाजाळूचें झाड
रवाहारी <i>f</i> पक्षपात; कृपा	रांडवेा—रांड्या	रीसापुं—रागावणें, रुसणें
रवेश <i>m</i> संवय, संप्रदाय, सज्जा	रांडीरांड—विधवा	इये—(अमक्या) आधारें
रवे <i>f</i> रवी (ताकाची)	रांडेडी—विधवा	इपसत <i>f</i> रजा
रवेये <i>m</i> चाल, नियम	रातभ—तेभ <i>f</i> रतीब	इअपुं—भरून येणें (जखम)
रवाये <i>m</i> रिसाला	रातुं—तांबडें	इडध <i>f</i> चांगूलपणा
रसी <i>f</i> लस, दोरी		इडुं—भलें, कल्याण
		इहार—मऊ, नरम

३धुं—रोकणे
 ३धावुं—गुदमारा होणे
 ३पथु f भुसभुशीत जागा
 ३पुं n चांदी, रुपें
 ३प३—समक्ष
 ३वा } n लव, रोमांच
 ३वांडी }
 ३श्वत f लांच
 ३सवा f दुष्कीर्ति
 ३भाटणी f आंखणी
 ३मे m रेजा, तुकडा
 ३ंट m पाणचक्री
 ३टीये m (Spining
 wheel)

३राथु n निवास, मुक्काम
 ३वुं—भोतणे
 ३तडे m कानस
 ३ती f वाळू
 ३लडेल f चंगळ
 ३लायां n पुरांतील लांकडे
 ३ला m लोट पाण्याचा
 ३वडे-डी m f रेवडी
 ३वथु m सिमितCement
 ३शम n रेशमि
 ३सा m रेषा
 ३सादार—रेषाळ
 ३डेथु f डाख
 ३डेम f दया

३डेवासी m रहिवाशी
 ३डेवुं—राहणे
 ३डुं—रोकड
 ३डुं—अडविणे
 ३डाध ३डेवुं—अडले, जाणे
 ३डाथु m अडथळा
 ३यडी f असत्य
 ३डुं n रोडवण
 ३पणी f पेरणी
 ३पुं—पेरणे
 ३पो m रोप
 ३प m भपका
 ३शन—स्पष्ट, चकाकीत
 ३शन थुं—दृश्य होणे

ल.

लध आवुं—आणणे
 लध नुं—नेणे
 लध येसवुं—हट धरणे
 लध लेवुं—परत घेणे
 लडड n लांकूड
 लप m व्यसन
 लपत n दस्तैवज
 लपतंग—लेखक
 लपाथु f हुकूम (लेखी)
 लगडुं n गर्दभ
 लगथु—पर्यंत
 लगतुं—जवळच
 लगन n लम
 लगनसर f लग्नसराई
 लगभग—सुमारे
 लगार—थोडा वेळ, उभ्या
 लगी—पर्यंत—उभ्या

लंगोटीये m लंगोटमित्र
 लगोलग—पाठोपाठ
 लजवावुं—लाजणे
 लट f केसांची बट
 लटपट—लुच्चा
 लटियां n क्षिपच्या
 लडिंगो m लठ्या
 लडत f तंटा; भांडण
 लडुं—लठणे
 लडाध f लढाई
 लडाधपेार—तंटेखोर
 लपटुं—लापट
 लपनधपन—चुकवाचुकवी
 लपसाथुं—निसरडे
 लपसवुं—(पाय) घसरणे
 लपेटवुं—गुंडाळणे
 लपोड—असत्यवादी

लंपाध f लांबी
 लवलव डरवुं—लुब्रेपणा
 करणे
 लवारो m बडबड (वाताची)
 लडी f खळ
 लडीये m नकल करणारा
 लांकडां n सर्पण; जळारुं
 लांकडे
 लाकडी f काठी
 लाकडुं n लांकूड
 लाप f शतसहस्र
 लापवे m तीळ
 लापे m आगंतुक
 लागत f खर्च, किंमत
 लागतुं वणगतुं—संबंध
 लाथु—जवळ
 लांधथु n लंघन, उपवास

लायार-लाचार	लीट ॥ शेंपूड	लूथ ॥ मीठ
लाछा ॥ ओरपणें	लिटी f रेघ	लूथुहराम — निमकहराम
(Fomenting the feet with red iron)	लिटी होखी-रेघ ओढणें	लूशो ॥ लोणा
लाजपुं-लाजणें	लींटी f लेंडी	लपे-प्रत्येकीं अमूक
लांछो ॥ विवाद	लींहुं ॥ लेंडूक	लेंगी-गो-विजार
(तंट्यांत पडलेला)	लीधे मुळें	लेजत f चव, लज्जत
लाड-दुष्ट	लीपथु ॥ सारवण	लेजम f लेजीम
लांछा-दुष्टपणा	लीपवुं-सारविणें	लेथुं ॥ कर्ज
लांछो-दुष्ट, दांडगा	लींथुडी f लिंवाचें झाड	लेप ॥ ओढा (Coating)
लाडलाववुं -- लाडानें	लील / शेवाळें	लेपडी f पोटीस
डाविणें	वीधवे ॥ शेंगेंतील दाणा	लेपास ॥ पोषास
लाडी / वधू	लीलीयाड f गवती चहा	लेभाथुं-अज्ञान, अशिक्षित
लाडे ॥ वर	लीधुं-हिरवें	लेवाडुं-घेवविणें
लाडे / लीद	लीसेत्री f हिरवेंगार	लेवाध ॥ वुं-क्षीण होणें
लापडुं-लापट	लीसुं-चोपडें (नाणें)	लेहेर f लहर
लापरी f जाडा सांजा	लीसेटी / रेघ	लेांकडी f खोंकड
लांणी नजर-दूरदृष्टी	लीसेटो ॥ वरखडा, रेघ	लेथो ॥ लोचका
लाणी f लांधी	लुकट अर्धेकच्चें	लेटपोट--अशक्त
लालयु-लालची, खादाड	लुथुं-शुष्क	लेटवुं-लोळणें
लालयोण तांचडा लाल	लुगडुं ॥ कापड	लेांटी f दासी
लावो ॥ उपभोग, लाहो	लुगदी / लोचका	लेांडो ॥ दास
लास / प्रेत	लुतरो ॥ निंदक	लेथ f प्रेत
लाहाथुं ॥ वांटणी	लुमणो ॥ चोंस	लेथारी f नांगर
लाहावुं-वाटणें	लुनी / जीम	लेांदो ॥ लोचका
लिजत f सुवास, चव	लुधुं-लुळें	लेाडीयाणुं-रक्तयुक्त
लिजाम f लिलांव	लूट / लूट	लेाडी लुडाणु-रक्तचंचाळ
	लूटारो ॥ लुटाहू	

व.

वडरो ॥ विक्री	वडासवुं-वासणें	वअते वअत-वेळोवेळीं
वडाक्षत / वकीली	वडी f आशा; बातमी;	गण्य वअतसर-वक्तशीर
वडालतनामुं ॥ वकीलपत्र	वडीजात- / वकीली	वअते वअते-वेळोवेळीं
वडास ॥ विकास	वअत ॥ वेळ	वअथु f स्तुती

वभायुषुं-वासाणणे
 वप्रुटुं पडपुं-वेगळें होणे
 वपे m उपासमार
 वपेडपुं-निंदा करणे
 वपेरे m पेटीतील सण
 वग f आश्रय
 वगडे m जंगल
 वगर-शिवाय, विना
 वगाडपुं-वाजविणे
 वगेळुं m अपकीर्ति
 वगेण f वाघूळ, रवंथ
 वधरे m वाद, तंटा
 वयगाणे m मध्यंतर
 वयभां-मध्ये
 वयधुं--मधील
 वय्ये-मध्ये
 वय्येवय-मधोमध
 वछेरी f शिंगी
 वळंतरे m वाद्य
 वंअ f वांझ
 वटसेपुं-विटाळणे
 वटसावपुं-विटाळविणे
 वटसेल m धर्मभ्रष्ट
 वटाव m बटा, वटाव
 वटेभारुं m वाटसरू
 वटोणीये m वावटळ
 वडेल-दुष्ट, वाममार्गी
 वडवागडुं m वटवागूळ
 वडवा m वाडवडोल
 वडससरे m आजेसासरा
 वडाध f बढाई
 वडीआध f आजी
 वडुं-मोठे

वडा m मुख्य
 वडकळुं-तंटेखोर
 वडवाड f तंटा, कज्जा
 वयुळ m व्यापार
 वयुळरे m वंजारी
 वयुतर m वीण, सूत
 वयुपुं-विणणे
 वयुसाड m विघाड, भ्रष्टता
 वयाट m वीण (कापडाची)
 वंतरी f पिशाचीण
 वती-करितां, साठी; तर्फेनें
 वतु m झाडणे
 वतुपारी m झाडलोट
 वतुं-अधिक
 वतयेधुं-कमी जास्ती
 वदाध f बोळवण
 वदा f हातचा (बेरजेत)
 वदा करपुं-बोळविणे, लावून देणे
 वधधट-कमजास्त
 वधतुं-जास्ती
 वधपुं-वाढणे, शिल्क उरणे
 वधामथी f सुवार्ता
 वधारपुं-वाढविणे
 वधारे-जास्ती
 वधारे m भर
 वधारे करवे-भर घालणे
 वधावपुं-स्वागत करणे
 वधु-जास्ती
 वधु f नवरी मुलगी
 वनवसा m वनवास
 वना-शिवाय, विना
 वपरास m वापर

वक्ष f प्रामाणिकपणा
 वक्षाहारी f राजनिष्ठा
 वमासपुं-पश्चात्ताप होणे
 वय f वय
 वरय f वय
 वरधाडे m मिरवणूक
 वरतारे m वर्ताळा
 वरराळ m वर, नवरामुलगा
 वरसपुं-पडणे (पाऊस)
 वरसी f वर्षश्राद्ध
 वराप m (पर्जन्य पड-
 ल्यावर शेतीच्या कामाला
 मध्यंतरी उघाड लागते ती
 वराण f वाफ
 वराणीडिं m वाफारा
 वरी-पुन्हां, आणखी
 वरे m जेवणावळ
 वरेटे m धरवंटा
 वलणु m वळण
 वलुरपुं-ओरबाडणे
 वले f उपाय; दशा
 वलेणुं m रवी
 वधोपात f रडारड; आक्रंद
 वधोरीये m ओरबाडा
 वधोवपुं-घुसळणे (ताक)
 ववणपुं-साजविणे
 ववणाट f खरूज; गुदगुद
 वसदेव m अग्नि
 वसमुं-कठीण, कडक
 वसपुं-वस्ती करणे
 वसायुं m औषधी पाक
 वसावपुं-घालणे (नवे दुकान)
 वसा हारेवा-पत जाणे

वसीयतनाभुं ॥ मृत्युपत्र	वाछरडो ॥ वासरूं, गोन्हा	वासणु ॥ मांडें
वहीवुं—जाणें, संपणें	वाणुं ॥ बाजा	वासशेडो ॥ बुरूड
वहीतरं ॥ मेहनत, श्रम	वांजणी f वांजणी	वासवुं—बंद करणें (दार, तोंड)
वहुवर—नवोढ दंपती	वांजीयो ॥ वांज पुरुष	वासी—शिळी
वणगणु / प्रेम, मिठी	वाट f चाकाची वांव	वहाणुवटी—खलाशी
वणगणुं—बिलगणें	वाटपाडु ॥ वाटमान्या	(Sailor)
वणतर / मोबदला	वाटला ॥ तांदळाच्या कण्या	वाहाणुं ॥ प्रभात
वणती—उलट (टपाल)	वाडी f बाग	वाहाणुं—प्रिय
वणवे ॥ अंगरक्षक,	वाढ ॥ जखम	वाणें ॥ व्हावी
बोळाऊ	वाढडाप f फाडतोड	विण ॥ विष
वणी—पुन्हां	(operation)	विणेरवुं—फेंकाफेंक करणें
वणीवुं—वक्र होणें	वाढणी f करवतीची कानस	विगत f तपशील
वाध f वात	वांढो ॥ अविवाहित	विणणे ॥ पंखा.
वांढ ॥ अपराध	वाढो ॥ सुतार	विंटाणवुं—गुंडाळणें
वांढी नजर / वक्र दृष्टी	वाणुं ॥ प्रभात	विदाय करवुं—काढून टाकणें
वांढी पाधडी / दिवाळें	वाणुंवाय—पहांटेस	विध ॥ प्रकार
वांढुं—वांकडे	वाणुंतर ॥ कारकून	विंधणुं—टाकी
वांढुंयुं—वांकडें तिकडे	वात f गोष्ट	विधविध—विविध
वांढुं प्याखणुं—निंदा करणें	वातोडो / बडबड्या	विधारे ॥ भोकें पाडणार
वांढे—माहोतगार	वांधो—हरकत, तकरार	विना—शिवाय
वांढो—वाकडा, निरसट,	वाना ॥ रकम (Items)	विसरवुं—विसरणें
तुसडा	वाभाटाभा—कांकूं	विसाभो ॥ विसावा
वाण f वास. ॥ विपत्ती	वायडुं ॥ वातुळ	वीधुं ॥ बिघा
वागवां—वाजतां	वारसो ॥ वारसा	वीधोटी f बिघावार सारा
वागवुं—लागणें (पडल्यानें)	वाराधरती—पाळीप्रमाणें	वीणुवुं—गोळा करणें
वाजो ॥ पोषास	वारो ॥ वेळ (turn)	वींधणुं—भोक पाडणें
वाजोणवुं—रंथ करणें	वाडं—बरे	वीसी f खाणावळ
वाधणु f वाधीण	ववणी f पेरणी	वेगणुं—वेगळें
वाघट f शिडकाव (पाव-	वावर—वापर	वेयाणु ॥ विक्री
साचा)	वावणुं—पेरणें	वेयाणुं देवुं—खरीद करणें
वाघंटीडि / झडपी	वावेतर—पेरलेलें	वेडणुं—सहन करणें
(weather frame)	वास f वास	वेडिआवास—कसेंतरी करणें
वाघरेडी / वासरी	वास ॥ मुकाम	टाकलेलें

वेठिओ *m* वेठसि धरलेकों
 वेंत *f* वित
 वेतरपुं—बेतणें (कपडा)
 वेतरणु *f* बेत
 वेपार *m* व्यापार
 वेपारी *m* व्यापारी
 वेर लेवुं—सूड घेणें
 वेरवुं—उधळणें (disperse)

वेशगी *m* बैरागी
 वेशगणु *f* बैरागीण
 वेशन—वैरान
 वेरी *m* वैरी
 वेवयो—मूर्ख, अडाणी
 वेडे *m* छिद्र
 वेडेम *m* संशय

वेडेभी *m* संशयी
 वेडेवुं—कापणें (करवतीनें)
 वेडेवुं—लवकर
 वेडेवो *m* ओहोळ
 वेडेवुं—वाहणें (पाणी)
 वेणासर—वेळेवर
 वेणारवुं—खरीदणें

श.

शक *m* संशय
 शप्स *m* माणूस
 शरत *f* पैज
 शरतमारवी—पैज मारणें
 शर—सुरू
 शर्यात *f* सुरुवात
 शाडेदी *m* साक्षी

शिकल *f* चेहरा
 शिकार *m* शिकार
 शिपुं—शिकणें
 शिपवुं—शिकविणें
 शिताणी *f* देवी
 शितापी *f* शिताफी
 शूर *m* शौर्य

शूरो *m* शूर
 शेत्रंज *f* बुद्धिबळें
 शेरडो *m* पायवाट
 शेरी *f* गल्ली
 शेदींत *m* शेतकरी
 शेंडपुर *m* तुर्ते

स.

सध्थिर *f* सखी
 सड—सर्व
 संत्रो *m* सांचा यंत्र
 सकडावुं—आंसडणें
 सकडास *f* जागेची अडचण
 सकत—कडक
 सकार *m* सद्वर्तन
 सकाई—जलदी, लौकर
 सकुन *m* शकुन
 संपलां *m* शंस
 सभापत *f* उदार देणगी
 सपी—उदार
 सपुन *m* शब्द
 सगडी *f* शेगडी

सगवड *f* सोय
 सगणुं—सगळें
 सगाध *f* नातें
 संगात *f* सोबत
 संगाती *m* सोबती
 संगाते—बरोबर (with)
 सगावडालां—आप्तइष्ट
 सगुं—सख्खें
 संधरपुं—सांठविणें
 संधरो *m* सांठा
 सण *f* शिक्षा
 सणत—जातिवंत
 सणेग *m* योगायोग
 सण्ड—पक्कें, घट्ट

सटकीं *m* निसटणें
 सटकीं *m* सुरगांठ
 सटोसट—सटासट
 सट्टो *m* सटा
 सड *m* शीड
 सडास *m* शौचकूप
 सडीणवुं—सडणें
 सडेवुं—सडकें
 सधुगार *m* शृंगार
 सधुगो *m* रोप
 सटावथी *f* त्रास
 सटाववुं—त्रासून सोडणें
 संतावुं—लपणें
 सदी *f* शतक

संदेशो ॥ निरोप	सरगांठ / सुरगांठ	सायुं—खरें
संधिवा ॥ संधिवात	सरनामुं ॥ पत्ता	सायेसायुं—खरेंखुरें
संधुं—सगळें	सरवस—सर्वस्व	साणुं ताजें
सपडावपुं—पकडणें	सरवाणे। ॥ बेरीज	साटके। ॥ चाबूक
सपडावुं—सांपडणें	सराथु ॥ धार लावण्याचा	सांळसवार—नेहमीं
सपनुं—स्वप्न	दगड	साटुं ॥ मक्का
सपनो। ॥ स्वप्न	सरीआम—सार्वजनिक	साढ ॥ सांड
सपाडुं ॥ उपकार	सलंग—संबंध	सांढणी / सांढणी
सपुत्र ॥ सुपुत्र	सलाट ॥ पाथरवट	साणुका ॥ मोदक
सहरी ॥ खलाशी, जहाज	सवणुं—सुलटें	साणुशी / चिमटा
सथुर करवी—थांबणें, वाट	सवाल ॥ प्रश्न	सातपुडे। ॥ उकटी (रोग)
पाहणें	ससडुं—हलाविणें	सातइं ॥ शिधा
संभणावपुं—ऐकविणें	ससणी / डांग्या खोकला	साथीये। ॥ रांगोळी (चित्र)
संभारपुं—स्मरणें	सहास / साह्य	साथे—बरोबर (with)
समजणु / समजून	सहिआइं ॥ भागी	साह ॥ आवाज, ओ, (देणें)
समजुं वेपु—समजूतीवर	सण ॥ वळ (मारल्याचा)	साहडी / चटई
समजु—समजदार	सणगपुं—पेटणें	सान / अकल; खूण
समडी / धार, शमीवृक्ष	सणवणपु—गडबडणें	सापणु / सर्पिणी
समाणु ॥ विसण (पाणी)	सणी / काडी	सापनी डंथणी / कात
समाणो। ॥ सबाणा	साकटी / वासा	सापेदो। ॥ करवला
समाव ॥ जागा	सांकडुं—झरुंद	सांभरवुं—स्मरण असणें
समास ॥ समावेश	सांकण / कडी, साखळी	सामटुं—एकत्र
समुं करपुं—बरें करणें,	सांकणां ॥ सांखळ्या	सामावाणे। ॥ प्रतिपक्षी
दुरुस्त करणें	सांकणि। ॥ अनुक्रमणिका	सामासामी—समोरासमोर
समूणगुं—समूळ	साका ॥ चाकाचे दांत	सामुं—विरुद्ध
समे ॥ वेळ	साकी। ॥ शाक(आंब्याची)	सायर ॥ कवी
सरकणुं निसरडें	सांभपुं—सहन करणें	सारवुं—मृताची क्रिया करणें
सरकश—बंडखार	सांगी / गाडीची छत्री	सारी पेठे—कुशल
सरकार / सरकार	साय—सत्य	साइं—चांगलें
सरप्पावपुं—तुलना करणें	सायपट / सत्यता	साइं—करितां, कारणें, साठीं
सरपुं—सारखें	सायवणी / काळजी	साखगिरी / वाढ दिवस
सरग ॥ स्वर्ग	सायवुं संभाळणें, रक्षणें	साययेत—सावध
सरधस ॥ मिरवणूक	सायाणे। ॥ स्पष्टवक्ता	सास ॥ श्वास
सरत / स्मरण, लक्ष्य		

साहेड m साक्षी
साहेली f सखी; मैत्रीण
सिआमथु f शिकवण
सियपुं—रचणें (लांकडे)
सितारे m तारा
सिसुं n शिसें
सिसोटी f शीळ

(whistle)

सीम f सीमा
सीमाडे m सीमा; शिवार
सुध ऋपुं—निजणें
सुकवपुं—सुकविणें, वाळत
टाकणें
सुकाध ऋपुं—वाळणें
सुकान n सूकाणूं
सुकानी m सुकाण्या
सुकुं—सेक
सुकडे m तंबाकू
सुकडे—गरीब
सुपड f चंदन
सुपडी f मिठाई
सुपडीओ m हलवाई
सुग f द्वेष; अप्रीती

सुधड-स्वच्छ, नीट
सुधडाध f स्वच्छता
सुधपुं—हुंगण
सुडे m मोठा आडकित्ता
सुंठ f सोंड
सुतर n सूत
सुतराड सुती
सुधपुध f शुद्धिबुद्धि
सुधरपुं—सुधारणें
सुधराध f सुधारणा
सुधी—पर्यंत
सुनकार m शून्याकार
सुनभुन—मेल्यासारखा
सुनुं—सुनें
सुपन n स्वप्न
सुरप—लाल
सुरपा f सुरकी; छटा
सुरत f स्मरण
सुरपाण f विजार; पाटलूण
सुनेड f तह
सुवर n डुकर
सुवावडी f बाळंतीण

सुवाणुं—नरम, मऊ
सूणी f शूळ; सूळ
सेतान m सैतान
सेन n सैन्य
सेल करवी-हवाखाणें
सेवा f पूजा
सेस f आहेर
सेडेपुं—सोपें
सेडेपुं—सहन करणें
सेडे m शतक
सेगन m शपथ
सेंधवारी f स्वस्ताई
सेंधुं—स्वस्त
सेणुं—स्वच्छ
सेटी f काठी
सेटे m सोटा
सेड f लुगड्याचा पदर
सेटो m सौदा
सेनारथु f सोनारीण
सेयाणुी f सुईण
सेवासणु f सधवा स्त्री
सेस f शोष

ह.

हंकारपुं—हांकारणें
हंगामथु f हागवण
हंगामी—हंगामी
हंगार f पक्ष्यांची विष्टा
हंम थपुं—पचणें
हणु } अद्याप
हणु }

हडीलाध f हड
हडीसे m हटी
हडकाये—पिसाळलेलें
हडसेलपुं—धक्का मारणें
हमथु—आतां; अलीकडे
हमेल m गर्भ
हरप m हर्ष

हराणु f लिलांव
हलकारे m दूत
हलकुं हलकें
हवाध ऋपुं—सादळणें
हवाडा m हौद
हवायपुं—सादळलेलें
हरेकेतरके—वारंवार

हणवे—हळू	हिंगाम m हंगाम	हेल f बोजा, मजुरी
हणीवपुं—मिसळणें, लोभ	हियकारे—हिजडा	हेली f पावसाची झड
जडणें	हियको m सोंपाळा, हिंदोळा	हेयाभेलुं—रुष्णहृदयीं
हांम भेखवा-निराश बसणें	हिराकसी f हिराकस	होदो m हुद्दा
हांट m बाजार	हीर m रेशीम	होनास्त f भविष्य; घडणारें
हांटकुं m कोनाडा	हुन्नर m कला	होवपुं—विज्ञाविणें
हांथकडी f बेडी	हुमदो m हळडा	होना m चुलोचें आवेल
हांधपुं—धापा टाकणें	हुशीयार—हुशार	हांस f हौस
हांर m माळ	हुंण-खालीं	होसकोस m सावधानता
हांर / अपजय	हुंणु f खोळगट जमीन	होसातोसी f विवाद
हांरेदोर—एका रंगेंत	हुत m प्रेम, लोभ	हांसाहोसी f स्पर्धा
हांसडां m पाळण्यावरील गाणीं	हुंकेर f बदलाबदल	हांसीदो—हौशी
हिंगणोड m हिंगूळ	हुरान—हैराण	

હાળી.

- ૧ અગીઆરા ગણવા
- ૨ અનાજ તેવા ઓઠકાર
- ૩ અણી ચૂક્યો સો વર્ષ જીવે
- ૪ અતી લોભ પાપનું મૂળ
- ૫ અધારી રાત્રે મગ કાળા
- ૬ અધુરો ધડો ધણો છલકાય
- ૭ અશીણનો જીવડો સાકરમાં ન જીવે
- ૮ આડી રાત તેની કરવી શી વાત
- ૯ આંધળાને આરસી, બેહેરાને સંખ
- ૧૦ આપસમાન બળ નહી, મેઘ સમાન જળ નહી
- ૧૧ આપ મુવે પીછે કુબ ગઈ દુનિઆ
- ૧૨ આપીને ફરીથી માગે તેની અઠકલ જાય આગે
- ૧૩ આંખુ લેતાં જાંખુ ગયું, કહી લેતાં પાટણ પરવાયું
- ૧૪ આભ ફાટે સાં ઠીંગડું કેમ દેવાય
- ૧૫ આમણની પુંજ દામણમાં
- ૧૬ આવે ઘોડાને વેગે. જાય કીડીને વેગે
- ૧૭ આવતી વહુ ને બેસતો રાજા વખાણીએ તો વખણાય
- ૧૮ આબુ સમાય પણ ગયું ન સમાય
- ૧૯ આવતાના બોલબાલા ને જતાના મોં કાળા
- ૨૦ આંખ આડા કાન કરવા
- ૨૧ આંધળામાં કાણો રાજા
- ૨૨ આંખો લાડવો કંઈ એકદમ ખવાય
- ૨૩ આગ લાગે ત્યારે કુવો ખોદાવવો
- ૨૪ આધું પાધું થઈ જવું

- ૨૫ આજનું કામ કાલ ઉપર ન રાખવું
- ૨૬ આપણી ભૂલ ન દેખાય
- ૨૭ આપ મૂવાવિના સ્વર્ગે ન જવાય
- ૨૮ આપકી લાપસી પરાધકી કુસકી
- ૨૯ આવે તે ભાવે જાય
- ૩૦ આશા અમર છે
- ૩૧ આશામાં પણ સુખ છે
- ૩૨ આંગળી આપે તો પહોંચે વળગે
- ૩૩ આડે લાકડે આડો વેહે
- ૩૪ આંગળીથી નખ વેગળા એટલે વેગળા
- ૩૫ ઇંદ્રવાણીનાં ડાળ
- ૩૬ ઇંદ્ર પછી રોજા
- ૩૭ ઉજળું તેટલું દુધ નહી
- ૩૮ ઉંદર ખોતરે ભોરીંગ ભોગવે
- ૩૯ ઉલટો ચોર કોતવાલને દંડે
- ૪૦ ઉકરડો વધતાં વાર ન લાગે
- ૪૧ ઉંચાર આપ ને નમતું જોખ
- ૪૨ ઉગતા ઝાડનું પાંદડું ચિકણું
- ૪૩ ઉંટને શીંગડાં જોઈને જ નથી આપ્યાં
- ૪૪ ઉતાવળે આંખા ન પાકે
- ૪૫ ઉતું ખાતાં મોઢું દાઝયું તે કોને કહે
- ૪૬ ઉજ્જડ ગામમાં એરંડો પ્રધાન
- ૪૭ એકડા વીનાં સો મીંડાં
- ૪૮ એક નનો સો દુઃખ હણે
- ૪૯ એક મગની બે ફાડ
- ૫૦ એક પંથ દો કાજ
- ૫૧ એકને પાપે હોડી કુએ

- ૫૨ એક મ્યાનમાં બે તરવાર
 ૫૩ એક લખ્યા સો બક્યા
 ૫૪ એક સુંઠને ગાંઠે ગાંધી ન થવાય
 ૫૫ એક હાથે તાળી ન પડે
 ૫૬ એક કાહેલી માછળાથી પણ ટોપલી
 ગંધાય
 ૫૭ એવું સોનું શું કામ પેહરીએ કે
 કાન તુટે
 ૫૮ એક મરણિયા સોને ભારે
 ૫૯ એક રાંડ ને સો સાંઠ
 ૬૦ એસેકુ મિલે તેસે તેસેકુ મિલે તાઠ
 ૬૧ એાધુ પાત્રને અદકુ બણ્યો, વઢકણી
 વહુએ ઠીકરો જણ્યો
 ૬૨ એલામાંથી નીકળી સુલામાં
 ૬૩ કચૂકા પીલે તેલ ન નીકળે
 ૬૪ કણિયાના આપથી કાંઈ વરસાદ
 અટકે
 ૬૫ કયા સાંભળી ફૂટયા કાન, તેાંચ ન
 આવ્યું બ્રહ્મજ્ઞાન
 ૬૬ કમ જોર ગુરસા ઘોત
 ૬૭ કરણી તેવી પાર ઉતરણી
 ૬૮ કાંકરે કાંકરે પાળ બંધાય, ઠીપે
 ઠીપે સરોવર ભરાય
 ૬૯ કાકા મામા ગાવાના ને ગાંઠે હોય
 તે ખાવાના
 ૭૦ કાજીજી દુખળા કયંવ તો સારે
 શેહરકી શીકર
 ૭૧ કાન ખજુરાનો એક પગ ભાંગ્યો
 તો એ શું ?
 ૭૨ કાને હાથ દેવો
 ૭૩ કાને સાંભળ્યો કાંઈક ખોટાં
 ૭૪ કાળા અક્ષરને ફૂટી મારવા
 ૭૫ કાળાં ગર્ગાં ને ઘોળા આવ્યાં
- ૭૬ કાડી સંધરે ને તીતર ખાય
 ૭૭ કુંભાર કદી સાજે હાંદસે ન ખાય
 ૭૮ કુંભાર કરતાં ગઘડાં ડાહ્યાં
 ૭૯ કુકડો હોય ત્યાંજ શું વાહાણું વાય ?
 ૮૦ કુતરાની પુછડી વાંકીને વાંકીજ
 ૮૧ કુવામાં હોય તો હવાડામાં આને
 ૮૨ કુવાને ઢાકણું છે, કંઈ જગતને
 મોઢે છે ?
 ૮૩ કેડે છોકરો ને ગામમાં ઢંઢેરો
 ૮૪ કોઈ માના પેટમાંથી શીખી
 નિકળે છે ?
 ૮૫ કોડી ઘોઘને કાદવ કાઢવો
 ૮૬ કોડી ચોર તે પાણી ચોર
 ૮૭ કોડી હરામ ચોર બચકા હલાલ
 ૮૮ કોણુ કહે છેકે આ રાપીનો ધા
 ૮૯ કોણુ કાલ દીડી છે
 ૯૦ કોપરાપાક ખવાડવો
 ૯૧ કોઠે કોઠેની બુદ્ધિ, જુદે મોઢે જુદી
 વાત
 ૯૨ કોઈ પોતાનાં વાંસાનો વાંક ન દેખે
 ૯૩ અપ તનો છોછ નહીં
 ૯૪ ખાડણીમાં માથું ત્યાં ધબકારાનો
 શો ડર
 ૯૫ ખાનાર પીનાર તેને ખોદા આપનાર
 ૯૬ ખાળે હુચા ને દરવાજા ઉંધાડા
 ૯૭ ખિસા તર તો ફાવે તે કર
 ૯૮ ખાવા પીવા ખેરસદલાં ને ધીંખાણુ
 ખોતેરા
 ૯૯ ખોઘો કુંગર ને માર્યો ઉંદર
 ૧૦૦ ગઘેડાની સાથે ઘોડું બાંધ્યું બૂક્યું
 નહીં પણ આલોટતા શીખ્યું
 ૧૦૧ ગયો અવસર પાછો ન આવે

- ૧૦૨ ગરીબ તણે ઘેરપેટ ભરે, ઠાંઠ શું
જાણે ઠાકારનો
- ૧૦૩ ગરજ ખીચારી આપડી
- ૧૦૪ ગરજે ગધેડાને આપ કહેવો પડે
- ૧૦૫ ગરમી ગરમીને મારે
- ૧૦૬ ગંડુએ મૂછે ઘણા ખાલ
- ૧૦૭ ગરીબની વહુ સૌની ભાભી
- ૧૦૮ ગરજ આગળ અકકલ આંધળી
- ૧૦૯ ગાંડપર હાથ મૂકી સુષ રહેવું
- ૧૧૦ ગાંડી ગુજરાત ને લાત પછી વાત
- ૧૧૧ ગામ ત્યા દેઢવાડો
- ૧૧૨ ગામમાં પેસવાનાં સાંસાં, પટેલને
ઘેર ઉનાં પાણી
- ૧૧૩ ગાડી દેખે લાગે થાક
- ૧૧૪ ગોલો ગોલી વઢે ને ગધેડાનો કાન
કપાય
- ૧૧૫ ઘણું ખેતરમાં ને ખેટા પેટમાં
- ૧૧૬ ઘણા ધરનો પરોણો ભૂખે મરે
- ૧૧૭ ધરડી ઘોડી લાલ લગામ
- ૧૧૮ ધરમાં વાધ ને અહાર બકરી
- ૧૧૯ ધરમાં હાંલે હાંલ્યાં લઢે ને અહાર
લાલાજી મનિઆર
- ૧૨૦ ધર વેચીને તીથં કરવું
- ૧૨૧ ધાંચીનો અળદ સો ગાઉં ચાલે
તોપણ ત્યાંનો ત્યાંજ
- ૧૨૨ ઘી ગયું પણ ઘીનું માપ ન ગયું
- ૧૨૩ ધાંસની ગંજનો કુતરો ન ખાય
ન ખ.વાદે
- ૧૨૪ ઘી ક્યાં ઢોળીયું તો કે ખીચડીમાં
- ૧૨૫ ઘેર ઘેર માટીના ચુલા
- ૧૨૬ ઘેરના છોકરાં ઘંટી ચાટે ને
ઉપાધ્યાને આટો
- ૧૨૭ ચઢે તે પડે
- ૧૨૮ ચાંદ સુધી ચાંદરાણું ને રાત
અધારી ઘેર
- ૧૨૯ ચાર મળે જ્યાં ચોટલાં ત્યા વાળે
હંધા ચોટલા
- ૧૩૦ ચુલાનું લાકડું ચુલામાં બળવાનું
- ૧૩૧ ચોરને પોટલે ધુળની ધૂળ
- ૧૩૨ ચોરનાં પગલાં ચોર આળખે
- ૧૩૩ ચોરનો ભાષ ઘંટી ચોર
- ૧૩૪ ચોરીનાં હાંલ્યાં સીકે ન ચઢે
- ૧૩૫ ચોરીનું ચંડાળે જાય ને પાપી
હાથ ધાસતા થાય
- ૧૩૬ છાણુનો કીડો ઘીમાં મરે
- ૧૩૭ છગન મગન તો સોનાના, પારકાં
છોકરાં ગારાંનાં
- ૧૩૮ જંગલમાં મંગલ
- ૧૩૯ જર કરાવે વેર
- ૧૪૦ જર કેતા ને મરદ રોતા
- ૧૪૧ જર ચાંદેસો કરે
- ૧૪૨ જખલગં સાસ તખલગ આસ
- ૧૪૩ જગતાની પાડા ને ઉંધતાનો પાડો
- ૧૪૪ જ્યાં મળી રોટી ત્યાં પડ્યાં લોટી
- ૧૪૫ જીવે તેને જોખમ
- ૧૪૬ જીવતાની ખોડ મુવે જાય ;
- ૧૪૭ જીવન જાય તે સાઈં પણ જીવન
ગાળોજ જાય
- ૧૪૮ જેનો ભય તેનો વળાવો
- ૧૪૯ જેણે જેમાં માન્યું તેને તેમાં સુખ
- ૧૫૦ જેટલો ગોળ નાંખશે તેટલું
ગળ્યું થશે
- ૧૫૧ જેવાં ભાષનાં મોસાળાં તેવાં
ખેનનાં ગીત
- ૧૫૨ જેની ઘંટીએ બેસીએ તેનાં ગીત
ગાધ્યે

૧૫૩ જોશી વજર ત્યાં તુમડું
 ૧૫૪ ઝાઝી કીડીઓ સાપને તાણે
 ૧૫૫ ઝાઝા મળે ને ખાવા ટળે
 ૧૫૬ ટકાની ડોશી ને ઢણુ મુંડામણુ
 ૧૫૭ ટાઠ જાય રૂએ ને આદત જાય મુઝે
 ૧૫૮ ઠંઠણુ પાળ ને મદન ગોપાળ
 ૧૫૯ ઠામ તેવી ઠીકરી ને મા તેવી
 ઠીકરી
 ૧૬૦ ઠોઠ નિશાળીઆને વતરણાં ધણાં
 ૧૬૧ ડાવ આવે સોંગટ મારવી
 ૧૬૨ ડાહી સાસરે ન જાય ને ગાંડીને
 શીખામણુ દે
 ૧૬૩ ડાહો છોકરો દેશાવર ભોગવે
 ૧૬૪ ડાહી વહુ ચુકો કૂંકે
 ૧૬૫ ડાહી માના ઠીકરા
 ૧૬૬ ડિંગરમારની ચોકી
 ૧૬૭ હુંગર દૂરથી રળીઆમણા, પાસે
 જતા પીહામણા
 ૧૬૮ ડોશી મુવાનો ભય નથી પણ જમ
 પેઠાનો ભય
 ૧૬૯ ઢમઢોલ માહે પોલ
 ૧૭૦ તરવારની ધારપર રહેવું
 ૧૭૧ તર ખિસા તો હાથ લસા
 ૧૭૨ તરત દાન મહા પુન
 ૧૭૩ તમે ભલા અમે ભલા
 ૧૭૪ તેજને ઈસારો ગધેડાને ડફૂણા
 ૧૭૫ તેણે દેશ ખાધને દરવાજા ગળે
 આંધ્યાં છે
 ૧૭૬ થોડું જોલે તે થાંમલો કારે
 ૧૭૭ દહીમાં પગ ને દૂધમાં પગ
 ૧૭૮ દહાડો સિકંદર થવો
 ૧૭૯ દરિઆમાં રહેવું ને મગર સાથે વેર
 ૧૮૦ દમડિ દમડિ કરતાં રૂપીઓ થાય

૧૮૧ દગા ડાકણુને ખાળ
 ૧૮૨ દગા કિસીકા સગા નહી
 ૧૮૩ દક્ષણુ ગયા પણુ લક્ષણુ ન ગયા
 ૧૮૪ દામ કરે કામ ખીખી કરે સલામ
 ૧૮૫ દિવા તળે અંધારું
 ૧૮૬ દુનિયા દોરંગી
 ૧૮૭ દુનિયા આમ જોલે ને આમ પણુ
 જોલે
 ૧૮૮ દુકાળમાં અધીક માસ
 ૧૮૯ દુખપર ડામ, પડયાપર પાટુ
 ૧૯૦ દાઝયાપર ડામ દેવા
 ૧૯૧ દુખતી આંખે ઝોકો
 ૧૯૨ દુખ તેને વેણુ
 ૧૯૩ દુધને દાઝયો છાસ કુકીને પીએ
 ૧૯૪ દુધ પાધને સાપ ઉછેરવો
 ૧૯૫ દુઃખ પડયા વગર માણુસ ધડાતો
 નથી
 ૧૯૬ દુઃખનું ઓસડ દહાડા
 ૧૯૭ દેશ તેવો વંશ
 ૧૯૮ દેખનેમે ઢણુ ચલનેમે શીવરાઈ
 ૧૯૯ દેવ તેવી પુજા
 ૨૦૦ દોરડી બળે પણુ વળ ન જાય
 ૨૦૧ ધરમ કરતાં કરમ નડે
 ૨૦૨ ધરમની ગાયને દાંત ન હોય
 ૨૦૩ ધણીને સુજ્યું તે ઢાકણીમાં ને
 પડોસીને સુજે તે આરસીમાં
 ૨૦૪ ધર્મની ગાયના દાંત ન જોવા ?
 ૨૦૫ ધણી વગરનાં દોર સૂનાં
 ૨૦૬ ધણે મારવો ને માફ માગવી
 ૨૦૭ ધર્મે જાય ને પાપે ક્ષય ?
 ૨૦૮ ધીરજ મોટી ચીજ છે
 ૨૦૯ ધીરસો ગંભીર, ઉતાવળા સો
 બાવરા

૨૧૦ ધુળમાંથી સોનું મળવું
 ૨૧૧ ધુળધાણી ને વા પાણી
 ૨૧૨ ધુળપર લીંપણ
 ૨૧૩ ઘોખીનો કુતરો ને ઘાટનો ન ધરના
 ૨૧૪ ઘોલ મારી તો ધુળ ઉડી ગઈ
 ૨૧૫ ન બોલ્યામાં નવ ગુણ
 ૨૧૬ નવરો બેઠો નખાદવાળે (જ)
 ૨૧૭ નવો નિશાળીઓ નવ દિવસ
 ૨૧૮ નદી પછવાડે આવે
 ૨૧૯ નસીબ ચાર પગલાં આગળને
 આગળ
 ૨૨૦ નરેણી તો નખજ કાપે તેથી
 કંઈ માથું બોડાય
 ૨૨૧ નહીં મામા કરતાં કાણુ મામા
 સારાં
 ૨૨૨ નવરો હજમ પાટલો મુંડે
 ૨૨૩ નગર ખાનામા તતુડા
 ૨૨૪ નાકઉપર માખ નહીં બેસવા દેવી
 ૨૨૫ નાચવું નહીં તેને આંગણું વાંકું
 ૨૨૬ નાદાનકી દોસ્તી જીવકા જન
 ૨૨૭ નામ ન આળવું
 ૨૨૮ નામપર પાણી રેડવું
 ૨૨૯ નામ મોટા ને દર્શન બોટા
 ૨૩૦ નાદાન દોસ્ત કરતાં ડાહ્યો દુ-
 સ્મન સારો
 ૨૩૧ નાક કદા સો કદા પણ નાક તો
 અદા

૨૩૨ નાદાન દોસ્ત દુસ્મનની ગરજ સારે
 ૨૩૩ નાક જાય તે કરતાં માથું જાય
 ૨૩૪ નાકે છી ગંધાતી નથી
 ૨૩૫ નાગો નાચે શું ને નીચોવે શું ?
 ૨૩૬ નાગા સૌથી આધા
 ૨૩૭ નીચી બોરડીને સૌ બ્રૂડે

૨૩૮ નિવડે વખાણ
 ૨૩૯ નેવનાં પાણી મોભે (જો) ચહે ?
 ૨૪૦ નેળના અટકયા શું નેળમાં રહેશે
 ૨૪૧ નાગાને કુલ્લે આવળીઓ ઉગ્યો
 તો કહે મને છાયડો થયો
 ૨૪૨ પંચ ત્યા પરમેશ્વર
 ૨૪૩ પથરમાંથી લોહી કાઢવું
 ૨૪૪ પથરને અચકુ ભરીએ તો દાંત પડે
 ૨૪૫ પલક એકમાં પોહંચી જાય અખર
 નરસી નહીં રોકાય
 ૨૪૬ પંચ કહે ત્યાં પરમેશ્વર
 ૨૪૭ પગે માછલા મારે ને મોટે રામ
 પોકારે
 ૨૪૮ પથરપાણી બીજે પણ બેદે નહી
 ૨૪૯ પહેલી પૂજા પેટની
 ૨૫૦ પહેલો તે વહેલો
 ૨૫૧ પડ્યો તે દેવને પ્રમાણ
 ૨૫૨ પહેલું સુખ તે જાતે નરા(નિરોગી)
 બીજું સુખ તે ઘેર દીકરા, ત્રીજું
 સુખ તે કોડીએ જર (જુવાર)
 ચોથું સુખ તે સજ્જન નાર
 ૨૫૩ પગ જોઈ પાથરણું તાણો
 ૨૫૪ પડ્યા ઉપર પાટું ઉગામવું
 ૨૫૫ પરણ્યા પહેલાં સીમંતના વિચાર
 ૨૫૬ પાણી પહેલાં પાળ
 ૨૫૭ પારકી ભૂત પહેલી દેખાય
 ૨૫૮ પારકે પૈસે દીવાળી
 ૨૫૯ પાણી પીને ઘર પુછવું
 ૨૬૦ પાંચ આંગળી સરખી નથી
 ૨૬૧ પાણી વલોવે માખણ ન નિકળે
 ૨૬૨ પાળેલો કુતરો પગ ચાટે
 ૨૬૩ પાઘડી પહેરે મારીડો ન થાય
 ૨૬૪ પાપનો ધડો ફટવાનોજ

- ૨૬૫ પાણીમાં રહીને માછલી સાથે વેર
 ૨૬૬ પાડાની લઢાઈમાં ઝાડનો ખોલ
 ૨૬૭ પીઠી ચોળે ન પીળો થાય
 ૨૬૮ પીરનો મહિમા મુજવર વધારે
 ૨૬૯ પીછોડીમાં પાચ્છેરી ધાલીને મારવું
 ૨૭૦ પુત્રના લક્ષણ પારણ્યામાં, વહુનાં
 લક્ષણ પારણ્યામાં
 ૨૭૧ પુછતાં પુછતાં લંકે જવાય
 ૨૭૨ પેટમાં કુરકુટિયાં રમવા લાગ્યાં
 ૨૭૩ પસો પૈસાને વધારે
 ૨૭૪ પેટનો અળ્યો ગામ બાળે
 ૨૭૫ પોથીમાંનાં રીંગણાં
 ૨૭૬ ફરે તે ચરે, બાંધ્યો ભુખે મરે
 ૨૭૭ ફૂલ નહીં પણ ફૂલની પાખડી
 ૨૭૮ બાળિયાના બે ભાગ
 ૨૭૯ બડા ધર ભુતકા ડર
 ૨૮૦ બગતું ધર ભાડે લેવું
 ૨૮૧ બાવા ઉંઠ્યા ને બગલમાં હાથ
 ૨૮૨ બારણા ઉઘાડા ને બાળે કુચા
 ૨૮૩ બાંધી મુઠી લાખની
 ૨૮૪ બાપ તેજા બેટા
 ૨૮૫ બાળકનાં રમકડાં ને વરવહુનાં
 ટાયલાં
 ૨૮૬ બે ધરનો પરોણો ભૂખ્યો
 ૨૮૭ બેસીએ બેઠ તે ઉઠાડે ન કાઠ
 ૨૮૮ બેની લડાઈ ને ત્રીજનું કામ
 ૨૮૯ બેંહાલો પોપડો ન ઉખેડવો
 ૨૯૦ બે હાથ વગર ટાળી ન પડે
 ૨૯૧ બે આંખની શરમ
 ૨૯૨ બોલે તે બે ખાલ
 ૨૯૩ બોલે તેના બોર વેચાય
 ૨૯૪ બરમ ભારી ખિસા ખાલી
 ૨૯૫ ભસતા કુતરાને રોટલીનો કકડો
 ૨૯૬ ભણતા પંડીત નીપજે, લખતાં
 લહીયો થાય
 ૨૯૭ ભલી ભેસે પાડો જણ્યો
 ૨૯૮ ભસ્યા કુતરા કાટે નહીં, ગાંજ્યા
 મેઘ વર્ષે નાહ.
 ૨૯૯ ભયાં પટપર ખાંડ પણ ખારી
 ૩૦૦ ભાગી હાડી ચુલે ચઢે નહીં
 ૩૦૧ ભૂલીએ ત્યાંથી ગણીએ
 ૩૦૨ ભુખ ન જુએ ભાખરો, ઉંધાન
 જુએ પથરો
 ૩૦૩ ભુંડા માણસથી ભુત પણ નાસે
 ૩૦૪ ભેંસ આગળ ભાગવત
 ૩૦૫ ભેંસ આવે ખુટા દાટવો
 ૩૦૬ ભુતના હાથમાં મસાલા
 ૩૦૭ ભુખ્યો શું પાપ ન કરે
 ૩૦૮ મન માન્યુ ત્યાં જાત શી વાર
 ૩૦૯ મનમાં પરણ્યા ને મનમાં રાંડ્યાં
 ૩૧૦ મન હોય તો લંકા જવાય
 ૩૧૧ મન ચંગા તો કથરોટમાં ગંગા
 ૩૧૨ મક્તવું આવું ને મસીદ સુવું
 ૩૧૩ મન હોય તો માળવે જવાય
 ૩૧૪ માથે પડી વિશ્વદેવા
 ૩૧૫ માગ્યાવગર મા પણ ન પીરસે
 ૩૧૬ માટીના માનવી માટીમાં
 ૩૧૭ માથું આપે તે મિત્ર
 ૩૧૮ માથું વાઢીને પાઘડી બંધાવવી
 ૩૧૯ માણસ બેઠને વાત કરવી
 ૩૨૦ માણસ માણસમાં આંતરો કાઠ
 ઝવર ને કાઠ કાંકરો
 ૩૨૧ માણસનું ધારણું ને ખોદાનું કરવું
 ૩૨૨ મારે તેની તલવાર, પાળે તેનો ધર્મ
 ૩૨૩ મિયા! પડ્યા પણ તંગડી ઉંચી

૩૨૪ મિયા થાય ઘોર જોગ ને ખીખી
થાય ઘર જોગ

૩૨૫ મિયા મુસા ને વાને પાણી

૩૨૬ મુઝેલું માથું ન ઉંચકે

૩૨૭ મુઆ પછી સૌ વખાણે

૩૨૮ મુઆ નહી, ને પાછા થયા

૩૨૯ મુરખનું નામું ભીંતે

૩૩૦ મોરનાં ઇંડાં ચીતરવા પડતા નથી

૩૩૧ મો જોષને ચાંદલો

૩૩૨ મોઢે મિકાસ ને પેટમાં પાળી

૩૩૩ મોટા ઝેટલે ઝોટા

૩૩૪ મોઢે મુરવત ને પેટમાં કરવત

૩૩૫ મોઢું ઘોષ આવ

૩૩૬ મોઢાપર ધૂળ ભભરાવવી

૩૩૭ મોઢું તપાસી યોલવું

૩૩૮ મોતીની પેહરતી સદા રાતી

૩૩૯ રંગમાં ભંગ

૩૪૦ રજનું ગજ

૩૪૧ રામરામ, તો કહે રીંગણા

૩૪૨ રાજને ગમે તે રાણી ને છાણું
વીણવા આણી

૩૪૩ રામરમીજવા (મરજે)

૩૪૪ રાઈના પાડ તે રાતે વહી ગયા

૩૪૫ રાતે જાય તે મુવાની ખખર લાવે

૩૪૬ સક્ષમી ચાંદલો કરવા આવે ત્યારે
મ્હોં ઘોવા ન જવું

૩૪૭ લખ્યા લેખ મીઠે નહી

૩૪૮ લસનની વાસ કંઈ છાની રહે

૩૪૯ લાકડાનો દેવ ને ખાસડાની પુજા

૩૫૦ લાગે તો તીર નહી તો ટપ્પો

૩૫૧ લાંબા સાથે ઢુંકા જાય, મરે નહી
તો માંદો થાય

૩૫૨ લીલી ડાખળી વાળીએ તેમ વળે

૩૫૩ લુવાર વાડે સોય વેચવી

૩૫૪ લેને ગઈ પુત ને ખોષ આખ
ખસમ

૩૫૫ લેવે લકકડ દેવે પથર

૩૫૬ લોબીયા હોય ત્યાં ધુતારા ભુખે
ન મરે

૩૫૭ વખાણી ખીચડી દાંતે વળગી

૩૫૮ વડ જોવા ટેટા

૩૫૯ વર મરો કન્યા મરો પણ ગોરતું
તરભાણું ભરો

૩૬૦ વખતે મળે તે કેળાં

૩૬૧ વડે ચઢયા પીપળે ચઢયા પણ
હેઠળના હેઠળ

૩૬૨ વરની મા વરને વખાણે

૩૬૩ વ્યસની ને વ્યસની જોળી લે

૩૬૪ વઢે તે વીણે, ચઢે તે પડે

૩૬૫ વા વાત લઈ જાય

૩૬૬ વાણીયાની નજર પેસા તરફ ને
આંખણીની નજર ખાવા તરફ

૩૬૭ વાણીયો રાતે જાલે ને દીસે ઝાંક

૩૬૮ વાડવિના વેલો ન ચઢે

૩૬૯ વાદરાંના હાથમાં નિસરણી

૩૭૦ વાવે તેવું લાણે

૩૭૧ વાણીયો સીચે પળી પળીને રામ
ઉઠાવ કુપા

૩૭૨ વાંકી આંગળી વગર ઘી ન નીકળે

૩૭૩ વીતી હોય તે જણે

૩૭૪ વિવાહના ગીત વિવાહમાંજ

૩૭૫ વૈદ વૈદનો વેરી

૩૭૬ શત્રુને રોગ ઉગતા છોડવા

૩૭૭ શાખ ખગડી તેનો દીન ખગડ્યો

૩૭૮ સિરાસાર શાવહ થવું

૩૭૯ શેરને માથે સવાશેર

- ૩૮૦ શેઠ ગયા કે ચાકરને મિજબાની
 ૩૮૧ શેઠ આંચા તા કેં નાંખો વખારે
 ૩૮૨ સંધરેલો સાપ પણ કામ આવે
 ૩૮૩ સંપ ત્યાં જય
 ૩૮૪ સખ એક થેલેક બનેલે
 ૩૮૫ સખસે બડી ચૂપ
 ૩૮૬ સંતોષ સમાન સુખ નહી
 ૩૮૭ સાજન તેવા ભોજન
 ૩૮૮ સાંચને ન લાગે આંચ
 ૩૮૯ સાંભળીએ જનનું, કરીએ મનનું
 ૩૯૦ સાત સોયાણીએ વેતર વંઠે
 ૩૯૧ સાદી ને બુધ્દી નાહી
 ૩૯૨ સાસરે જતાં છીનાળ ન કહે
 ૩૯૩ સ્વાચરિત્ર ને રેતા બાળ તેનો
 કોષ ન પામે પાર
 ૩૯૪ સુળીનું વિદ્ય સાયે
 ૩૯૫ સ્ત્રવા જેવું સુખ નહી, ને મુંઝા
 જેવું દુઃખ નહી
 ૩૯૬ સુધારનું મન બાવળીએ ને ઉંટને
 માટે ઝાકરા
 ૩૯૭ સુંદને ગાંગડે ગાંધી ન થવાય
 ૩૯૮ સુતેલો સાપ ન જગાડવો
 ૩૯૯ સુડી વચ્ચે સોપારી
 ૪૦૦ સુખે સોની દુઃખે રામ
 ૪૦૧ સુખના સાથી દુખના વેરી
 ૪૦૨ સુતેલો ઝગડો ન જગાડવો
 ૪૦૩ સૌ સૌને મન ડાહ્યા
 ૪૦૪ સોનું દેખી મુનિવર ચળે
- ૪૦૫ સોનીના સો તો લુહારનો એક
 ૪૦૬ સો દહાડા સાસુના તો વહુનો એક
 ૪૦૭ સોટી વાગે ચમચમ, વિદ્યા આવે
 ધગધમ
 ૪૦૮ સોનાને શ્યામ લાગતું નથી
 ૪૦૯ સોનું કસીને ને માણસ વસીને
 ૪૧૦ સોખત તેવી અસર
 ૪૧૧ સોમવતી અમાસ ને સુકરવાર
 ૪૧૨ સો મણુ તેલે અંધારું
 ૪૧૩ સોના કરતાં ધડામણુ મોંઘી
 ૪૧૪ હરખને ઠેકાણે પરખોના કરતાં
 ૪૧૫ હરેક દરદની દવા હોય
 ૪૧૬ હરામી નાખે ભાગ
 ૪૧૭ હસવાનું ખસવું થાય
 ૪૧૮ હસતે હસતે આળોટી પડવું
 ૪૧૯ હાથ હલાવ્યા શિવાય કાળીઓ
 મોંમા ન પેસે
 ૪૨૦ હાથે તે સાથે
 ૪૨૧ હાથમાં આવ્યું તે ખરું
 ૪૨૨ હાડિવાને મન હસવું તે દેડકાનો
 જીવ ભય
 ૪૨૩ હાથનાં કર્યાં હૈયે વાગ્યાં
 ૪૨૪ હાથે કરીને પેટમાં પાળી મારવી
 ૪૨૫ હાથ ચાટે પેટ ન ભરાય
 ૪૨૬ હૈયું બાળ્યા કરતાં હાથ બાળ્યા
 સારા
 ૪૨૭ હૈયે તેવું હોઠું
 ૪૨૮ હોઠ બહાર તે કોટ બહાર

हिंदुस्थानचा अर्धाचीन इतिहास.

लेखक — श्रीयुत गोविंद सखाराम सरदेसाई, बी. ए.

हिंदुस्थानचा अर्धाचीन इतिहास हा विषय हल्ली सर्व शाळांत व कॉलेजांत आठू अठून त्याची जरूर सर्व विद्यार्थ्यांस व सामान्य वाचकांस अतिशय आहे. हा विषयावर इंग्रजीत व इतर भाषांत जी अनेक उपयुक्त माहिती आहे, तिचा एकत्र संग्रह करून, व आजपर्यंत अनेक मासिकांतून निरनिराळ्या विषयांवर जी चर्चा झाली आहे, आणि अनेक विद्यापीठां जे शोध देऊन आहेत, ते सर्व जमेल धरून बडोदें येथील राजपुत्रविद्यालयाचे शिक्षक श्री सा. गोविंद सखाराम सरदेसाई, बी. ए., यांनी आज पुष्कळ वर्षे सतत परिश्रम करून हा हिंदुस्थानचा इतिहास तीन भागांत तयार केला आहे. तीन भागांपैकी पहिला भाग 'मुसलमानीं रियासत' व सराठी रियासत यांच्या पहिल्या आवृत्त्या संसून गेल्यापेक्षा हल्ली यांची दुसरी आवृत्ति तयार झाली आहे. ही दुसरी आवृत्ति म्हणण्यापेक्षा पहिला आवृत्ति देखील अधिक अर्थीकडील व अधिक माहिती नवीन माहिती वाहेर आली, तिचा समावेश करून हे पुस्तक अजून अधिक उत्तम झाले आहे. पुर्वीच्या दोडकांच्या या आवृत्त्या वाहत्या असल्या, त्यात हिंदीतून आल्याच्या चरणांच्या देसावली व पांडित्यांच्या चरणांच्या देसावली आहेत हल्ली या इतिहासाचे पुर्वील ती भाग तयार आहेत.

या पुस्तकात हिंदी रियासत - या भागांत मुसलमानी धर्मीची व राज्याची रियासत, अजमेर व जयपूर, हिंदीची स्थाने, त्यांच्या पाडावाचा कारणे, भिन्न संस्थांची संस्था, मुसलमानी संकलित तथा इत्यादिकांसंबंधाने विस्तृत व सोपे तसेच स्पष्ट माहिती आहे किंमत २० रु.

दुसरा भाग - मुसलमानी राज्यांच्या पूर्वपिठिकेपासून शाहू राज्यांच्या राज्यांच्यापर्यंतची सांपत्तिक इकीकत, मराठ्यांचे वंश, त्यांची सांपत्तिक व सांस्कृतिक घराण्यांच्या व नामशेष शास्त्रेच्या विद्वान्मुमुक्षुंच्या संकलित व आजपर्यंत उपलब्ध झालेली माहिती दिली आहे कि. २० रु.

तिसरा भाग - हा भाग इंग्रज व इतर परराष्ट्र्यांनी व्यापार व सांपत्तिक हिंदुस्थानात पाऊल ठेवल्यापासून सन १७६१ तील ब्रिटिश साम्राज्याचे प्रवेशाची, आजपर्यंत वाहेर न आलेली इकीकत साप दिलेली आहे. इंग्रजी साम्राज्याची सांपत्तिक माहिती आली आहे. कि. २० रु.

एकूण किंमत - वरील तीनही भाग एकत्र घेणारांस किंमत सात रुपये वडेल.

व्यापार लावळाराभ आणि मंडळी, ठाकुरद्वार-मुंबई, नं. २.

